



UNIVERZITET U NOVOM SADU
ASOCIJACIJA CENTARA ZA INTERDISCIPLINARNE I
MULTIDISCIPLINARNE STUDIJE I ISTRAŽIVANJA-ACIMSI
RODNE STUDIJE

**RODNI IDENTITETI I
INTERKULTURALNOST: KRITIČKA
ANALIZA AFIRMATIVNIH MERA NA
VISOKOŠKOLSKIM INSTITUCIJAMA U
SRBIJI: 2000-2013. GODINE**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentor: Prof. dr Svenka Savić

Kandidat : mr Slavica Denić

Prof. dr Gordana Daša Duhaček

Novi Sad, 2014. godine

UNIVERZITET U NOVOM SADU

Sadržaj

Dokumentacioni list (na srpskom i engleskom).....	3
Zahvalnica.....	11
1.Uvod.....	12
2. Cilj istraživanja.....	31
Predmet istraživanja.....	31
Problem istraživanja.....	31
Hipoteza istraživanja.....	31
3. Teorijski okvir: rod, interkulturalnost, identitet.....	32
3.1. Multikulturalizam i/ili interkulturalizam.....	32
3.2. Pojam identiteta: Identiteti Roma i Romkinja u uslovima integracije.....	37
3.3. Rod kao komponenta identiteta: Identiteti Romkinja.....	47
4. Teorijski okvir u praksi u Srbiji.....	67
4.1. Mehanizmi uključivanja Roma i Romkinja.....	67
4.2. Mere afirmativne akcije u obrazovanju u Srbiji.....	69
5. Metod istraživanja.....	103
5.1.Uzorak istraživanja.....	103
5.2. Način ispitivanja	103
6. Rezultati istraživanja	105
6.1. Koordinator za romska pitanja u AP Vojvodini: statistički podaci.....	105
6.2. Pedagoški asistenti u AP Vojvodini: statistički podaci.....	157
6.3. Zdravstvene medijatorke u AP Vojvodini: statistički podaci.....	188
6.4. Studenti/kinje: statistički podaci.....	203
7. Zaključak.....	320
8. Literatura.....	322
9. Prilozi	332
Prilog broj 1. Ugovor o korišćenju mobilnih stambenih jedinica.....	332
Prilog broj 2. "Inkluzivno pismo".....	333
Prilog broj 3. Program obuke seminara 1 za usavršavanje koordinatora.....	334
Prilog broj 4. Program obuke seminara 2 za usavršavanje koordinatora.....	336
Prilog broj 5. Upitnik za koordinate za romska pitanja.....	338
Prilog broj 6. Upitnik za pedagoške asistente.....	344
Prilog broj 7. Upitnik za studente/kinje romske nacionalnosti na UNS.....	347
Prilog broj 8. Hi kvadrat analiza.....	357

Univerzitet u Novom Sadu
Asocijacija centara za interdisciplinarne i multidisciplinarne
studije i istraživanja – ACIMSI

Ključna dokumentacijska informacija

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	Slavica Denić
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	Prof. dr Svenka Savić, profesorka emeritus Prof. dr Gordana Daša Duhaček, vanredna profesorka
Naslov rada: NR	Rodni identiteti i interkulturalnost: kritička analiza afirmativnih mera na visokoškolskim institucijama u Srbiji: 2000-2013. godine
Jezik publikacije: JP	srpski
Jezik izvoda: JI	srp. / eng.
Zemlja publikovanja:	Srbija

ZP	
Uže geografsko područje: UGP	Vojvodina
Godina: GO	2014
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Novi Sad, Trg Dositeja Obradovića 5
Fizički opis rada: FO	(broj poglavlja-9 /stranica - 367/ grafikona-12/ tabela –219 /referenci - 153/ priloga–8)
Naučna oblast: NO	Rodne studije
Naučna disciplina: ND	Rodne studije
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Rod, identitet, afirmativne mere, obrazovanje, studenti, koordinatori za romska pitanja, pedagoški asistenti, romska zajednica
UDK	
Čuva se: ČU	Biblioteka Univerziteta u Novom Sadu
Važna napomena: VN	Nema
Izvod: IZ	Mere afirmativne akcije u oblasti obrazovanja se u Srbiji primenjuju od 2003. godine i njihov cilj je povećana dostupnost obrazovnih institucija pripadnicima romske nacionalne manjine i olakšani upis u srednje škole, na fakultete i visokoškolske

	<p>ustanove čiji je osnivač Republika Srbija. I ako one jesu deo sistema, nedostaje jasno i sveobuhvatno sistemsko rešenje njihove strukture, sprovođenja, praćenja i vrednovanja efikasnosti.</p> <p>Cilj rada je da popišem, sistematizujem i analiziram različite oblike primene afirmativnih mera za upis i studiranje na visokoobrazovnim institucijama u Srbiji i da predložim mere za poboljšanje istih u praksi. U istraživanju obrazlažem potrebu za njihovim detaljnijim uređenjem i to tako što se aktualizuju sve karike u lancu afirmativnih mera: počevši od mature, pripreme za prijemni ispit, sam prijemni ispit, dobijanja mesta u studentskom domu, finansijskih i motivacionih barijera, pre svega za romske studentkinje kao dvostruko marginalizovane u društvu. Analiza obuhvata i zakone, preporuke i druge dokumente kojima se reguliše primena afirmativnih mera u obrazovanju predstavnika romske populacije kod nas.</p> <p>Polustrukturirani upitnik je osnova intervjua sa 80 studenata/kinja romske nacionalnosti koji studiraju na fakultetima i visokim školama na Univerzitetu u Novom Sadu (a upisani su na osnovne, master i doktorske studije), studentima koji su diplomirali u periodu od 2008-2013. godine na fakultetima i visokim školama na Univerzitetu u Novom Sadu, kao i studentima privatnih fakulteta u AP Vojvodini.</p> <p>Ispitujem i rad pedagoških asistenata u osnovnim školama u Vojvodini, koji su kao oblik afirmativne akcije, uvedeni od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Polustrukturirani upitnik je osnova intervjua sa 15 pedagoških asistenata u osnovnim školama i predškolskim ustanovama u Vojvodini.</p> <p>Analiziram i rad koordinatora za romska pitanja u lokalnim samoupravama u Vojvodini, koji su kao deo programa za unapređenje položaja Roma uvedeni 2007. godine. Osnova analize je polustrukturirani upitnik sa 13 koordinatora za romska pitanja u AP Vojvodini.</p> <p>Ispitujem i rad zdravstvenih medijatorki koje su</p>
--	--

	<p>uvedene od strane Ministarstva zdravlja Republike Srbije 2008. godine, kao program namenjen unapređenju zdravlja romske zajednice. Osnova analize su intervjui sa dve medijatorke, iz Novog Sada i iz opštine Žabalj.</p> <p>Zaključujem da su u većem broju uključene Romkinje nego Romi u visoko obrazovanje, kao i u rad institucija i implementaciju programa i projekata koji se sprovode na planu unapređenja položaja Roma. Zalaganje je da u budućnosti vladajući stavovi u afirmativnim merama vode računa o rodnim i identitetskim (interkulturalnim) osobinama romske populacije, pre svega Romkinja.</p>
<p>Datum prihvatanja teme od strane NN veća:</p> <p>DP</p>	<p>31.03.2014.</p>
<p>Datum odbrane:</p> <p>DO</p>	
<p>Članovi komisije:</p> <p>(ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status)</p> <p>KO</p>	<p>predsednik: Prof. dr Milica Andevski, redovna profesorka</p> <p>član: Prof. dr Marija Zotović, vanredna profesorka</p> <p>član: Prof. dr Jovan Komšić, redovni profesor</p> <p>mentorka: Prof. dr Gordana Daša Duhaček, vanredna profesorka</p> <p>mentorka: Prof. dr Svenka Savić, profeska emeritus</p>

Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	PhD thesis
Author: AU	Slavica Denić
Mentor: MN	Prof. dr Svenka Savić
Title: TI	Gender identities and interculturality: a critical analysis of affirmative action in higher education institutions in Serbia: 2000-2013.
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	eng. / srp.
Country of publication: CP	Serbia

Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2014.
Publisher: PU	author reprint
Publication place: PP	Novi Sad
Physical description: PD	(Number of chapters – 10/pages – 367/graphs – 12 /tables – 219/references – 153/enclosures - 8)
Scientific field SF	Gender studies
Scientific discipline SD	Gender studies
Subject, Key words SKW	Gender, identity, affirmative action, education, students, roma coordinators, educational assistants, the Roma community
UC	
Holding data: HD	Library of the University of Novi Sad, Trg Dositeja Obradovica 5, 21000 Novi Sad
Note: N	None
Abstract: AB	The measures of affirmative actions their field of education are applied in Serbia since 2003, and their goal is to increase the availability of educational institutions to the Roma national minority and to ease the enrollment in secondary schools, colleges and higher education institutions founded by the Republic of Serbia. Although they are part of the system, it lacks a clear and comprehensive system

solution to their structure, implementation, monitoring and evaluation of effectiveness. The aim of this paper is to crawl, systematize and analyze various forms of the implementation of affirmative measures for enrollment and studying in higher education institutions in Serbia and to suggest measures to improve them in practice. In the study, I elaborate the need for their more detailed arrangement in a way that all the links in the chain of affirmative measures would be actualized: starting from the graduation, preparation for the preliminary examination, enrollment exam, dorm room, financial and motivational barriers, especially for Roma female students who are double marginalized in the society. The analysis includes the laws, recommendations and other documents governing the use of the measures of affirmative action in education for the Roma population in Serbia. Semi-structured questionnaire is based on the interviews with 80 students / activists of Roma ethnicity who study at the faculties and colleges of the University of Novi Sad (and enrolled at the undergraduate, master's and doctoral studies), students who have graduated in the period from 2008 to 2013. at the faculties and colleges at the University of Novi Sad, as well as students private faculties in AP Vojvodina. I am exploring the work of teaching assistants in primary schools in Vojvodina, which are a form of affirmative action, introduced by the Ministry of Education, Science and Technological Development. Semi-structured questionnaire is based on the interviews with 15 teaching assistants in primary schools and kindergartens in. I'm analyzing the work of coordinators for Roma in local governments in Vojvodina, who as part of the program for improving the position of Roma were introduced in 2007. The basis of the analysis of the semi-structured questionnaire with 13 Coordinator for Roma issues in AP Vojvodina. I am exploring the work of health mediators that have been introduced by the Ministry of Health of the Republic of Serbia in 2008, as a program aimed at improving the health of the Roma community. The bases of the analysis are the interviews with two mediators from Novi Sad and

	<p>the municipality Žabalj.</p> <p>I conclude that the greater number of Roma women are involved in higher education than Roma men, as well as in the work of institutions and the implementation of programs and projects that are implemented in the area of improving the position of Roma. Commitment is that in the future, the dominant positions in to the affirmative measures take account of gender and identity (intercultural) characteristics of the Roma population, especially Roma women.</p>
Accepted on Scientific Board on: AS	31.03.2014.
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	<p>president: Prof. dr Milica Andevski</p> <p>member: Prof. dr Marija Zotović</p> <p>member: Prof. dr Gordana Daša Duhaček</p> <p>member: Prof. dr Svenka Savić</p>

Zahvalnica

Zahvaljujem se mentorki Svenki Savić, profesorki emeritus na Univerzitetu u Novom Sadu na strpljenju, saradnji i zajedničkom radu tokom izrade ove doktorske disertacije, Marini Oros saradnici na Odseku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu koja je pomogla u obradi istraživačkog materijala, koordinatorima/kama za romska pitanja, pedagoškim asistentima/kinjama i zdravstvenim medijatorkama u AP Vojvodini, kao i studentima/kinjama iz romske zajednice sa Univerziteta u Novom Sadu koji su popunjavanjem upitnika učestvovali sprovedenom istraživanju.

Slavica Denić

1. Uvod

U teoriji o građanskom društvu u fokusu su razlike (Savić 2013:17). Različitosti se smatraju sumom osnovnih normi za izgrađivanje društva koje je sposobno da različitosti pojedinaca i pojedinki pretvori u darove u društvu. Osnovna ideja je da se individue osnaže u izgrađivanju boljeg, građanski primerenijeg društva i prvi zadatak svakog aktivizma u akademskoj zajednici je da izgradi kritički svesne osobe koje će nadalje menjati postojeću životnu praksu.

Romska populacija se svrstava među najugroženije članove Jugoistočne Evrope, zbog čega je na inicijativu Svetske banke 2005. godine pokrenuta Dekada Roma. Potpisivanjem Deklaracije Dekade inkluzije Roma 2005-2015. u Sofiji 02. februara 2005 godine od strane predsednika vlada zemalja učesnica, započela je realizacija međunarodne inicijative koja okuplja države centralne i jugoistočne Evrope, međunarodne organizacije, udruženja građana i predstavnike romskog građanskog društva, čiji cilj je unapređenje položaja Roma i smanjivanje neprihvatljivih razlika između Roma i ostalog dela stanovništva. Pored određenih prioritarnih oblasti (obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i zdravstvo), posebna pažnja je posvećena suzbijanju diskriminacije, smanjenju siromaštva i poboljšanju položaja žena, a osnovni princip je uključivanje predstavnika romskih zajednica u sve procese (Strategija za unapređivanje položaja Roma 2009: 9).

Prema zvaničnom popisu Republičkog zavoda za statistiku 2011.godine (RZS 2012: 7) u našoj zemlji živi 147.604 Roma i Romkinja (u Vojvodini 42.391), što čini učešće od 2,05% u ukupnom broju stanovništva. U odnosu na Popis iz 2002. godine (tada se 108.193 osoba izjasnilo da su pripadnici romske zajednice) beleži se porast od 39.411 članova (što ne znači da se toliki broj stvarno povećao, nego da se veći broj ohrabrio da izrazi svoj romski identitet). Međutim procene nevladinog sektora govore da je broj Roma u Srbiji mnogo veći i kreću se od 250.000 do 500.000.

Srbija je, kao jedna od potpisnica Dekade usvojila Strategiju za unapređenje položaja Roma (2009), kao i Akcioni plan za sprovođenje Strategije najpre za trogodišnji period od 2009-2011. godine, a zatim i za period 2012-2015. Akcioni plan se odnosi na pomenute četiri oblasti

Dekade, kao i na: raseljena lica, povratnike po osnovu sporazuma o readmisiji, lična dokumenta, socijalnu zaštitu, položaj žena, informisanje, kulturu, diskriminaciju, i predviđa mere i aktivnosti koje nadležni organi javne uprave, u saradnji sa nevladinim sektorom i međunarodnim organizacijama, treba da preduzmu kako bi se smanjile razlike koje postoje u socijalno-ekonomskom i kulturno-prosvetnom položaju između romske populacije i ostalog stanovništva u Srbiji. U periodu od 01. jula 2008. godine do kraja juna 2009. godine, Srbija je i presedavala Dekadom Roma.

U našoj zemlji nekoliko domaćih pravnih dokumenata, počev od Ustava Srbije (2006), preko pojedinačnih zakona, predviđaju i preporučuju kreiranje i primenu politika koje će za cilj imati unapređenje statusa ranjivih (podzastupljenih, marginalizovanih) grupa. Takođe, u Srbiji su na snazi konvencije Ujedinjenih Nacija (UN) i Saveta Evrope koje propisuju usvajanje afirmativnih mera čiji bi korisnici bile marginalizovane grupe. UN su donele Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1995) koja od država članica zahteva "posebne konkretne mere za obezbeđivanje razvoja i zaštite rasnih grupa ili pojedinaca radi garantovanja punog ostvarenja prava čoveka i osnovnih sloboda". Generalna Skupština UN je usvojila Deklaraciju o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih manjina (1992) kojom se pripadnicima manjina garantuje jednakost pred zakonom i ostavriavanje prava i sloboda bez diskriminacije. Savet Evrope je doneo Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina (1994), kao i Evropsku povelju o regionalnim i manjinskim jezicima (1995). Evropska Unija (EU) već godinama zagovara afirmativnu akciju u politikama prema podzastupljenim (marginalizovanim) etničkim, odnosno nacionalnim manjinama na teritorijama članica EU. Evropski Parlament je, prepoznavši romsku zajednicu kao manjinu koja se nalazi u specifičnom položaju marginalizacije, usvojio Rezoluciju o evropskoj strategiji prema Romima (2008) u kojoj poziva države članice i institucije EU da usvoje neophodne mere kako bi se stvorilo odgovarajuće društveno i političko okruženje za uključivanje Roma i Romkinja.

Što se tiče domaćeg zakonodavstva, Ustav Republike Srbije (2006) predviđa jednakost svih građana pred zakonom i zabranu diskriminacije. Posebnu pažnju i značaj za pripremu podzakonskih akata u korist pripadnika romske nacionalne manjine u oblasti obrazovanja ima čl. 21. stav 4. kojim se predviđa "primena mera afirmativne akcije radi postizanja pune ravnopravnosti u korist lica ili grupe lica koja su u suštinski nejednakom položaju sa ostalim

građanima". Takođe u čl. 76. stav 3. se navodi da se "mere afirmativne akcije u korist pripadnika nacionalne manjine mogu uvesti ako su usmerene na uklanjanje izrazito nepovoljnih uslova života koji ih posebno pogađaju". I ako je različito formulisan osnov primene ovih mera, jasno je da se one mogu odnositi na Rome i Romkinje po oba osnova, jer su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima, a takođe žive u izrazito nepovoljnim uslovima koji ih posebno pogađaju.

Romi i Romkinje su kao korisnici mera afirmativne akcije prvi put prepoznati u Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002, čl. 4) u kojem se predviđa da "organi vlasti mogu u skladu sa Ustavom i zakonom da donose propise, pojedinačne pravne akte i preduzimaju mere u cilju obezbeđenja pune ravnopravnosti između pripadnika nacionalnih manjina i većinske nacije, kao i da imaju obavezu da preduzimaju mere u cilju popravljavanja položaja lica koja pripadaju romskoj nacionalnoj manjini". Zakon o zabrani diskriminacije (2009) u čl. 14. ističe da se "diskriminacijom ne smatraju posebne mere uvedene radi postizanja pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica, koja se nalaze u nejednakom položaju".

Međunarodna zajednica i Republika Srbija su prepoznale da formalna jednakost pred zakonom ne znači i ravnopravan pristup zagarantovanim pravima, ali napredak u praksi je vrlo neujednačen. Socijalna izolovanost romske dece počinje i pre njihovog rođenja zbog izuzetno lošeg položaja u kome se nalaze njihovi roditelji, naročito majke. Siromašne, neuhranjene, neobrazovane devojčice odrastaju u majke koje rađaju bebe nedovoljne težine, koje nisu u stanju da pruže pomoć i podršku sopstvenoj deci u učenju. Njihova deca često ne nađu svoje mesto čak ni u statistikama i zvaničnim podacima - nevidljive su za zvanične institucije, što je i uzrok i posledica njihove izolacije. Tako se siromaštvo i socijalna isključenost prenose sa generacije na generaciju. Veliki broj romske ženske i muške populacije i dalje ostaju nekvalifikovani radnici kao i njihovi roditelji, ali društvo koje se ravija pred njih postavlja sve veće zahteve kada su u pitanju određena znanja i veštine koja su neophodna za opstanak na tržištu rada.

Iako udeo romskog radno sposobnog stanovništva u zemlji raste, samo 29% njih učestvuje na lokalnom tržištu rada, čak i kada rade Romi u proseku zarađuju samo 48% od prosečne plate u Srbiji, više od 60 % njih je bez ikakvih prihoda, i to većinom Romkinja (MISC, 2010).

Promocija zapošljavanja Roma i kampanje za podizanje svesti o značaju i prednosti zapošljavanja i rada nad primanjem socijalne pomoći, koje sprovode nadležno ministarstvo i Nacionalna služba za zapošljavanje, dale su skromne rezultate u vidu povećanog broja Roma i Romkinja prijavljenih na evidenciju NZS. Formirana je i rodno razvrstana evidencija i baza podataka o nezaposlenim licima romske nacionalnosti (www.nzs.gov.rs), na kojoj se 31.12.2013. godine nalazilo **22.102** lica romske nacionalnosti, od kojih su 10.152 žene ili 45,9%, a 44,1% su muškarci, što nije velika razlika po polu - i jedni i drugi su visoko nezaposleni. U odnosu na ukupan broj nezaposlenih lica prijavljenih na evidenciju NZS 31.12.2013. godine, 2,87% su činila lica romske nacionalnosti.

Kada reč o starosnoj strukturi Roma i Romkinja prijavljenih do kraja 2013. godine na evidenciju NZS, 7.441 osoba je od 18-30 godina starosti, 11.008 lica su od 31-50 godina, dok je 3.653 ljudi preko 50 godina.

Ako se posmatra obrazovni nivo nezaposlenih lica romske nacionalnosti prema podacima od 31. decembra 2013. godine **19.850** lica je nekvalifikovano (I i II stepen stručne spreme), odnosno 87,8% od ukupnog broja prijavljenih na evidenciju NZS.

Zaključno sa 31.12.2013. godine na evidenciju NZS prijavljeno je **2167** lica romske nacionalnosti sa srednjom školom, dok je sa visokom stručnom spremom **85** Roma i Romkinja. Broj od 85 visoko obrazovanih, ali nezaposlenih pripadnika romske zajednice, potvrđuje da se u Srbiji ne primenjuju afirmativne mere u cilju zapošljavanja čak i tako malog broja fakultetski obrazovanih Roma i Romkinja.

Pored raspisivanja redovnih javnih poziva, NZS raspisuje i poseban javni poziv namenjen Romima i Romkinjama za dodelu subvencije za samozapošljavanje (u iznosu od 160.000 hiljada dinara), međutim rezultati pokazuju da se zanemarljivo mali broj ljudi na ovaj način zaposlio. Naime, 2011. godine uz pomoć subvencija zaposleno je 30 Roma i 16 Romkinja, dok je 2012. godine zaposleno 23 Roma i 18 Romkinja. Ono što izostaje kod ovih javnih poziva je terenski rad zaposlenih u NZS, kako bi se Romi bliže obavestili o mogućnostima zapošljavanja koje su im na raspolaganju, ali i motivisali za uključivanje u programe samozapošljavanja.

U Izveštaju Evropske Komisije o napretku Srbije za 2013. godinu (Izveštaj o napretku Srbije za 2013. godinu, Radni dokument osoblja Komisije, Brisel 16.10, 2013. SWD (2013) 412 konačni, str. 56) se konstatuje da je "romska populacija, a posebno žene romske nacionalnosti, najviše diskriminisana grupacija na tržištu rada i suočava se i dalje sa socijalnim isključivanjem i

visokom stopom nezaposlenosti". Ipak, navodi se i da su "mere za zapošljavanje koje se odnose na Rome imale određene ohrabrujuće rezultate u Vojvodini".

Pokrajinska vlada je 19.02.2014. godine usvojila "Pokrajinski akcioni plan zapošljavanja u AP Vojvodini za 2014. godinu" (www.spriv.vojvodina.gov.rs) u kome se kao mere aktivne politike zapošljavanja navode: subvencije poslodavcima za otvaranje novih radnih mesta u iznosu od 130-150.000,00 dinara, subvencije nezaposlenim licima za samozapošljavanje u iznosu od 160.000,00 dinara, program stručne prakse, program pripravnika, obuke u profesionalnim i radnim veštinama i javni radovi. Dokument naglašava da posebno osetljivu grupu na tržištu rada i veliki izazov u zapošljavanju predstavljaju nezaposlena lica romske nacionalnosti.

Na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje ne teritoriji AP Vojvodine na dan 31.12.2013. godine je registrovano 5.522 nezaposlenih lica romske nacionalnosti ili 2,8% od ukupnog broja nezaposlenih, od čega žena 2.522 ili 45,7%. Prema stepenu stručne spreme, najviše je nezaposleno sa I stepenom 90,4%, sa III stepenom 5,0% i sa IV stepenom 1,9%.¹ Prema godinama starosti, najviše je nezaposlenih od 30-34 godine 14,2%, 20-24 godine 14,2% i 35-39 godina starosti 13,7%. "Njihova isključenost sa tržišta rada i neučestvovanje u produktivnosti i stvaranju dohotka ima za posledicu da AP Vojvodina gubi u fiskalnim doprinosima i produktivnosti. Iz tih razloga, a posebno ako se imaju u vidu demografski trendovi i predviđanja da će udeo Roma u radno sposobnom stanovništvu rasti u narednom periodu, Pokrajinski akcioni plan zapošljavanja posvećuje posebnu pažnju društvenoj inkluziji i zapošljavanju Roma", navodi se u dokumentu Pokrajinske vlade.

Programe samozapošljavanja Roma i Romkinja realizuje i Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine od 2007. godine u partnerstvu sa Pokrajinskim sekretarijatom za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova i Nacionalnom službom za zapošljavanje. Od 2007-2013. godine dodeljeno je 103 subvencije za samozapošljavanje licima romske nacionalnosti (Strateški plan Kancelarije za inkuziju Roma od 2014-2017. godine, 2013: 10). Tokom 2011-2012. godine realizovan projekat pod nazivom "Poboljšanje zapošljivosti Romkinja i Roma u AP Vojvodini", koji je finansijski podržan sredstvima iz RSEDP programa Evropske Unije. Ovim projektom je

¹ U Pokrajinskom akcionom planu zapošljavanja u AP Vojvodini za 2014. godinu nisu navedeni podaci o broju nezaposlenih lica romske nacionalnosti u AP Vojvodini sa visokom stručnom spremom.

otvoreno 20 preduzeća čiji su vlasnici Romi i Romkinje i zaposleno je 38 osoba, a 179 Roma je pohađalo različite obuke za deficitarna zanimanja. U toku sprovođenja ovog projekta predstavnici Kancelarije za inkluziju su obilazili romska naselja na teritoriji AP Vojvodine i obavještavali pripadnike romske zajednice o mogućnostima, načinu i proceduri korišćenja ovih programa za obuke i samozapošljavanje.

Zaključak i preporuke koje se tiču zapošljavanja u Vojvodini, a koje su 2008. godine dale Svenka Savić i Milana Grbić u zborniku "Akademske obrazovanjem do romske elite" (Savić, Grbić 2008: 115), može se ponoviti i 2014. godine i primeniti i u ostalim delovima Srbije: Kada je zapošljavanje Roma i Romkinja u pitanju postoji implicitna diskriminacija u svim institucijama i organizacijama. Dakle, i kada bi romski studenti i studentkinje diplomirali na vreme, oni se ne bi mogli zaposliti u institucijama sistema, jer u okviru tih institucija ne postoje strateški planovi za njihovo zapošljavanje.

Predlog je da Univerzitet u Novom Sadu intenzivira rad na zapošljavanju romskih diplomiranih studenata, na isti način na koji bi trebalo i da intenzivira rad na razvijanju mogućnosti za njihovo dalje usavršavanje (master, doktorske studije). Pokrajinske institucije treba da u odgovarajuće dokumente unesu odredbu prema kojoj su institucije sistema u obavezi da zapošljavaju diplomirane Rome i Romkinje na osnovu strateških planova. U isto vreme dok romski studenti privode kraju svoje studije, u široj društvenoj zajednici mora postojati jaka kampanja protiv diskriminacije u zapošljavanju, ali i u drugim domenima rada i života ne samo u odnosu na Rome, nego i u odnosu na druge predstavnike različitih grupa na univerzitetu (osobe sa invaliditetom i osobe iz drugih osetljivih grupa).

Kada govorimo o stanovanju kao oblasti Dekade, možemo zaključiti da postoji značajna razlika između uslova stanovanja Roma i opšte populacije u Srbiji, što ukazuje na stepen isključenosti romske zajednice i diskriminaciju u stanovanju koja postoji. Prema istraživanju iz 2002. godine (Jakšić, Bašić 2005) u Srbiji je bilo 593 romska naselja sa više od 15 kuća, od čega 285 gradskih, dok su ostala bila prigradska i ruralna. Najviše naselja bilo je u Beogradu (137), zatim u Vojvodini i u pojedinim oblastima u južnoj Srbiji. Oko 70% naselja nije imalo regulisan imovinski i pravni status, a oko 44% je imalo odlike nehigijenskih naselja i slamova. Infrastruktura naselja je neadekvatna (oko 30% naselja nema vodovodnu mrežu, više od 60%

nema kanalizaciju, a struju 35%), kao i dostupnost institucijama (za skoro 50% naselja škola je udaljena više od 1 km, zdravstvena ustanova za oko 60%, a prodavnica za skoro 80% naselja).

Zaštitnik građana je 2011. godine sproveo istraživanje u 47 romskih naselja u 30 lokalnih samouprava u Srbiji koje je pokazalo da je svega 8,1% ovih naselja uređeno, da je 62,5% delimično uređeno, odnosno da se uslovi stanovanja mogu poboljšati uređenjem objekata i infrastrukture, kao i da su 29,3% ovih naselja nehygijenska, odnosno slamovi (Zaštitnik građana, 2012: 33).

Tokom poslednje decenije u Srbiji su nastala mnogobrojna nehygijenska naselja, neka od njih i u centralnim gradskim zonama velikih gradova, koja su potom bila predmet masovnih nasilnih raseljavanja, na primer naselja Belvil i Gazela u Beogradu (Antić, Balić, Koprivica, 2013:36). Romi predstavljaju grupu izloženu posebnom riziku u procesu povratka po osnovu Sporazuma o readmisiji i veliki broj se po dolasku u Srbiju naseljava u romskim naseljima, od kojih su većina neformalna, kao i Romi interno raseljena lica koji nisu smešteni u kolektivnim centrima i ne primaju nikakvu pomoć od države.

Prema izveštaju Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije Saveta Evrope iz 2011. godine (<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/serbia>), dve trećine Roma i Romkinja u Srbiji živelo je u neformalnim, podstandardnim i prenaseljenim naseljima, gde su uslovi stanovanja i infrastrukture predstavljali pretnju zdravlju njihovih stanovnika. U istom izveštaju Komisija primećuje da je "rešavanje tih problema često praćeno nasilnim izbacivanjima i raseljavanjima bez poštovanja osnovnih procedura – za vreme grejne sezone, bez konsultacija i često bez pružanja odgovarajućeg alternativnog smeštaja. U nekoliko slučajeva porodicama je bio ponuđen smeštaj u objektima za socijalno stanovanje, dok je u drugim slučajevima bio ponuđen smeštaj u metalnim kontejnerima, koji nisu održivo i trajno rešenje".

Nevladina organizacija Praxis iz Beograda u izveštaju "Iseljenje neformalnog naselja u Bloku 72, Novi Beograd" iz 2012. godine (Praxis, 2012:2) navodi da u Srbiji postoji oko 780 romskih naselja od kojih je više od sedmine u Beogradu. Od 2009. godine zabeleženo je 16 velikih iseljenja neformalnih naselja u Beogradu (Gazela, Belvil, Vojvođanska, Vidikovac, Obrenovac, Pančevački most, Skadarska, Blok 72, itd.) kojima je pogođeno skoro 1.500 lica (vidi Prilog broj

1. i 2.). Prinudnim iseljenjima koja su sprovedena izvršene su mnogobrojne povrede ljudskih prava stanovnika neformalnih naselja – prava na imovinu, prava na slobodan izbor prebivališta i prava na adekvatno stanovanje.

Prema izveštaju Pokrajinskog ombudsmana (<http://www.ombudsmanapv.org>) na teritoriji AP Vojvodine nalaze se 93 romska naselja u kojima živi oko 40.000 Roma i Romkinja i nalaze se na teritorijama 28 lokalnih samouprava. Više od 40% ovih naselja su slamovi koji se nalaze na veoma rizičnim područjima. Pored navedenih podataka veliki broj lokalnih samouprava (40%) nije u svoje budžetske planove uveo liniju za unapređivanje stanovanja Roma u ovim naseljima. Takođe, preko 85% lokalnih samouprava nije donelo akte kojima bi se legalizovala romska naselja.

Ipak, postoje i primeri dobre prakse unapređenja uslova stanovanja Roma u Vojvodini (Zaštitnik građana, 2012: 43). Opština Apatin je u romskom naselju sanirala sve kuće koje nisu ispunjavale minimum uslova stanovanja, uvela vodu, struju i asfaltirala ulice. U naselju je izgrađena ambulanta u kojoj četiri sata dnevno dežura lekar, kao i vrtić u kome se organizuje produženi dnevni boravak. U opštini Kula su, uz pomoć međunarodnih donacija i sredstava Pokrajinske vlade, Romima koji su živeli u neformalnom naselju, kupljena domaćinstva u selu Sivac, a lokalna samouprava je preduzela i druge aktivnosti koje obezbeđuju punu integraciju Roma - školovanje dece, ekonomsko osnaživanje, podrška kulturnom stvaralaštvu.

Fond za kapitalna ulaganja AP Vojvodine (www.fkuapv.org) je u periodu od 2008-2012. godine realizovao aktivnosti sa ciljem rešavanja pitanja infrastrukture i unapređenja uslova stanovanja u romskim naseljima. Izgrađeni su putevi u romskim naseljima u opštinama: Žabalj, Kovin, Ruma, Odžaci i Senta, dok je u opštini Žitište rešen problem vodosnabdevanja za oko 400 porodica.

Značajne rezultate u oblasti stanovanja postigli su i projekti Ekumenske humanitarne organizacije iz Novog Sada u kojima su, pored sredstava iz budžeta, značajan deo obezbedili donatori iz zapadno evropskih zemalja. Ekumenska humanitarna organizacija (EHO) je u periodu od 2007-2012. godine realizovala projekat "Socijalna inkluzija i poboljšanje uslova stanovanja Roma i Romkinja u AP Vojvodini, Republici Srbiji" (EHO 2013: 87). U saradnji sa Romima i

Romkinjama iz naselja Bangladeš i Adice u Novom Sadu, romskih naselja u Đurđevu i Čurugu (opština Žabalj), Bačkom Gradištu, Bečeju, Deronjama (opština Odžaci), Donjim Petrovcima (opština Ruma) i Margiti (opština Plandište), Ekumenska humanitarna organizacija je izgradila 270 septičkih jama, 500 kupatila, uradila rekonstrukciju 18 kuća, izgradila 4 manje kuće od polovnog građevinskog materijala i poboljšala uslove stanovanja u 540 kuća. Projekat je nastavljen i u toku 2013. godine, uspostavljena je saradnja sa 120 porodica, a realizovan je u opštinama Odžaci (Bogojevo, Ratkovo i Odžaci) i Plandište (Veliki Gaj, Jermenovci, Kupinik, Barice).

Dva najbitnija zakona koja regulišu materiju stanovanja u Srbiji su Zakon o stanovanju (Službeni glasnik RS, br. 99/2011) i Zakon o socijalnom stanovanju (Službeni glasnik RS, br. 72/2009) koji u članu 10. pored drugih ranjivih grupa koje mogu ostvariti prava iz ovog zakona (deca bez roditeljskog staranja, samohrani roditelji, porodice sa više dece, samačka domaćinstva, lica preko 65 godina starosti, osobe sa invaliditetom, lični vojni invalidi, porodični vojni invalidi, civilni invalidi rata, izbeglice i interno raseljena lica), navodi i romsku populaciju. Vlada Srbije je 2012. godine donela Strategiju socijalnog stanovanja u Srbiji (Službeni glasnik RS, br. 13/2012), podzakonski akt koji bi trebalo da omogući implementaciju Zakona o socijalnom stanovanju. Strategija prepoznaje romsku populaciju kao posebno ugroženu grupu i korisnika socijalnog stanovanja (tačka 5.) i posebno se osvrće na unapređivanje stanovanja Roma u podstandardnim naseljima. Ono što nedostaje je donet i budžetiran Akcioni plan za sprovođenje Strategije.

Studija koju su 2013. godine sprovele nevladine organizacije Centar za prava manjina, Romski ženski centar "Bibija" i YUROM centar (Antić, Balić, Koprivica, 2013: 44) navodi da su kapaciteti socijalnog stanovanja jako mali danas u Srbiji i čine manje od 2% stambenog fonda. Pojedine opštine uopšte ne raspolažu stanovima za socijalno stanovanje. U opštinama koje imaju ove kapacitete vrlo često oni nisu pristupačni Romima. Ipak, unapređen zakonski okvir koji je prepoznao odgovornost države za uslove stanovanja ugroženih građana i Roma, širom otvara vrata za dalje konkretne aktivnosti na polju stanovanja. Iako novousvojeni zakoni obavezuju državu na finansiranje konkretnih aktivnosti iz budžetskih sredstava, malo je verovatno da će se ona u ovom trenutku u to upustiti. Međutim, najavljena su finansiranja od strane EU (fondovi

IPA 2012 i IPA 2013), u čijoj pripremi i programiranju je učestvovala Srbija i to bi trebalo iskoristiti.

Neka istraživanja su pokazala da su u obrazovanju uspešne one učenice i učenici koji imaju u okviru svog stana kupatilo i sobu, odnosno da su to preduslovi za širenje obrazovanja (podatke o uslovima stanovanja pogledati u Prilogu broj 7.). Ovde naglašavam da je stanovanje preduslov i obrazovanju i zdravlju i političkoj participaciji Roma i Romkinja. Podaci o lošoj stambenoj situaciji nas ne uveravaju da će se situacija bitno izmeniti u ova tri druga domena u bliskoj budućnosti.

Propisima u oblasti zdravstvene zaštite, lica romske nacionalnosti uvrštena su u posebno osetljive grupacije stanovništva i izdvojena su kao posebna kategorija osiguranika. Uprkos tome, pojedini Romi i Romkinje suočavaju se sa problemima prilikom pokušaja da ostvare pravo na zdravstveno osiguranje, kao i u samim zdravstvenim ustanovama (Praxis, 2013: 22). Njima zdravstvena zaštita ostaje nedostupna zbog neposedovanja dokumenata koji su potrebni za prijavu na zdravstveno osiguranje ili zbog neprijavljenog prebivališta (pogledati detaljnije razgovor sa zdravstvenim medijatoricama u odeljku 6.3.).

Problem je trebalo da bude rešen zahvaljujući Zakonu o zdravstvenom osiguranju (Službeni glasnik RS, br. 107/2005, 109/2005 - ispr., 57/2011, 110/2012 - odluka US i 119/2012) koji je u čl. 22. st. 1. izdvojio lica romske nacionalnosti bez prebivališta/boravišta kao posebnu kategoriju osiguranika. Umesto prijave boravka, prilikom prijave na osiguranje po ovom osnovu bilo je dovoljno da se priloži izjava o tome da je podnosilac prijave lice romske nacionalnosti i izjava o faktičkoj adresi stanovanja. Međutim, ovaj član Zakona dosledno se primenjivao samo u periodu od jula 2010. do marta 2012. godine. Nakon što je donet Zakon o prebivalištu i boravištu građana (Sl. glasnik SRS, br. 42/77 - prečišćen tekst, 24/85, 6/89 i 25/89)² Republički fond za zdravstveno osiguranje (RFZO) je svojim filijalama prosledio instrukciju (Akt Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, br. 450-576/13 od dana 05.2.2013. godine) u kojoj je navedeno da lica romske nacionalnosti, ukoliko nemaju stalno prebivalište, odnosno boravište, uz prijavu

²Članom 11. st. 2. Zakona o prebivalištu i boravištu građana predviđeno je da licima koja nemaju pravni osnov da prijave prebivalište (a koja su mahom pripadnici romske nacionalne manjine ili beskućnici) nadležni organ utvrđuje prebivalište na adresi Centra za socijalni rad na teritoriji opštine u kojoj stanuju.

na osiguranje trebada prilože i dokaz o prijavi prebivališta na adresi ustanove, odnosno Centra za socijalni rad.

Praxis (Praxis, 2013:23) je uputio pritužbu Zaštitniku građana zbog nezakonitog postupanja filijala RFZO, nakon čega je Zaštitnik građana ustanovio da je nesporno „da se suprotno zakonu, uskraćuje pravo građanima romske nacionalnosti na zdravstveno osiguranje kada ne mogu da kao dokaz dostave prijavu boravka“. Republičkom fondu za zdravstveno osiguranje upućena je od strane Zaštitnika građana preporuka o potrebi preduzimanja mera kako bi se Romima bez prebivališta/boravišta omogućila prijava na zdravstveno osiguranje. U maju 2012. godine, Praxis je Ustavnom sudu Srbije podneo inicijativu za ocenu zakonitosti Uredbe u delu u kome se od lica romske nacionalnosti bez prebivališta/boravišta traži prilaganje dokaza o prijavljenom prebivalištu, ali taj postupak do momenta objavljivanja publikacije nije okončan.

Ovo bi bio primer implicitne institucionalne diskriminacije jedne etničke grupe kojoj je posvećena čitava Dekada (2005-2015), period u kojem treba da bude pojačana pozornost na različite aspekte romske zajednice. Činjenica je da u sukobu dvaju pravnih akata samo stradaju predstavnici romske zajednice³. Pored otežanog pristupa zdravstvenim uslugama, problem predstavlja i diskriminacija, sa kojom se pojedini pripadnici romske nacionalne manjine susreću u zdravstvenim ustanovama, što može da umani njihovu spremnost da se blagovremeno obraćaju lekaru u slučaju bolesti. Značajan napredak u pogledu pristupa zdravstvenoj zaštiti postignut je uvođenjem zdravstvenih medijatorki (vidi odeljak br. 6.3.) u sistem zdravstvene zaštite.

Prvi preduslov za pristup skoro svim pravima jeste posedovanje dokumenata, poput izvoda iz matične knjige rođenih, uverenja o državljanstvu, lične karte i prijave prebivališta. Unapređenje položaja lica romske nacionalnosti u Srbiji znatno usporavaju upravo problemi sa kojima se ta lica suočavaju u postupcima pribavljanja ličnih dokumenata (Praxis, 2013:9). Naime, do pre dve godine u Srbiji nije postojao zakonski okvir koji bi pripadnicima ugroženih grupa omogućio lak i

³ Praxis u publikaciji "Analiza glavnih prepreka i problema u pristupu Roma pravima na zdravlje i zdravstvenu zaštitu" (Praxis 2011: 32) navodi primer Romkinje koja je zbog straha da će u bolnici odbiti da je prime ili da će joj tražiti da plati troškove porođaja, rodila dvoje dece koristeći tuđe zdravstvene knjižice. Treći put, kada uopšte nije priložila zdravstvenu knjižicu, imala je problem da napusti bolnicu sa svojim novorođenim detetom jer nije imala nikakav identifikacioni dokument. Ova Romkinja ima problem da dokaže i da je majka dece koju je rodila koristeći tuđe zdravstvene knjižice.

jednostavan način naknadnog upisa činjenice rođenja. Zakonodavni okvir je u pogledu ostvarivanja prava na upis u matičnu knjigu rođenih unapređen 2012. godine, usvajanjem Zakona o dopunama Zakona o vanparničnom postupku (Službeni glasnik SRS, br. 42/77 i 25/89) kojim je propisan poseban postupak utvrđivanja vremena i mesta rođenja za osobe koje ne mogu da se naknadno upišu u matičnu knjigu rođenih u upravnom postupku. Ukoliko ne postoje drugi dokazi o vremenu i mestu rođenja podnosioca zahteva, dovoljne su izjave dva punoletna svedoka koji poseduju lične karte. Ipak, član 71k ostavlja Ministarstvu unutrašnjih poslova diskreciono pravo da ne prihvati odluku suda, kao dokaz o nečijem vremenu, mestu rođenja i poreklu u postupku odlučivanja o zahtevu za sticanje državljanstva. Ovo što je rečeno odnosi se na osobe koje su već rođene, ali je uočena tendencija da novorođena deca nisu upisana u matične knjige rođenih. To znači da je samo iluzija da će svi članovi romske zajednice biti upisani. Moraju se obezbediti uslovi koji pomažu Romkinjama prijavljivanje novorođenčadi u matične urede.

Romkinje se (ne samo) u Srbiji naročito suočavaju sa ozbiljnim problemima u pokušajima ostvarivanja osnovnih ljudskih prava. Diskriminacija je prisutna u svakoj društvenoj oblasti od obrazovanja, zdravstvene zaštite, preko zapošljavanja do nasilja u porodici i u široj okolini. Istraživanje sprovedeno u 11 država Evropske Unije od strane EU Agency for Fundamental Rights (FRA) pokazalo je lošije pokazatelje u svim oblastima života za Romkinje u odnosu na Rome: samo 77% Romkinja ispitanica ume da čita i piše, u poređenju sa 85% Roma, plaćeni posao ima 21% Romkinja, dok je kod Roma to 35% (Perić 2014: 4, FRA 2013:1). Slična situacija je i sa Romkinjama van Evropske Unije. Istraživanje koje je United Nation Development Programme (UNDP) 2011. godine realizovao u 12 država centralne, jugoistočne i istočne Evrope, utvrdilo je: da je stepen zaposlenosti Romkinja niži od stepena zaposlenosti Roma u svim državama koje su bile obuhvaćene istraživanjem, da manji broj Romkinja ima zvanično registrovanu adresu stanovanja, kao i da je mali procenat Romkinja poseduje kuće (Perić 2014: 4-5, O'Higgins 2012: 22-23).

Srbija je potpisnica nekoliko značajnih međunarodnih dokumenata čiji cilj je, između ostalog, borba protiv diskriminacije i rodna ravnopravnost: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948), Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije UN (1965), Pekinška deklaracija za prava žena (1995), Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema

ženama (CEDAW, 1979), a posebno značajan i obavezujući dokument za zemlje članice EU i zemlje kandidate za članstvo u EU je Rezolucija o položaju Romkinja u EU⁴.

U radnom materijalu za izradu drugog i trećeg periodičnog izveštaja RS o primeni međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (2013: 26) navodi se sledeće: Romkinja nema na pozicijama na kojima se donose odluke, ni u državnom ni u privatnom sektoru, imovina koja se vodi na ime Romkinje čini manje od 2% ukupne imovine koju poseduje porodica, poslovi koje obavljaju su najteži i najmanje plaćeni, 70% nepismenih u romskoj populaciji čine žene.

Poštovanje prava Romkinja, nije na zadovoljavajućem nivou u Srbiji (Perić 2012:11). Brojna ugovorna tela koja nadgledaju sprovođenje pomenutih konvencija u svojim se izveštajima redovno osvrću na prava romske zajednice, a u nekim slučajevima i konkretna prava Romkinja. Na primer, u poslednjem razmatranju državnog izveštaja Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena⁵, relevantni komitet Ujedinjenih nacija je upozorio na diskriminaciju Romkinja u pristupu obrazovanju, zdravstvenoj nezi, sigurnim kućama za žene žrtve nasilja, praksu ranih brakova, te nedostatak pouzdanih statističkih podataka o posebno ugroženim grupama žena uključujući Romkinje. Sem toga, praćenje sprovođenja mera za poboljšanje položaja Romkinja na nacionalnom nivou znatno je otežano činjenicom da institucije ne objavljuju redovno rezultate svojih mera za romsku zajednicu. Čak i kada jesu javno dostupni podaci o sprovođenju mera usmerenih na romsku zajednicu, ti podaci u ogromnoj većini slučajeva nisu razdvojeni po polu, što praktično onemogućava sagledavanje rodne komponente mnogih problema.

⁴ Rezoluciju o položaju Romkinja broj P6 TA(2006)0244 je 16. juna 2006 usvojio Evropski Parlament kojom poziva državu da istraže sve navode kršenja ljudskih prava Romkinja, kazne počiniocima i obezbede adekvatno obeštećenje žrtvama. Pored toga, države se pozivaju da daju najviši prioritet donošenju mera kojima se obezbeđuje bolja zaštita reproduktivnog zdravlja, sprečava nasilna sterilizacija i ispravi ovakva zloupotreba, promoviše planiranje porodice, iznađe rešenje za ugovorene maloletničke brakove, promoviše seksualno obrazovanje, preduzmu aktivne mere za sprečavanje rasne segregacije u porodilištima, pomogne žrtvama porodičnog nasilja, primeni mere kojima se sprečava trgovina ljudima i kojima će smanjiti izuzetno visoku nezaposlenost Romkinja.

⁵Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women: Serbia, 2007, dostupno na adresi http://www.bayefsky.com/docs.php/area/conclobs/treaty/cedaw/opt/0/state/100004/node/3/filename/serbia_t4_cedaw_38.

Program za podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja ranjivih grupa žena u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini za period 2009-2011. godine (www.spriv.vojvodina.gov.rs) navodi podatke da je "među Romima u Vojvodini izuzetno mali procenat žena sa ličnim prihodima (svega 12,5%), dok procenat izdržavanih iznosi čak 68,3% (Popis 2002). Većina romskih domaćinstava ograničena je na izvore prihoda kao što su sezonski radovi u poljoprivredi i građevinarstvu, siva ekonomija, skupljanje sekundarnih sirovina, pomoć porodica koje žive u inostranstvu, materijalno obezbeđenje porodice i dečji dodatak".

Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine u saradnji sa nevladinim organizacijama "Istraživači Romi" i "Udruženje romskih studenata"⁶ je 2007. godine sprovela istraživanje o položaju Romkinja u Vojvodini, kojim je bilo obuhvaćeno 160 ispitanica starosti od 15 do preko 60 godina, a sprovedeno je u osam opština na teritoriji Vojvodine: Novi Sad, Indija, Kikinda, Subotica, Vršac, Pančevo, Zrenjanin i Stara Pazova. Rezultati ovog istraživanja su pokazali da: Romkinje u brak stupaju već u periodu između 15 i 18 godine, da u tom istom uzrastu 52,7% njih rodi prvo dete, čak 23,1% Romkinja uopšte nije pohađalo osnovnu školu, samo osnovnu školu ima 26,9%, srednju školu ima 16,2%, dok visoku školu ili fakultet nije imala ni jedna žena obuhvaćena uzorkom. Problem obrazovanja je usko povezan sa položajem Romkinja na tržištu rada i socio-ekonomskim statusom, pa je 84,6% ispitanica nezaposleno (jedini izvor prihoda su im socijalna pomoć i dečiji dodatak), 8,7% radi ali nije prijavljeno i poslodavac im ne uplaćuje doprinose, a tek 6,7% je u radnom odnosu. Poseban problem je motivisanost za aktivnim traženjem posla, samo je 19,4% Romkinja je pokušalo da nađe posao, a kao razloge su najčešće navodile nizak obrazovni nivo, nekonkurentnost na tržištu rada, brigu o deci i porodici, ali i zabranu supruga i stav da je "ženama mesto u kući".

Srbija u svojim strateškim dokumentima (Strategija za unapređivanje položaja Roma, Akcioni plan za sprovođenje Strategije za period 2009-2011., kao i za period 2012-2014.) ima mere i aktivnosti koje se specifično odnose samo na Romkinje. Najveća slabost ovih strateških dokumenata je nedostatak budžetskih sredstava (ni jedno resorno ministarstvo nije opredelilo sredstva za oblast koja definiše potrebe Romkinja u Akcionom planu za period 2009-2011. godine.

⁶ Izvršno veće AP Vojvodine (2007) Regionalna konferencija -"Romkinje u Srbiji:pogled u napred", str 4-20. Informaciju o položaju Romkinja u AP Vojvodini na osnovu ovog istraživanja razmotrilo je i prihvatilo (tadašnje) Izvršno veće AP Vojvodine na sednici održanoj 11.04.2011. godine.

Novi Akcioni plan za sprovođenje Strategije za period 2012-2014. godine (www.inkluzija.gov.rs) predviđa: iznos od 45.000 evra iz donatorskih sredstava za "unapređivanje politike jednakih mogućnosti i prava Romkinja kroz rad romskih udruženja", Kancelarija za ljudska i maninska prava Republike Srbije će izdvojiti 1.000.000,00 dinara za "učešće Romkinja u javnom i političkom životu" i Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike će takođe opredeliti 1.000.000,00 dinara za "menjanje predrasuda i stereotipne slike o ulozi Romkinje u porodici i društvu u javnom životu". Zaključujemo da u odnosu na Akcioni plan za prethodni period ima pomaka, ali su u pitanju "simbolična" sredstva koja ne mogu u velikoj meri da utiču položaj Romkinja u Srbiji.

Vlada Srbije je donela Akcioni plan za sprovođenje nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010-2015. godine ("Službeni glasnik RS", br. 15/09) koji je prepoznao Romkinje u delu koji se tiče: ekonomskog osnaživanja (kroz sprovođenje javnih kampanja protiv stereotipa, pripremu dodatnih obuka kako bi lakše učestvovala u programima zapošljavanja, posebnu podršku zapošljavanju mladih Romkinja ispod 30 godina), iskorenjivanja funkcionalne nepismenosti, odnosno obezbeđivanja programa opismenjavanja, kao i primarne zdravstvene zaštite (formiranjem timova za rano otkrivanje oboljenja).

Program za podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja ranjivih grupa žena u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini za period 2009 – 2011. godine (www.spriv.vojvodina.gov.rs) definisao je sledeće mere kako bi se poboljšao položaj Romkinja u Vojvodini: podsticanje njihovog zapošljavanja i samozapošljavanja, stvaranje efikasnih mehanizama za permanentno obrazovanje i stručno osposobljavanje, povećanje dostupnosti programa za aktivno traženje posla, povećanje informisanosti Romkinja o mogućnostima zapošljavanja i ekonomskog osnaživanja, povećanje zaposlenosti Romkinja kroz subvencije poslodavcima, uvođenje afirmativnih mera (prednosti) za Romkinje prilikom zapošljavanja u institucijama, ustanovama i javnim preduzećima čiji je osnivač AP Vojvodina, sprečavanje i otklanjanje diskriminacije Romkinja, povećanje informisanosti Romkinja o radnom pravu, organizovanje i uključivanje Romkinja u programe obuka za započinjanje sopstvenog posla, izradu poslovnog plana i konkurisanja kod banaka za kredite i zajmove, kao i uvođenje afirmativnih mera za Romkinje prilikom dodele subvencija, kredita i garancija za samozapošljavanje.

Skupština AP Vojvodine je 2008. godine usvojila Odluku o Strategiji za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period 2008-2012. godine (01 broj: 9-3/08). Jedan od kratkoročnih ciljeva Strategije (www.hocudaznas.org) je razvijanje lokalnih strategija i akcionih planova u kojima će Romkinje biti jedna od specifičnih ciljnih grupa, kao i senzibilizacija i edukovanje zaposlenih u institucijama za probleme sa kojima se suočavaju žrtve iz specifičnih društvenih grupa, uključujući i Romkinje. U periodu od 2009-2012. godine organizovani su sastanci i edukacija u svim vojvođanskim opštinama na koje su pozivane i romske NVO koje su aktivne na lokalnu. Finansijska podrška za sprovođenje Strategije obezbeđena je iz budžeta Pokrajnske vlade, kao i od Fonda Ujedinjenih Nacija za podršku akcijama protiv nasilja nad ženama (UN Trust Fund).

Diskriminacija je još jedan od problema sa kojim se Romi i Romkinje svakodnevno suočavaju. U redovnom godišnjem Izveštaju poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2012. godinu (Petrušić 2013: 56) konstatuje se da "i dalje posebno zabrinjava položaj pripadnika romske nacionalne manjine, koji su izloženi diskriminaciji u svim oblastima društvenog života. Iako je najviše pritužbi na osnovu nacionalne pripadnosti bilo upravo zbog pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini, broj pritužbi po ovom osnovu je i dalje mali ako se uzme u obzir rasprostranjenost diskriminacije prema ovoj nacionalnoj manjini"⁷.

Prepoznajući potrebu da se doprinese suzbijanju i sprečavanju diskriminacije romske nacionalne manjine u Srbiji, Ambasada Holandije je finansirala projekat "Jednake šanske za bolje mogućnosti - jačanje Roma i Romkinja u borbi protiv diskriminacije", koji je sproveo Poverenik za zaštitu ravnopravnosti u saradnji sa nevladinom organizacijom Praxis u periodu od 2012-2014. godine (Trifković, Miković, Stanković 2014: 14-11). Cilj projekta je bio se kroz edukaciju olakša prepoznavanje diskriminacije, da se Romi i Romkinje podstaknu da koriste antidiskriminatorne mehanizme zaštite, uključujući podnošenje pritužbi Povereniku za zaštitu ravnopravnosti. Javne tribine su održane u 10 gradova: Novi Pazar, Prokuplje, Smederevska Palanka, Niš, Kragujevac, Vranje, Požega, Zemun, Subotica i Novi Bečej. Većina učesnika radionica nije razumevala pojam diskriminacije, nisu čuli za postojanje institucije Poverenika,

⁷ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti navodi primer organizacije R. c. m. koja je podnela tužbu protiv O. A. zbog uvredljive "šale" koju je napisao na svom Tviter profilu: "Ciganska poslovna pratnja - kućici što idu za njima dok skupljaju karton". Po srovedenom postupku doneto je mišljenje da je ovim tekstom povređeno dostojanstvo pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine, čime je izvršen akt diskriminacije, uznemiravajuće i ponižavajuće postupanje (Petrušić 2013: 57).

nisu bili upoznati sa njenim nadležnostima, niti su znali na koji način bi mogli da se zaštite od diskriminatornih ponašanja. Sa druge strane, primeri i lična iskustva koja su predstavljali na radionicama, iako ih nisu imenovali kao diskriminaciju, ukazivali su na to da diskriminacija postoji u gotovo svakoj sferi života. Iskustva i rezultati ovog projekta su potvrdili da mali broj pritužbi primljenih od lica romske nacionalnosti nije pokazatelj poštovanja načela ravnopravnosti, nego je posledica nedovoljne informisanosti i nespremnosti da se slučajevi diskriminacije prijave.

Činjenica je da je kod nas (i ne samo kod nas) dosledno najviša etnička distanca prema Romima i da se najnegativniji stereotipi javljaju prema romskoj etničkoj grupi (Mihić 2010:70). Gotovo da nema istraživanja kojim nije utvrđena najviša etnička distanca prema Romima u odnosu na sve druge grupe (sa izuzetkom Albanaca), što je iznenađujući podatak ako uzmemo u obzir teorije koje izvor predrasuda vide u sukobu između grupa, pošto niko nikada u istoriji nije bio u dužem konfliktu sa Romima. No, ako uzmemo u obzir teorije koje izvor predrasuda vide u podizanju sopstvenog samopoštovanja ili poštovanja svoje grupe, a naročito ako u obzir uzmemo da predrasude mogu biti posledica zaštite svojih vrednosti, ovi se rezultati mogu lakše objasniti.

Mihić je za potrebe doktorske disertacije po nazivom "Korelati i determinante etničkih predrasuda, polnih predrasuda i predrasuda prema starima kod stanovnika Vojvodine", sproveo istraživanje čiji cilj je da utvrdi korelate i determinante predrasuda kod stanovnika Vojvodine. U obzir su uzete tri vrste predrasuda: etničke - na primeru predrasuda prema Romima, polne i predrasude prema starima. Za istraživanje predrasuda prema Romima korišćena je "Skala predrasuda prema Romima" (Mihić 2010: 89; Fabian, Fleck 1994) koja je konstruisana u Mađarskoj, gde su ajtemi iz skale slični predrasudama koje važe i u našoj kulturi za romsku populaciju (poput: "Romi bi trebali da budu odvojeni od ostatka društva pošto oni nisu u stanju da žive zajedno sa ostalima", "Svakodnevni problemi Roma bili bi lako rešivi, samo ako bi oni hteli da rade", itd.). Rezultati istraživanja su pokazali da: niže obrazovanje stanovnika Vojvodine pretpostavlja snažnije etničke predrasude prema Romima, da muškarci u Vojvodini imaju izraženije predrasude prema Romima, kao i da stanovnici u gradovima u Vojvodini imaju snažnije predrasude prema Romima (str. 121-127).

Kad je reč o obrazovanju, u Srbiji živi 127.000 nepismenih osoba, od kojih su 82,01% žene (prema Popisu iz 2011. godine) i za razliku od većinskog stanovništva koje u ukupnom broju nepismenih ima udeo od 1,96%, Romi čine čak 15,13% ovog broja. Školovanje romske, kao i sve druge populacije sposobne da se redovno školuju, je pitanje ostvarivanja osnovnih prava zagaranovanih Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja gde je odredbom čl. 4. stav 2. propisana "jednakost građana Republike Srbije u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje, bez obzira na nacionalnu i jezičku pripadnost". (Službeni glasnik Republike Srbije, br 62/2004).

Mere afirmativne akcije u oblasti obrazovanja se u Srbiji primenjuju od 2003.godine, dakle već 10 godina. To znači da je društvo svesno razlike koja postoji između zaštite određenih prava i njihove dostupnosti marginalizovanoj zajednici kao što je romska i čini napore na obezbeđivanju jednakih šansi svim građanima i građankama. Cilj ovih mera je povećana dostupnost obrazovnih institucija pripadnicima romske nacionalne manjine i olakšani upis u srednje škole, na fakultete i visokoškolske ustanove čiji osnivač je Republika Srbija. I ako one jesu deo sistema, nedostaje jasno i sveobuhvatno sistemsko rešenje njihove strukture, sprovođenja, praćenja i vrednovanja efikasnosti. Način na koji se sada sprovode, svake godine iznova, i ako naizgled postoji jasna procedura upisa, ne uključuje analizu potreba romskih učenica i učenika i usklađenost sa programima podrške na prethodnim nivoima obrazovanja. Zapravo su fokusirane isključivo na proceduru upisa koju vrlo često prate kašnjenja i opstrukcije upravo u okviru institucija i ministarstava.

Takođe, mere afirmativne akcije ne uzimaju u obzir niz barijera sa kojima se romski učenici i studenti suočavaju pre upisa, kao što je priprema i polaganje mature, priprema i polaganje prijemnog ispita na fakultetima i visokim strukovnim školama itd. Pri tom je fokus na samom prijemnom ispitu koji je najčešće suma različitih stvari: znanja, motivacije za polaganje i ne tako mala finansijskih investicija. Sem toga, nakon položenog prijemnog ispita romski studenti i studentkinje se suočavaju sa problemom smeštaja u studentskim domovima, što je preduslov za dobar uspeh tokom studiranja. Ukratko, afirmativne mere koje se tiču samo upisa su važne, ali nisu dovoljne, jer je potrebno obezbediti različite forme dodatne obrazovne podrške romskoj populaciji koja ulazi u sistem obrazovanja i to na svakom stupnju (osnovnom, srednjem i visokom) kako bi bili ravnopravni sa ostalima učenicima u procesu školovanja, ali i stekli uslove da se u što većem broju upisuju na više nivoe obrazovanja koji je u ovom trenutku zabrinjavajuće

mali. Od 2003/04. akademske godine, od kada se ove mere primenjuju, povećava se broj romske učeničke populacije u Srbiji, ali je u odnosu na ukupnu populaciju Roma i Romkinja broj nedovoljan, a u poređenju sa istim pokazateljima koji se tiču većinske populacije, čak i zanemarljiv. Istraživanje tog procesa do sada nije dobilo adekvatnu naučnu obradu. To samo dokazuje da mere afirmativne akcije mogu da omoguće afirmisanje onih koji zbog opšte društvene marginalizovanosti ne kreću sa istih početnih pozicija, samo ako su aktivnosti sinhronizovane i pravovremene.

Važno je naglasiti da se u okviru postojećih zakonskih i drugih odredaba malo ili gotovo ništa ne govori o rodnim i interkulturalnim osobinama romske populacije koja se školuje i na koju se primenjuju afirmativne mere, što je u fokusu ovoga rada. Zbog toga se nameće pitanje da li je postojeći obrazovni sistem u Srbiji usmeren isključivo na izgrađivanje identiteta većinskog naroda na čijem jeziku se obrazuju i sve ostale nacionalne zajednice i koliko je rodno senzitivno. Zalaganje je da u budućnosti vladajući stavovi o afirmativnim merama vode računa o rodnim i identitetskim, odnosno interkulturalnim osobinama romske populacije, a pre svega Romkinja.

Od početka Dekade do danas značajna su istraživanja u okviru različitih institucija države, ali i u različitim udruženjima građana koja se odnose na četiri osnovne teme Dekade: zapošljavanje, zdravlje, stanovanje i obrazovanje. Nažalost, nema jednog jedinstvenog teksta u kojem su sakupljeni najnoviji podaci koji bi mogli poslužiti za uspešan rad nakon okončanja Dekade. Situacija se još više komplikuje činjenicom da su mnogi valjani podaci saopšteni samo na stranim jezicima (kako je donator tražio) ili u prestižnim publikacijama koje se nalaze na našem naučnom tržištu. Drugim rečima, postoji nesklad između onoga što je nauka do sada ponudila kao sumu značajnih ideja za poboljšanje ukupnog položaja romske zajednice. Najbolji primer ovog tipa je podatak da je gotovo polovina visoko obrazovanih Roma našla zaposlenje van Srbije, na istom tragu na kojem je i "odliv mozgova" iz Srbije uopšte. To znači da obrazovana romska elita, pre svega mlađa, neće svoje umenje dokazati u lokalnoj zajednici, nego u široj - evropskoj. Nemanje sluha za obrazovane mlade kadrove romske zajednice, takođe se može smatrati implicitnom diskriminacijom države.

2. Cilj istraživanja

Cilj ovog rada je da popiše, sistematizuje i analizira različite oblike primene afirmativnih mera za upis i studiranje na visokoobrazovnim školama u Srbiji i da predloži mere za poboljšanje primene istih u praksi.

2.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je efikasnost primene afirmativnih mera u studiranju pripadnika romske nacionalne zajednice na Univerzitetu u Novom Sadu, sa posebnim osvrtom na obrazovanje romskih devojčica.

2.2. Problem istraživanja

Problem istraživanja je uticaj sprovođenja afirmativnih mera na visokoškolskim institucijama na rodne i identitetske (interkulture) osobine romske populacije, a pre svega Romkinja.

2.3. Hipoteza istraživanja

Opšta hipoteza istraživanja je da primena afirmativnih mera za upis i studiranje na visokoškolskim ustanovama utiče na izgradnju (drugačijeg) identiteta studenata i (naročito) studentkinja romske nacionalnosti, ali je neophodno njihovo detaljnije uređenje i adekvatna naučna obrada.

Opšta hipoteza istraživanja je iskazana kroz nekoliko posebnih hipoteza:

1. Veći je broj studentkinja nego studenata iz romske zajednice na Univerzitetu u Novom Sadu i one su, uprkos dvostrukoj marginalizaciji, uspešnije i efikasnije u procesu studiranja.
2. Veći je broj Romkinja nego Roma uključenih u proces integracije romske zajednice (studentkinje, koordinatorke za romska pitanja, pedagoške asistentkinje, zdravstvene medijatorke), ipak, one su i dalje manje uvažene, manje "vidljive" u sistemu, i u znatno nižem procentu zaposlene.

3. Teorijski okvir: rod, interkulturalnost, identitet

3.1. Multikulturalizam i/ili interkulturalizam

Multikulturalnost i raznovrsnost predstavljaju osnovne uslove života pri čemu se razne kulture susreću, ali se sasvim ne utapaju jedna u drugu (Gordy 2014: 170). Moglo bi se reći da jedva da postoji neko društvo na svetu koje nije u izvesnoj meri multikulturalno (i ako su Island ili Japan homogeni u nacionalnom smislu, nisu u kulturnom). Taj nacionalni san da granice naroda i država budu kongruentne pokazao se neostvarivim, čak i uz primenu nasilja. Svako multikulturalno društvo, naročito ako je demokratsko, se suočava sa sličnom dilemom. S jedne strane, nijedno društvo neće lako opstati bez određene mere uniformnosti. Kao minimum, poželjno je da ljudi imaju zajednički jezik, da dele neke osnovne vrednosti, verovatno i da koriste istu valutu. S druge strane, isto će društvo teško opstati bez izvesne mere različitosti. Postojanje različitih vera, tradicija, jezika i mentalnih navika ne predstavlja bogatstvo samo po sebi, nego služi i kao izvor ideja za rešavanje problema i za dalji razvoj društva.

Tejlor (prema Kymlicka, 2009: 384, Taylor, 1997:34) zaključuje da proces izgradnje nacije neizbežno privileguje članove većinske kulture: ako moderno društvo ima "zvaničan" jezik, tj jezik i kulturu koju sponzorise, usađuje i definiše država i na kojima funkcionišu i ekonomija i država, onda je očigledno da ljudi čiji su to jezik i kultura imaju ogromnu prednost; oni koji govore drugim jezikom su u nepovoljnijem položaju.

Kimlika (Kymlicka, 2009: 385) smatra da manjinske zajednice, suočene sa ovakvom situacijom, imaju četiri mogućnosti: da masovno emigriraju, da prihvate integraciju u većinsku kulturu i nastoje da pregovorima dobiju bolje i pravičnije uslove integracije, da traže pravo na stvaranje ekonomskih, političkih i obrazovnih institucija na svom jeziku, ili da prihvate stalnu marginalizaciju i traže samo da budu ostavljene na miru. Etničke zajednice se uglavnom ne opiru kampanjama koje se pokreću sa ciljem njihove integracije u većinsko društvo. Debate o multikulturalizmu predstavljaju zapravo dogovaranje drugačijih, boljih uslova, za integraciju, a traži se uglavnom tolerantniji ili u većoj meri multikulturalni pristup integraciji koji bi im dozvolio i pomogao da očuvaju različite aspekte svog etničkog nasleđa.

Cohen (prema Kartag Odri 2011: 372, Cohen et al. 2002:4) definiše multikulturalizam kao radikalnu ideju o tome da su ljudi u drugim kulturama, kako domaćim tako i stranim, takođe ljudska bića, moralno jednaki, te da imaju pravo na jednaku brigu i uvažavanje koje ne treba potcenjivati ni tretirati kao podređene. Tako shvaćen multikulturalizam osuđuje netoleranciju, vidi ljudsko biće u drugom, te podstiče kulturni diverzitet.

Okin (Okin 2002:10) naglašava da se zahtevi multikulturalizma u državama koje su u osnovi liberalno-demokratske, izražavaju tako da manjske kulture ili načini života nisu u dovoljnoj meri zaštićeni praksom garantovanja individualnih prava njihovih članova, te kao posledica toga njih treba zaštititi i preko posebnih kolektivnih prava i privilegija.

Brajan Beri (Beri, 2006:285), govoreći o terminu "multikulturno obrazovanje" navodi da su u njegovom okviru moguće dve obrazovne politike koje su dijametralno suprotne u svojim implikacijama i pretpostavkama. Prva je da bi deca trebala da imaju isti program, bez obzira na rasu, etničku pripadnost, rod, seksualno orijentaciju ili verska uverenja, a program bi trebalo da bude multikulturalan i inkluzivan u smislu da uvažava prošlost, sadašnjost i situaciju svih grupa. Druga politika odbija bilo kakvu ideju zajedničkog programa, jer je posle određene tačke moguće "bujanje škola sa odvojenom klijentelom", njihovo odvajanje od "normalnih škola", što će za posledicu imati da "normalni učenici" žive u malim zatvorenim zajednicama, okruženi onima koji su iz određenih razloga definisani kao "drugačiji".

Multikulturalizam se zalaže za takvu organizaciju države koja će poštovati sve kulturne zajednice, stavljajući u centar analize takođe i vrednosti vezane za jednakost i ravnopravnost. Međutim, Agneš Kartag Odri (Kartag Odri 2011:370) podseća da su ova shvatanja izazvala i brojne kritike. Naime, protivnici multikulturalizma (prema Kartag Odri 2011, 370: Stojković 1999:157) tvrde da sprovođenje ovakve politike može rezultirati podelom društva i dovesti u pitanje jedinstvo države, kao i da taj proces vodi stvaranju društvenih i kulturnih geta koji ograničavaju i mogućnosti samih etnokulturnih zajednica.

Takođe, jedna grupa kritičara (prema Kartag Odri 2011:370, Okin 1999:39) smatra da postoji sukob između multikulturalizma i zalaganja za ostvarivanje ravnopravnosti polova, budući da neke od kultura, odnosno religija, imaju za pretpostavku podređen položaj žena u društvu. Prema njihovim navodima, grupna prava se često koriste u cilju potčinjavanja i diskriminacije žena,

naročito u manjinskim etnokulturnim i religijskim zajednicama, koje su konzervativnije i patrijarhalnije od tzv. dominantne kulture.

Gordy (Gordy 2014: 171) smatra da je mnogo reči potrošeno o "opasnosti različitosti" u pogrešne svrhe, takav diskurs može da služi jedino rasizmu. Ozbiljniji problem je u tome da koegzistencija raznih kulturnih i nacionalnih zajednica može da se pretvori u nerazumevanje, pa eventualno i u sukob, ukoliko društvo ne uzima i ne neguje raznolikost kao vrhunsku vrednost. Opasnost se krije u tendenciji pripadnika jedne grupe da gledaju na druge kao izvore problema, umesto kao na deo rešenja.

U istoriji možemo naći i koncepcije "multikulturalizma" koje podrazumevaju uskraćivanje pristupa građanstvu (Kymlicka, 2009: 386). Naime, u nekim nemačkim pokrajinama (Lander) do osamdesetih godina dvadesetog veka vlada nije dozvoljavala upis turske dece u nemačke razrede. Umesto toga, obrazovala je posebne razrede za tursku decu u kojima su na turskom jeziku nastavu držali profesori dovedeni iz Turske, po programu koji je decu pripremao za život u Turskoj. To je nazivano "multikulturalizam", ali on nije shvaćen kao način za obogaćivanje ili dopunjavanje nemačkog građanstva, već je prihvaćen upravo zato što se na tu decu nije gledalo kao na nemačke građane. To je bio način da im se kaže da oni tu zapravo ne pripadaju, da su tuđinci, a ne građani i da je njihov pravi dom u Turskoj.

U Jugoslaviji je 1940.godine doneta Uredba o upisu lica jevrejskog porekla za učenike univerziteta, visokih škola u rangu univerziteta, viših, srednjih, učiteljskih i drugih stručnih škola (Prema Savić 2001: 15, Službene novine br. LXXX-A- od subote 05.10.1940) koju su potpisali Dragiša Cvetković i Vlatko Maček. Prema toj Uredbi: "Na univerzitetima, visokim školama u rangu univerziteta, višim, srednjim, učiteljskim i drugim stručnim školama, može se upisati samo određen broj učenika jevrejskog porekla. Ovaj broj odrediće se tako da bude prema broju ostalih učenika ovih škola u onom razmeru u kojem se nalazi broj državljanja jevrejskog porekla prema broju ostalih državljana".

Drastični primeri uskraćivanja prava na građanstvo se mogu naći i danas u zapadno evropskim zemljama i to prema romskoj nacionalnoj manjini. Odnos prema Romima najjasnije osvetljava primer Francuske, gde se još od vlade Nikole Sarkozija vodi neformalni rat sa Romima doseljenim iz Rumunije i Bugarske. Francuske vlasti su u poslednje dve godine iselile desetine

hiljada Roma iz njihovih privremenih kampova širom Francuske, bez obzira na proteste Evropske komisije i organizacija koje promovišu ljudska prava. Septembra 2013. godine je francuska policija razrušila jedan romski kamp gde je živelo oko 250 ljudi (vest objavljena 29.09.2013. godine na www.abrasmedia.info), a neprijateljstvo i mržnja prema Romima doveli su do toga da gradonačelnik grada Šolea izjavi da „Hitler nije pobio dovoljno Roma“. Takođe, Manuel Vals, ministar unutrašnjih poslova Francuske, je pozvao vlast da istera iz zemlje "lutajuće" Rome, pošto "tu integracija ne pomaže, jer se njihov način života mnogo razlikuje od francuskog" i ako u Francuskoj živi od 250.000 do 300.000 Roma "lotalica" i većina njih su francuski državljani.

Svenka Savić (Savić, 2008:196) pojam multikulturalnosti posmatra kroz rad Ane Bogdanić, koja opisuje slučaj jednog sudjenja u Hrvatskoj. Radi se o maloletnoj Romkinji koju je silovao odrasli Rom, njen rođak. Sud je izrekao minimalnu kaznu od 6 meseci, obrazlažući svoju odluku tradicijom romske populacije, u kojoj Romkinje rano stupaju u seksualne odnose. Sud je ovim potvrdio primat patrijarhalne tradicije nad važećim ustavom i zakonima države koji bi trebalo da sankcionišu nasilje, čin silovanja. "Ovo jeste jedan od načina zloupotrebe koncepta multikulturalnog građanstva koji vrlo često zamagljuje pravo stanje stvari. To nije sam po sebi pozitivan model života, već krije u sebi mnoštvo nevidljivih oblika diskriminacije i opasnost da preslikava patrijarhalne odnose dominacije i u društvu i u obrazovanju", zaključuje autorka.

Interkulturalizam stoji na stanovištu da su sve kulture podjednako vredne i razvija ideju o njihovoj interakciji (Koković 2011: 45). Interkulturalističko prožimanje jeste nova mogućnost i korak prema zbližavanju i razumevanju različitih ljudi i kultura. Svakoj kulturi su potrebne razne vrste uzajamnog delovanja koje se zasnivaju na mogućnosti kolektivnog iskustva ljudi. Ne treba težiti zajednici u kojoj se razlike samo tolerišu ili zlovoljno prihvataju, već onoj u kojoj različitosti obogaćuju. Tada se i različita odeća, akcenti, muzika, boja kože, predstavljanje sopstvene ličnosti, posmatraju sa interesovanjem i radoznalošću, a ne sa odbojnošću i sumnjom. Međutim, sa izazovom kulturne raznolikosti moraju biti suočene sve institucije i svi učesnici moraju biti podjednako zainteresovani. Upoznavanje sa drugim kulturama i njihovo prihvatanje bez predrasuda se definiše kao interkulturalno obrazovanje i namenjeno je, kako manjiskim etničkim zajednicama, tako i većinskom stanovništvu. Ono bi trebalo da doprinese:

prevazilaženju socijalne nejednakosti i nejednakosti u obrazovanju, razvijanju tolerancije i poštovanja prema kulturnim razlikama među ljudima, usvajanju znanja o međuetničkim odnosima i osnovama na kojima počivaju različite kulture i sprečavanju učenja zasnovanog na emocionalnim i klasnim pretpostavkama. Interkulturalno obrazovanje bi trebalo da promoviše stav da su razlike među grupama izvor bogatstva, a ne problem koji treba rešavati.

Prisutnost „zajednice stranaca“ (Štrbac, 2007:102) može da vodi brojnim pritiscima koje oseća nacionalna država, ali i domicilno stanovništvo, koje želi da zadrži monopol nad političkim, ekonomskim i kulturnim politikama i državnim odlukama. U nekim slučajevima dolazi do nemogućnosti adaptacije manjina na prilike u kojima su se našli. Interkulturalno obrazovanje u tom slučaju treba da pomogne da se svaka osoba upozna sa svojim pravima. Različite kulture i nedostatak znanja, nerazumevanje drugih kultura, mogu dovesti do ograničenja u komunikaciji. Neko ko je drugačiji od njih može biti dočekan sa nepoverenjem, javlja se strah i konflikt i zbog toga nam je bitan pojam interkulturalnosti.

Svrha interkulturalnog obrazovanja (prema Jakić 2012: 4, Ninčević 2009: 63) nije poučavati o različitim kulturama, nego dovesti u sudnos nositelje različitih kultura. Interkulturalna osetljivost nije urođena ljudska osobina. Ona se stiče, uči. Zbog toga "konkretni odnosi između različitih kultura, što ih u razred donose deca i mladi ljudi, ne mogu unapred biti određeni. Bit obrazovanja nije "gurnuti" decu u stari nasleđeni etos. Bit je pomoći deci da razviju sposobnost mišljenja o novim odlukama koje će kao odrasle osobe morati donositi".

Interkulturalnost naglašava razlike u pojmovima *živeti jedni pored drugih i živeti jedni sa drugima*. Pojam zajedništva podrazumeva više od tolerancije i rušenja predrasuda o pripadnicima drugih kultura, a to je poznavanje kulturnih osobenosti i osetljivost za razlike, kao i poboljšanje uslova života i dostupnost resursa za pripadnike različitih kultura. Interkulturalno obrazovanje je bitno da bi smo naučili o kulturi jednog naroda ili grupe ljudi i koristili to znanje u komunikaciji sa njima. Konačno, ukoliko želimo da nas neko poštuje zbog našeg izbora i vrednosti, moramo i mi poštovati druge, u suprotnom dolazi do predrasuda i stereotipa. Svaka osoba, ili grupa ljudi ima pravo je da čuva svoj identitet i da prihvati ono što želi iz drugih kultura, ali isto tako mora da poštuje različitost, jer svi smo rođeni isti, kao ljudi, a sve ostalo vremenom usvajamo.

3.2. Pojam identiteta: Identiteti Roma i Romkinja u uslovima integracije

Identitet je jedna od najčešće prisutnih kategorija u savremenim teorijama različitih disciplina (sociologiji, antropologiji, istoriji, političkoj i književnoj teoriji, itd.), ističe Daša Duhaček (Duhaček, 2011:359). Zato je ovaj pojam kroz istoriju imao, i danas još uvek ima, različita značenja: istost, izjednačavanje, sličnost pripisivanje, pripadanje; može se odnositi na fizičke predmete, tela, živa bića, posebno na čoveka/ljude, i to na pojedinke/ce i na grupe. Takođe, može upućivati i na različite oblike identiteta, kao što su polni, rodni, seksualni, klasni, rasni, etnički, nacionalni, verski, itd.

Uopšteno govoreći, u svakodnevnom životu, ako želimo da utvrdimo identitet osobe mi se interesujemo za njegovo ime i položaj koji zauzima u društvu (International Encyclopedia of the Social Science, 1990:61). Personalni identitet, međutim znači više od ovog - on uključuje subjektivni osećaj kontinuirane egzistencije i koherentno pamćenje. Mada identitet određuje "ko je ili šta je neko" i sadrži različita značenja vezene za tu osobu - od strane samog sebe i drugih, ovaj pojam se ovim ne iscrpljuje.

Većina autora se slaže da identitet čine sledeće odrednice: nacionalna, etnička ili rasna pripadnost, maternji jezik, veroispovest, rod, ali i pripadnost određenoj obrazovnoj, uzrasnoj ili seksualnoj grupi.

Csepeli (prema Kartag Odri 2011, 373: Csepeli 1987:374) naglašava da identitet ne upućuje samo na stanje "jesam" već i na ono što "mogu biti" - štaviše, sadrži i ono što bi "trebalo da budem". Dakle, upućuje na takvo autentično delatno, emotivno i misleno stanje koje prostorno-vremensku koordinatu pojedinca projektuje na budućnost, uz realnu nadu da se na tu budućnost može uticati.

Nacionalni identitet, smatra Raduški (2012: 58), je višedimenzionalan i kompleksan pojam koga čini više povezanih komponenti (etnička, kulturna, teritorijalna, ekonomska, pravno-politička), koje predstavljaju spone solidarnosti među pripadnicima etničke zajednice ujedinjenih zajedničkim sećenjima, mitovima i tradicijom, spoj koji može i ne mora naći izraz u zajedničkim državama tih zajednica. On nije statična, genetski upisana, biološka katagorija, već predstavlja istorijski promenljivu sociokulturnu konstrukciju. To znači da nema večitih i nepromenljivih

identiteta, već se oni formiraju, razvijaju i mogu se promeniti tokom razvoja zajednice, čak i na nivou pojedinca.

Konstruisanje identiteta je proces kroz koji prolaze sve grupe, kulturne zajednice i potkulture (Delić 2008: 55). Identiteti se stalno nalaze u procesu promene i transformacije. Društvene zajednice su u stalnom traganju za unutrašnjim i spoljnim činiocima kojima će formirati svoje kolektivne identitete i kojima će izgraditi svest o pripadanju određenoj zajednici koju nazivaju različitim imenima. Da li je reč o etnosu, narodu, naciji ili drugim terminima kojima se oni služe tokom svog samoodređivanja zavisi od osećaja pripadnosti ali i značenja koje im ostali daju, odnosno od stepena njihove samosvesti. Grupe se služe različitim sredstvima kojim bi sebe definisali i time napravili jasnu granicu u odnosu na ostale koji po pravilu treba da budu drugačiji. Identiteti se stvaraju u jednom socio-ekonomskom, kulturnom okruženju.

Pravo na identitet (etnički, nacionalni, kulturni, jezički, itd.) je osnovno ljudsko pravo (Kartag Odri 2011:373,374). Ispoljavanje i prihvatanje ovih prava je pravo pojedinca, pri čemu se ne može isključiti ni pravo na prirodnu asimilaciju. Uskraćivanje i ograničavanje prava na identitet je ujedno i ograničavanje slobode pojedinca i ograničavanje slobode kolektiva, odnosno zajednice. Naglasak je na individualnoj odluci i ispoljavanju volje. Pošto se ovaj izbor praktično ispoljava svakodnevno (često i nesvesno), sloboda grupe je jedan od uslova slobode individue.

Sanja Zlatanović (Zlatanović 2013:1080,1082) ukazuje da je etnicitet samo jedna od komponenti šireg i obuhvatnijeg pojma identiteta, koji osim etničke podrazumeva i niz drugih identifikacija (religijsku, regionalnu,..) koje se međusobno prožimaju i preklapaju. Iako je etnička samo jedna u spletu identifikacija, mnogi autori navode da je ona od svih kolektivnih identifikacija najvažnija, budući da u mnogim sferama prožima život pojedinaca i zajednica i da se od strane velikog broja ljudi doživljava kao bazična. Savremeni pristupi etnicitetu su saglasni u tome da je on pitanje odnosa, a ne odlika neke grupe, da je posledica kontakta, a ne izolacije, i da nastaje, preobražava se, održava i potvrđuje putem interakcije među grupama. Etnicitet podrazumeva razliku u odnosu na druge, a koja se smatra važnom i proglašava društveno relevantnom, zaključuje Zlatanović.

O identitetu se može govoriti unutar i izvan zajednice, tako da se u okviru odrednice "identitet Roma" može govoriti o tome šta pripadnike ove zajednice spaja, koje su to mnogobrojne sličnosti i razlike koje postoje unutar kolektiviteta, naročito ako se uzme u obzir heterogenost osobina koje ulaze u skup komponenti za određenje identiteta, kao što su: nacionalna, etnička ili rasna pripadnost, jezik, religija, rod, kao i obrazovna, uzrasna ili seksualna pripadnost.

Analizirajući kategoriju identiteta, Rajko Đurić (Đurić 2012: 19) navodi da identitet Roma nije često bio predmet naučnih istraživanja, tako da se u nedostatku naučne istine o njemu najčešće pisalo i govorilo na osnovu konstrukcija, zapažanja i pojava iz svakodnevnog života tog naroda, ili utisaka koji se o njima stiču na najrazličitije načine, i zbog toga je on "primer najpotresnije tragedije i drame u istoriji Evrope". Romi su vekovima tretirani kao "večni nomadi" tj. "narod bez istorije", što se često čini i danas. Iz takvog posmatranja ljudi kao aistorijskih bića, proistekla su i gledišta o njima kao o "bićima niže rase". On takođe smatra da je lažni identitet Roma koji je stvoren u Nemačkoj, poslužio kao osnov za donošenje odluke o "konačnom rešenju Roma", odnosno njihovom upućivanju u nacističke koncentracione logore. U tom smislu je istorija Roma najpouzdaniji izvor i oslonac za istraživanje identiteta Roma, a stigmatizovani identitet je preovlađujući identitet Roma, zaključuje autor.

Podložni promenama pod uticajem većinskih okružujućih kultura, raznovrsnih strategija integracije i globalizacijskih kretanja, Romi se bore za sopstveni nacionalni identitet, ističe Dragoljub B. Đorđević (Đorđević 2012: 32). Uvek izmešani sa drugim narodima i kulturama, njih karakteriše stalno prilagođavanje, što neizbežno vodi ka menjanju njihove religije, jezika i običaja, kao bitnih odrednica identiteta. Konačno, "interkulturalizam je razmena, a Romi su primer etničke grupe spremne na kulturno darivanje, na razmenu, primanje i davanje. Takvo ponašanje nije racionalno i strateški osmišljeno, već je plod viševekovnog života u okruženju većinskih naroda i kultura", smatra Đorđević.

Vesna Delić (Delić 2008: 24) o identitetu Roma kaže: "Rašireni po celoj Evropi i svetu, Romi su prihvatili i brzo se prilagođavali sredinama u kojima su se našli, tako da bez obzira na isto poreklo postoje velike kulturne razlike, kako između grupa naseljenih u različitim zemljama, tako i između grupa naseljenih u istoj zemlji. Jedan od većih razloga je što, skloni prihvatanju tuđih kulturnih obrazaca i težnji da se identifikuju kao drugačiji, samoodredili su se i klasifikovali u posebne grupe Roma, pa čak i neroma, konstruišući nove identitete."

Romi su prostorno disperzovani tako da predstavljaju transglobalnu manjinu, "naciju bez države", a njihova heterogenost na globalnom planu je takva da, kako objašnjavaju Marušiakova i Popov (prema Zlatanović 2013, 1086: Marušiakova, Popov 2005), pojedini autori postavljaju pitanje koliko je opravdana upotreba pojmova zajednica i nacija za grupe ljudi koji, ne samo da govore različite dijalekte romskog, već i druge jezike (turski, grčki, albanski, španski,...), preferirajući pripadnost grupama drugačijeg, neromskog identiteta. Romi predstavljaju specifičnu, hijerarhijski kompleksno struktuiranu intergrupnu etničku zajednicu, razdijelenu na brojne odvojene i ponekad jedna drugoj suprostavljene grupe, subgrupe i metagrupe sa sopstvenim etničkim i kulturnim karakteristikama i različitim nivoima "romskog" identiteta, navode autori.

Royrvik (prema Zahariev 2013: 14, Royrvik 1998) ističe da se identitet Roma najčešće u literaturi definiše u odnosu na tradicionalnu sliku o romskoj zajednici koja se oslanja na stereotipe da su Romi: "vrole krvi", kriminalci, muzičari, prosjaci, boemi, nomadi, da žive od socijalne pomoći, da Romkinje rađaju mnogo dece, itd. Ovakav diskurs o Romima se podudara i sa slikom koja se o njima prezentuje u medijima, gde se oni predstavljaju kao "drugi", a govor mržnje se potkrepljuje dobro osmišljenim "dokazima i argumentima". Poslednjih godina se uglavnom vide kao neobrazovani ljudi iz geta koji se rano udaju i žene i kao prosjaci odlaze u zemlje Zapadne Evrope.

Za romsku populaciju nije jednostavno odrediti opšti identitet, jer je ona po mnogo čemu heterogena, a ipak specifična, dakle on se mora postaviti tako da obuhvati mnogobrojne sličnosti i razlike unutar romske zajednice. Postoje unutar grupne podele i barijere koje su u vezi sa jezikom, etničkom i verskom pripadnošću koje Romi još uvek nisu uspeli da prevaziđu, a neki od ovih elemenata i ne pripadaju autentičnim romskim vrednostima, već su usvojene od naroda u okruženju (kao što je religija).

Neizjašnjavanje Roma u zvaničnim popisima je problem etničke mimikrije, jedne komponente identiteta. Identifikujući se kao neromi oni žele da promene svoj romski identitet i da ga se odreknu. Razlozi za to su bekstvo od siromaštva, diskriminacije, kao i značajan porast ksenofobičnosti u društvu. Takođe, evidentna je činjenica da se ne posvećuje dovoljno pažnje problemu asimilacije, kao odsustvu želje da se sačuva romski identitet.

Prema Zlatanović (Zlatanović 2013: 1087) sintagmom Srpski Cigani označavaju se brojne grupe na području Srbije koje su podeljene između romskog i srpskog identiteta. Iako kulturni sadržaj, značenja i prakse variraju u širokom rasponu od slučaja do slučaja, pravoslavna vera i težnja za pripadanjem poželjnijem etnicitetu mogu se izdvojiti kao njihove distinktivne odlike. U nekim slučajevima grupa određuje sebe terminom Srpski Cigani, a u nekima je drugi tako određuju. Ispitujući pojam granice na primeru odnosa srpske zajednice i zajednice tzv. Srpskih Cigana koji žive u selima Klokot i Mogila u enklavi Vitina na Kosovu, autorka zaključuje da Srpski Cigani predstavljaju "školski primer fleksibilnosti etničkog identiteta, njegove situacione uslovljenosti i podložnosti pregovaranju."

A.I. Zahariev (Zahariev 2013: 2-4) je 2013. godine na Centralnom evropskom Univerzitetu u Budimpešti sproveo istraživanje o tome kako grupa Roma intelektualaca iz Istočne Evrope koji žive u Budimpešti, pokušava da promeni sliku koja o njima postoji u sociološkoj i antropološkoj literaturi. Studija ispituje kako kroz promenu stavova i praksi obrazovani Romi grade alternativni identitet koji im omogućava izvestan nivo prihvaćenosti u većinskom društvu. Naime, Romi intelektualci se smatraju asimilovanima jer: 1) njihov socijalni status i način života se razlikuje od života siromašnih Roma, 2) njihov način života se ne razlikuje od života većinskog stanovništva, 3) na njihov način života utiče zapadna/moderna kultura. Zahariev pak, tvrdi da njihov način života ukazuje na mešavinu, odnosno spoj praksi koji kombinuje većinsku/modernu/zapadnu kulturu sa elementima romske kulture. Iako se ovi obrazovani Romi i članovi njihovih porodica značajno ne razlikuju od neroma, oni nisu asimilovani već predstavljaju alternativni identitet. Drugim rečima, oni prihvataju većinski način života, ali ga istovremeno dopunjuju elementima romskog identiteta kao što su muzika, porodične vrednosti i određeni običaji.

Mihić (Mihić 2010: 70) tvrdi da rezultati nekih istraživanja pokazuju da je auto-etnička distanca, odnosno etnička distanca Roma prema pripadnicima svoje etničke grupe, izuzetno visoka, nešto niža nego etnička distanca ostalih etničkih grupa prema njima, ali opet viša od etničke distance romske populacije prema ijednoj drugoj grupi. Ovaj rezultat se može objasniti dodatnom činjenicom da Romi veoma često sebe dodatno određuju pripadnošću nekoj dugoj etničkoj grupi (najčešće većinskoj za određeni region) i time praktično napuštaju svoju grupu koja im ne daje dovoljno dobru osnovu za visoko samopoštovanje. Ono što predstavlja dodatni problem jeste

realna poteškoća da pripadnici drugih etničkih grupa zaista i prihvate ovaj novi identitet nekih pripadnika romske populacije.

Nije nepoznata činjenica promene komponenti identiteta u zavisnosti od životnog konteksta. Neka istraživanja su pokazala da svoje etničko poreklo menjaju ili prikrivaju oni Romi koji su se obrazovno, profesionalno i statusno uklopili u okvire šire društvene zajednice. Integracija Roma u društvene tokove je važan uslov za poboljšanje njihovog socio-ekonomskog položaja, ali se postavlja pitanje: da li usvajanje modernih vrednosti neophodnih za integraciju u društvo, slabi svest o nacionalnom identitetu i etničkim osobenostima? Ovo pitanje je važno ukoliko želimo po svaku cenu da članovi romske zajednice moraju obavezno imati nacionalni identitet izražen. Ako neromi identifikuju Rome i Romkinje ovim nazivom (Rom, Romkinja) nije jasno da li misle na nacionalnu, etničku ili rasnu pripadnost. Očekivano je da se pripadnost romskoj zajednici jezički obeležava izrazom Rom, Romkinja, ali koji je sadržaj toga (nacija, etnička ili rasna pripadnost) teško je razdvojiti.

Prikupljanje etničkih podataka, odnosno podataka o broju Roma u ovom slučaju, je obaveza državnih institucija, jer bez takvih podataka nije moguće planirati, sprovesti niti pratiti politiku socijalne kohezije, niti je moguće proceniti efekte te politike i na osnovu toga razvijati nove. Potrebno je stvoriti okolnosti i pružiti podršku nastojanju da se svaka osoba oseća dovoljno sigurno i poštovano da može slobodno da izrazi svoja osećanja u vezi sa pripadnošću nekoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj, jezičkoj, religijskoj, polnoj, obrazovnoj, uzrasnoj ili seksualnoj grupi.

Maternji jezik je jedna od najvidljivijih komponenti identiteta. Njime se može meriti prisutnost i intenzitet etničkih, asimilacionih i integracionih procesa. Na Popisu 2011. godine (RZS 2011:23) u Srbiji se od 147.604 pripadnika romske nacionalne manjine, njih 100.668 izjasnilo za romski jezik kao maternji, što govori o asimilaciji, ali i o prostornoj disperzivnosti i društvenom položaju Roma. Jezički identitet romske zajednice je izuzetno bitan jer su Romi u Srbiji uglavnom bilingvalni, čak i multilingvalni govornici, te je važno imati u vidu koji se jezik koristi u slučajevima promene ili transformacije identiteta. Iskustveni podaci su da Romi najčešće znaju više od jednog jezika, ali nema valjanih empirijskih podataka o kompetenciji i produkciji dva ili više jezika. Na ovom mestu je neophodno naglasiti i činjenicu da se bilingvalna ili čak multilingvalna znanja romske dece u obrazovnom sistemu u Srbiji ne prepoznaju kao prednost

ni na jednom stupnju obrazovanja. Naprotiv, usvajanje jezika većinske kulture povećava šanse dece za njihovo uključivanje u obrazovni sistem. U tom smislu se postavlja pitanje da li rano uključivanje romske dece u većinski sistem obrazovanja smanjuje šanse za održivost romskog identiteta.

Religija je takođe jedna od važnih komponenti identiteta tvrdi Dragoljub B. Đorđević (Đorđević, 2012: 32) i u određenoj društvenoj situaciji može da predstavlja dodatno sredstvo homogenizacije. Romi se najmanje identifikuju sa religijom, a bitni faktori koji utiču na njihovo religiozno opredeljenje je okruženje u kome žive, tj. verska pripadnost većinskog stanovništva. Dakle, oni su hrišćani: pravoslavci, katolici, protestanti, ali i privrženici islama: suniti i šiiti. Romi u Srbiji su u najvećem broju pravoslavni hrišćani i muslimani suniti.

Stav po pitanju religije navodi i Vesna Delić (Delić 2008: 60-61) na primeru Roma iz Crne Gore. I ako su i jedni i drugi muslimanske veroispovesti, grupa Roma koji sebe nazivaju "Romi Muslimani" i grupa Roma poznata kao "Čergari", razliku između sebe prave upravo prema stepenu posvećenosti religiji. Romi Muslimani na svojoj konfesiji grade svoj etnički i kolektivni identitet. Rečenicom: "Mi smo pravi, čisti Romi, Romi Muslimani, mi nismo kao oni Cigani", jasno poručuju da je vera ta koja njih odvaja od ostalih Roma, u ovom slučaju konkretno Čergara. Definišući sebe kao istinske Rome, one koji poštuju veru, pa samim tim i svoju porodicu i zajednicu na čijim pravilima ona počiva, prave čvrste granice prema Čergarima koji vrlo malo poštuju i primenjuju islamsku veru. Romi Muslimani su svesni da su i Čergari Romi, ali ne na onom nivou na kojem su to oni. Egipćani pak, ističu još veću posvećenost islamu nego što to imaju Romi Muslimani, jer nemaju praznike koji imaju hrišćanskih i paganskih elemenata (kao što je Đurđevdan koga slave Romi pravoslavne, ali i islamske vere), a religiju ističu kako bi se diferencirali od albanske kulture koje je na njih imala mnogo uticaja.

Goran Bašić (Bašić 2012:161) smatra da se identitet može dovesti u vezu i sa teritorijom na kojoj Romi žive i da je romska zajednica u Srbiji specifična i po tome što rešavanje sopstvenog pitanja nije zasnovala na teritorijalnoj osnovi. Dakle, teritorijalizacija nacionalnog pitanja nije uslov da jedna zajednica na univerzalnom nivou štiti i ostvaruje svoja prava. Ovakav pristup podržava potrebe savremenih etničkih grupa koje nemaju "otadžbinu" i žive disperzirano, a nastoje da formiraju svoj nacionalni identitet ne narušavajući teritorijalni integritet postojećih

struktura. Smatra se da se ciljevi romske zajednice mogu zadovoljiti političkim delovanjem i organizovanjem na nadnacionalnom, odnosno međunarodnom ili nedržavnom nivou.

Đura Simić (Simić 2003: 164) Rome posmatra kao evropsku nacionalnu manjinu. Naime, Romi širom evropskih prostora, pa i u okviru naše zemlje, imaju čitav niz zajedničkih bioloških, istorijskih, socijalnih i kulturnih obeležja, ali ipak više nisu apsolutno homogena socijalna grupacija. Ne ulazeći ovom prilikom u složeno rasno pitanje, nesumnjiva je činjenica da istorijska sudbina Roma u Evropi, trajan položaj diskriminisane, proganjane, pa čak i sistematski uništavane grupacije, posebno je uočljiv kod Roma u svim zemljama koje je okupirao nacifašizam u drugom svetskom ratu. Ove determinante su trajno potisle Rome na dno socijalne strukture, no ipak nisu uspele da unište njihov kulturni, a najposle, muzički i folklorni entitet. Pa ipak, među Romima postoje značajne razlike: jezičke, verske i socijalne.

Romi intelektualci ističu da je identitet Roma ukorenjen u dve stuba - *Romanipe* i *Romani kriss*, da je u njima sadržan duh ovog naroda, njihovo običajno pravo, zasnovano i nastalo da bi se uspostavila pravila unutar grupe i omogućilo njeno očuvanje, a njenim pripadnicima pružilo utočište i sigurnost. Međutim, postoje sporenja oko samog termina *Romanipe* (na romskom jeziku znači *Romstvo*), koji se može upotrebiti i u negativnom smislu kao "*Ciganstvo*", a u zlonamernom prevodu znači "*Ciganska posla*". Ipak, pojedini autori smatraju da je *Romanipe* "sistem pravila i vrednosti za obrazac identiteta, romski tradicionalni zakon, u istom smislu kao i "*Dharma*" za hindu kulturu (Đorđević 2010: 127)."

Rajko Đurić (Đurić 2005:11) *Romanipe* definiše kao zajednički imenitelj svega što se smatra ili veruje da čini bitne karakteristike Roma, na prostoru od Avganistana, preko Turske i Evrope, do Amerike i Australije. Ovaj termin je izveden od imena Roma (Romi), naroda indijskog porekla, koji istorijski gledano, ima dva perioda: indijski i vanindijski (egzodus). Unutar ovih perioda je moguće ustanoviti različite epohe, počev od antičke ili hinduističke, a zatim srednjevekovne ili muslimanske za indijski period do IX veka, dok se u periodu egzodusa počev od XII veka pa do danas mogu analizirati razne epohe, od kojih su neke utisnuli snažniji, a neke slabiji pečat "Romstvu".

Osman Balić (Balić 2005: 33) kaže da je *Romanipe* skup običaja, pravila i vrednosti za obrazac kulturnog i nacionalnog identiteta Roma. Jedan od prvih principa i elemenata tog kulturnog obrasca je da je "važnije postojati nego imati". Taj princip je izvor svih sukoba, pa i grafita i ratova, jer je nekompatibilan sa dominantnim principom mnogih nacija i kultura, a to je da je važno imati. To je ta linija razgraničenja koja je vekovima nepomirljiva.

Poljski sociolozi i romolozi Mirga i Mruz (prema Jakšić, Bašić 2005: 29, Mirga, Mruz 1997: 170) postavljaju pitanja: kakav je identitet Roma, kako se ispoljava, na kakve se vrednosti oslanja, u odnosu prema kome se stvara i kakav karakter ima etnička granica koja ih odvaja od neroma? Nastojeći da odgovore na ove dileme oni navode kriterijume pomoću kojih nastoje da definišu etnički identitet Roma: pripadništvo porodici, odnosno zajednici koja počiva na krvnim i srodničkim vezama koje je teško narušiti, jasno omeđena dihotomija na "nas" (Roma) i "njih" (Gadže), jezik, unutar- grupna solidarnost, osobit način proizvodnje, antropološke, folklorne i druge osobenosti. Međutim, najveću vrednost i osnovu čvrstine i očuvanja grupe predstavlja prihvatanje sopstvenog etničkog identiteta. Život u skladu sa vrednostima koje je istakao *Romanipen* čini osnovu da se pojedinac ili pojedine grupe osećaju "pravim" Romima.

Zahariev (Zahariev 2013: 20) kaže da je koncept *Romanipen-a* problematičan jer isključuje Rome koji ne žive "tradicionalnim" načinom života, koji imaju kritičke stavove o pojedinim elementima tradicije i običaja, oni se smatraju asimilovanim i neautentičnim Romima. Na identitet Roma su uvek uticali neromi u lokalnoj zajednici i zbog toga nije moguće govoriti o autentičnosti ili o oštroj razlici između Roma i neroma. Uostalom, ne postoji kultura koja egzistira u vakumu, nezavisno od uticaja drugih kultura, dakle autentičnost je nemoguća, zaključuje Zahariev.

Dragoljub Acković (Acković 2012:123) govori o drugom stubu identiteta Roma - *Romani kriss*, romski sud koga čine starešine ili najugledniji, najuticajniji i najmudriji članovi romske zajednice. Reč *kriss* potiče iz grčkog jezika i označava sud, a kod Roma ovaj termin označava pojam pravde. Vlaška grupa Roma (Kalderaši i Lovari) koja je uglavnom živela na prostorima zapadnog Balkana od davnina znaju za *kriss*. Posle oslobođenja od ropstva, naročito Romi iz Rumunije koji su se raselili po čitavom svetu, su poneli *kriss* kao važan element običajnog prava Roma i zato je on poznat među Romima na svim kontinentima i često je u primeni i danas. Osnovna pravila *krissa* su: nikad se ne primenjuje u slučajevima u kojima su "stranke" i neromi,

dozvoljeno je prisustvo publike, najstariji član romske zajednice uvek predvodi raspravu, žene nikad nisu uključene, mogu samo da prisustvuju suđenju, a učestvuju isključivo u svojstvu svedoka. Kriss podrazumeva finansijske ili druge obaveze ili uticaje, a metode kažnjavanja mogu biti kazna "globom" ili proterivanjem iz zajednice (telesno kažnjavanje se danas sreće veoma retko i to obično u slučajevima ženske nevere). Dragoljub Acković navodi da kriss deluje kao kohezivna sila kako bi zaštitio interese Roma, njihova prava, tradiciju i etničku posebnost, odnosno da romski običajni sistem štiti Rome od spoljnih i unutrašnjih uticaja, čuvajući na taj način identitet i samosvojnost ovog naroda.

Zoran Tairović (Tairović 2006:47) navodi da su "Romi prolazeći kroz razne predele, gonjeni egzodusom i uslovljeni nomadstvom, prihvatili brojne elemente kulture matičnih zemalja. Time su postali nosioci i instruktori različitosti komponovanih u strukturu svojstvenu njima. Prepoznatljivi su elementi persijske, jermenske, arapske, grčke i staroslovenske kulture. Fascinantno je njihovo neiskazano bogatstvo! Ono je u tkivu romske kulture i kao takvo (integrisano) postalo je neponovljivo ostvarenje homo sapiensa. I umesto da svet prepozna tu grandioznost božijeg dara, Romi su progonjeni, asimilovani, pretvarani u robove. Samo neki su te elemente sačuvali. Ostali, odbljeske prepoznaju u jeziku, verovanju i običajima".

Prema Rajku Đuriću (Đurić 1986:23) običajni život je u tesnoj vezi sa načinom života, kulturom i vrednostima romske zajednice. Običaji su snažno "vezivno tkivo" ove zajednice, njeni nepisani zakoni i nevidljivi aparati kontrole i prinude. Romska zajednica počiva na solidarnosti, a budući da su običaji simbolička potvrda solidarnosti grupe, ona se o njima brine i štiti ih.

Za očuvanje kulturnog identiteta Roma su potrebne kulturne institucije visokog ranga i njihovo ustanovljavanje bi trebao da bude osnovni zadatak romske zajednice, njenih predstavnika i državnih institucija, koje treba da stvore osnovne uslove za to. Neophodno je najpre masovno podizanje obrazovnog nivoa Roma i Romkinja, sticanje visokog obrazovanja u većini profesija i stvaranje elitnog sloja ljudi zaduženih za očuvanje sopstvenog jezika i kulture. Amatersko bavljenje jezikom, pismenošću, folklorom, muzikom, običajima i tradicijom, mora se zameniti stručnjacima za svaku oblast kulture. Formalno obrazovanje na različitim nivoima, od predškolskog do univerzitetskog, predstavlja jedan od ključnih faktora za uspešnu integraciju i napredovanje na socio-ekonomskoj društvenoj skali Roma. Njihov profesionalni napredak je ne samo put ka ekonomskom progresu, već utiče i na unapređenje ličnog i grupnog samopouzdanja

i podiže nivo etničkog identiteta i samosvesti. Intenzivno prisustvo romske zajednice u javnoj i profesionalnoj sferi društvenog života, ublažice i stereotipe o ovom kolektivitetu koji su prisutni u većinskoj populaciji.

3.3. Rod kao komponenta identiteta: Identiteti Romkinja

U interdisciplinarnu naučnu oblast rodne studije (studije roda) uvedena je terminološka razlika u značenju: pol i rod, koja ima dalekosežne teorijske i metodološke posledice u istraživanjima danas, podjednako u društvenim koliko i u prirodnim naukama (Savić 2009:7). Dok se pol, kao biološka, unapred zadata razlika između muškarca i žene, odnosi na činjenicu da je neko rođen/a kao muška odnosno ženska osoba, rod se kao sociološka kategorija odnosi na činjenicu da, muškarci i žene, u svojim kulturama i društvima odrastaju shodno obrascima društva koji su podložni promenama.

Svaka osoba ima pravo na samodefinisanje, samokoncepciju i samoidentifikaciju vlastitog polnog i/ili rodnog identiteta i modifikaciju istih (Savić 2013:66). To znači da koncept binarnosti muško-ženskog smatramo konstruktom kulture i društva u kojem odrastamo. Sagledavanje pola i roda kao opozite nameće ograničenja u vidu polnih/rodnih uloga koje uključuju određene modele ponašanja, izražavanja i postojanja, prisiljava na "normalnost" i heteroseksualnost.

Na koji način jedno društvo vidi rodnu ulogu žene i muškarca i šta očekuje od njih zavisi od niza faktora: kulturnih, političkih, ekonomskih, društvenih, religioznih (Petrović, Vlahović 2012: 6). Na nju podjednako utiču i običaji, pravo, klasna, i etnička pripadnost, kao i predrasude raširene u datom društvu. Stavovi i ponašanja prema rodu su naučeni i mogu se menjati, kao i razlike u shvatanju društvenih uloga muškaraca i žena. Dakle, rod se odnosi na društveno konstruisane uloge žena i muškaraca, dok pol predstavlja ulavnom trajne i univerzalne biološke razlike između muškaraca i žena.

Pitanje je kako nastaju različite polne uloge, pošto su one jednako naučive kao i bilo koja druga uloga (Mihić 2010: 72). Modeli naših roditelja, mediji, škola, druge osobe, sve su ovo bitni agensi socijalizacije koji uče decu kako da budu dečaci i devojčice, a ne samo da pripadaju grupi koja je određena njihovim polom. Deca se već u veoma ranom uzrastu susreću sa prezentovanim

stereotipima ženskog i muškog pola (različite boje, različite igračke, različita očekivanja od strane roditelja, ali i vaspitača, a kasnije učitelja) koji nameću neophodnost prihvatanja svoje polne uloge i njenog učvršćivanja i nadograđivanja u kasnijem životu. Dakle, kultura određuje sadržaj socijalizacije polne uloge, ona jeste jedna od prvih uloga koja se usvaja kod dece.

Razlika između pola i roda je opšte mesto i feminističke literature. Pol se misli kao prirodni/materijalni uzrok ili baza roda koji funkcioniše kao društvena/kulturna nadogradnja. Pol je prirodan, rod je društveno konstruisan. Adrijana Zaharijević⁸ tvrdi da pol takođe pripada sferi "nadgradnje", da je "konstruisan". Postavlja se pitanje kako nešto što je telesno što pripada materijalnosti tela, može da bude konstruisano. Reč "konstrukcija" treba da ukaže na to da je bivanje polom, utelovljenost u polu, učinak procesa naturalizacije.

U savremenoj feminističkoj teoriji rod (*gender*) označava društvenu konstrukciju polnih razlika, čime osporava biološki determinizam na osnovu kojeg je položaj žena predodređen i sledstveno tome, njene mogućnosti ograničene (Popović, Duhaček 2011:313). U tom kontekstu sve češće ulazi u upotrebu sintagma *rodna uloga*, čime se naglašava da i muškarci i žene imaju, i/ili treba da imaju, mnogo šire mogućnosti izbora nego što im to patrijarhat tradicionalno dodeljuje.

Simone de Beauvoir je u knjizi "Drugi pol" (1949,) koja se smatra jednom od prekretnica u istoriji teorijskog mišljenja feminizma, iznela tri teze. Prva je da su žene drugi pol, što znači da je muški pol mera svih stvari, po muškarcu se sve meri, vrednuje, definiše, imenuje. Žene ne mogu dostići mesto onoga ko određuje, meri i vrednuje, upravo jer su žene, jer su Drugi pol i njima su u istoriji patrijarhalne civilizacije dodeljene repetitivne dužnosti, deca, kuvanje, zadovoljavanje potreba subjekta civilizacije - muškarca. Druga teza je da se ženom ne rađa nego postaje, što znači da su uloge pola društveno konstruisane. Ne postoji "ženska priroda" ili "muška priroda", pa samim tim ni društvena konstrukcija "ženska ponašanja" ili "ženski poslovi". Važno u ovoj teorijskoj postavci je aktivistički odnos prema društvenoj nepravdi, ako uloge pola nisu prirodom date, nego su naučene, onda mogu i da se oduče. Treća teza je da su žene rasute u svetu muškaraca. Udajom žene štite interese muževa, njegovo ime, čime se ženama onemogućava da

⁸ Adrijana Zaharijević, Kako je pol postao prirodan? O proizvodnji znanja, Univerzitet u Novom Sadu, ACIMSI Centar za rodne studije, Obavezni kurs: Savremene teorije roda, Izgovoreno na predavanju u Novom Sadu 25.01.2014. godine

se međusobno povezuju i solidarišu, jer je upravo ta ženska solidarnost subverzivna moć kojom mogu da se suprostave patrijarhatu.

U knjzi "Nevolje s rodom" Džudit Batler (Butler 2000: 19) polazi od definisanja identiteta žene: "Ako to jeste žena, to zacijelo nije sve što jeste; izraz nije iscrpan...zato što se rod ne konstruira uvek koherentno i konzistentno u različitim povijesnim kontekstima, te zato što se ukršta s rasnim, klasnim, etničkim, spolnim i regionalnim modalitetima diskurzivno konstruiranih identiteta. Na kraju postaje nemoguće izdvojiti rod iz političkih i kulturnih sjecišta u kojima se stalno proizvodi i održava."

Zaharijević (Zaharijević 2010: 10,11) navodi da su savremene teoritičarke poput Džudit Batler pokazale da se ženom niti rađa, niti se njome postaje: nema determinisanog pola kao datosti koja bi se mogla predstaviti kao kakav prediskurzivni, ontološki temelj, koji bi na nužan način određivao putanju ženskosti. S druge strane, ni rodni identitet koji nazivamo ženom nije nešto što postaje i na kraju postane. Bivanje polom zahteva angažman, lični i kolektivni, koji se okončava kada i život polno određene individue.

Kornel (Kornel 2006:302) se zalaže za "dva tipa ekvivalentnih prava", pri čemu prvi tip priznaje legitimnost netradicionalnih intimnih odnosa, a drugi tip se odnosi na poštovanje ženske polne razlike. Standardi oksfordski rečnik definiše "ekvivalentnost" kao "jednake vrednosti", ali se jednake vrednosti ne pridaju nužno zbog sličnosti. Jednakost polova ne zhteva da je osnova jednakosti sličnost sa muškarcima. Jedini ili osnovi cilj ekvivalentnih prava nije stvaranje prostora za žene u svetu muškaraca iz kojeg su bile ranije isključene, već sloboda osobe da izabere između različitih načina života.

Mihić (Mihić 2010:73) govori o modernom viđenju predrasuda prema ženama kao mehanizmu koji, ne samo da podstiče hostilnost prema ženama i njihovu diskriminaciju, već služi i da opravda inferiorniji položaj žene kroz kvazi zaštitničke postupke (idealizacija žena, pozitivne emocije, fizička i psihička zaštita "slabijeg pola", itd.), tako da se danas sve češće govori o seksizmu kao o vrsti ambivalentnih predrasuda, gde se ta ambivalentnost oslanja na međuzavisnost između muškaraca i žena koja onemogućava ili otežava, mnoge manifestacije predrasuda koje postoje kod drugih vrsta predrasuda, naročito izbegavanje i izolaciju jedne od grupa.

Okin (prema Kartag Odri 2011, 387: Okin 2002, 21) konstatuje da se diskriminacija žena i kontrola njihove slobode vrši, u manjoj ili većoj meri, u gotovo svim kulturama, prošlim i sadašnjim, a posebno od strane religioznih i onih kultura koje su okrenute prošlosti, prema drevnim tekstovima i tradicijama - odakle crpe smernice i pravila kako se živi u savremenom svetu. U brojnim kulturama u kojima su formalno garantovana osnovna građanska prava i slobode za sve, diskriminacija žena i devojaka/devojčica u okviru porodice ne samo što ozbiljno ograničava izbor, već i ugrožava njihovu dobrobit, pa čak i život. Takva polna diskriminacija često ima snažne kulturne korene.

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije (1979) naglašava da su države potpisnice ove konvencije: "*Zabrinute* zbog činjenice da i dalje postoji široka diskriminacija žena, *podsećajući* da se diskriminacijom žena krše načela ravnopravnosti i poštovanja ljudskog dostojanstva, da to predstavlja prepreku ravnopravnom učešću žena u političkom društvenom, ekonomskom i kulturnom životu, sputava dalji napredak društva i porodice i otežava potpun razvoj sposobnosti žena da učestvuju u službi svojih zemalja i čovečanstva, *zabrinute* zbog činjenice da su u uslovima siromaštva, ženama najmanje dostupne hrana, zdravstvena zaštita, obrazovanje, obuka, zapošljavanje i zadovoljenje drugih potreba."

Pravo Evropske Unije o rodnoj diskriminaciji (Prechal, Burri 2009: 6) definiše pojam afirmativne akcije na sledeći način: "Sa ciljem da se obezbedi potpuna ravnopravnost između muškaraca i žena u praksi, princip jednakog tretmana neće sprečiti ni jednu zemlju članicu da održava ili usvoji mere koje daju specijalnu prednost da bi se olakšalo manje zastupljenom polu da se bavi profesijom/zanimanjem ili da se spreče, odnosno kompenzuju smetnje u profesionalnoj karijeri". Mere koje su dozvoljene da se omogući afirmativna akcija imaju za cilj da se eliminišu ili neutrališu štetna dejstva na žene na radnom mestu, ili na žene koje traže zaposlenje, ili koje proističu iz postojećih stavova, ponašanja i struktura zasnovanih na poimanju tradicionalne podele uloga u društvu između muškaraca i žena. Pravljenje razlike na osnovu pola osobe, pravni sistem Evropske Unije izjednačava sa diskriminacijom (na pr. kada poslodavac traži da svi radnici budu istog pola, on mora da opravda ovakvu diskriminaciju po polu), uznemiravanje na osnovu pola i seksualno uznemiravanje su takođe izjednačeni sa diskriminacijom i eksplicitno su zabranjeni

Krivokapić (Krivokapić 2010:41) zaključuje da istorija ljudskog bića već duže vreme istorija muškaraca. Kada neko govori ili razmišlja o važnim istorijskim događajima ili poznatim istorijskim ličnostima, to je u najvećem broju slučajeva uvek muškarac. Muškarac je lovac, trgovac, heroj, muškarac je jak, moćan i racionalan. Sa druge strane, žena je viđena kao majka, supruga i sestra, sa izuzetkom malog broja kraljica ili carica koje su imale uticaj na javni život i interese, tako da je njihova uloga i postojanje u istoriji gotovo nevidljivo. U poslednjih sto godina situacija se ipak promenila, zahvaljujući uključivanju žene u rad van kuće, zahtevima za boljim radnim uslovima za sve radnike, njenom uključivanju u obrazovni sistem, ostvarivanju prava glasa, itd. Najvidljiviji progres u Evropi u tim oblastima je ostvaren u nordijskim zemljama, Norveškoj, Danskoj, Švedskoj, Finskoj i Islandu. Ove zemlje su napravile veliki napredak u svim sferama svakodnevnog života, političkoj, ekonomskoj, obrazovnoj, radnoj, imaju veliki postotak žena u politici, visok stepen učešća žena na tržištu rada i dobro razvijen sektor javnog zdravlja, naročito u pogledu nege i obezbeđivanja usluga.

Mršević (2013: 7) takođe kaže da smo tokom istorije čovečanstva u potrazi za markantnim likovima istorije, navikli da opažamo različite muške osobine koje snagom i mudrošću ostavljaju otisak na sudbinu sveg čovečanstva. Ali kako sve dublje zalazimo u 21. vek, postaje jasno da za ovo moderno doba nisu zaslužni samo veliki naučnici, pisci, mislioci ili filozofi muškog roda, već i učene, pametne žene, koje polako ali sigurno zauzimaju svoje mesto na svetskoj sceni koje im je dugo neopravdano oduzimano. Vekovima su za žene postojala dva načina uključivanja u elitu: prvi je proizilazio iz njihove pripadnosti - rođenjem ili udajom - sloju tradicionalne elite, a drugi se zasnivao na školovanju koje im je omogućavalo sticanje zanimanja, a samim tim i društvenu promociju i ličnu pripadnost nekoj od grupa moderne elite. U oba slučaja, u prošlosti je reč bila o veoma malom broju žena, ali se time ne umanjuje njihova važnost jer su one za svoju sredinu imale značaj primera. Žene postaju delovi modernih elita tek kada su stekle pravo na obrazovanje, profesionalnu i političku emancipaciju, dodaje Mršević.

Skjeie i Teigen (prema Krivokapić 2010:42, Skjeie & Teigen 1999:188) posmatraju rodnu jednakost kao spor proces kroz koji društvo prolazi, ili kao "putovanje" koje će voditi "postepenom ujednačavanju između žena i muškaraca, njihovih moći i resursa, učešća i uticaja". Rodna jednakost, posmatrana kroz metaforu "putovanja", predstavlja niz progresivnih koraka koji imaju realan kraj u "rodno jednakoj demokratiji".

H.B. Nilsen (prema Krivokapić 2010:47, Nielsen 2004:17) je razlike između muškaraca i žena proučavala na primeru ekskurzije ženskih i muških skauta. Podela uloga između dečaka i devojčica u svakom kampu je vršena prema modelu porodičnog života, gde je položaj žena i muškaraca jasan. Devojčice su bile odgovorne za kuvanje i spremanje, igrajući ulogu tajanstvenih bića i "umiljatih mačića", dok su dečaci bili zaduženi za paljenje vatre, sakupljanje drva i niz sportskih aktivnosti. Nilsen primećuje da komplementarnost njihovih uloga zapravo pokazuje hijerarhijsku strukturu u kojoj su dečaci vidljivi, a devojčice nevidljive.

Rod i identitet po rodu se tiču psihičkih, društvenih i kulturnih razlika između muškarca i žene (Radulović 2010:123). Rodne razlike su usadene svakom pojedincu od samog nastanka i značajno utiču na njegov život. One se društveno reprodukuju i iznova grade u ljudskim interakcijama. Razlike između muškaraca i žena razvijaju se kroz društveno učenje ili iskustveno sticanje muškog i ženskog identiteta. Primarna svest osobe o sebi kao muškarcu ili ženi praćena je mnoštvom stavova i predrasuda. Dominaciju muškarca podržava nasleđeno iskustvo patrijarhalne moći, koje im daje pravo na privilegovan položaj u odnosu na žene. U kulturama sa idealom dominacije, kakva je i naša, visoko je vrednovana borba za moć i dominacija nad slabijim.

Rod kao komponentu identiteta je neophodno posebno razmotriti kada govorimo o Romkinjama, da bi smo utvrdili da li i kako promene identiteta utiču na dvostruku diskriminaciju kojoj su Romkinje izložene u društvu. Pregled literature o Romkinjama uglavnom potvrđuje sud o njihovoj duploj diskriminaciji:

Romkinje su s jedne strane rodno diskriminisane - zato što pripadaju velikoj populaciji žena koje na celoj planeti imaju manju društvenu moć u patrijarhalno uređenoj civilizaciji, a sa druge strane rasno - zato što imaju drugu boju kože (Savić 2007: 5).

Svenka Savić je 2000. godine na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu sakupila odgovore sto studentkinja srpske nacionalnosti o distanci prema ženama drugih nacionalnih zajednica, jednostavnim pitanjem: Šta ti je prva asocijacija kad ti kažem Romkinja? (Savić 2002: 7-8). Na Romkinju asociraju najčešće kao rasno drugačiju (tamnoputa, crnpuhasta, žena kao i svaka druga samo malo čokoladna, čokolada,...), malo manje društveno prihvatljivu (siromašna/siromaštvo, beda, loš život, patnja, prinuda, strah, odbojnost, relativno gađenje, neravnopravnost,

zapostavljena, nema privilegije, žena ne baš toliko poželjna).Važan je podatak da žene iz većinskog naroda kao najčešću asocijaciju na reč Romkinja imaju - ona koja je druge rase. Većina uočava da su one izrazito diskriminisana grupa u društvu. Važni su podaci o socijalnoj distanci i prijateljstvu: ni jedna asocijacija nije zabeležena na Romkinju kao komšinicu, rođaku ili odanu prijateljicu (kao što je slučaj sa odgovorima za Mađaricu, Slovakiju ili Jevrejku). Najveća je bliskost sa Romkinjom u nekom zajedničkom prostoru: u sećanju na osnovnu školu (devojčica duge kose iz prvog razreda), odnosno na posao (moj kolega Vince koji se bori za prava Roma). Sećanje je uglavnom iz posrednih izvora (koji takođe neguju stereotipe): iz filmova (Cigani lete u nebo, Dom za vešanje, Monstrum, Koštana, Rimsko carstvo) i iz literature (Puškin) u kojima se takođe stereotipno prikazuju Romkinje. Čega nema u ovim asocijacijama? Asocijacije ne sadrže ništa o istoriji Romkinja, o njihovoj zemlji porekla, konstatuje se samo da postoje tu negde oko nas, u prolazu, na ulicama, kao ornameutiku uličnog prostora koju često i ne primećujemo.

Knežević (prema Savić 2007:5-6, Knežević 1982: 280-286) u radu "Žene Roma i njihov smisao za adaptaciju u skladu sa ekonomskim promenama" daje podatke za Romkinje u Beogradu. Autorka ukazuje na međuzavisnost gradskih žena i "Ciganki" (termin austrke) u uslugama, i razmeni dobara, ali i konstatuje da, bez obzira na obostranu korist, "okolina im nije bila dobronamerno naklonjena". Nakon II svetskog rata jednakost i ravnopravnost svih naroda i narodnosti u socijalističkom društvu i "Ciganima je omogućila zapošljavanje i slobodan rad". Romkinje sakupljaju sekundarne sirovine, rade razne sezonske poslove, prave i prodaju različite predmete (kao što su korpe od pruća ili drugi predmeti od drveta), a u kućama neromkinja su spremačice, čuvaju im decu i održavaju čistoću. Romkinje su se vrlo dobro adaptirale novonastalim potrebama u gradu, i Romi su se održali upravo zahvaljujući ovoj osobini prilagođavanja karakterističnoj za njihovu žensku populaciju, zaključuje Knežević.

Marija Vidović (Vidović 1992: 165) u radu "Romkinje u naselju Mali London-Pančevo" analizira iskustva Romkinja različitog uzrasta u romskoj mahali, kako bi povezala etničku specifičnost Romkinja, društveni kontekst u kome žive i njihovu starosnu grupu. Vidović zaključuje da su žene srednjih godina "stub održavanja patrijarhalizma i kao takve socijalizuju i svoje ćerke u tom pravcu", odnosno da je rodna diskriminacija deo patrijarhalnog sistema romske zajednice.

Đura Simić (Simić 2003: 82) opisuje položaj romske žene na sledeći način: "Romkinja se udaje u najranijem dobu i njena "socijalizacija" za ulogu koja joj je nametnuta, se odvija u okviru porodičnog okruženja u kome vladaju strogi patrijarhalni zakoni. Budući da se znaju dužnosti (vrlo retko i prava), žena mlada, koja uistinu to i jeste sa svojih 12 i 13 godina, prihvata dužnosti od kojih je najvažnije rađanje. Bez obzira što će to rađanje biti često, što će je u određenom (zdravstvenom, na primer), smislu i opteretiti, Romkinja neće biti frustrirana, kao što se to može često sresti u nekim drugim slojevima. Ako je njen život ispunjen samo rađanjem dece, ona će decu voleti, a "hranioca" dece poštovati. Poštovanje muža, pokornost i neprikosnovenost njegovog autoriteta, pre svega je izraz zahvalnosti za obezbeđenu egzistenciju deci, nego izraz ljubavi", smatra Simić.

Projekat "Devica da ili ne" (Mitro i Aleksandrović 2003) koji je 2003. godine sprovelo udruženje "Mladi istraživači Romi", imao je za cilj da ispita rasprostranjenost verovanja u kult nevinosti kod romskog stanovništva u AP Vojvodini, da utvrdi da li Romi i Romkinje smatraju da devojka treba da stupi u brak nevinu i koliko su spremni da takvo uverenje menjaju u svojoj zajednici. Kod Roma je veoma izraženo poštovanje tradicije, naročito kad je u pitanju čuvanje nevinosti mladih Romkinja, što se postavlja kao jedino merilo vrednovanja poštenja devojke. Dok se mladići podstiču na prebračne seksualne odnose (jer su tada "bolji" potencijalni muževi), devojkama se isti zabranjuju (tada su "nepoželjne" supruge, "loše", "bezvredne"). Rezultati pomenutog istraživanja su pokazali da Romi i Romkinje u AP Vojvodini u velikom procentu (64,93%) podržavaju i neguju ovaj običaj, iako ne znaju kako i zašto je nastao i zbog čega se održava. Ipak, ohrabruje činjenica da je značajan procenat ispitanika (51,56%) mišljenja da ovaj običaj nije održiv i da predstavlja jasan izraz diskriminacije žena i ograničavanje ostvarenja ljudskih prava Romkinja.

Centar za romske inicijative iz Nikšića je 2006. godine sproveo anketu u sedam gradova u Crnoj Gori, pod nazivom "Nevinost (ne)određuje vrednost romske devojke", u kojoj su učestvovali mladi Romi i Romkinje starosti do 20 godina, kao i bračni parovi, roditelji, starosti do 55 godina. Analiza rezultata ovog istraživanja (Delija 2006: 12-15) je potvrdila da su kupovina neveste i provera njene nevinosti prilikom ulaska u bračnu zajednicu, samo neki od običaja koji su duboko ukorenjeni u romskoj tradiciji i načinu funkcionisanja ove zajednice. Oni ženu stavljaju u ne samo podređen, već izrazito nehuman odnos, najpre u okviru roditeljske kuće, a zatim i u

muževljevoj, u koju joj je ulazak obezbeđen samo ako pruži dokaz svoje nevinosti. Čak 90% ispitanika roditelja u ovoj anketi smatra da je dobro da devojka uđe u bračnu zajednicu nevina. Ovaj običaj je kao svojevrsna prinuda i prepoznaje se uticaj romske zajednice kao celine koja nameće njegovo poštovanje. 70,6 % mladića je odgovorilo da bi voleli da njihova familija, ali i familija supruge, saznaju da je običaj ispoštovan i da je nevesta nevina. Kod devojaka je ovaj procenat još viši i kreće se preko 90 % što potvrđuje da je pritisak u procesu sprovođenja ove običajne norme nad devojkaama mnogo veći. Alarmantan je podatak da 60% roditelja ističe činjenicu da je upravo nevinost devojke merilo njene vrednosti, dok samo 19% njih posmatra obrazovanje kao nešto što devojku čini vrednom. Na pitanje da li je u redu da devojke imaju seksualne odnose pre braka mladići Romi su u 40% slučajeva odgovorili potvrdno, ali 90% želi da njihova buduća supruga bude nevina. Procesom obrazovanja u romsku zajednicu bi prodrle i one vrednosti koje imaju opšte humanistički, opšte ljudski karakter, a koje se kose sa tradicionalističkim vrednostima koji još uvek egzistiraju u njihovoj etničkoj zajednici. Obrazovanje je ključni element u procesu integracije Roma i Romkinja u širu zajednicu, u kojoj nema mesta za tako surove i nehumanne tradicionalističke vrednosti, zaključuju autori istraživanja.

Vesna Delić (Delić 2008: 82-83) opisuje kult nevinosti kod Roma Muslimana u Crnoj Gori: Najvažniji momenat na svadbi je svakako proveravanje čaršafa. Obično se gleda da se to što pre obavi kako bi se odmah znalo da li je mlada "dobra", ako nije - onda ona ne ide na veselje. Porodice mogu da se dogovore da je zadrže ako mladoženja to želi, ali je obično vraćaju isto veče. U tim slučajevima mladini su dužni mladoženjinim roditeljima da vrate sve pare koje su od njih dobili, zlato, garderobu i sve ostale predmete. Ranije su devojke bile surovo kažnjavane za takav prekršaj, pa su znali da je još kod mladoženje ošišaju do glave i vežu za sto dok ne dođe neko po nju. Neki su mlade vraćali okrenute naopačke na magarcu i stavljali joj suve paprike i luk oko glave, dok se ona držala za rep magarca. Danas nisu toliko stroge kazne, ali takva devojka izgubi svako poštovanje u zajednici i priliku da ima neku bolju budućnost, obično je udaju za raspuštenike ili udovce jer je niko drugi neće, zaključuje Delić.

U Zborniku pod nazivom "Romanipe(n): o kulturnom identitetu Roma" koji je 2005. godine izdao Care International u Srbiji, urednica Zornika Barbara Dejvis na sledeći način objašnjava običaj prodaje neveste u romskoj zajednici: "U stvarnosti taj postupak nema veze sa nečim što bi

smo mogli nazvati trgovinskom transakcijom. Niko nikoga ne prodaje. Takozvana cena neveste je simboličan način izražavanja poštovanja prema čistoći/nevinosti neveste i njene porodice. Tradicionalno se izražava u zlatu, ali ne kao komercijalnoj vrednosti, već to zlato predstavlja vrednost i simbol časti. To zlato ne možete prodati i za njega kupiti nešto drugo, jer to zlato nije na prodaju. To je *pakiv* (poštovanje, čast, poštenje, vera, poverenje) porodice " (str. 174).

Svenka Savić (Savić 2001: 6-9) je 2001. godine sa saradnicama Marijom Aleksandrović, Jelenom Jovanović i Stankom Dimitrov u knjizi "Romkinje" sakupila 20 životnih priča starih Romkinja u Vojvodini, pri čemu termin *starije* označava žene starije od 55 godina. Pitanja su bila vezana za životni ciklus: detinjstvo, školovanje, mladost, udaja, porodica, materinstvo, različiti hobiji ili druga zanimanja žena, njeno razmišljanje o životu, veri, običajima i drugim delovima onoga što je svakodnevnica življenja. Na osnovu podataka u ovim pričama mogu se prepoznati tri prelomna perioda u životima svih žena: ratovi, veridba/udaja i starost. Detinjstvo im je, uglavnom, proteklo u brigama, ali je bilo i igara, uvek su to kolektivne igre, usmerene na druge: točiljanje na ledu, vije, topanje blatom na ulici, sa svojom mnogobrojnom braćom i sestrama. Gotovo nijedna nije imala igračke, pravile su lutke od šepurike. Igre je bilo samo kad su dovoljno mali da ne mogu privređivati, ali već sa šest godina idu sa majkom u dnevnicu ili čuvaju mlađe braću i sestre dok im majka ne dođe. O Romima, posebno o Romkinjama postoje mnoge predrasude. Jedna od osnovnih predrasuda kod nas je da romska deca ne idu u školu i da im škola ne ide, posebno devojkicama, više im ide pesma, igra i konji. Većina starijih Romkinja nije išla u školu ili su pohađale samo nekoliko razreda. One navode razloge: zato što su odrasle u selu u kojem nije bilo škole, zato što Rome nisu primali u škole, škola je bila udaljena, u drugom mestu, pa ih roditelji nisu puštali same jer su Romkinje, više nego devojkice iz drugih grupa, usput bile napadane. Ili zato što je u porodici bilo mlađe dece koju je trebalo čuvati, ili zato što je već sa sedam godina pomagala majci u polju. Važan je podatak da sve žene kažu da im je jako žao što nisu završile školu. Misle da bi im život bio drugačiji i bolji da su školu imale. Bile su suočene sa težim životnim uslovima u odnosu na drugu decu, koje u tom uzrastu nisu mogle da prevaziđu same, a podršku roditelja ili sredine nisu imale da se obrazuju. O udaji nema neočekivanih podataka, ali ima dobrih objašnjenja za nju. Devojke poštuju volju svojih roditelja, koji im biraju budućeg muža i ugovaraju veridbu/svadu po ceni koju oni smatraju dobrom. Za ovu odluku devojka mora biti nevinna - plaća se njena netaknuta seksualnost. Druga predrasuda je da Romkinje ne vole da rade i otuda su nezaposlene. Budući da nemaju školu, one rano počinju

sa majkom da rade uslužne poslove: rad po kućama, spremanje, čišćenje, sezonski poljski poslovi, nadnica, svi oni poslovi koji su van sistema institucija, pa onda i van svake društvene moći. Otuda one, s jedne strane, znaju mnogo različitih poslova da rade, što niko ne ceni, a sa druge strane, one ne znaju mnogo o načinu na koji funkcioniše sistem vlasti. Životne priče starih Romkinja mogu dobro poslužiti za analizu romskih običaja i njihovog uticaja na savremenu romsku porodicu, takođe se veze sa neromskim življem prelamaju u njihovim pričama, zaključuje autorka.

Knjiga "Romkinje 2" koju je 2007. godine takođe priredila Svenka Savić (Savić 2007: 14-15) sa saradnicima predstavlja nastavak rada, ali je ovog puta akcenat na životnim pričama mlađih i obrazovanijih Romkinja koje ne prihvataju uloge "rezervisane" za romsku ženu. Empirijski materijal u ovoj knjizi ne potvrđuje tezu da bolje obrazovanje doprinosi i boljem razumevanju u braku. Mlade školovane Romkinje uglavnom nemaju dobro bračno iskustvo. Razvod je najčešće rešenje za prevazilaženje suglasica u braku, a deca najčešće ostaju uz samohranu majku. Obrazovana Romkinja teško nalazi supruga koji prihvata njenu obrazovanost kao put iz patrijarhalnog statusa u ravnopravnije supružničke odnose. "Želeli smo takođe da dobijemo podatke kojima bi smo potvrdili tezu da za bolji položaj Romkinja nije dovoljno samo bolje obrazovanje, nego šira akcija u društvu za smanjenje diskriminacije i predrasuda prema Romkinjama od strane većinskog društva u kome žive" (str. 21), naglašava Savić.

Nevladina organizacija Novosadski humanitarni centar je u saradnji sa fondacijom "Partnership in Health" u periodu od aprila 2008. godine do marta 2009. godine, realizovala istraživanje pod nazivom "Rodni konstrukt u romskoj zajednici" (Korać-Mandić, Novaković, 2009: 6-18). Cilj istraživanja je bio da se unapredi svest o rodnim odnosima u romskoj zajednici, da se podstakne prepoznavanje prepreka i preduzimanje akcije kako bi se smanjila rodno uslovljena vulnerabilnost. U istraživanju su učestvovali Romi i Romkinje iz Novog Sada, Beočina i Bačkog Monoštora, kao i glavni akteri u lokalnim zajednicama koji se bave romskim pitanjima: obrazovne, socijalne, zdravstvene institucije, predstavnici lokalnih samouprava i nevladinog sektora. Rezultati potvrđuju tezu da je u romskoj zajednici jasno izražena podela uloga i poslova na muške i ženske. Muškarac je "glava kuće", njegov posao je da zaradi novac i izdržava porodicu, dok je uloga žene da bude domaćica i majka, da sluša muža, da rađa i brine se o deci. Devojke i mladići se venčavaju veoma mladi, već sa 15 godina, za neudatu devojku koja ima

više od 20 godina se smatra da je stara i da će se teže udati. Na taj način se "kontroliraju" seksualnost mladih, naročito devojaka. Nevinost devojke se visoko vrednuje u romskoj zajednici, roditelji udaju svoje ćerke rano da bi ih "sačuvali" i kako ih one "ne bi obrukale", dok za muškarce ne važi isto pravilo. Žene se osećaju inferiorno u odnosu na muškarce, jer su finansijski vezane za njih i finansijsku zavisnost vide kao uzrok neravnopravnosti u romskoj zajednici. Kao rešenje prepoznaju donošenje mera koje bi povećale zaposlenost Romkinja, čime bi se postigla njihova veća samostalnost i ekonomska nezavisnost. Pružaoci usluga, odnosno institucije, u najvećem procentu (82%) tvrde da njihove usluge podjednako koriste i Romi i Romkinje, ali je tek polovina njih uopšte upoznata sa pojmom roda i rodnih uloga, što je alarmantan rezultat ovog istraživanja.

Džad Nirenberg (prema Denić 2014:124, Nirenberg 2013) razmatra pitanje roda i etniciteta, šta znači biti žena i šta znači biti Romkinja, kako stvaraju osećaj ličnog identiteta, koliko su životi romskih žena obeleženi suprotnostima između sopstvenih stavova o rodu i etničkoj grupi, i mišljenja njihovih zajednica i porodica. Većina literature o statusu Romkinja u porodici beleži njihov inferioran položaj u odnosu na romske muškarce, međutim priče Romkinja koje Nirenberg beleži, pokazuju i njihovu sposobnost da deluju u skladu sa svojim željama, nezavisno od spoljašnjih ili usvojenih normi, običaja ili tradicije koji se pripisuju njihovom rodu ili etničkoj pripadnosti. Kako se nose sa stereotipima autsajdera da su "previše strasne da bi sedele u školi", da su "maloletne majke jer su Ciganke vatrena stvorenja" i kako prihvataju ili ne određene pretpostavke. Romkinje su predstavljene kao neobuzdane žene koje ne može ni sopstvena zajednica da obuzda, nasuprot kojih stoji ozbiljna i civilizovana ne-Romkinja. One su personifikacija slobode, one koje pokreću sve vrste fantazija i želju za prekoračenjem normi. Razmatra se i odnos Roma muškaraca prema Romkinjama i neromkinjama: da li je "strašno" ako jedan romski mladić u svojim dvadesetim godinama nije oženjen, zašto je od suštinske važnosti za čast i ugled porodice da njegova žena Romkinja uđe nevinu u brak, da li je i on "nečist" ukoliko je asimilovan u većinski stil života i/ili ukoliko je imao seksualne odnose sa ne-Romkinjama, da li je Rom u očima ne-Romkinja "egzotika"

Angela Kocze (Kosze 2009:13-61) smatra da je pozicija Romkinja u društvu uslovljena etničkim poreklom, rodnim aspektom i socio-ekonomskim statusom, i kao odgovor na višestruke i složene nejednakosti, predlaže koncept "interseksionalnosti", jer se dosadašnja istraživanja i politike

prema Romkinjama skoro nikada nisu bavile ovim aspektima istovremeno. Ona su bila fokusirana samo na siromaštvo, samo na etničku ili samo na rodnu komponentu, ali retko na ujedinjene efekte i mehanizme koji u interakciji deluju protiv rasizma, seksizma i siromaštva. Suviše često su aktivnosti usmerene prema Romkinjama reprodukovale rodne stereotipe da su one zadužene samo za rađanje dece i brigu o svojoj porodici. Zbog toga se u politike prema romskoj zajednici mora integrisati rodna ravnopravnost kao cilj i svesno raditi protiv rodnih stereotipa. Drugo, rodna ravnopravnost mora biti više inkluzivna i potrebno je da integriše antirasizam i različitost kao svoje ciljeve. Konačno, specifične politike prema Romkinjama se moraju baviti najizraženijim problemima, kao što su zapošljavanje i zdravlje, sa kojima se one suočavaju. Potrebno je razumevanje situacije u kojoj se nalaze i intersekcionalni pristup, odnosno ukrštanje etničkog, rodnog i ekonomskog aspekta, kao odgovor na posebni socijalni i kulturni kontekst života Romkinja. Kocze napominje da su dve važne dimenzije u tom procesu sakupljanje rodno razvrstanih etničkih podataka i unapređivanje metoda prikupljanja podataka koji podrazumeva aktivno učešće Romkinja.

U izveštaju "Romani Women from Central and Eastern Europe: A 'Fourth World', or Experience of Multiple Discrimination" (2002:19) navodi se da je izazov analizirati i dokumentovati specifična iskustava Romkinja u Centralnoj i Istočnoj Evropi, jer romska zajednica veoma štiti svoj identitet i izražava sumnje u bilo koju studiju koju su uradili ne-Romi ili "gadže". Svaki pokušaj da se razgovara o pitanjima i pravima Romkinja unutar romskog pokreta, na međunarodnom nivou ili u konkretnoj romskoj zajednici, tumači se kao preispitivanje samog identiteta i kulture Roma. Takođe, nemoguće je ne uzeti u obzir različitost romskih zajednica u Centralnoj i Istočnoj Evropi, a ta različitost se odnosi i na iskustva Romkinja. Rezultat toga je da nam nedostaju detaljnije informacije o životu Romkinja, njihovom statusu i nasilju koje trpe, kako u svojim zajednicama, tako i van njih.

Studija "Istraživanje položaja Romkinja u Nikšiću" (Delija, 2005:15) potvrdila je da su Romkinje u specifičnom položaju u odnosu na muške članove romske zajednice, jer su vezane za porodicu i privatnu sferu domaćinstva, žive u zajednici koja je izuzetno patrijarhalna, gde se običajna prava postavljaju iznad formalnih zakona, a muškarcima se daje neograničena moć upravljanja. "Romkinje od najranijeg detinjstva imaju samo nametnute obaveze koje im najpre određuju očevi, a potom muževi. Pravo na sopstveni izbor nemaju ni u najbanalnijim stvarima,

na primer šetnja gradom, i suštinski su svojina muških članova porodice. Pošto u romskoj zajednici još uvek postoji običaj prodaje i kupovine mlade, to faktički znači da muž postaje njen vlasnik, zato se u rešavanju problema romske zajednice posebna pažnja mora posvetiti Romkinjama. Porodične odnose i vekovnu tradiciju mogu promeniti samo Romi i tu je posebno važno osnaživati što veći broj Romkinja, jer moć koju trenutno imaju muškarci im neće dati, već je Romkinje moraju osvojiti", smatraju autori ovog istraživanja.

Tatjana Perić (Perić 2014: 14) opisuje iskustva u toku istraživanja uslova stanovanja romske zajednice u Makedoniji: "Uprkos tome što su istraživači imali jasne metodološke instrukcije da intervjuišu jednak broj Roma i Romkinja u toku istraživanja, oni su to ignorisali i intervjuisali većinom muškarce Rome. Istraživači su bili lokalni romski aktivisti, dva muškarca i jedna žena, i samo jedan muškarac je ispoštovao tražena metodološka pravila, dok su njegov kolega i kolegenica razgovarali sa samo 37% Romkinja. Upitani za razloge, zašto su tako radili, oni su odgovorili da "ako je muškarac prisutan u kući, vi morate razgovarati sa njim." Oni nisu želeli da se suprostave tradicionalnim rodnim ulogama u romskoj zajednici, po cenu da prekrše pravila istraživanja."

Balkanološki institut SANU je u romskim naseljima u Beogradu tokom 2008. godine sproveo terensko istraživanje čija tema je bila kako mešoviti brakovi⁹ utiču na promenu identiteta Romkinja (Ćirković 2012: 87). Utvrđeno je da se ulaskom Romkinje u brak sa partnerom druge veroispovesti, menja i njen lični religijski identitet. Dakle, romske žene menjaju svoju veroispovest u skladu sa veroispovesti svog supruga, što govori o hijerarhiji vrednosti po kojoj su patrijarhalne norme iznad njene lične pripadnosti određenoj veroispovesti. Kontekst sredine u kojoj živi romska zajednica je takođe važan. U većinskom srpskom okruženju transformacije identiteta do kojih dolazi u mešovitim brakovima, su u skladu sa suživotom sa većinskim srpskim stanovništvom. Važno je pitanje i koji jezik je u upotrebi sa decom u porodici iz mešovitih brakova, jer tada većinski jezik potiskuje romski u svakodnevnoj porodičnoj komunikaciji. Dakle, porodična situacija, mešavina različitih jezika, etničkih i religijskih grupa, diktira i promenljivi karakter ličnog identiteta Romkinja. To znači da su patrijarhalne norme u romskoj zajednici iznad bilo kog vida ličnog identiteta, ali i da nikada ne dolazi do

⁹ Pod terminom "mešoviti brak" se podrazumeva brak sklopljen između pripadnika različitih religijskih, grupnih, etničkih, jezičkih i sl. zajednica.

transformacije samo jedne njegove komponente, na primer religijske ili jezičke, već dolazi do transformacije čitavog seta identitetskih obeležja.

Romkinje nailaze na konflikt unutar sebe s usvojenim vrednosnim sistemima (Kurtić 2012: 244-245). Romkinje aktivistkinje su često primorane da preispituju svoju lojalnost pokretu za prava Roma kao jednom od veoma važnih pokreta i za njihov identitet. Otvaranje određenih pitanja koja se konkretno tiču tradicije i tradicionalnog života u zajednici, vidi se kao direktan napad na postignuća koja romski pokret ima iza sebe. Specifično ženski problemi, kao što je prisilna sterilizacija Romkinja, nailaze na podršku romske aktivističke zajednice, smatrajući se jednim od važnijih pitanja, dok kupovina neveste, kult nevinosti i slično, ostaju pitanja s kojima Romkinje izlaze pred zajednicu i često bivaju odbijene. Još jedno od pitanja lojalnosti jeste šta zadržati kao izvorno i autentično romsko, nešto što je deo romskog etosa, a istovremeno ne narušiti ženska ljudska prava. Nekako se stiče utisak da je ovo pitanje relevantnije za romske aktiviste i da se manje tiče samih romskih aktivistkinja, jer Romkinje iskustveno lakše nalaze balans između ove dve stvari, postizujući da aktivizmom ne neruše sopstveni etnički identitet, istovremeno vodeći svoje živote u skladu sa sopstvenim izborima.

Projekat "Nevidljive: ljudska prava Romkinja u Vojvodini" su realizovale "Ženske studije i istraživanja Mileva Marić Ajnštajn" iz Novog Sada, gde su na osnovu 122 svedočanstva prikupljeni podaci o prekršenim ljudskim pravima Romkinja (Mitro 2004:47). Zaključeno je da su ljudska prava Romkinja zakonski zaštićena. Sa druge strane, veliki broj Romkinja može iz svoje svakodnevice da izdvoji trenutak koji je svedočanstvo doživljene diskriminacije zbog svog pola i/ili svoje nacionalne pripadnosti. Kao žena unižena je u svojoj porodici i zajednici i u širem okruženju, a kao Romkinja praktično u svakom susretu sa državom. Romkinje nemaju poverenja u sposobnost pravnog sistema da rešava probleme koji ih pogađaju, niti dovoljno dobro poznaju pravni sistem. Mnoge veruju da diskriminacija kojoj su izložene predstavlja jedini mogući, i stoga prihvatljiv, trenutak života.

Mršević (prema Savić 2007:7, Mršević 2004) smatra da je rasizam većinskog naroda najveća prepreka u pogledu promene položaja Romkinja kod nas i u svetu. O političkoj participaciji Romkinja kao važnom faktoru za promenu sopstvenog položaja, Mršević govori kao o opštem momentu u životu romskih zajednica u zadobijanju društvene moći. To znači da autorka odgovornost za promene vidi u široj zajednici u kojoj Romi žive. Ona naglašava da Romkinja

nema na mestima odlučivanja, niti na rukovodećim, kako u sistemu službenog i političkog života, tako i u strukturi i u sistemu nevladinih organizacija.

Regionalno istraživanje sprovedeno 2011. godine pod nazivom "Politička participacija Roma sa naglaskom na političku participaciju Romkinja" (www.bibija.org.rs) imalo je za cilj da ispita stepen uključenosti Roma i Romkinja i njihovu političku participaciju u donošenju odluka u institucijama i savetodavnim telima koja su predviđena nacionalnim ili lokalnim politikama i procedurama. U istraživanju su učestvovalе četiri ženske romske nevladine organizacije: "Bolja budućnost" iz Bosne i Hercegovine, "Romsko srce iz Bosne i Hercegovine", "Bibija - Romski ženski centar" iz Srbije i "Centar za romske inicijative" iz Crne Gore, a finansirano je od strane međunarodne organizacije Care North-West Balkans (NWB). Obrazlažući potrebu za ovakvom vrstom istraživanja, autori navode da u Srbiji ne postoje ni kvantitativni ni kvalitativni podaci o učešću Romkinja u procesima odlučivanja, kako na nacionalnom tako i na nivou jedinica lokalnih samouprava. Postoje određena parcijalna istraživanja koja se odnose na učešće Roma, ali podaci dobijeni u njima nisu rodno osetljivi. Romi i Romkinje u gotovo simboličnom broju učestvuju u radu organa državne uprave, pokrajinskih i organa lokalne samouprave. Poslednjih godina su stvoreni mehanizmi koji omogućavaju učešće Roma u konsultativnim procesima izrade i sprovođenja strateških dokumenata za unapređivanje njihovog položaja. Većina ispitanika/ca je kao razlog za svoje učešće u određenoj instituciji ili savetodavnom telu navela stručnost, ali i članstvo u političkim partijama ili zato što poznaju nekog ko je član političke partije. Žene su kao razloge za svoje učešće navodile to što su angažovane u romskoj ženskoj organizaciji, ali i zato što nije bilo drugih kvalifikovanih kandidatkinja. Jedna od preporuka koja je proistekla iz ovog istraživanja je da treba podržati uključivanje Romkinja u sve institucionalne mehanizme, uz obezbeđivanje jasne procedure načina izbora članova, dinamike rada različitih savetodavnih tela i načina odlučivanja u istim.,

Svenka Savić (Savić 2012:71) konstatuje da je za izgrađivanje i očuvanje identiteta romske zajednice u celini neophodno podizanje njihovih obrazovnih kompetencija i postavlja pitanje kako se pod uticajem obrazovanja menja identitet Romkinja. Koliko one prepoznaju obrazovanje kao šansu da se bolje predstavе u većinskom društvu, ali i u svojoj zajednici, i da li to jeste poželjna promena njihovog rodnog identiteta? Dakle, govorimo o identitetu pod uticajem obrazovnog sistema u Srbiji na predškolskom, osnovnoškolskom i visokoobrazovnom nivou.

Savić na osnovu analize planova i programa za obrazovanje romskih učenika zaključuje da je postojeći obrazovni sistem u našoj zemlji fokusiran na izgrađivanje identiteta većinskog naroda na čijem jeziku se obrazuju svi "drugi", da je takvo obrazovanje rodno neosetljivo i da svaki iskorak ka jednakim šansama mora biti "nametnut" spolja.

Romkinje sa jedne strane moraju da udovolje zahtevima svoje tradicionalne zajednice, a sa druge strane zahtevima većinskog društva. Njih kontroliše patrijarhalna romska zajednica kojoj pripadaju, a u sistemu obrazovanja se, kao drugačije, ne osećaju prijatno i iz tog razloga ga i napuštaju rano. Zbog toga je i očekivano da one ostaju verne zahtevima svog kolektiviteta jer ne žele da ih on odbaci. Pripadnost zajednici je kod Roma i naročito Romkinja uvek nadređena individualnoj želji.

O tome govore i životne priče dveju visokoobrazovanih mladih Romkinja iz okoline Novog Sada, objavljene u "Zborniku istraživačkih radova studenata Roma" 2004. godine (Savić, Mitro 2004: 77). Osnovni rezultat u zapisanim životnim pričama je da su ustaljeni običaji u romskoj zajednici u znatnoj meri uticali na njihov životni put u mladosti: obe su se rano udale prema romskim običajima, stekle negativno iskustvo u braku, kao razvedene i bez sredstava za život, sa jednim detetom, vratile se u zajednicu sa roditeljima u kojoj život nije bio lak. Prekretnicu u njihovom životu predstavlja put obrazovanja. Kada im se pružila prilika da se dalje obrazuju, one su sebi izgradile mehanizme osamostaljivanja, daljeg obrazovanja, afirmacije u društvu i sticanja samopouzdanja. Duplo diskriminisane ranije, zato što su Romkinje i zato što nisu obrazovane, one sada postaju snažne organizatorke svojih građanskih inicijativa i grupa. Saznanje da mogu imati uvažavanje u društvu kad su obrazovane, ako uz to dobro poznaju svoju kulturu koju dalje afirmišu i istražuju, značajan je zamajac njihovom sadašnjem dobrom statusu u društvu.

Rani brakovi koji su još uvek prisutni u romskim zajednicama i teret socijalne odgovornosti koji je nametnut Romkinjama, u velikoj meri su doprineli visokom stepenu nepismenosti među romskim devojkicama i ženama (Refugee Women's Resource Project, Asylum Aid, 2002: 38). Posledica rane udaje sa 13 ili 14 godina je da neredovno pohađaju školu ili je napuštaju. Socijalne odgovornosti ih takođe lišavaju obrazovanja, jer se od njih više očekuje da rade, da pomognu njihovim očevima i majkama u izdržavanju porodice, nego da idu u školu. Kao rezultat toga, imamo razliku u stepenu pohađanja škole između romskih dečaka i devojčica.

Novosadski humanitarni centar je 2010. godine realizovao istraživanje pod nazivom "Situaciona analiza obrazovanja i socijalne uključenosti romskih devojčica", sa ciljem da se stekne uvid u aktuelno stanje osnovnoškolskog obrazovanja romskih devojčica (Šerer, Korać-Mandić, 2011: 3-11). Namera je bila da se sazna više i o društvenoj uključenosti romskih devojčica, o njihovim socijalnim mrežama i o uzorima koje imaju, kao i kako romska zajednica posmatra uticaj tradicije na mogućnosti za obrazovanje devojčica. Istraživanje je realizovano u Novom Sadu, Kraljevu i Nišu.

Rezultati su pokazali da romske devojčice sliku o svojoj budućnosti oblikuju prema sopstvenom okruženju u kojem se muškarci bave sakupljanjem sekundarnih sirovina, a žene su domaćice i majke. Rodna neravnopravnost ima snažan uticaj na sve odluke koje roditelji donose za žensku decu. Tradicionalni obrasci kao što je rana udaja, i ako prepoznati kao štetni od strane dece i roditelja, ipak se ponavljaju. Rana udaja je način kontrole adolescentske seksualnosti i zajednica takvu praksu podržava, i ako ona vodi u očigledne loše socijalne ishode, produbljivanje siromaštva i rađanje novih siromašnih i socijalno depriviranih naraštaja. Rodne podele se nalaze u osnovi ograničenja koja se postavljaju devojčicama od ranog detinjstva. U takvom okruženju romske devojčice postaju uplašene, nesigurne, neambiciozne, poslušne, stide se da izraze svoje stavove, nemaju jasnu ideju o svojoj budućnosti i njihovoj ulozi u njoj. Kao takve, retko se bune protiv svog položaja u zajednici, čak i kada trpe nasilje. Romskoj deci, a naročito devojčicama, je potrebna podrška u razvijanju samopouzdanja i samopoštovanja, svesti o sebi i razvoja socijalnih veština. Važnost obrazovanja je potrebno isticati stalno i omogućiti im da formiraju pozitivne stavove prema sebi, svojoj budućnosti i potencijalima, zaključuju autori istraživanja.

Istraživanje "Rodna dimenzija uzroka odustajanja RAE dece od obaveznog školovanja u zemljama regije" (Kunac, Majetić 2011: 5-13) čiji je nosilac CARE North-West Balkans (NWB), realizovano je 2011. godine kao deo projekta "Osnaživanje Romkinja" u saradnji sa partnerskim organizacijama "Bolja budućnost" iz Bosne Hercegovine, "Romsko srce" iz Hrvatske, "Bibija-Romski ženski centar" iz Srbije i "Centar za romske inicijative" iz Crne Gore. Jedan od ciljeva istraživanja za sve zemlje je bio utvrditi razloge odustajanja RAE dece i mladih od obaveznog školovanja sa naglaskom na rodnu dimenziju. U četiri zemlje prikupljeni su podaci na uzorku od 433 roditelja dece koja su napustila školovanje, 85 institucija, 72 škole i 33 nevladine

organizacije. U Srbiji su anketarke posetile Kruševac i Prkuplje. Ovo istraživanje je pokazalo: da je položaj svih porodica iz kojih potiču deca koja su napustila školu izrazito težak, da su uglavnom starosedeooci nastanjeni u izolovanim romskim naseljima, da nemaju adekvatne prostorne uslove za život i obrazovanje dece, da je nizak nivo obrazovanja roditelja, naročito majki (37,5% nikada nije išlo u školu), da roditelji većinom nisu radno angažovani, da žive u ekstremnom siromaštvu i uglavnom su nosioci raznih prava na materijalna davanja kod institucija. U ovim porodicama ima u proseku troje dece, samo 15,8% ove dece je u celosti pohađalo pripremni predškolski program, a većina roditelja (70,1%) i ne razmišlja o povratku deteta u školu zbog nedostatka finansijskih sredstava, bolesti, udaje, nezaiteresovanosti ili odbijanja dece. Iz intervjua sa decom došlo se do saznanja da u školu ne ide veći broj devojčica (65,5%) usled patrijarhalne uloge u porodici koju one prihvataju kao neminovnost. Ipak, razlika nije drastično velika, što je posledica promena koje zapažaju i škole, tvrde nosioci ovog projekta. Poslednjih godina izjednačava se broj dečaka i devojčica koji napuštaju školu, ali ne postoji kontinuitet u statističkom praćenju po osnovu pola, kako bi se utvrdila pravilnost.

Navedene činjenice se moraju uzeti u obzir i kada govorimo o izgradnji identiteta Romkinja kroz obrazovni sistem, naravno uz njihovu aktivnu ulogu. Projekti sprovedeni u AP Vojvodini u proteklom periodu, na svim obrazovnim nivoima, pokazali su da romski učenici i učenice žele da se školuju, da postižu zadovoljavajuće rezultate kad im se obezbede minimalni uslovi za egzistenciju i rad, ali i da su u tome bolje romske učenice od romskih učenika i da su njihovi roditelji u takvim uslovima motivisaniji da školuju žensku decu. Sem toga, u većinu ovih projekata su više uključene žene nego muškarci: mentori u srednjim školama koji rade sa romskom decom su uglavnom žene, većina pedagoških asistenata su žene, uopšte, više je angažovanih Romkinja u institucijama u Srbiji nego Roma (Tabela broj 1.).

Romkinje očigledno u obrazovanju prepoznaju priliku za promenu patrijarhalnog identiteta (identiteta koji joj je nametnut očekivanjima zajednice). Jedino se podizanjem obrazovnog nivoa mogu prevladati stereotipi i predrasude koji postoje kod većinskog stanovništva o identitetu Romkinje kao "Ciganke koja će te odneti u svojoj torbi ako ne budeš dobar", ali i elementi pojedinih patrijarhalnih romskih običaja u kojima se Romkinje ne poštuju kao ličnosti, poput *krissa* u kome one ne mogu da učestvuju. Svakako da tradiciju treba čuvati, to je imperativ svakog kolektiviteta i način njegovog opstanka, ali ako treba birati između Romkinje akademske

građanke i one kojoj nema prava da učestvuje u krissu, ja biram obrazovanu ženu kojoj će znanje i obrazovanje pomoći da se izbori za poziciju i učešće u svakom segmentu života.

Iz izloženih različitih mišljenja o komponentama identiteta Roma i Romkinja jasno je da je pitanje identiteta kompleksno, nedovoljno proučeno, teorijski nedovoljno utemeljeno, uz obilje stereotipnog shvatanja položaja romske zajednice (kao manje vredne). Potreban je novi teorijski pristup identitetu posebno Romkinja, potrebni su valjani empirijski podaci o različitim komponentama romskog identiteta kako bi se koliko-toliko ova pojava sagledala u novom svetlu.

4. Teorijski okvir praksi u Srbiji

4.1. Mehanizmi uključivanja Roma i Romkinja

Jedan od osnovnih principa Dekade je učešće Roma i Romkinja u rešavanju problema sa kojima se suočava ova zajednica, te je u tom smislu značajan pregled institucija u Republici Srbiji koje se bave unapređenjem položaja Roma i angažovanjem pripadnika i naročito pripadnica romske nacionalne manjine u njima.

Parlament Republike Srbije je 2009. godine doneo zakon o Nacionalnim savetima nacionalnih manjina ("Sl. glasnik RS", br. 72/2009, 20/2014 - odluka US i 55/2014) prema kome ova predstavnička tela imaju nadležnosti u oblasti, kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika. Nacionalni savet romske nacionalne manjine je izabran 2010. godine na direktnim izborima, i čine ga 35 članova pripadnika romske zajednice, od toga 13 žena, jer je izbornim zakonom iz 2004. godine ("Sl.glasnik RS", br. 18/24, čl. 40) uveden sistem kvota koji podrazumeva da najmanje 30% žena, odnosno manje zastupljenog pola, mora da bude zastupljeno u predstavničkim telima.

U okviru Kancelarije za ljudska i manjinska prava Republike Srbije postoji Grupa za unapređenje položaja Roma ("Službeni glasnik", broj 72/12) koju čine 3 osobe od kojih su 2 žene.

Savet za integraciju Roma AP Vojvodine je formiran 2005. godine od strane tadašnjeg Izvršnog veća AP Vojvodine ("Sl. list AP Vojvodine", br. 6/2005, 7/2008 i 1/2009) i njegov zadatak je da prati, sagledava i daje mišljenje o merama i aktivnostima koje sprovode pokrajinski organi uprave u procesu integracije Roma u AP Vojvodini, broji 9 članova, od kojih su 4 žene.

Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine je osnovana 2006. godine odlukom Skupštine AP Vojvodine ("Sl. list AP Vojvodine", br. 8/2006) i nadležna je za unapređenje položaja Roma u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja, zdravstva, ljudskih i manjinskih prava, broji 7 zaposlenih od kojih su 4 žene.

Sektor za unapređenje položaja Roma u okviru Pokrajinskog sekretarijata za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova je osnovan 2012. godine ("Sl. list AP Vojvodine", br. 40/12 - prečišćen tekst, čl. 56) i njegova nadležnost je u sferi implementacije i primene Strategije za integraciju Roma i realizacije Akcionih planova na teritoriji Pokrajine, broji 4 zaposlenih od toga su 2 žene.

Takođe, razvijeni su i uspostavljeni programi koji su svojim delovanjem doprineli da se društveni položaj romske manjine u Srbiji poboljša. Pokrenut je program pedagoških asistenata u Ministarstvu prosvete, koordinatora za romska pitanja u lokalnim samoupravama i program zdravstvenih medijatorki pri Ministarstvu zdravlja. Međutim, svaki od ovih mehanizama je uspostavljen na bazi samostalnog delovanja kroz rad resornih ministarstava ili rad opštinske administracije, tako da je evidentan nedostatak koordinacije i saradnje između ovih programa, koja se uglavnom odvija na nivou sporadičnih pojava, u meri u kojoj izvršioi smatraju da im je potrebna za obavljanje posla.

Tabela broj 1. Broj angažovanih Roma i Romkinja u institucijama Republike Srbije

Institucije	Naciona lni savet romske nacional ne manjine	Kancelarij a za ljudska i manjinska prava RS, Grupa za unapređen je položaja Roma	Savet za integracij u Roma AP V	Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine	Sektor za unapređen je položaja Roma u okviru Pokrajins kog sekretarija ta za privredu, zapošljav anje i ravnoprav nost polova	Koordin atori za romska pitanja u RS	Pedagoš ki asistenti u RS	Zdravst vene medijato rke u RS
Romi	22	1	5	3	2	36	80	/
Romkinje	13	2	4	4	2	19	95	75
Ukupno	35	3	9	7	4	55	175	75

Ukupno 149 Roma i 214 Romkinja

4.2. Mere afirmativne akcije u obrazovanju u Srbiji

Pojam afirmativne akcije

Naziv *afirmativna akcija* (Đurić, Radojević 2007:7) potiče iz SAD i najpre je označavao mere koje su imale za cilj da omoguće lakši pristup i pravednije predstavljanje u podnošenju molbi i selekciji kandidata za radna mesta i za prijem u školske ustanove. Početak uvođenja ovih mera se vezuje za šezdesete godine dvadesetog veka i borbu afroameričke zajednice za ravnopravnost u Sjedinjenim Američkim Državama. Nakon uvođenja mera desagregacije, vođe afroameričke zajednice su naglašavale da puko uklanjanje rasno-diskriminatorских odredbi iz pravnih dokumenata i praksi ne utiče dovoljno na postizanje pune ravnopravnosti ove zajednice sa zajednicama evropskog porekla. Dž. F. Kenedi je 1961. godine doneo odluku kojom se prvi put nalaže vladinim zvaničnicima i institucijama da podrže afirmativnu akciju, tako što će upošljavati manjine i unapređivati njihov položaj.

Kasnije su proširene i na političke funkcije i političko predstavljanje (prema Đurić, Radojević 2007: 7, US Commission on Civil Rights, Statement on Affirmative Action, 1977:2), pri čemu je Komisija za građanska prava SAD istakla da "afirmativna akcija obuhvata svaku meru preko jednostavnog okončanja diskriminatorne prakse koja je usmerena kako bi se ispravila ili nadoknadila sadašnja diskriminacija, ili sprečila ponovna pojava diskriminacije".

Politika razvijanja i primene mera kojima se unapređuje učešće marginalizovanih grupa u oblastima političkog ekonomskog i društvenog života iz kojih su ove grupe bile isključene kroz istoriju, naziva se afirmativnom akcijom (prema Jelinčić, Đurović 2009: 26, Đurić 2007:5). Pod njom se podrazumeva i set politika i praktičnih mera koji favorizuje grupe (uglavnom etničke grupe i žene) koje su istorijski iskusile štete.

Sterb (prema Idrizi 2013: 6, Sterb 2009:3) definiše afirmativnu akciju kao "jednake šanse", odnosno mere koje sprovode države kako bi marginalizovanim grupama, manjinama, etničkim zajednicama, socijalno ugroženim kategorijama stanovništva, osigurale pristup javnim službama.

Anderson (prema Idrizi 2013:7, Anderson 2010:135) pojam afirmativne akcije posmatra kao politiku čiji cilj je da poveća učešće grupe ljudi koji su u nepovoljnijem socijalnom položaju, kako kroz javne pozive za učešćem, tako i kroz davanje određenih prednosti koristeći pripadništvo grupi kao kriterijum pri selekciji.

Afirmativna akcija ima više pojavnih oblika (Đurić, Radojević 2007: 7-9):

- Preferencijalni tretman je forma afirmativne akcije kojom se poseban značaj daje rasi i/ ili polu, nacionalnoj, religioznoj ili nekoj drugoj grupnoj pripadnosti, kao osnovu za davanje prvenstva u procesu odabira pri zasnivanju radnog odnosa ili upisu u škole. Stepem davanja prvenstva u preferencijalnom tretmanu može biti slabije izražen, ukoliko se prvenstvo daje jednako kvalifikovanim kandidatima, pripadnicima manjinskih grupa, ili jače izražen ukoliko se ono daje manje kvalifikovanom kandidatu zato što potiče iz manjinske ili neke druge društvene grupe. Naravno da preferencijalni tretman ne znači nužno i izbor nekvalifikovanih kandidata.

- Kvote mogu označavati maksimalno ili minimalno učešće pripadnika nekih društvenih grupa. Sistem kvota može biti fleksibilan kada se zahteva da određeni procenat primljenih ili izabranih budu predstavnici manjina ili društvenih grupa koje su korisnici mera, koji ispunjavaju minimalne uslove. Takođe, može biti i nefleksibilan kada je prijem ili izbor kandidata predstavnika manjina, odnosno društvenih grupa, zagarantovan u određenom procentu, nezavisno od ispunjenosti uslova.

Pod pojmom afirmativna akcija se može obuhvatiti čitava lepeza različitih mera u korist pojedinih manjinskih grupa (Mršević 1-3/1996: 411). One u najširem obliku ne moraju da uključuju preferencijalni tretman u izboru kandidata, već mogu da se odnose na promociju konkursa sa afirmativnom akcijom, pozive pripadnicima manjina da se jave na određene konkurse, osiguranje procedure da prijave kandidata manjina ne budu bezrazložno odbačene, itd. Sledeći, uži oblik je preferencijalni tretman za jednako kvalifikovane kandidate, zatim fleksibilne kvote, onda preferencijalni tretman koji daje prednost manje kvalifikovanom kandidatu i najuži oblik je nefleksibilni sistem kvota.

Specijalni izvestilac Bossuout ¹⁰ definiše afirmativnu akciju kao "dosledan paket mera privremenog karaktera izričito usmeren na ispravljanje položaja pripadnika ciljne grupe u jednom ili više vidova njihovog društvenog života, kako bi se postigla efektivna jednakost".

Bossuout određuje na sledeći način oblike ispoljavanja afirmativne akcije:

- Afirmativna mobilizacija kroz koju se ciljne grupe podstiču da se prijavljuju za socijalna dobra kao što su posao ili mesto u op obrazovnoj instituciji, što se ostvaruje kroz oglašavanje ili druge napore;

- Afirmativna pravičnost koja znači da će se vršiti brižljivo ispitivanje da li su pripadnici ciljnih grupa pravično tretirani u dodeli društvenih dobara , tj. da li su procenjeni na osnovu svojih kompetencija i zasluga;

- Afirmativno favorizovanje koje znači da će se nečija rasa ili pol, odnosno grupna pripadnost uzimati u obzir prilikom obezbeđivanja ili uskraćivanja nekog dobra, što može da znači prednost jednako kvalifikovanom licu pripadniku određene grupe ili/i radikalnije mere poput zabrane prijavljivanja pripadnicima grupa koje nisu prepoznate kao korisnici afirmativne akcije, automatsko davanje dodatnih poena, primenjivanje nižih standarda za prijem na obrazovne institucije ili za zaposlenje, kvote, rezervacije, itd.

Bossuout zaključuje da je veoma važno pri sprovođenju afirmativne akcije definisati pristup kojim društvo neće doći u situaciju da vrši "obrnutu" diskriminaciju, kako prema pripadnicima većine, tako i u okviru same grupe korisnika. To zapravo znači da se one ne smeju normirati niti sprovoditi tako da pripadnici drugih grupa, kao i sami korisnici mera, budu dovedeni u neravnotežan položaj.

Neki autori smatraju da mere afirmativne akcije zapravo predstavljaju "obrnutu diskriminaciju". Cohen, Nagel, Scanlon (prema Idrizi 2013: 7, Cohen, Nagel, Scanlon 1977:202) naglašavaju da implementaciju afirmativne akcije prati "dvoičnost, licemerje i zagovaranje jedne politike u teoriji, a ohrabrivanje druge u praksi".

¹⁰ (Prevention of Discrimination and Protection of Indigenous People and Minorities, The Concept and Practise of Affirmative Action-Progress Report submitted by Mr. Bossuout, Special Reporteur in accordance with Sub-Commission Resolution 1998/5, prevod u Krivokapić 2004: 851-855)

Ipak, mere afirmativne akcije se danas primenjuju u mnogim državama sveta u cilju osnaživanja žena, etničkih verskih ili rasnih manjina i njihovog uključivanja u proces donošenja odluka, kao i u društvene tokove uopšte. U studiji pod nazivom "Afirmativne akcije za Rome u oblasti obrazovanja" (Jelinčić, Đurović, 2009: 27-28), navodi se da usvajanje afirmativnih mera često prate političke i pravne kontroverze oko pitanja njihove opravdanosti sa stanovišta antidiskriminacije, sfera u kojima se sprovode, načina na koji se sprovode, njihovog trajanja, itd. Dakle, u pravnom, ali i u političkom diskursu afirmativne mere prema marginalizovanim grupama imaju kako svoje pobornike tako i svoje protivnike. Ali, čak i u zemljama u kojima je afirmativna akcija pravno nepostojeća (van zakona), na nivou praktičnih politika se primenjuju mere koje favorizuju ranjive grupe: osnaživanje žena u politici i pri zapošljavanju, osoba sa hendikepom u pristupu pravima, imigranata u pristupu visokoobrazovnim institucijama, itd. (Francuska, Nemačka, Norveška). U pomenutoj studiji se takođe navode primeri nekih istočnoevropskih zemalja koje su prepoznale afirmativnu akciju kao pravedan i dobar pristup u inkluziji manjina kao što je Rumunija¹¹, dok je u nekim državama, poput Slovačke, viđena kao čin diskriminacije koji narušava načelo jednakosti .

Merziha Idrizi u istraživanju "Quota for Minority Communities in Higher Education in the Republic of Macedonia, Affirmative Action: Policy Framework Review" sprovedenom 2013. godine na državnom Univerzitetu Kiril i Metodije u Skoplju (Idrizi 2013: 3-26), predstavlja primer Makedonije u kojoj se afirmativne mere primenjuju od 1992. godine kroz sistem "dodatnih kvota" koje su namenjene manjinskim zajednicama. Cilj ovih mera je olakšan pristup državnim univerzitetima za studente koji potiču iz manjinskih zajednica, a primenjuju se tako što su fakulteti obavezni da za njih obezbede 10% dodatnih mesta.

Raspodela ovih mesta između manjinskih zajednica unutar kvote od 10% se vrši na osnovu procenta zastupljenosti svake manjinske grupe u odnosu na većinsko stanovništvo. Razlog zbog koga je autorka istraživanja odabrala upravo ovaj Univerzitet je tendencija da su studenti albanske nacionalnosti zastupljeni u najvišem procentu (15,5% u 2004/05. akademskoj godini), dok su studenti romske nacionalnosti zastupljeni u najnižem procentu (0,31% u 2004/05. akademskoj godini). Jedan od faktora koji utiču na ovakvu situaciju i činjenica da se kvote

¹¹ Afirmativna akcija je u Rumuniji počela 1991. godine tako što je na katedrama za socijalni rad i politiku ostavljano 10 rezervisanih mesta za studente romske nacionalnosti, jer će isti ti studenti ubuduće raditi i sa romskom zajednicom i doprineće promenama.

određuju na osnovu zastupljenosti manjina prema Popisu iz 2002. godine¹², što ne predstavlja realno stanje deceniju kasnije. Naime, Vlada Republike Makedonije je 2011. godine započela novi popis stanovništva, ali on nije uspešno sproveden jer je albanska zajednica izrazila sumnje u tačnost podataka. Zaključak autorke je da primenu afirmativnih mera u Makedoniji, prate brojni izazovi kao posledica niske etničke tolerancije i nepovoljnog političkog konteksta u zemlji.

Posebno pitanje u vezi sa korisnicima mera afirmativne akcije je i utvrđivanje postojanja društvene grupe i pripadništva istoj, koje treba da omogući uživanje takvih mera. Za pojedine grupe, odnosno lica koja im pripadaju, kao što su polne grupe, osobe starije od 50 godina, izbeglice, itd. , njihovo postojanje tj. pripadnost nije sporno pitanje.

Posebnu pažnju privlače odredbe o merama afirmativne akcije u korist pripadnika nacionalnih manjina. Međunarodni standardi u oblasti zaštite nacionalnih manjina propisuju da je pripadnost nacionalnoj manjini zasnovana na ličnom izboru.

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope (1995) predviđa da "svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da se prema njemu ophode ili ne ophode kao takvom", što znači da se primena mera afirmativne akcije u korist pripadnika nacionalnih manjina zasniva pre svega na slobodnom izboru.

Pomenuto istraživanje o upisu manjinskih zajednica na državne fakultete u Makedoniji (Idrizi 2013: 3) navodi takođe i tvrdnje o mogućim zloupotrebama dodatnih kvota za manjine u toj zemlji. Domaći list "Forum Magazin" (Idrizi, 2007:51) piše da je na mestima koja su kvotom predviđena za studente Rome, zapravo samo polovina njih romske nacionalnosti. Britanski magazin "Times Higher Education" (1999) je objavio kratak članak pod nazivom "Macedonian unis fail to provide racial mix" u kome su izneli podatak da se za 17 studenata, od ukupno 70 prijavljeni koji su se izjasnili da su albanske nacionalnosti, sumnja u njihov identitet i u članku se postavlja pitanje: "kako studenti sa tipičnim makedonskim i srpskim prezimenima postaju Albanci preko noći?"

¹² Prema Popisu iz 2002. godine u Makedoniji živi: 509.083 Albanaca, 77.959 Turaka, 53.879 Roma, 9.659 Vlaha, 35.939 Srba, 17.018 Bosanaca, 1.297.981 Makedonaca, 20.993 drugih.

U Srbiji se takođe poslednjih godina dešava da se budući studenti neromi izjašnjavaju da su pripadnici romske zajednice kako bi se putem afirmativnih mera upisali na visoke škole i fakultete. U tekstu pod nazivom "Izjašnjavaju se kao Romi da bi upisali fakultete" koji je 22.07.2014. godine objavio list "Večernje novosti" (<http://www.novosti.rs>) predsednik Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine Vitomir Mihajlović je izjavio: " Afirmativna mera za Rome, osim besplatnog školovanja, znači i smeštaj u domu, stipendije, pa ne čudi što se sve više Srba, Bugara, Mađara, izjašnjava da su Romi. Ovom zloupotrebom su ugrožena romska deca sa liste, jer su ih "Romi za jednokratnu upotrebu" potisnuli jer donose veći broj bodova iz srednje škole. Procena je da za školsku 2014/15. godinu imamo oko 30 kandidata za fakultete i čak 150 dece za srednje škole koji su naprasno postali Romi i traže da se upišu po olakšanim uslovima, a zapravo su pripadnici većinskog naroda, ili su iz drugih nacionalnih zajednica. To možemo da zaključimo po netipičnim prezimenima za Rome, ili po tome da žive u reprezentativnim delovima Beograda, za šta postoji mala verovatnoća", navodi Mihajlović. On takođe naglašava da "ne postoji mogućnost da se neko spreči da se upiše na fakultet jer se izjasnio da je Rom. Ustav i zakon dozvoljavaju da se svako izjašnjava i opredeljuje za nacionalnu pripadnost onako kako želi. Jedino možemo preko Zaštitnika građana da tražimo da se dokaže da su u pitanju zloupotrebe, naveo je Mihajlović."

Tačno je da član 47. stav 1. Ustava Republike Srbije (2006) propisuje da je izražavanje nacionalne pripadnosti slobodno, što znači da nacionalna pripadnost zavisi isključivo od jednostrane i lične izjave građana i ista se ne može utvrđivati na drugi način. U skladu sa navedenim ustavnim principom ne postoji pravni osnov za izdavanje potvrde od strane bilo kog organa o tome da je neko pripadnik bilo koje, pa tako ni romske nacionalne manjine, koja bi mu omogućila korišćenje mera afirmativne akcije.

Ovim problemom se bavio i Pokrajinski ombudsman koji je na sopstvenu inicijativu pokrenuo postupak u vezi sa primenom posebnih mera za upis studenata romske nacionalnosti na fakultete i njihov smeštaj u studentske domove. U aktu broj: I-HM-1-40/13 od 09.12.2013. godine, upućenom Nacionalnom savetu romske nacionalne manjine i Kancelariji za inkluziju Roma AP Vojvodine precizira se: "U Republici Srbiji ne postoji pravni osnov za izdavanje potvrde o nacionalnoj pripadnosti građana. Pravo na posebnu meru koja je uvedena radi postizanja pune ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i građana koji pripadaju većini može se

ostvariti samo na osnovu jednostrane, lične i uvek opozive izjave građana o nacionalnoj pripadnosti."

Osnovni cilj ovog dokumenta je da ukaže na nepravilnosti u primeni posebnih mera za upis studenata romske nacionalnosti na fakultete i njihov smeštaj u studentske domove, kao posledicu nepostojanja Pravilnika za njihovu primenu u skladu sa Ustavom i zakonom. Naime, mere afirmativne akcije za upis romskih učenica i učenika u srednje škole, na fakultete i visoko obrazovane ustanove se u Republici Srbiji primenjuju od školske 2003/04. godine i sprovode se na osnovu Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002), Zakona o potvrđivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (1998), Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2009), Strategije za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji (2009) i Akcionog plana za sprovođenje Strategije (2012-2014).

Primenjuju se zajedničkim aktivnostima organa uprave nadležnih za poslove obrazovanja i ljudskih i manjinskih prava, odnosno Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Kancelarije za ljudska i manjinska prava, a u saradnji sa Nacionalnim savetom romske nacionalne manjine, Kancelarijom za inkluziju Roma APV, osnovnim i srednjim školama i nevladinim sektorom.

Osnovni kriterijum je da kandidati polože predviđeni prijemni ispit, nakon čega Nacionalni savet romske nacionalne manjin i Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine dostavljaju Kancelariji za ljudska i manjinska prava svu potrebnu dokumentaciju, uključujući i potvrde, za svakog kandidata ponaosob da je romske nacionalnosti, izdate od strane Nacionalnog saveta ili Kancelarije za inkluziju. Spiskovi dostavljeni na ovaj način su relevantni za Kancelariju za ljudska i manjinska prava, jer oni nemaju drugih mogućnosti da provere da li su deca romske nacionalnosti ili ne, i oni dalje to prosleđuju Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Takođe, da bi studenti romske nacionalnosti mogli upisati studije u statusu budžetskog studenta, sem položenog prijemnog ispita, potrebno je da prilože dokaz o pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini. Kao dokaz oni koriste upravo potvrde izdate od strane Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine i Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine.

Pokrajinski ombudsman je utvrdio i da postoje problemi pri smeštaju romske dece u učeničke i studentske domove. Postoji Pravilnik o smeštaju i ishrani učenika i studenata (Sl. glasnik RS broj 36/2010 i 55/2012) koji reguliše pravni položaj ostvarivanja prava učenika i studenata iz osetljivih društvenih grupa na smeštaj i ishranu. Na osnovu njega se raspisuje Konkurs za smeštaj studenata u studentske domove, prema kome je predviđeno da kandidati pored zahteva, dostavljaju i potvrdu Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine, odnosno Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine. Kako bi u skladu sa uslovima konkursa ostvarili svoje pravo, studenti su se obraćali Nacionalnom savetu i Kancelariji za inkluziju Roma.

Na osnovu utvrđenih nepravilnosti Pokrajinski omubudsman je uputio mišljenje da:

- Ministarstvo prosvete nema pravni osnov da propiše obavezu kandidata romske nacionalnosti da pored zahteva za upis i za dobijanje mesta u studentskom domu, dostave i potvrdu Nacionalnog saveta i Kancelarije za inkluziju kojom dokazuju nacionalnu pripadnost;
- Nacionalni savet romske nacionalne manjine i Kancelarija za inkluziju Roma nisu ovlašćeni da izdaju potvrde o tome da je neko romske nacionalne manjine, jer za to u skladu sa Ustavom, nema pravnog osnova;
- Neki kandidati su dostavljali uverenje o činjenici da su upisani u poseban birački spisak kao dokaz da su pripadnici romske zajednice, ali to uverenje, u skladu sa zakonom, može da služi samo za ostvarivanje biračkog prava u postupku izbora nacionalnih saveta nacionalnih manjina, i ne može da služi za dokazivanje nacionalne pripadnosti lica.

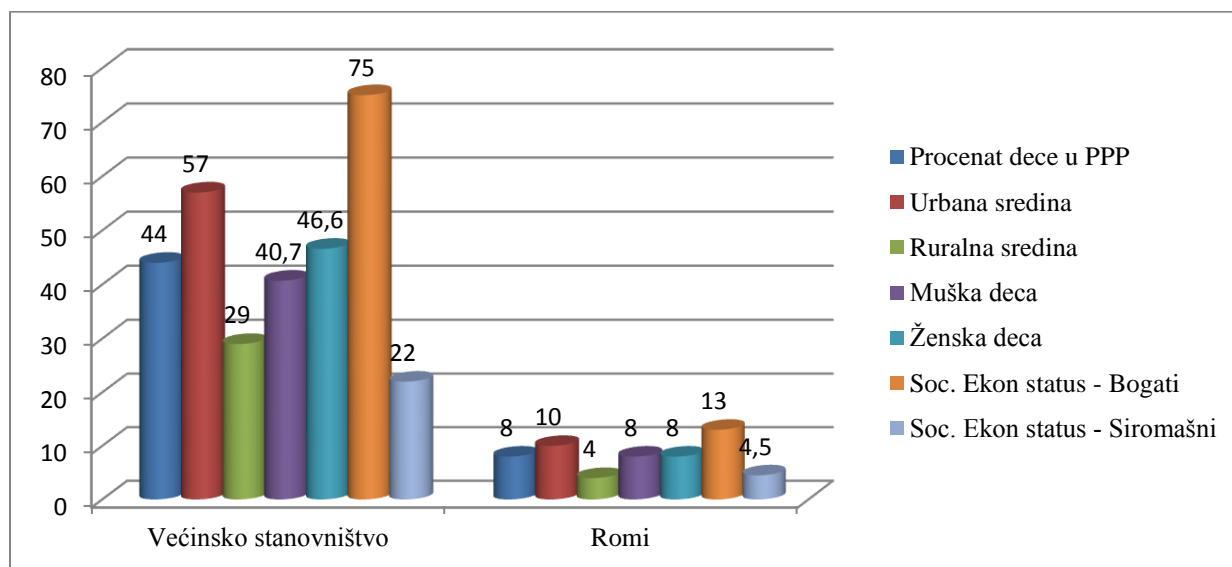
Pokrajinski ombudsman u ovom dokumentu nije predložio šta bi moglo biti rešenje problema, ali se očekuje da se Pravilnikom o primeni afirmativnih mera precizira način na koji će se pitanje izražavanja nacionalne pripadnosti rešiti u skladu sa Ustavom i zakonom. Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine je kao privremeno rešenje za 2014/15. godinu predložila ličnu izjavu kandidata, ručno napisanu i potpisanu, da je kandidat pripadnik romske nacionalne manjine.

Predškolsko obrazovanje

Zbog značaja ranog obrazovanja treba istaći nepohodnost uvođenja afirmativnih mera na što niže nivoe obrazovanja, uključujući predškolsko obrazovanje. To se ne odnosi na obavezni pripremni predškolski program u trajanju od devet meseci koji je obavezan za svu decu, uključujući i romsku, već znači da je potrebno doneti regulativu kojom bi se predškolske ustanove obavezale da već od uzarasta dece od tri godine, upisuju izvestan procenat romske dece u celodnevne programe.

Prema podacima Unicefa u Srbiji (MICS 2010) obuhvaćenost dece većinskog stanovništva starosti od 36-59 meseci pripremnim predškolskim programom iznosi 44%, međutim u urbanim sredinama je to 57%, dok je u ruralnim područjima mnogo manja i iznosi samo 29%. U pogledu pola, procenat muške dece koja pohađaju predškolsku ustanovu je 40,7%, dok je procenat ženske dece veći i iznosi 46,6%. Zabeležena je povezanost između socio-ekonomskog statusa porodice i prisustva dece u predškolskim ustanovama, tako da on u bogatijim porodicama iznosi 75%, dok je u siromašnim svega 22%.

Grafikon broj 1. Obuhvaćenost dece starosti od 36-59 meseci pripremnim predškolskim programom u Srbiji (MICS 2010)



Kada govorimo o romskoj deci, samo 8% njih u istom uzrastu, dakle od 36-57 meseci, pohađa obavezni predškolski program. Takođe postoje razlike u gradskim, urbanim sredinama gde je obuhvaćenost romske dece 10%, dok je u ruralnim sredinama samo 4%, interesantan je podatak da nema razlike između muške i ženske romske dece i da iznosi 8% procenata, a socio-ekonomski status je i u romskim porodicama bitan činioc za pohađanje predškolske ustanove, tako da u bogatijim romskim porodicama obuhvat iznosi 13% , a u siromašnim 4,5%.

Iz ovih podataka je očigledno da u Srbiji deca generalno nisu obuhvaćena predškolskim obrazovanjem u zadovoljavajućem procentu, bez obzira na zakonsku regulativu koja postoji, ali i da je situacija alarmantna kada govorimo o romskoj deci. Zbog toga je donošenje dodatnih, afirmativnih mera neophodno da bi se romske devojčice i dečaci uključili u što većoj meri u predškolski sistem, jer je to jedan od preduslova za ostanak u obrazovnom sistemu.

Osnovno obrazovanje

Kad je reč o afirmativnim merama u osnovnom obrazovanju namenjenim romskoj deci, one su prvi put zvanično predložene 2007. godine kada je tadašnje Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije izdalo smernice za načelnike školskih uprava u vezi sa upisom Roma u osnovnu školu koje su uključile (Jarić, Vukasović 2009: 19):

- Preporuke da rezultati testiranja spremnosti romske dece za polazak u školu budu uzeti kao polazna tačka za dalji rad sa njima, a ne kao opravdanje da im se uskrati upis u srednju školu ili da se šalju u specijalne škole;
- Predloge da se teškoće u upotrebi srpskog jezika sa kojima se deca suočavaju ublaže kroz rad sa predstavnicima nevladinog sektora, većim uključivanjem roditelja i (tadašnjim romskim) pedagoškim asistentima;
- Nalaganje školama da upišu romsku decu bez obzira na to što ne poseduju urednu i kompletnu dokumentaciju.

Prema Popisu iz 2002. godine čak 61% romske populacije nije imao osnovnu školu, 29% je imalo osnovnoškolsko obrazovanje, dok je prema Popisu iz 2011. godine svaki peti pripadnik romske zajednice nepismen, što govori o tome da afirmativna akcija u vidu navedenih preporuka nije dovoljna ukoliko želimo što veći broj romske dece da uključimo u obrazovni sistem.

Tek jedna trećina od upisane romske dece, tačnije 35% završava osnovnu školu na vreme, dok je 37% završava sa zakašnjenjem, a 28% napušta obrazovni proces, prema podacima Unicefa u Srbiji (MISC 2010).

Procenat osipanja romske dece između prvog i osmog razreda osnovne škole u Srbiji, prema podacima Romskog edukativnog fonda (REF 2007: 30, Needs Assessment Study 2004) iznosi od 49-52%, osnovno obrazovanje nakon četvrtog razreda nastavlja samo 50% dece, a čak 62,7-78,8% ne završi osmi razred.

Nastojeći sa sakupi podatke o broju romske dece u školama Zaštitnik građana je 2011. godine zatražio od Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja izveštaj o merama koje su preduzete na planu unapređenja obrazovanja romske dece. Prema tom izveštaju (Dopis Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja broj 614-02-513/2001-02 od 8. juna 2011. godine) u državnim osnovnim školama u Srbiji ima ukupno 7.090 romske dece, a u predškolskim ustanovama 3.482, međutim izveštaj ne sadrži školsku godinu za koju su podaci prikazani.

Isti takav zahtev Zaštitnik građana je uputio i Pokrajinskom sekretarijatu za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice, od koga je dobio precizne podatke (Dopis Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice broj 35/2012 od februara 2012. godine.) da je samo u osnovnim školama u AP Vojvodini u školskoj 2009/10. godini upisano 7.874 romskih učenika/ca, a u 2010/11. godini 7.393. Pokrajinski sekretarijat je takođe dostavio podatak da je predškolske ustanove u AP Vojvodini u školskoj 2009/10 godini pohađalo 736 romske dece.

Za ostvarivanje konkretnih mera unapređenja obrazovanja romskih dečaka i devojčica neophodni su najpre podaci o broju korisnika, jer nepostojanje takvih podataka, odnosno neprecizni, podaci dovode u sumnju pozitivne efekte u obrazovanju. I ako Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja ističe u javnosti da je proteklih godina povećan broj romske dece koji se upisuje u osnovnu školu, teško je prosuditi da li je reč o uspehu ili ne. Najpre zbog toga što je osnovno obrazovanje obavezno i trebalo bi da su sva deca uključena, bez ikakvih

izuzetaka. Drugo, postavlja se pitanje u odnosu na koji broj dece se planiraju i sprovode mere podrške romskoj deci i ocenjuje njihov uspeh. Zapravo, najvažnija mera koja predstavlja podršku predškolskom i osnovnoškolskom obrazovanju romske populacije i vid afirmativne akcije je uvođenje pedagoških asistenata u predškolske ustanove i osnovne škole od 2007. godine.

Srednjoškolsko obrazovanje

Kriterijumi i metode za realizaciju afirmativnih mera u oblasti srednjeg obrazovanja utvrđuju se od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Kancelarije za ljudska i manjinska prava. Sprovode se tako što najpre Ministarstvo prosvete naloži zvaničnim dopisom načelnicima školskih uprava da svoje škole upoznaju sa merama afirmativne akcije i od njih zatraži da, u saradnji sa lokalnim romskim nevladinim sektorom, pedagoškim asistentima i Kancelarijom za inkluziju Roma (na području AP Vojvodine), identifikuju romske učenike/ce koji su zainteresovani za nastavak školovanja. Prikupljeni podaci se dostavljaju Nacionalnom savetu romske nacionalne manjine koji ih objedinjuje i šalje Kancelariji za ljudska i manjinska prava, koja ih zatim prosleđuje Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

Nakon sprovođenja završnog ispita (ranije kvalifikacionog ispita za upis u srednju školu), Ministarstvo prosvete raspoređuje učenike/ce koji su položili završni ispit u odnosu na njihov broj bodova i iskazane želje, odnosno afirmativne mere se primenjuju kada je učenik/ca položio završni ispit, ali se nije upisao/la u željeni profil škole. Učenik/ca romske nacionalnosti se upisuje u srednju školu ukoliko je njegov/njen broj bodova sa završnog ispita i rezultata iz prethodno stečenog nivoa obrazovanja, do 30 bodova manji od srednje vrednosti bodova za određeni profil u određenoj školi.

To u praksi znači da ako prvi učenik/ca na listi ima ukupno na primer 100 bodova, a poslednji 80 bodova, srednja vrednost bodova na tom željenom profilu je 90 bodova, a romski učenik/ca se može upisati na taj profil ukoliko ima minimum 60 bodova. U jednom odeljenju jednog obrazovnog profila sa može upisati afirmativnim merama samo jedan učenik/ca romske

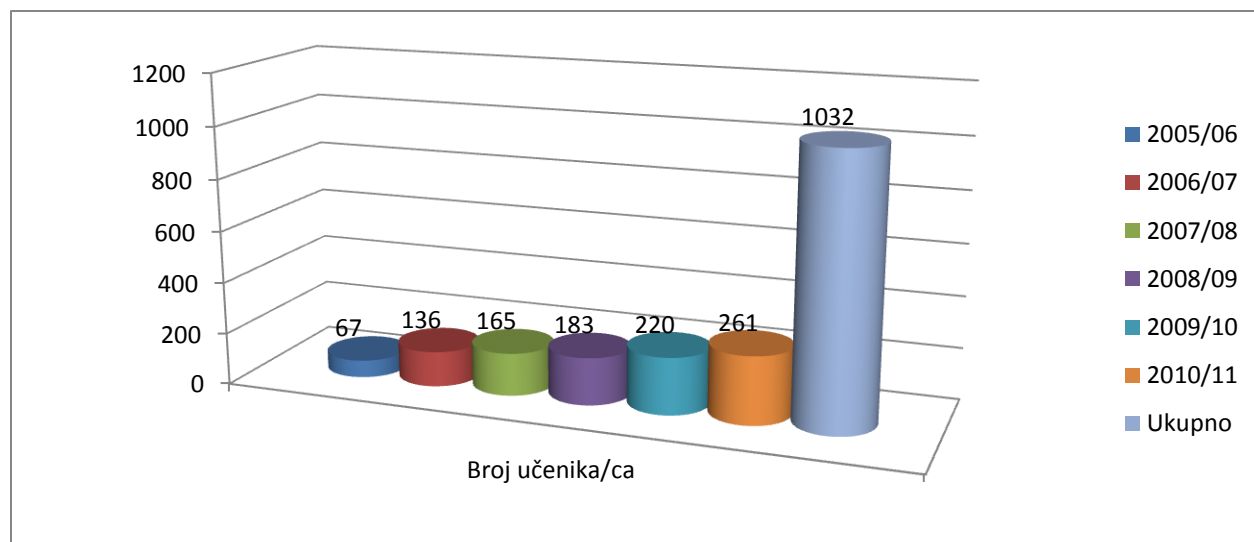
nacionalnosti, u slučaju da više njih konkuriše za upis u isti obrazovni profil u jednoj školi, prednost u raspoređivanju ima učenik/ca sa većim brojem bodova.¹³

Prema Izveštaju koji je maja 2011. godine sačinilo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MPN) o rezultatima upisa u srednje škole za period 2005-2010. godine, (MPN 2011: 5-18) broj evidentiranih kandidata romske nacionalne manjine upisanih primenom mera afirmativne akcije se značajno povećao, čak udvostručio u periodu od 2006/07 do 2010/11. godine.

Tabela broj 2. Učenici/e romske nacionalnosti upisani u srednje škole primenom mera afirmativne akcije (MPN 2011:6)

Period	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	Ukupno
Broj učenika/ca	67	136	165	183	220	261	1032

Grafikon broj 2. Učenici/e romske nacionalnosti upisani u srednje škole primenom mera afirmativne akcije (MPN 2011:6)



¹³ Primer preuzet iz "Informatora o afirmativnoj meri za upis učenika romske nacionalnosti u srednju školu" koji je 2011. godine zajednički izdalo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu RS, Ministarstvo prosvete i nauke RS i Misija OEBS u Srbiji, kako bi upoznali buduće srednjoškolce romske nacionalnosti kako da ostvare pravo na upis afirmativnim merama školske 2011/12.godine, str. 2.

Podaci u navedenom izveštaju nisu rodno razvrstani, osim što se navodi činjenica da je u odnosu ženske i muške populacije romske dece koja upisuju srednje škole, nešto veća zastupljenost učenica: u školskoj 2009/10. godini ovaj odnos je bio 45:55%, dok je 2010/11.godine on iznosio 40:60%. Naglašava se takođe da se pri sprovođenju afirmativnog upisa u velikoj meri izlazilo u susret željama kandidata, jer su najzastupljenija područja rada istovremeno i najatraktivnija - zdravstvo, trgovina i ekonomija.

Činjenica jeste da su romske učenice u učenicima, znajući da će zbog afirmativne akcije lista želja biti uzimana u obzir, iskazivali i nerealne želje u odnosu na broj ostvarenih bodova, ali se poslednjih godina ipak realnije pristupa iskazivanju želja, tako da je odnos između želja i mogućnosti ipak povoljniji. Od deset obrazovnih profila na koje je afirmativnom akcijom upisano najviše romskih kandidata, šest profila je u četvorogodišnjem trajanju, dok su četiri u trogodišnjem trajanju, navodi se u dokumentu Ministarstva prosvete i nauke.

Tabela broj 3. Učenici/e romske nacionalnosti upisani u srednje škole primenom mera afirmativne akcije u priodu od 2005-2010. godine po područjima rada (MPN 2011:13)

Područje rada	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	Ukupno
Zdravstvo i socijalna zaštita	24	28	42	44	58	66	262
Trgovina, ugostiteljstvo i turizam	9	32	30	24	28	40	163
Ekonomija, pravo i administracija	11	17	16	34	26	37	141
Saobraćaj	5	12	16	18	34	31	116
Delatnost ličnih usluga	3	15	21	5	18	23	85
Mašinstvo i obrada metala	2	10	13	17	16	15	73
Elektrotehnika	5	9	10	10	8	14	56
Hemija, nemetali i grafičarstvo	2	3	7	15	7	14	48
Gimnazija	4	2	3	6	9	7	31
Poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane	1	5	4	2	7	10	29
Šumarstvo i obrada drveta	1	2	1	2	2	/	8
Geodezija i građevinarstvo	/	/	2	3	2	2	9
Tekstilstvo i kožarstvo	/	1	/	2	2	/	5
Geologija, rudarstvo i metalurgija	/	/	/	1	2	2	5
Ukupno	67	136	165	183	220	261	1032

Tabela broj 4. Deset obrazovnih profila na koje je upisano najviše učenika/ca romske nacionalnosti u srednje škole od 2005-2010. godine (MPN 2011:13)

Obrazovni profil	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	Ukupno
Medicinska sestra-tehničar	7	18	16	19	23	30	113
Ekonomski tehničar	4	9	10	12	18	19	72
Tehničar drumskog saobraćaja	5	6	10	10	17	19	67
Ženski frizer	2	9	13	2	9	12	47
Trgovac	1	6	10	3	7	9	36
Pedijatrijska sestra - tehn.	4	3	5	5	7	7	31
Mašinski tehničar za kompjutersko konstruisanje	1	5	4	10	4	6	30
Kuvar	/	4	7	1	9	8	29
Pravni tehničar	2	2	2	9	4	9	28
Vozač motornih vozila	/	6	2	1	10	8	27

Prema podacima Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine i Kancelarije za ljudska i manjinska prava (dostupno na: www.ljudskaprava.gov.rs; www.romskinacionalnisavet.org.rs) školske 2011/12. godine upisano je afirmativnom akcijom 380 učenika/ca romske nacionalnosti u srednje škole u Srbiji, dok je 2012/13. godine upisano njih 362. Dakle, za deset godina primene afirmativnih mera, tek oko 2000 romske dece je upisalo srednju školu (računajući podatak Ministarstva prosvete i nauke da je 1032 učenika romske nacionalnosti upisalo srednju školu afirmativnim merama od 2005-2010. godine), što je izuzetno mali broj s obzirom na vremenski

period primene i broj romske populacije koji živi u Srbiji, čak i ako uzimamo u obzir samo zvanične podatke o broju Roma u našoj zemlji.

Takođe, sadašnji sistem podrazumeva princip "jedan kandidat po obrazovnom profilu", što otvara pitanje koliko je takvo rešenje u skladu sa tvrdnjom države da ima nameru da što veći broj romske dece uključi u obrazovni sistem. Sem toga, sporno je i na osnovu kojih kriterijuma je izračunato da razlika u obrazovanju romskih kandidata i kandidata iz opšte populacije može da se nadomesti sa 30 bodova, koliko romska deca mogu da imaju manje da bi se upisala na određeni obrazovni profil,

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, kao ni ostale institucije uključene u ovaj proces, pre svih Kancelarija za ljudska i manjinska prava, nisu vodili evidenciju u proteklih deset godina i nemaju bazu podataka o tome kakav su uspeh romske učenice i učenici postigli u svom srednjoškolskom obrazovanju, koliko njih je nastavilo dalje školovanje, koliko je njihov uspeh uticao na romsku decu iz okruženja da se i oni podstaknu i zainteresuju za dalje školovanje, da li su uspeli da se zaposle i koliko se njihov kvalitet života uopte promenio nakon završene srednje škole. Takođe, važno je reći i da podaci koji postoje nisu rodno razvrstani, tako da uglavnom od ovih institucija ne možemo dobiti precizne odgovore o uključivanju devojčica romske nacionalnosti u obrazovni sistem u Srbiji.

Fakulteti i visoke škole

Kriterijumi za upis putem mera afirmativne akcije studenata i studentkinja romske nacionalnosti na fakultete i visoke škole se, kao i u srednjoškolskom obrazovanju, utvrđuju od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Kancelarije za ljudska i manjinska prava, a sprovode se u saradnji sa Nacionalnim savetom romske nacionalne manjine, Kancelarijom za inkluziju Roma AP Vojvodine i romskim nevladinim sektorom. Odnose na kandidate romske nacionalnosti koji prijemni ispit za upis u prvu godinu studija na visoke škole i fakultete čiji je osnivač Republika Srbija, odnosno ispit za proveru sklonosti i sposobnosti, polože u propisanom postupku, ako je polaganje takvog ispita predviđeno konkursom, ali ipak nemaju dovoljno bodova da se upišu na željeni fakultet ili visoku školu.

Uslov za korišćenje mehanizma afirmativnih mera je i da se kandidat izjasni kao pripadnik romske nacionalne manjine. Kancelarija za ljudska i manjinska prava sastavlja jedinstvenu listu kandidata koju dostavlja Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja koje, nakon što utvrdi da su ispunjeni uslovi za sprovođenje afirmativne mere, izrađuje pojedinačna rešenja za svakog kandidata posebno i dostavlja ih visokoj školi, odnosno fakultetu.

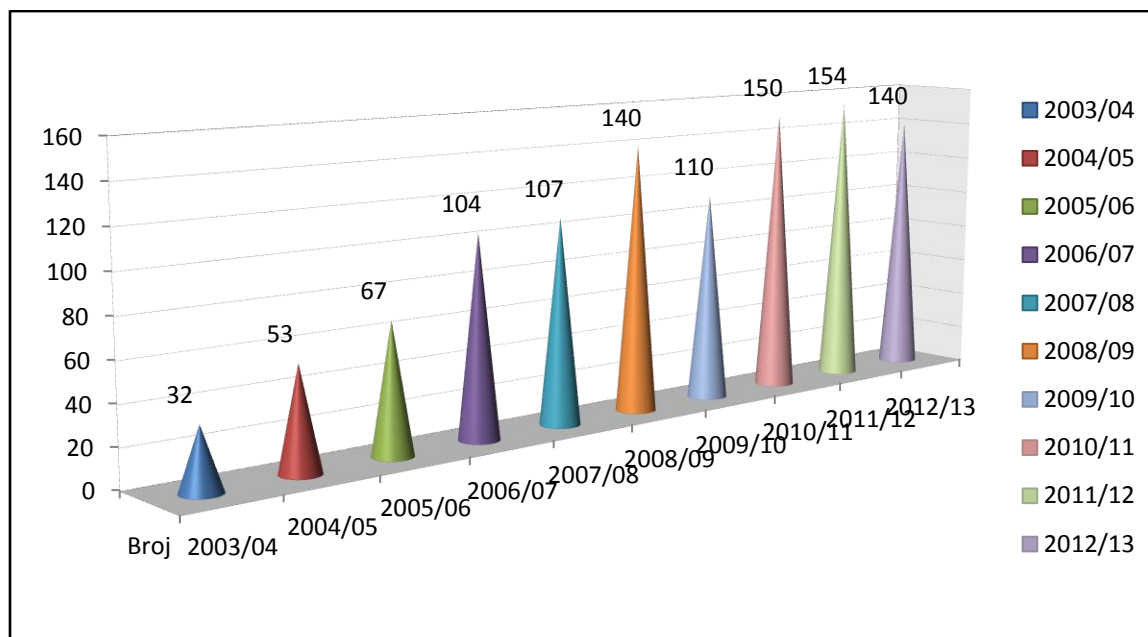
Osnovna ideja ovih mera od početka njihovog sprovođenja, od akademske 2003/04 godine nije bila samo obezbediti romskim studentima mesto na fakultetu, već ga upisati na "teret" budžeta, što se može smatrati i vidom stipendiranja.

U proteklih deset godina primene na fakultete i visoke škole u Srbiji, prema podacima Kancelarije za ljudska i manjinska prava i Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine (dostipno na: www.romskinacionalnisavet.org.rs; www.ljudskaprava.gov.rs) upisano je više od 1100 studentkinja i studenata Roma.

Tabela broj 5. Broj upisanih studenata/kinja romske nacionalnosti na fakultete i visoke škole afirmativnim merama u periodu od 2003-2013. godine.

Period	2003 /04	2004 /05	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13
Broj	32	53	67	104	107	140	110	150	154	140

Grafikon broj 3. Broj upisanih studenata/kinja romske nacionalnosti na fakultete i visoke škole afirmativnim merama u periodu od 2003-2013. godine.



I ako su na ovom polju postignuti određeni rezultati i svake godine se broj upisanih studentkinja i studenata Roma uglavnom povećava, ovaj proces svake godine prati niz problema i nesporazuma. Pre svega, sadašnje rešenje primene afirmativnih mera za upis na fakultete i visoke škole nije zakonski regulisano, dakle ne postoji Pravilnik o sprovođenju afirmativne akcije, što proizvodi osnovni sistemski problem, a to je da se čitava procedura oslanja na dobru volju i agilnost trenutnih donosioca odluka u Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, ali i fakulteta i visokih škola. Naime, forma rešenja koje za svakog kandidata ponaosob Ministarstvo prosvete izrađuje i šalje visokoobrazovnim ustanovama je *preporuka*¹⁴, što znači da sam upis zavisi od još jednog autonomnog aktera - univerziteta, što može da uspori i komplikuje proceduru, ali i daje mogućnost da univerziteti, kao autonomne jedinice, odlože ili odbiju da primene mere afirmativne akcije. Dešavalo se da Ministarstvo prosvete zakasni sa uručivanjem

¹⁴ U rešenju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja broj 612-00-01522/68/213-04 upućenom 23.09.2013. godine Visokoj poslovnoj školi strukovnih studija u Novom Sadu, između ostalog je navedeno: "Imajući u vidu da su ove mere deo Akcionog plana za unapređenje obrazovanja Roma, koji je usvojila Vlada Republike Srbije 27. januara 2005. godine, Nacrta strategije za smanjenje siromaštva, kao i regionalnog programa "Dekada uključivanja Roma 2005-2015. godine, **smatramo da su ispunjeni uslovi da se omogući upis u okviru kvote u statusu studenta koji se finansiraju iz budžeta sledećim kandidatima:**"

rešenja fakultetima i visokim školama, a da oni u tom slučaju odlože upis romskih studenata do trenutka prenosa sredstava za njihovo studiranje na račun pojedinačnog fakulteta ili visoke škole.

Rok za izradu Pravilnika o sprovođenju afirmativne akcije kojim bi se regulisala struktura, sprovođenje, praćenje i vrednovanje ovog procesa, u Akcionom planu za sprovođenje Strategije za unapređenje položaja Roma za period 2012-2015. godine, je definisan do kraja 2014. godine i to je obaveza pre svega Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Kancelarije za ljudska i manjinska prava. Donošenje ovakvog pravno obavezujućeg dokumenta je neophodno jer dosadašnji način sprovođenja afirmativnih mera, tako da se svake godine iznova donose instrukcije, kriterijumi i metodi za njihovu realizaciju, dovode do nesporazuma, umanjuju njihov učinak i rezultate.

O tome svedoči i tekst u listu Telegraf (<http://www.telegraf.rs>) objavljen 26.06.2013. godine pod nazivom "Romi polažu prijemni ispit zajedno sa hendikepiranim osobama, odvojeni od ostalih". Naime, na Poljoprivrednom fakultetu u Beogradu u objavljenom konkursu za upis u prvu godinu osnovnih akademskih studija za školsku 2013/14. godinu pripadnici romske nacionalnosti su svrstani u istu grupu sa hendikepiranim osobama, odvojeni od svih ostalih.

Telegraf objavljuje i tekst Konkursa potpisan od strane dekana fakulteta:

"Upis lica sa invaliditetom i pripadnici romske nacionalnosti

Osobe sa hendikepom mogu polagati prijemni ispit na način prilagođen njihovim mogućnostima, a u skladu sa objektivnim mogućnostima fakulteta. Osobe sa hendikepom su u obavezi da pismeno obrazlože na koji način je potrebno prilagoditi polaganje prijemnog ispita. Za dodatne informacije i konsultacije osobe sa hendikepom mogu se obratiti Univerzitetskom centru za studente sa hendikepom na telefon 011/3370-686 ili elektronskom poštom ucsh@rect.bg.ac.rs Univerzitetski centar se nalazi u Bulevaru Kralja Aleksandra broj 71. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja donosi odluku o eventualnom upisu u budžetske kvote."

Telegraf prenosi izjavu referenta za studentska pitanja Poljoprivrednog fakulteta koja kaže: "nema govora o diskriminaciji i sve je po zakonu. Odluku sprovodimo po rešenjima Ministarstva prosvete koje je ovu uredbu donelo pre dve godine zarad lakšeg upisa romskih i hendikepiranih studenata na fakultete. Ovo je pomoć takvim licima i može biti govora jedino o pozitivnoj

diskriminaciji." Sa druge strane, list navodi negativne reakcije velikog broja roditelja budućih studenata Poljoprivrednog fakulteta koji tvrde da su Romi diskriminirani u ovoj obrazovnoj ustanovi, jer su svrstani u grupu sa hendikepiranim licima, dok ispit svi ostali studenti polažu na drugom mestu. Iz Kancelarije za ljudska i manjinska prava Republike Srbije, Telegraf u istom tekstu beleži sledeću reakciju: "nije lepo da se Romi svrstavaju u grupu sa hendikepiranim osobama".

Upravo nepostojanje sistemskog rešenja u ovoj sferi je ostavilo mogućnost donosiocima odluka da ovaj proces usmere u daleko nepovoljnijem smeru za pripadnike romske nacionalne manjine i njihovo uključivanje u obrazovni sistem. Naime, Odlukom Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja o broju studenata za upis u prvu godinu osnovnih akademskih i strukovnih studija akademske 2013/14. godine, *"svaka visokoškolska ustanova je obavezna da predvidi 2% od broja studenata koji se finansiraju iz budžeta za kandidate romske nacionalnosti, kao i za lica sa invaliditetom"* (Dopis Kancelarije za ljudska i manjinska prava broj 601-00-3/2013-07). Dakle, ove akademske godine je primena mera afirmativne akcije za upis studenata romske nacionalnosti ograničena kvotom od 2 % , što nikako ne može biti u skladu sa ciljem države Srbije da se procenat visoko obrazovanih Roma i Romkinja poveća i time prevaziđe njihova pozicija marginalizovanosti.

Posledice ovakve odluke, ukoliko ona ostane na snazi i narednih godina, će sigurno biti značajno manji broj romske dece na fakultetima i visokim školama. Smisao afirmativnih mera jeste da se omogući afirmisanje onih koji zbog opšte društvene marginalizovanosti ne kreću sa istih početnih pozicija i samim tim ne mogu ravnopravno učestvovati u takmičenju, međutim ovakvom odlukom i ograničavanjem podrške se obeshrabruje i destimuliše inkluzija Roma u visoko obrazovanje.

Sprovođenje afirmativnih mera se zapravo svodi isključivo na proceduru upisa koju često prate kašnjenja nadležnih institucija i ministarstava, one takođe ne podrazumevaju rad na prevazilaženju prepreka sa kojima se romski učenici i studenti suočavaju pre upisa, kao što je motivacija, priprema i polaganje mature, priprema i polaganje prijemnog ispita na fakultetima i visokim strukovnim školama za šta je potrebno izdvojiti i određena finansijska sredstva, koja njihove porodice uglavnom ne mogu da obezbede.

Sem toga, nakon položenog prijemnog ispita romski studenti i studentkinje se suočavaju sa problemom smeštaja u studentskim domovima, što je većini njih preduslov za dobar uspeh tokom studiranja. Reč je zapravo o tome da je konkurs za mesta u studentskim domovima uglavnom otvoren od 01.09. do 15.09. tekuće godine i da, ukoliko Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja ne prosledi rešenja o upisu afirmativnom merom fakultetima i visokim školama do 15.09., romski studenti ne mogu da se upišu na željene visoko obrazovne institucije, a ako nisu upisani ne mogu ni da konkurišu za mesta u studentskim domovima. Takva situacija vrlo često buduće bruceše koji ne žive u velikim univerzitetskim gradovima i njihovoj blizini, dovodi do odluke da odustanu od studiranja jer nemaju izbora.

Značajna podrška studentima romske nacionalnosti je i stipendija Ministarstva prosvete u visini od 6.100.00 dinara, međutim ova stipendija se dodeljuje od druge godine studija na osnovu postignutog uspeha u prvoj godini. Time su bruceši uskraćeni za ovakav, za njih značajan, vid finansijske podrške, jer čak i ako uspeju da savladaju sve barijere do prijemnog ispita, upišu se na fakultet i dobiju smeštaj u studentskom domu, suočavaju se sa problemom nedostatka finansijskih sredstava za knjige, pribor za rad, studentsku menzu, smeštaj u studentskom domu koji se takođe plaća, itd..

Sem navedenih nedostataka u primeni mehanizma afirmativnih mera čije prevazilaženje zahteva između ostalog i objedinjavanje i koordinaciju različitih aspekata podrške (upis, studentski dom, stipendije,..), primetan je nedostatak sistema praćenja i vrednovanja efikasnosti, kao i nepostojanje rodne statistike o upisu romskih devojčica na fakultete i visoke škole. Institucije koje su zadužene za primenu afirmativnih mera nakon deset godina njihovog sprovođenja, ne poseduju podatke o tome koliko studenata i studentkinja romske nacionalnosti poseduje visoko obrazovanje, koliko njih se zaposlilo, kakav je efekat to imalo na njihov standard života, da li je njihov pozitivan primer uticao na okruženje u kome žive, itd.

Veoma značajni bi bili i podaci o tome koliko romskih devojčica koje su upisale fakultete je uspelo i da ih završi, da li su zaposlene, kakve je promene to iniciralo u njihovim porodicama, koliko su tradicionalni patrijarhalni odnosi u romskim porodicama bili prepreka na njihovom putu do visokog obrazovanja i da li su i kako uspele da ih prevaziđu.

Ipak, bez obzira na niz navedenih nedostataka u primeni afirmativnih mera, one jesu deo sistema i njihovom primenom je postignut određeni napredak u procesu unapređenja obrazovanja Roma i njihovom pristupu obrazovnom sistemu. Uz donošenje potrebne obavezujuće pravne regulative i različite, ali koordinisane dodatne forme obrazovne podrške romskoj populaciji koja ulazi u sistem obrazovanja (na osnovnom, srednjem i visokom stepenu), sigurno se mogu postići uspešniji i kvalitetniji rezultati.

Obrazovanje Roma i Romkinja na svim nivoima u AP Vojvodini

Prema podacima Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice pripremnim predškolskim programom¹⁵ u školskoj 2012/2013. godini u predškolskim ustanovama i osnovnim školama u AP Vojvodini, obuhvaćeno je ukupno 18.810 dece i ostvaruje se na srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i hrvatskom jeziku, ali i dvojezično u nacionalno mešovitim sredinama. Pohađanje tog programa u dečjim vrtićima, čiji je osnivač Pokrajina ili jedinica lokalne samouprave, jeste besplatno. Postoje 44 predškolske ustanove u 38 opština i šest gradova u Vojvodini.

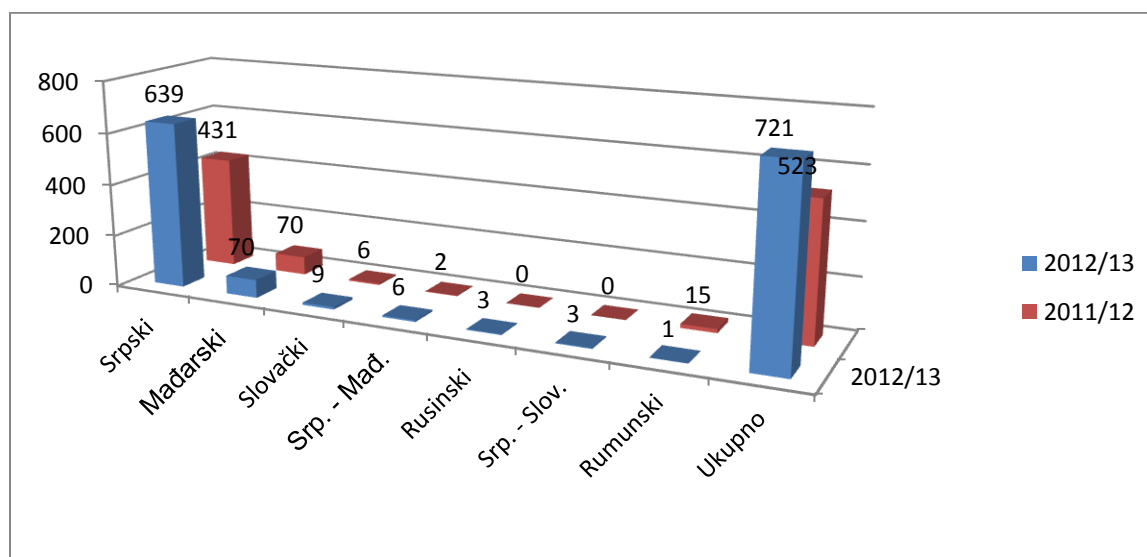
Kada govorimo o deci romske nacionalnosti, školske 2012/2013. godine, u ustanovama predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Pokrajini, pripremnim predškolskim programom, za decu u godini pred polazak u osnovnu školu, obuhvaćeno je ukupno 721 dete, što je u odnosu na 2011/12. školsku godinu više za 198 dece.

¹⁵Informacija o obuhvatu dece obaveznim pripremnim predškolskim programom u AP Vojvodini u školskoj 2012/2013. godini, dostupno na: www.puma.vojvodina.gov.rs

Tabela broj 6. Obuhvat deceromske nacionalnosti pripremnim predškolskim programom na srpskom jeziku i drugim jezicima vaspitno obrazovnog rada 2011-2013. godine

Jezik	Broj dece 2012/13. godine	Broj dece 2011/12. godine
srpski	629	431
mađarski	70	70
slovački	9	6
rumunski	1	15
rusinski	3	/
srpski i mađarski (dvojez.)	6	2
srpski i slovački (dvojez.)	3	/
Ukupno	721	523

Grafikon broj 4. Obuhvat dece romske nacionalnosti pripremnim predškolskim programom na srpskom jeziku i drugim jezicima vaspitno obrazovnog rada 2011-2013. godine



Zaključak koji se nameće nakon pogleda na podatke o obuhvatu romske dece pripremnim predškolskim programom u AP Vojvodini je mali broj dece koji pohađaju predškolske ustanove, ali raduje podatak da je 2012/13. školske godine bilo 198 dece više nego prethodne. Veoma značajna stvar je i šarolikost jezika na kojima deca romske nacionalnosti pohađaju pripremini predškolski program, što govori o njihovoj multilingvalnosti kojoj bi trebalo posvetiti više pažnje i negovati je kao prednost ove dece.

Takođe, i ako se u Pokrajinskom sekretarujatu za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice podaci o broju dece koja su obuhvaćena pripremnim predškolskim programom, vrlo detaljno obrađuju po nacionalnoj osnovi i redovno ažuriraju, ono što nedostaje, naročito kad je reč o romskoj deci, je rodno razvrstavanje podataka. Na taj tačin bi se stekao uvid u odnos broja ženske i muške dece koja pohađaju predškolske ustanove, i u skladu sa rezultatima, planirale buduće akcije u cilju njihovog što većeg obuhvata.

Što se *osnovnog obrazovanja* tiče, prema podacima Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice¹⁶, u redovnim obaveznim školama 2012/13. školske godine nastavu je pohađalo 8.272 učenika romske nacionalnosti, što u odnosu na ukupan broj učenika u pomenutim školama čini 5.43%. U poređenju s 2011/12. školskom godinom, učenika Roma više je za 398 ili 5.05%.

U osnovnim muzičkim školama 2012/13. školske godine nastavu je pohađalo 67 učenika Roma, što u odnosu na ukupan broj učenika u pomenutim školama čini 1%, u poređenju sa 2011/12. školskom godinom, učenika Roma više je za 31.

U osnovnim baletskim školama 2012/13. školske godine, nije bilo učenika Roma isto kao i 2011/12 školske godine.

U osnovnim školama za učenike sa smetnjama u razvoju 2012/13. školske godine nastavu je pohađalo 557 učenika Roma, što u odnosu na ukupan broj učenika u pomenutim školama čini 26.15% . U poređenju sa 2011/12. školskom godinom, učenika Roma manje je za 66 ili 10.59%.

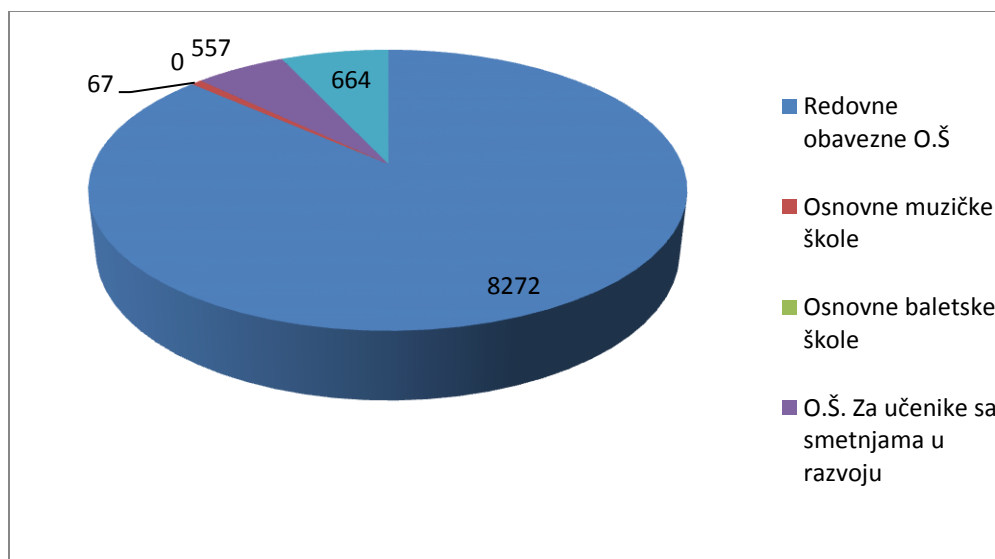
¹⁶ Informacija o osnovnom obrazovanju i vaspitanju učenika, s posebnim osvrtom na obrazovanje pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica u APV u školskoj 2012/13. godini, dostupno na: www.puma.vojvodina.gov.rs

U osnovnim školama za obrazovanje odraslih 2012/13. školske godine nastavu je pohađalo 664 polaznika romske nacionalnosti, što u odnosu na ukupan broj učenika u pomenutim školama čini čak 45.39%. U poređenju sa 2011/12 školskom godinom, odraslih polaznika romske nacionalnosti više je za 115 ili 20.95%.

Tabela broj 7. Broj učenika/ca romske nacionalnosti u osnovnim školama na teritoriji AP Vojvodine 2011-2013. godine

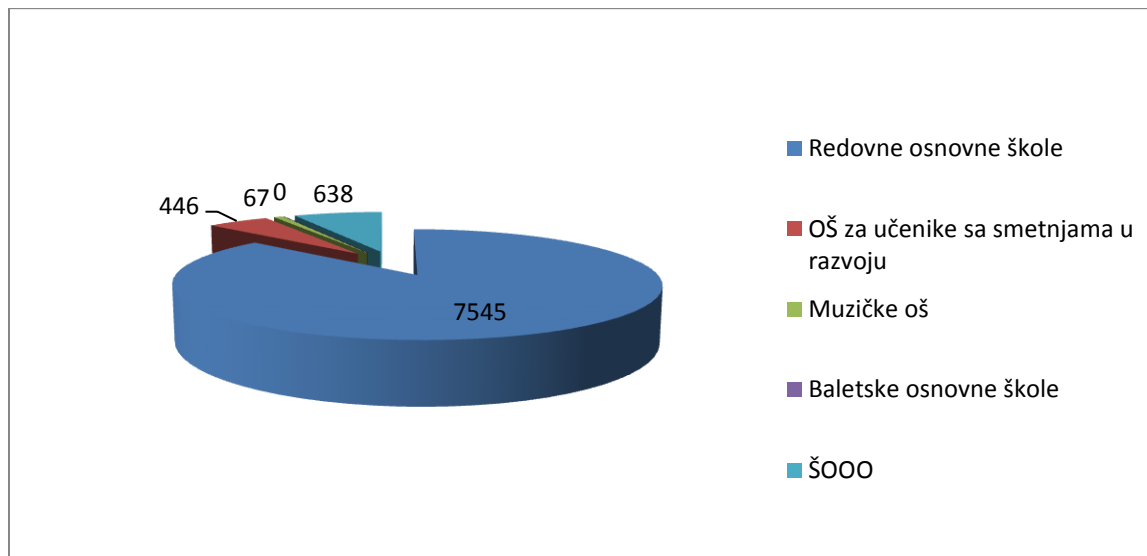
Osnovne škole na teritoriji AP Vojvodine	Redovne obavezne osnovne škole	Osnovne muzičke škole	Osnovne baletske škole	Osnovne škole za učenike sa smetnjama u razvoju	Osnovne škole za obrazovanje odraslih
2012/13. god	8272	67	/	557	664
2011/12. god.	7874	36	/	623	549

Grafikon broj 5. Broj učenika/ka romske nacionalnosti u osnovnim školama na teritoriji AP Vojvodine 2011-2013. godine



U osnovnim školama sa sedištem na teritoriji AP Vojvodine obrazovno-vaspitni rad ostvaruje se na šest nastavnih jezika: srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i hrvatskom jeziku, kao i dvojezično – na srpskom i na jednom od jezika nacionalnih zajednica.

Grafikon broj 6. Broj učenika/ka romske nacionalnosti u osnovnim školama na teritoriji AP Vojvodine prema jezicima i tipovima osnovnih škola u školskoj 2012/13. godini

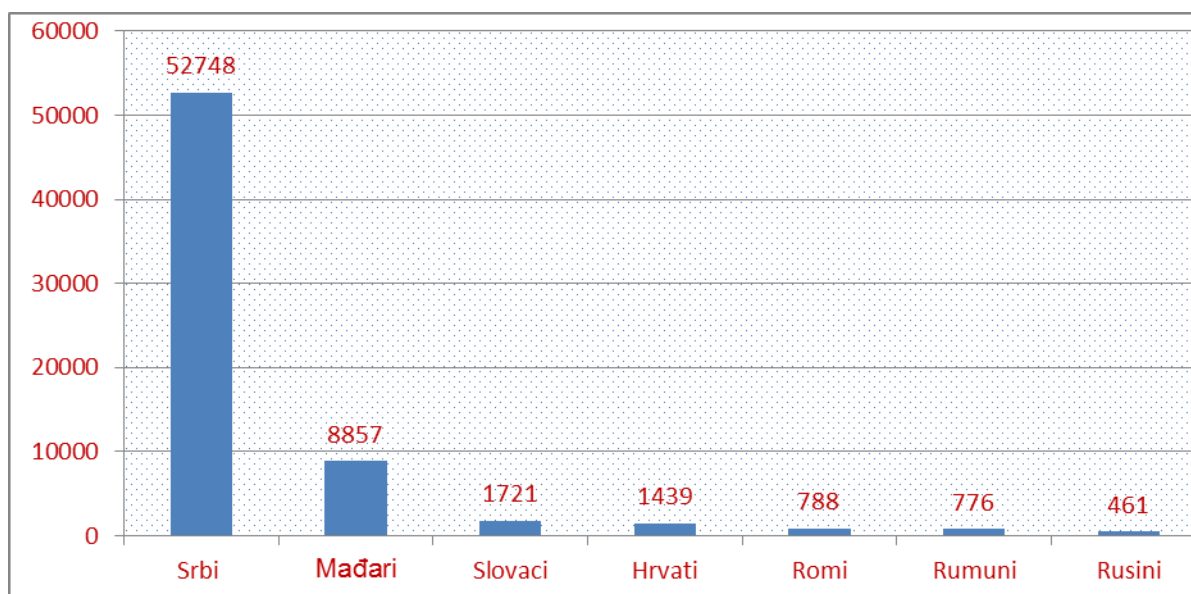


Za učenike pripadnike nacionalnih zajednica koji nastavu pohađaju na srpskom nastavnom jeziku, obezbeđuje se učenje maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture, u okviru izborne nastave, po dva časa nedeljno, ako se za to izjasne učenici, odnosno njihovi roditelji.

Romski jezik sa elementima nacionalne kulture izučavalo je školske 2012/13. godine 534 učenika, u 18 osnovnih škola, raspoređenih na teritoriji 9 lokalnih samouprava (Ada, Bač, Bačka Palanka, Žabalj, Kikinda, Kovačica, Novi Sad, Odžaci i Sremska Mitrovica), što je u odnosu na 2011/12. školsku godinu manje za 35 učenika, kao i za 2 lokalne samouprave odnosno 3 škole.

Srednjim obrazovanjem¹⁷ u AP Vojvodini školske 2012/13. godine obuhvaćeno je 71.522 učenika, upisana u 2.942 odeljenja gimnazija, stručnih, mešovitih i umetničkih škola. Prosečan broj učenika u odeljenju je oko 24 učenika. U odnosu na 2011/12. školsku godinu, broj učenika u srednjim školama u Pokrajini je manji za 584 učenika, a broj odeljenja je manji za 14.

Grafikon broj 7. Nacionalni sastav učenika/ca u srednjim školama u AP Vojvodini



Prema Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Službeni glasnik RS broj 72/2009) obrazovno-vaspitni rad u srednjoj školi se ostvaruje na srpskom jeziku. Za pripadnike manjinskih nacionalnih zajednica, nastava se realizuje na maternjem jeziku, a izuzetno može i dvojezično. Propisano je da se nastavni plan i program ostvaruju i na jeziku narodnosti, odnosno dvojezično, ako se za to izjasni najmanje petnaest učenika u odeljenju prvog razreda. Međutim, srednja škola u AP Vojvodini može da realizuje nastavu i školski program na jezicima manjinskih nacionalnih zajednica i za manje od petnaest učenika uz saglasnost Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice.

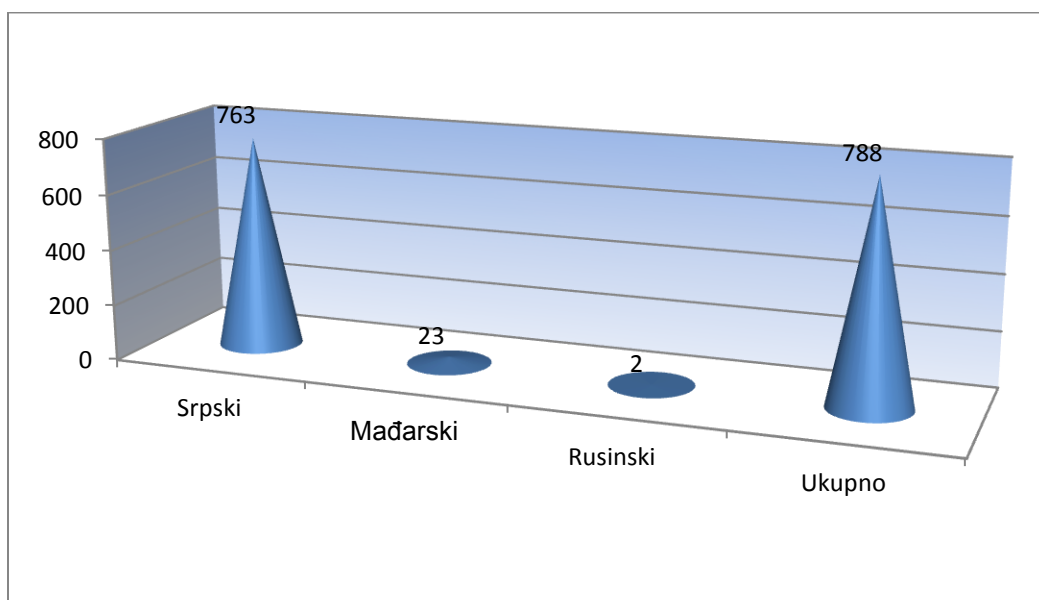
¹⁷ Informacija o srednjem obrazovanju i vaspitanju učenika, s posebnim osvrtom na školovanje pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica u APV u školskoj 2012/13. godini, dostupno na: www.puma.vojvodina.gov.rs

U srednjim školama na teritoriji Pokrajine, obrazovno-vaspitni rad ostvaruje se na šest nastavnih jezika: srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i hrvatskom jeziku. Ali, ako se učenik koji je pripadnik manjinske nacionalne zajednice školuje na srpskom jeziku, ima pravo da uči maternji jezik sa elementima nacionalne kulture kao izborni predmet.

Status nacionalne zajednice ostvaruju i Romi, ali nastava na romskom jeziku nije organizovana u srednjim školama sa sedištem u AP Vojvodini, kao ni učenje romskog jezika sa elementima nacionalne kulture.

Srednjim obrazovanjem u školskoj 2012/2013. godini obuhvaćeno je 788 učenika/ka Roma, što čini 1,10% od ukupnog broja učenika srednjih škola. To je 86 učenika više nego 2011/12. školske godine, a upisani su u 88 srednjih škola u 36 lokalnih zajednica. Od navedenog broja srednjih škola, učenici/ce romske nacionalnosti pohađaju 70 stručnih škola, 9 gimnazija, 6 mešovitih i 3 umetničke škole. Nastavu na srpskom jeziku školske 2012/13. godine slušalo je 763 učenika/ca Roma, na mađarskom 23 i 2 učenika/ca na rusinskom jeziku.

Grafikon broj 8. Broj učenika/ca Roma u srednjim školama AP Vojvodine školske 2012/13. godine prema jeziku nastave



Primer dobre prakse kako motivisati romsku decu da upišu i završe upisanu srednju školu je projekat Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice i Fondacije za otvoreno društvo iz Budimpešte, koji je sproveden u periodu od 2007-2013 godine. Naziv projekta je "Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini"¹⁸ a njegova osnovna namera je bila da se učenici u što većem broju upisuju u srednje škole, naročito na obrazovne profile u četvorogodišnjem trajanju, da se poboljša njihov opšti uspeh tokom srednjoškolskog obrazovanja i da se poveća broj učenika koji nastavljaju školovanje na fakultetima i visokim školama.

Projekat je okupio veliki broj partnera: Savet za integraciju Roma u APV, Udruženje romskih studenata, Uniju romskih studenata, Vojvođanski romski centar za demokratiju, osnovne i srednje škole u AP Vojvodini, kao i lokalna romska udruženja sa teritorije AP Vojvodine. Za njegovu realizaciju su izdvojena značajna sredstva, čija ukupna vrednost iznosi oko 220 miliona dinara (str. 7.).

Projektom su obezbeđene 1643 stipendije (str, 10), finansijska pomoć za nabavku udžbenika i školskog pribora, mentorska podrška i niz dodatnih pratećih aktivnosti: izleti i nagrade za najuspešnije učenike, kurs engleskog jezika, letnja škola za romske devojčice, obilazak i inforisanje o uslovima i mogućnostima nastavka školovanja na fakultetima i visokim školama strukovnih studija, nastavak školovanja u četvorogodišnjim srednjim školama za one koji su završili trogodišnje srednje stručne škole, obavezna edukacija za nastavnike mentore, štampanje Vodiča za mentore, akreditacija seminara za nastavnike mentore od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. U sam projekat bilo je uključeno 860 učenika, 110 nastavnika-mentora iz 90 redovnih srednjih škola na teritoriji AP Vojvodine (str.10).

“Uloga mentora bila je da obezbedi učenicima individualnu pomoć i podršku u razvoju veštine učenja (pedagoška uloga), da radi na optimalnoj integraciji učenika u sive i uže okruženje (socijalna uloga), kao i da razmenjuje informacije, savetuje, upozna se sa učenicom i njegovim ličnim problemima (psihološka uloga) i ukoliko je potrebno, obezbedi dopunske nastavne sadržaje. Istovremeno, Tim za monitoring i evaluaciju je pratio stručni aspekt rada mentora,

¹⁸ Kriš Piger Jelena, Dimitrov Dragana, Vujović Lea, Katona Jasna (2014), Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini (2007-2014. godine), Izveštaj o realizaciji projekta – rezultati, Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice

napredovanje učenika u učenju, nivo socijalne integracije u školi i saradnju mentora sa roditeljima učenika, dok je Tim za promociju obrazovanja (koji su činili uspešni romski studenti) informisao učenike o primeni mera afirmativne akcije, konkursima za stipendiranje i popularisao obrazovanje u romskim porodicama''(str. 10-11).

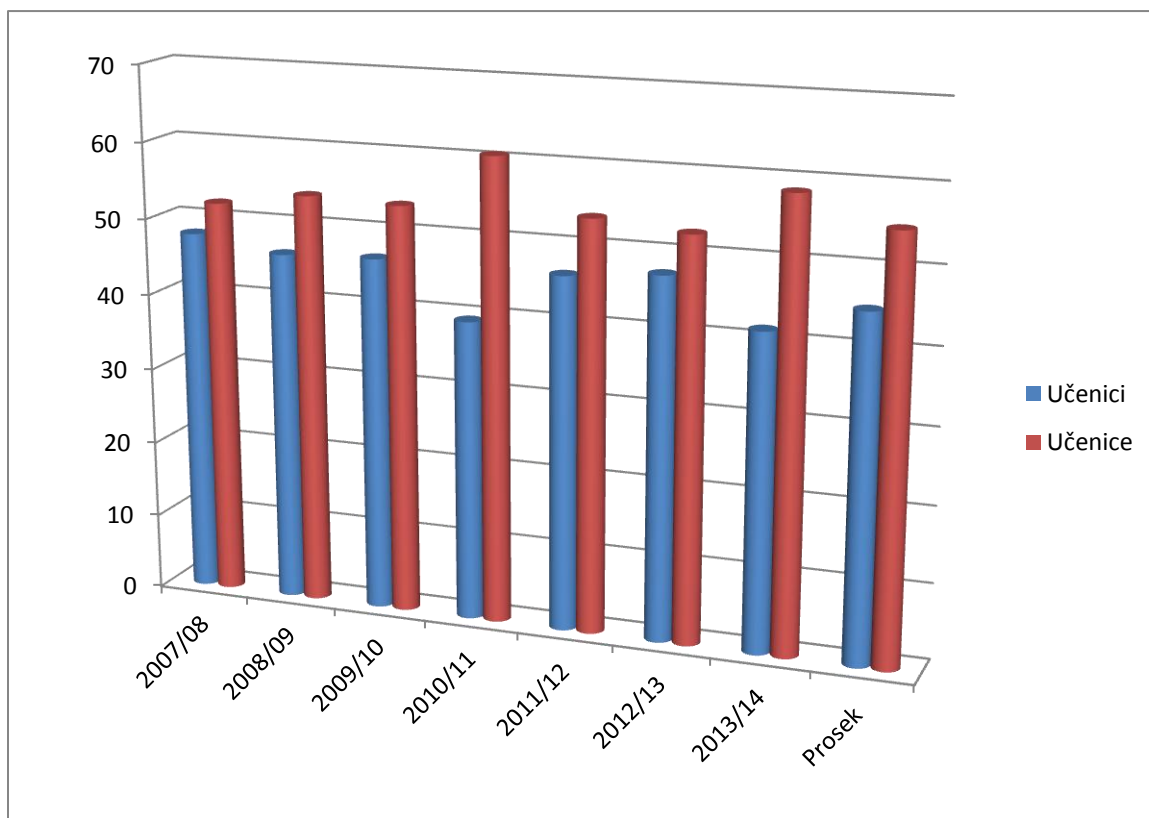
Tabela broj 8. Broj učenika/ca romske nacionalnosti upisanih u srednje škole u AP Vojvodini od 2007-2014. godine, u odnosu na broj dodeljenih stipendija u istom periodu (str. 13).

Školska godina	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
Ukupan broj upisanih učenika/ca	395	606	633	639	702	788	752
Broj dodeljenih stipendija	355	267	170	66	404	34	41

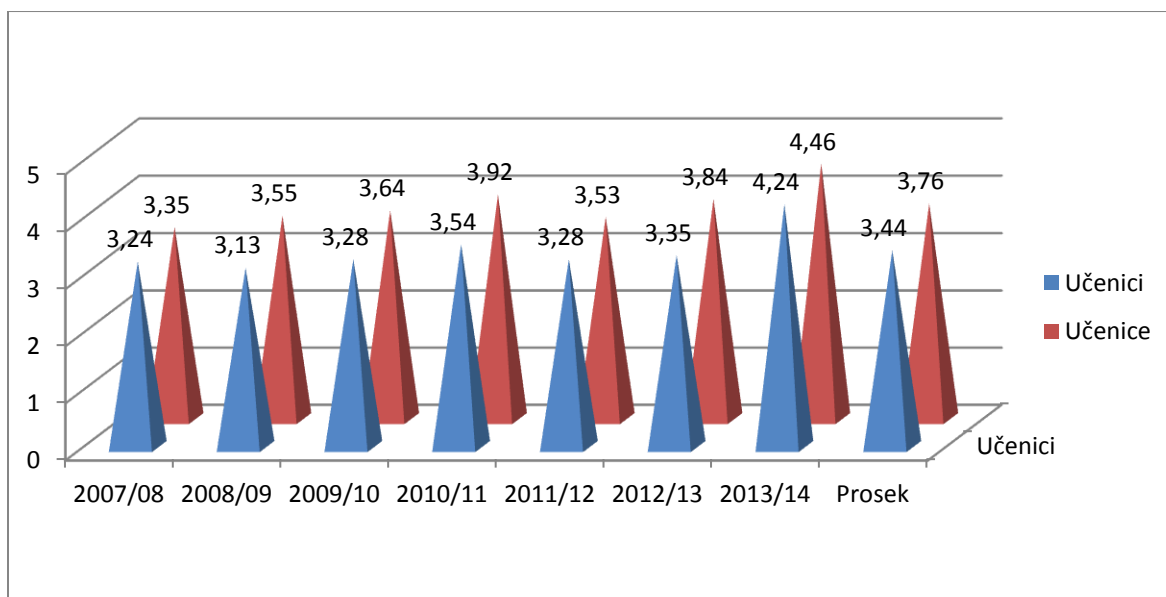
I ako se tokom realizacije projekta smanjivao broj stipendija koje su učenicima/cama dodeljivane, broj upisanih romskih srednjoškolaca se povećavao svake školske godine u periodu od 2007-2014., što potvrđuje potrebu za mentorskom i finasijskom podrškom. Rezultati takođe ukazuju na povećanje opšteg uspeha učenika/ca i na značajno manji procenat osipanja, odnosno napuštanja školovanja.

Važno je napomenuti da je na ovom projektu vođena i rodno senzitivna statistika tako da postoje izdvojeni podaci o uspehu stipendistkinja, koji pokazuju da romske devojčice kada stignu do srednje škole, uz mentorsku i finansijsku pomoć, pokazuju ne samo bolje rezultate, tj. opšti uspeh u odnosu na dečake, već i više želje da završe srednju školu, jer je i procenat osipanja takođe manji kod devojčica nego kod dečaka (što potvrđuju i rezultati navedeni u grafikonima broj 9-11).

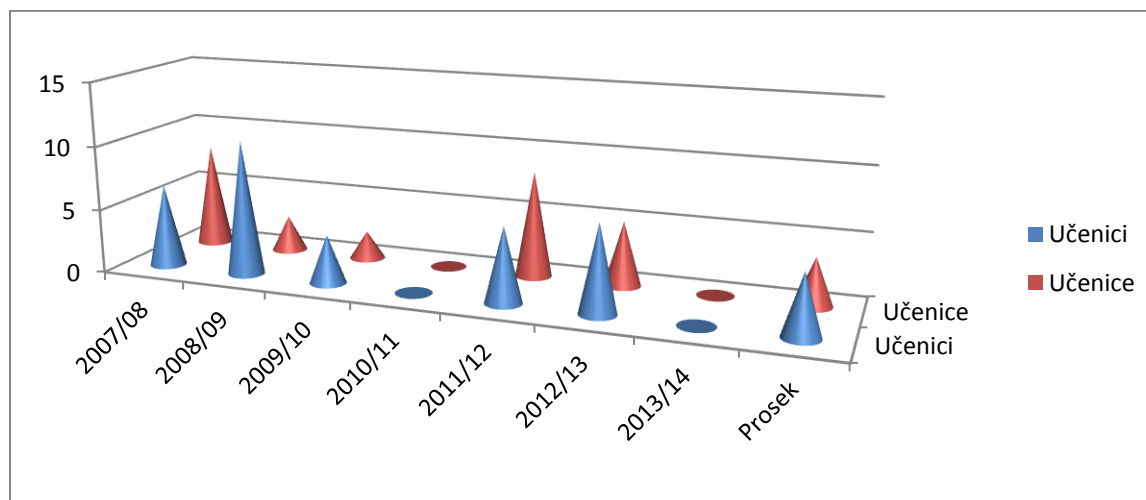
Grafikon broj 9. Procentualni prikaz zastupljenosti učenika po polu u periodu od 2007-2014. godine (str.14)



Grafikon broj 10. Opšti uspeh stipendista prema polu od 2007-2014. godine (str. 18)



Grafikon broj 11. Procenat osipanja učenika po polu u periodu od 2007-2014. godine (str. 19)



Na ovaj projekat treba gledati, ne kao na socijalni program, nego prvenstveno kao na edukativni, koji je imao za cilj povećanje broja učenika Roma u srednjim školama i na akademskim studijama. Na osnovu postignutih rezultata mogu se formulisati dve osnovne preporuke za uspešnije i masovnije učešće romske populacije u srednjoškolskom obrazovanju: potrebno je uvođenje institucionalne mentorske podrške u srednjim školama, kao i institucionalno stipendiranje učenika i učenica koji su u četvorogodišnjim srednjim školama, kao neophodan uslov za njihov upis na visoke škole i fakultete.

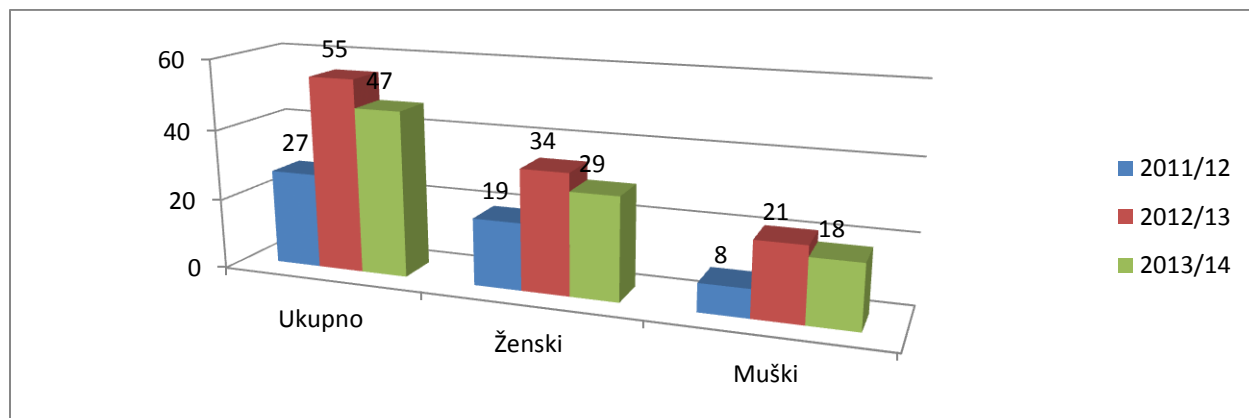
Što se visokog obrazovanja u AP Vojvodini tiče, prema izveštaju Zaštitnika građana o sprovođenju Strategije za unapređenje položaja Roma u Srbiji objavljenom 2012. godine, u periodu od 2009-2012. godine na visokim strukovnim školama čiji je osnivač Pokrajina, upisano je 168 studenata romske nacionalnosti, dok je u istom periodu na fakultetima koji su u sastavu Univerziteta u Novom Sadu studiralo ukupno 248 studenata Roma.

Prema podacima Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine u poslednje tri akademske godine upisano je:

- 2011/12. godine 27 studenata, 19 studentkinja i 8 studenata (Dopis Kancelarije za inkluziju Roma od 14.07.2011. godine, broj 389/11),
- 2012/13. godine 55 studenata, 34 studentkinje i 21 student (Dopis Kancelarije za inkluziju Roma od 20.07.2012. godine, broj 276/12),

- 2013/14. godine 47 studenata, 29 studentkinja i 18 studenata (Dopis Kancelarije za inkluziju Roma od 15.07.2013. godine, broj 214/13).

Grafikon broj 12. Broj upisanih studenata afirmativnim merama na Univerzitetu u Novom Sadu



Kao primer dobre prakse u AP Vojvodini može se navesti Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača "Mihailo Palov" u Vršcu, gde je u akademskoj 2011/12. godini studiralo na romskom jeziku, na prvoj godini 15 studenata i studentkinja, na drugoj 8 i na trećoj 8, dakle ukupno 31 student i studentkinja su nastavu slušali na svom maternjem jeziku; 2012/13 akademske godine je upisano njih 12, a iste godine je pomenuta institucija iznedrila i prvog diplomca od osnivanja ovog smera, devojku, vaspitača na romskom jeziku - Merimu Niku.

U romskoj zajednici u Vojvodini je među studentima veći broj devojaka nego mladića, pa se čini da su devojke spremne da ulože veći napor i da uz sve teškoće nastave školovanje, kad su već dostigle srednjoškolsko obrazovanje, tada su i njihovi roditelji motivisaniji da ih podrže. Romkinje su više prisutne u obrazovnom sistemu i treba im posvetiti pažnju jer su dvostruko diskriminisane: i od strane većinskog društva, jer pripadaju jednoj od nacionalnih zajednica koja se bori sa diskriminacijom većinskog društva, i unutar sopstvene, patrijarhalne zajednice.

To dokazuju i navedeni podaci o upisu na fakultete i visoke škole u AP Vojvodini u poslednje tri godine, ali je neophodno kroz rodno senzitivni sistem podrške i afirmativne akcije, pomoći im da savladaju sa jedne strane pritisak kome su izložene u sopstvenoj zajednici, a sa druge nelagodnost koju osećaju u obrazovnom sistemu.

5. Metod istraživanja

5.1. Uzorak

Četiri su grupe odabrane u uzorku (koji se izjašnjavaju da pripadaju romskoj zajednici), podeljeni po polu (muški (M) i ženski (F)): koordinatori i koordinatorke (K); pedagoški asistenti i pedagoške asistentkinje (PA); studenti i studentkinje (S); zdravstvene medijatorke (ZD).

U tabeli su dati osnovni podaci.

Tabela broj 9. Ukupan uzorak u istraživanju

Ukupan uzorak u istraživanju								
Koordinatori/ke za romska pitanja		Pedagoški asistenti/kinje		Studenti/kinje		Zdravstvene medijatorke		Ukupno
8 F	5 M	8 F	7 M	54 F	26 M	2 F	0 M	110
Σ 13		Σ 15		Σ 80		Σ 2		Σ 110

Iz podataka se vidi da je ispitana značajno veća grupa Romkinja nego Roma, a koje se nalaze na odgovarajućim pozicijama za sprovođenje afirmativnih mera u Vojvodini u 2013. i 2014. godini (za detalje videti odeljke 6.1., 6.2., 6.3., 6.4.).

5.2. Način ispitivanja

Ispitivanje je sprovedeno pomoću:

1. Upitnika
2. Intervjua.

Tri grupe su ispitane pomoću upitnika, koji sadrže 3 (upitnik broj 5. i 6.), odnosno 4 celine (upitnik broj 7.), a jedna grupa je ispitana pomoću intervjua (ZD).

Upitnici za koordinate/ke za romska pitanja i za pedagoške asistente/kinje sadrže sledeće celine:

1. Lični podaci
2. Podaci o uslovima i načinu rada
3. Podaci o drugim angažovanjima i kompetencijama.

Upitnik za studente/kinje sadrži sledeće celine:

1. Lični podaci
2. Podaci o porodici
3. Podaci o uslovima stanovanja
4. Podaci o uslovima obrazovanja.

U okviru tih celina su zatvorena i otvorena pitanja – ukupno 98 pitanja (videti upitnike 5., 6. i 7. u Prilogu) i na njih su dobijeni zatvoreni i otvoreni odgovori.

Odgovori iz upitnika pod brojem 7. obrađivani su statističkom metodom tako što je sproveden Hi kvadrat test, ostali su rađeni ručno (upitnici broj 5. i 6.), dok su sa zdravstvenim medijatoricama rađeni intervjui (budući da ova grupa ispitanica nije lako dostupna eksperimentalnim istraživanjima).

Upitnici su dokumentovani na osnovu grupa i pola, prema opštinama za koordinate/ke za romska pitanja i pedagoške asistente/kinje, a prema prezimenu abecednim redosledom za studente/kinje i čuvaju se u elektronskoj formi.

6. Rezultati istraživanja

6.1. Koordinator/ke za romska pitanja: statistički podaci

U Srbiji je od 2007.godine pokrenut program uvođenja koordinatora za romska pitanja u opštinama na inicijativu tadašnjeg Ministarstva za ljudska i manjinska prava, a uz finansijsku podršku Misije OEBS u Srbiji. Cilj je unapređenje položaja Roma na lokalnom nivou/u opštinama. Tokom 2008. godine Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike je preuzelo finansiranje u 20 opština, sa namerom da od 2009. godine lokalne samouprave nastave podršku radu koordinatora iz lokalnih budžeta, jer su oni spona i posrednik između romske zajednice i institucija.

U Srbiji je 2013. godine bilo angažovano 55 koordinatora za romska pitanja u jedinicama lokalne samouprave (uglavnom putem kratkoročnih ugovora o delu ili na određeno vreme), dok je u AP Vojvodini iste godine radilo njih 13.

Ne postoji Pravilnik kojim se reguliše rad koordinatora za romska pitanja (kao što postoji Pravilnik za pedagoške asistente), ni nakon 7 godina sprovođenja ovog programa. Njihova uloga u opštinama i gradovima nije jasno definisana, kao ni opis poslova i ciljevi, zbog čega je teško proceniti njihov učinak i rezultate rada. U većini slučajeva planirane aktivnosti su široko postavljene, te stoga nije moguće efektivno pratiti rezultate rada koordinatora (osim kada su aktivnosti u vezi sa lokalnim akcionim planovima, tada su jasno postavljene i merljive). Ključni zadatak koordinatora mora biti da posreduje između institucija i romske zajednice.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (Social Inclusion and Poverty Reduction Unit - SIPRU) je 2013. godine u saradnji sa Centrom za istraživanje javnih politika izradio studiju čiji predmet je analiza programa, odnosno mehanizama za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Srbiji. U cilju izrade studije obavljeno je 65 intervjua sa predstavnicima nadležnih ministarstava, Nacionalne službe za zapošljavanje, centara za socijalni rad, pedagoškim asistentima, zdravstvenim medijatoricama, koordinatorima za romska pitanja i predstavnicima lokalne samouprave u 11 opština i gradova u Srbiji. Intervjui su rađeni u

Pančevu, Novom Sadu, Somboru, Zrenjaninu, Barajevu, Kragujevcu, Kraljevu, Jagodini, Vranju, Surdulici, Bujanovcu i Beogradu. Opštine su izabrane na osnovu zarada (ispod ili iznad prosečne zarade u Srbiji), teritorijalne podele (Vojvodina, centralna, južna Srbija) i učešća Roma u ukupnom broju stanovnika u opštini.

Razgovori sa koordinatorima za romska pitanja su vođeni u 10 opština (koordinatorka iz Barajeva je bila nedostupna zbog korišćenja trudničkog bolovanja) na osnovu kojih su u pomenutoj studiji izvedeni određeni zaključci o njihovom radu (SIPRU 2013:11):

- Anketirani koordinatori/ke na dužnosti u proseku 5,33 godine, što je duže od izbornog ciklusa za lokalne organe vlasti u Srbiji, na osnovu čega je zaključeno da izborni ciklus nije imao uticaj na njihov položaj, odnosno na očuvanje radnog mesta.

- Utvrđeno je da ne postoje ustanovljene procedure niti usaglašena praksa procene korisnika i njihovih potreba, koordinatori nemaju obavezu unificiranog registrovanja potreba romske populacije na teritoriji koju pokrivaju, a takođe nemaju ni pristup drugim bazama podataka koje imaju nacionalne institucije poput Centra za socijalni rad, Ministarstva zdravlja, Ministarstva prosvete, Nacionalne službe za zapošljavanje, itd.

- Komunikacija u lokalnoj zajednici između koordinatora/ki i Roma i Romkinja se odvija tako što skoro svi koordinatori do informacija o korisnicima i njihovim potrebama dolaze kroz posete romskim naseljima najmanje jednom mesečno, ali su češće Romi ti koji iniciraju kontakt i to uglavnom odlazeći u kancelarije koordinatora. Kancelarije nekih od njih su van opštinske upravne zgrade, a neki su i bez kancelarije (Kovin, Kraljevo) i ako su koordinatori službenici opštinske administracije.

- Koordinatorima nemaju propisanu obavezu da kontaktiraju sa drugim institucijama, ali to ipak čine jer za tim postoji potreba naročito kada se suoče sa problemima koji su u domenu rada drugih institucija (kao što su legalizacija objekata, nabavka dokumenata, prijava prebivališta i drugi). Ipak, komunikacija između pedagoških asistenata i koordinatora u lokalnoj zajednici je slaba, a sa zdravstvenim medijatorima je retka (kako se one ne bi izložile riziku odavanja poverljivih podataka).

- Koordinatorima pružaju Romima i Romkinjama besplatnu pravna pomoć pri obezbeđivanju dokumenata i „prevođenju” zahteva institucija koje oni ne razumeju. Reč je uglavnom o prevodu

sa birokratskog na govorni jezik, razumljiv običnim ljudima. Međutim, konačna realizacija prava koju oni žele da ostvare u pojedinačnim institucijama (kao što je Centar za socijalni rad, ili Nacionalna služba za zapošljavanje) je van uvida i kontrole koordinatora i ako su oni ti koji pomažu u uspostavljanju kontakta. Oni tek naknadno i povremeno, u slučaju da korisnik kod njih ponovo dođe, stiču uvid u to da li je pripadnik romske zajednice ostvario svoje pravo ili ne.

- Svi angažovani koordinatori za romska pitanja su upoznati sa ključnim dokumentima za socijalno uključivanje Roma, kao što su lokalni akcioni planovi. Većina je na neki način učestvovala u njihovoj pripremi i primeni, tako da je i opis njihovog posla uglavnom u skladu sa postavljenim ciljevima u opštinskom/lokalnom planu.

Kao preduslove za uspješni rad koordinatora Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU 2013:16) je u pomenutoj studiji naveo sledeće:

- Potrebno je da lokalne samouprave sistematizuju mesto za funkciju koordinatora, zaposle Roma ili Romkinju na neodređeno vreme i jasno definišu opis poslova koji su im u domenu. Ugovori o radu koordinatora za romska pitanja treba da sadrže zajednički minimum propisan od strane Kancelarije za ljudska i manjinska prava, kako bi se na nacionalnom nivou stvorio ujednačen okvi za sprovođenje lokalnih politika čiji je cilj uključivanje Roma.

- Treba standardizovati broj poseta koordinatora romskim naseljima (kao kod pedagoških asistenata i zdravstvenih medijatorki) kako bi imali bolji uvid u potrebe zajednice. Poželjno (neophodno) je da koordinatori vode evidenciju ishoda procesa u kojima učestvuju Romkinje i Romi i da ih prosleđuju lokalnim samoupravama, a oni predlagačima politika i donosiocima odluka u nadležnim ministarstvima. Na osnovu ovih podataka imao bi se bolji uvid u to koliko institucije odgovaraju na potrebe korisnika romske manjine u Vojvodini.

- Neophodno je uvesti protokol o saradnji između opštine i Ministarstava zdravlja, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, kako bi se osnažila saradnja između institucija i koordinatora za romska pitanja.

Koordinatori za romska pitanja u AP Vojvodini

U AP Vojvodini je 2013. godine radilo ukupno 13 koordinatora za romska pitanja. Za potrebe ovog rada marta 2014. godine je urađeno istraživanje čiji cilj je da utvrdi uslove, efikasnost i i faktore (ne)uspeha rada koordinatora u opštinama u AP Vojvodini.

Upitnik ima ukupno 35 pitanja raspoređenih u tri celine:

1. Lični podaci,
2. Podaci o uslovima i načinu rada,
3. Podaci o drugim angažovanjima i kompetencijama.

Navedene celine ispituju pol, stručnu spremu, radni odnos, obuke koje su pohađali, zakonsku regulativu, poslove koje obavljaju, nacionalnu pripadnost, znanje jezika (romskog i stranih), saradnju sa NVO sektorom i hobi koordinatora/ki za romska pitanja.

Upitnik je popunilo 13 koordinatora, od ukupno 16 koji su (i u ranijem periodu) bili angažovani na ovom poslu u Pokrajini. Koordinator iz opštine Kula nije bio dostupan za razgovor zbog zdravstvenih problema, usled kojih je početkom 2014.godine na sopstvenu inicijativu i napustio radno mesto, koordinator iz opštine Novi Kneževac je tokom 2013. godine takođe na svoj zahtev prekinuo radni odnos i otišao u inostranstvo (oboje su bili zaposleni na neodređeno vreme na poziciji koordinatora), dok koordinator opštine Beočin nije učestvovao u istraživanju zbog korišćenja godišnjeg odmora (takođe zaposlen na neodređeno vreme).

Pitanje broj 1. Ukupni podaci po polu koordinatora

Na funkciji koordinatora u Vojvodini u 2014. godini više je Romkinja nego Roma (8F, 5M). Žene su angažovane u opštinama Bela Crkva, Odžaci, Kovin, Novi Sad, Apatin, Pančevo, Bačka Palanka i Zrenjanin, dok su muškarci zaposleni u Indiji, Baču, Somboru, Kikindi i Pećincima. Možda je podatak neočekivan ali je on u saglasnosti sa podacima o obrazovanju (vidi pitanje br. 2.) jer je veći broj Romkinja koje su završile IV stepen stručne spreme (gimnaziju nije nijedna završila). Ovome dodajemo još i podatak da su u pitanju uglavnom mlađe osobe u rasponu od 30-40 godina, što znači da svako još može da se doškoluje (podatke videti u pitanju br. 30).

Pitanje broj 2. Školska sprema koordinatora

Tabela broj 10. Odgovori koordinatora na pitanje o školskoj spremi

Opštine	Stepen školske spreme
Indija (M)	Visoka poslovna škola, diplomirao
Bela Crkva (F)	Treći stepen srednje škole
Odžaci (F)	Četvrti stepen srednje škole, završila i prvu godinu na Visokoj školi za obrazovanje vaspitača
Kovin (F)	Četvrti stepen srednje škole
Bač (M)	Četvrti stepen srednje škole
Novi Sad (F)	Trogodišnja srednja škola, završila i prvu godinu na Visokoj školi za obrazovanje vaspitača, upisala drugu
Sombor (M)	Visoka poslovna škola, diplomirao
Apatin (F)	Treći stepen srednje škole
Pančevo (F)	Visoka poslovna škola Beograd, smer ekonomista, diplomirala
Bačka Palanka (F)	Četvrti stepen srednje škole
Kikinda (M)	Visoka pedagoška škola, smer nastavnik razredne nastave, diplomirao
Pećinci (M)	Osnovna škola
Zrenjanin (F)	Četvrti stepen srednje škole, modni kreator

Ne postoji propisana regulativa koju školsku spremu treba da ima osoba na funkciji koordinatora u JLS. Koordinatori imaju uglavnom završenu srednju trogodišnju i četvorogodišnju stručnu spremu (gimnaziju nije niko završio).

U obradi podataka računali smo u srednju školu i one koji su naveli da su pohađali ili završili prvu, drugu ili treću godinu Visoke strukovne škole, ali nisu diplomirali (takve su dve osobe). U upitniku nije ponuđena mogućnost završena samo osnovna škola, ali je u praksi jedan takav primer. Što se tiče sticanja diplome Visoke strukovne škole, ukupno je troje. Sa završenim fakultetom ponuđena je opcija, ali u praksi nije potvrđena. Što se tiče odnosa obrazovanja i pola

više je koordinatorki završilo IV stepen srednje spreme (4F, 1M), ali je sa druge strane više koordinatora koji su završili visoke strukovne škole (1F, 3M). Međutim, ako uzmemo u obzir činjenicu da dve koordinatorke studiraju na Visokoj školi za obrazovanje vaspitača (završile prvu godinu), a da je jedan koordinatorski završio samo osnovnu školu, možemo zaključiti da su Romkinje koje obavljaju posao koordinatora za romska pitanja obrazovanije od Roma na istoj funkciji. Ukupni podaci dati su u sledećoj tabeli:

Tabela broj 11. Ukupni podaci o školskoj spreml koordinatora i koordinatorki

Školska sprema	Koordinatorke	Koordinatori
Osnovna škola	/	1
Srednja škola III stepen	3	/
Srednja škola IVstepen	4	1
Gimnazija	/	/
Visoka škola	1	3
Fakultet	/	/

Tačno je da nikavim dokumentom nije definisana stručna sprema potrebna za obavljanje posla koordinatora, niti je precizirano da moraju postojati određeni parametri vezani za pol (na pr. da je obavezno da bude polovina muških i polovina ženskih koordinatora). Osim toga, svi su zaposleni sa srednjom školom, i oni koji imaju završenu visoku školu, kao što je koordinatorica iz Pančeva i koordinatori iz Sombora i Kikinde, a njihova plata iznosi 40.000, dinara bruto (ovaj podatak nije tražen u Upitniku, ali je dobijen u razgovoru sa koordinatorima i koordinatoricama). Ako se uporedi školska sprema aktuelnih koordinatorski sa opisom poslova koje dnevno obavljaju na terenu (vidi pitanje br 7.), postaje jasno da je raznovrsnost i odgovornost poslova koje koordinatori obavljaju izuzetno velika i za osobe koje imaju diplomu nekog fakulteta. Naime, u pitanju su poslovi koji su u domenu socijalne zaštite, obrazovanja, ekonomije, zapošljavanja, zdravlja, ljudskih i drugih prava. Zaključak je da su koordinatori sa nedovoljnim obrazovnim znanjem "gurnuti" u problematiku koja prevazilazi njihove mogućnosti. Na taj način lako se može izvesti zaključak da osobe koje rade taj posao "nisu stručne", čime se devalvira i osnova zamisao o ovoj afirmativnoj meri. Taj vid manipulacije nije karakteristika samo za Rome i Romkinje kao

etničku grupu, nego je ustaljeni mehanizam kako se manjine mogu pokazati nestučnim, nespremnim (najčešći primeri su iz ženske politike). Ovo je implicitna sistemska diskriminacija o kojoj se u buduće mora voditi računa.

Pitanje broj 3. Tip radnog odnosa koordinatora

Tabela broj 12. Odgovori koordinatora na pitanje o tipu radnog odnosa

Opštine	Tip radnog odnosa
Indija (M)	Povremeni po ugovoru, ne radi od 01.01.2014 god. zbog zabrane zapošljavanja u javnom sektoru
Bela Crkva (F)	Povremeni po ugovoru
Odžaci (F)	Povremeni po ugovoru
Kovin (F)	Povremeni po ugovoru
Bač (M)	Povremenipo ugovoru, ne radi kao koordinator od 03.03. 2014 godine, radi kao pedagoški asistent, od ranije radi i kao nastavnik romskog jezika
Novi Sad (F)	Stalni radni odnos
Sombor (M)	Stalni radni odnos
Apatin (F)	Stalni radni odnos
Pančevo (F)	Povremeni po ugovoru
Bačka Palanka (F)	Povremeni po ugovoru <u>ne radi kao koordinator od 2012. godine</u> (od promene vlasti u opštini), radi kao pedagoški asistent u osnovnoj školi
Kikinda (M)	Stalni radni odnos
Pećinci (M)	Povremeni po ugovoru, <u>ne radi od 2012. godine</u> (od promene vlasti u opštini)
Zrenjanin (F)	Povremeni po ugovoru

Kad je u pitanju tip radnog odnosa, bile su dve ponude: stalni i povremeni. Podaci pokazuju da je mali broj stalno zaposlenih (2M, 2F) i mnogo više povremenih (5F i nijedan M). Neočekivan je bio podatak da su neki koordinatori (koordinatori iz opštine Kula i Novi Kneževac) dali otkaze i napustili radno mesto nakon određenog vremenskog perioda (više od 2-3 god.), dakle nakon toga što su stekli značajno radno iskustvo i imali stalni radni odnos.

Ukupni podaci dati su u sledećoj tabeli:

Tabela broj 13. Ukupni podaci o tipu radnog odnosa koordinatora i koordinatorke

Tip radnog odnosa	Koordinatori	Koordinatorke	Ukupno
Stalni	2	2	4
Povremeni, po ugovoru	/	5	5
Van radnog odnosa	3	1	4

Zaključak je da koordinatori nemaju sigurno radno mesto, angažovanje putem kratkoročnih ugovora o delu (ili na određeno vreme) im ne omogućava dovoljan stepen saradnje sa institucijama na lokalnu, kao ni mehanizme reagovanja i učešća u rešavanju pitanja kojima se bave. Istovremeno, od njih se očekuju vidljivi i dugoročni rezultati kako od strane nadležnih institucija, tako i od strane njihovih sunarodnika.

Takođe, pozicija koordinatora u lokalnoj zajednici ne bi trebalo da je u zavisnosti od političke opcije koja je u lokalnoj zajednici na vlasti. Praksa međutim demantuje ovakvu situaciju. Ono što treba istaći jeste da su u opštinama u kojima je promenjena politička orijentacija (Odžaci, Kovin, Novi Sad, Zrenjanin, Bačka Palanka) ostale su na mestu koordinatorke skoro sve žene (sem koordinatorke iz Bačke Palanke) iz povremenog radnog odnosa. Podatak se može višeslojno tumačiti, ali za ovu priliku ostajemo pri empirijskom podatku da su Romkinje koordinatorke uspevale da se održe na svojoj funkciji. Ovo je još jedan podatak da je odgovornost za uspešan rad romske zajednice na lokalnu "na plećima Romkinja".

Pitanje broj 4. Period angažovanja koordinatora

Tabela broj 14. Odgovori koordinatora na pitanje o periodu angažovanja

Opštine	Period angažovanja koordinatora
Indija (M)	Od 2010. godine
Bela Crkva (F)	Od 2009. godine
Odžaci (F)	Od 2007. godine
Kovin (F)	Od 2008. godine
Bač (M)	Od 2008. godine
Novi Sad (F)	Od 2008. godine
Sombor (M)	Od 2005. godine angažovan kao zastupnik nacionalnih manjina, a od 2007. godine kao koordinator za romska pitanja
Apatin (F)	Počela da radi od 2008. godine po ugovoru, a stalno zaposlena od 2012. godine
Pančevo (F)	Od 2010. godine
Bačka Palanka (F)	Od 2011. godine
Kikinda (M)	Od 2012. godine
Pećinci (M)	Od 2005. godine
Zrenjanin (F)	Od 2007. godine

Program koordinatora u lokalnoj zajednici uveden je 2007. godine u opštinama i gradovima uz podršku Misije OEBS u Srbiji. Tokom 7 godina (do 2014. god.) se u nekim opštinama zadržala ista osoba, a u nekima se događala promena, što jeste jedna od varijabli uspeha. Prosečno radno iskustvo anketiranih 13 koordinatora u AP Vojvodini je 5,6 godina.

Možemo da zaključimo da su funkcije koordinatora u Pokrajini bile relativno stabilne od 2007. godine do kraja 2012. godine, ali su se u toku 2013. godine desili slučajevi davanja otkaza na sopstvenu inicijativu (dve osobe), promene posla (2 osobe), kao i prestanak angažovanja (dve osobe koje od 2012. godine ne rade na funkciji koordinatora kao svoj subjektivni stav su u upitniku naveli da je razlog promena vlasti u opštini). Mora se uzeti u obzir i zabrana zapošljavanja u javnom sektoru od 01.01.2014. godine, zbog koje koordinatorima bez dozvole

nadležnih ministarstava (Ministrastvo za lokalnu samoupravu i Ministarstvo finansija) nije moguće produžiti ugovor (takva je jedna osoba). Dakle 7 od 16 koordinatora (što je skoro 50%) koji su do kraja 2012. godine radili, 2013/14. godine ne rade, što govori o naglom padu u angažovanju koordinatora za romska pitanja u ovom periodu.

Pitanje broj 5. Prekidi u angažovanju na koordinatorskom poslu

Tabela broj 15. Odgovori koordinatora na pitanje o prekidima u angažovanju na koordinatorskom poslu

Opštine	Da li ste imali prekide u angažovanju na koordinatorskom poslu ?
Indija (M)	Da, ne radim od 01.01. 2014 do daljnjeg zbog zabrane zapošljavanja u javnom sektoru, nije mi obnovljen ugovor
Bela Crkva (F)	Ne
Odžaci (F)	Ne
Kovin (F)	NE
Bač (M)	Da, jednom u periodu od godinu dana, drugi put u periodu od 6 meseci zbog nepoštovanja ugovora od strane opštine (opština je imala ugovor sa Kancelarijom za inluziju Roma (KIR) da KIR isplaćuje moju platu 6 meseci, a opština da nastavi moje angažovanje narednih 6 meseci, to u dva navrata nije ispoštovano od strane opštine).
Novi Sad (F)	Ne
Sombor (M)	Da, 6 meseci za vreme služenja vojnog roka
Apatin (F)	Da, 2011. godine nisam radila šest meseci zbog trudničkog bolovanja
Pančevo (F)	Ne
Bačka Palanka (F)	Da, četiri meseca zbog finansijskih razloga u opštini u periodu dok sam radila, sada ne radim od 2012. godine
Kikinda (M)	Ne
Pećinci (M)	Da, ne radim od 2012. godine
Zrenjanin (F)	Ne

Prekide u radu je imalo 6 od 13 koordinatora (skoro 50% anketiranih) što dokazuje visoki stepen nesigurnosti u radnom angažovanju. To je posledica angažovanja putem kratkoročnih ugovora nakon čijeg isteka uvek postoji neizvesnost da li će biti produženi. Od anketiranih koordinatora trenutno ne radi njih troje jer im ugovori nisu produženi zbog zabrane zapošljavanja u javnom sektoru koja je stupila na snagu 01.01.2014. godine u Srbiji. Posledica ovakve situacije je da broj angažovanih koordinatora za romska pitanja u Srbiji svakodnevno varira. Nakon ove zabrane, postavlja se pitanje ko obavlja koordinatorske poslove vezane za romsku lokalnu zajednicu u situaciji kada koordinator nije angažovan (naročito u opštinama i gradovima u kojima živi veliki broj pripadnika romske zajednice). Najverovatnije niko. Prema nezvaničnim informacijama dobijenim u razgovoru sa koordinatorima, isti ti koordinatori, ali volontorski (besplatno) po potrebi, obavljaju te funkcije.

Pitanje broj 6. Sistematizacija radnog mesta koordinatora

Tabela broj 16. Odgovori koordinatora na pitanje o sistematizaciji radnog mesta

Opštine	Da li je radno mesto koordinatora sistematizovano u Vašoj opštini
Indija (M)	Ne
Bela Crkva (F)	Ne
Odžaci (F)	Da od 2009. godine, ali još uvek nije koordinator zaposlen na neodređeno vreme
Kovin (F)	Ne
Bač (M)	Ne
Novi Sad (F)	Da, sistematizacija je u okviru Pravilnika o državnim službenicima , nema posebnog Pravilnika za koordinate
Sombor (M)	Da, od 2007 godine
Apatin (F)	Da
Pančevo (F)	Ne
Bačka Palanka (F)	Ne
Kikinda (M)	Da
Pećinci (M)	Ne
Zrenjanin (F)	Ne

Prema rezultatima ovog istraživanja 8 od 13 opština nije sistematizovala radno mesto koordinatora za romska pitanja (3M, 5F), u 4 opštine jeste i koordinatori su zaposleni na neodređeno vreme (2F, 2M), dok u jednoj opštini jeste sistematizovano radno mesto, ali koordinator nije zaposlen na neodređeno vreme (1F). S obzirom da je prosečno radno iskustvo anketiranih 13 koordinatora 5.6 godina, postavlja se pitanje da li zaista u periodu od pet godina nije bilo mogućnosti da se njihovo radno mesto sistematizuje u i da se svi zaposle na neodređeno vreme ili za to nije postojala politička volja. Najbolje rešenje bi bilo da su u svim lokalnim zajednicama sistematizovana radna mesta romskih koordinatora i da su primljeni u stalni radni odnos (a ne ugovorni), ali je u ovom trenutku takva mogućnost daleka od realnosti, nesistematizovanost radnih mesta gotovo da je ključna za efikasnost koordinatora u lokalnoj zajednici. Ukratko, ono što je zamišljeno kao pomoć pripadnicima romske zajednice, nije sistemski ugrađeno u rad lokalne zajednice.

Pitanje broj 7. Opseg poslova koje koordinatori obavljaju u opštini

Tabela broj 17. Odgovori koordinatora na pitanje o opsegu poslova koje obavljaju u opštini

Opštine	Navedite opseg poslova koje obavljate u Vašoj opštini
Indija (M)	Svi poslovi vezani za romsku zajednicu: obrazovanje, edukacija, socijalna pitanja, lična dokumenta, zdravstvena zaštita, rad na terenu, pisanje predloga projekata, komunikacija sa romskom zajednicom
Bela Crkva (F)	Unapređivanje životnih uslova, obrazovnog nivoa, zapošljavanja i zdravlja Roma
Odžaci (F)	Implementacija LAP-a za Rome u oblasti obrazovanja, zapošljavanja, zdravlja i stanovanja
Kovin (F)	Pisanje i izrada LAP-a za Rome, rad sa strankama, kontakti sa NZS, CSR, saradnja sa JLS, OŠ
Bač (M)	Rad sa strankama, sprovođenje Dekade Roma, izrada LAP-a za Rome i dr.
Novi Sad (F)	Upućivanje i posredovanje između romske zajednice i institucija, nabavka izvoda iz MK raseljenim sa KiM-a, davanje informacija korisnicima o socijalnoj zaštiti, sve što se tiče obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja i socijalne zaštite (mesečno oko 700 stranaka)
Sombor (M)	Rad sa strankama, rešavanje predmeta (akata), sprovođenje programa Dekade na lokalnom nivou

Apatin (F)	Rad sa stankama, pisanje i realizacija projekata, rad po LAP-u za Rome koji je usvojen za period 2010-2015. godine
Pančevo (F)	Svakodnevno kontaktiranje sa građanima romske nacionalnosti u vezi rešavanja njihovih problema i ostvarivanja određenih prava u oblasti zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite; Pružanje pomoći na obezbeđivanju ličnih dokumenata (lične karte, zdravstvene knjižice); Pružanje stručne podrške i razvijanje saradnje sa romskim organizacijama kroz različite vidove individualne i kolektivne podrške članovima udruženja i njihovim porodicama; Saradnja sa predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama sa teritorije grada Pančeva u cilju uključivanja romske dece u obrazovni sistem i uspešno završavanje školske godine; Obilazak romskih porodica po naseljima radi delovanja na svest roditelja i učenika o odgovornostima prema školi, disciplinskim i vaspitnim merama obrazovnog sistema; Snimanje potreba porodica iz ovih naselja u smislu obezbeđivanja udžbenika i školskog pribora; Saradnja sa zdravstvenim medijatorom; Učestvujem u organizovanju sportskih i kulturnih manifestacija, obeležavanju romskih praznika; Obavljanje administrativnih poslova na popunjavanju zvaničnih obrazaca za ostvarivanje prava građana; Učestvujem u radu Saveta za međunacionalne odnose nacionalnih manjina; Pružanje informacije od javnog značaja romskoj populaciji, o procedurama i principima samoorganizovanja i udruživanja, kao i informisanosti ostalog lokalnog stanovništva o životu Roma.
Bačka Palanka (F)	Iako ne radim kao kordinator trudim se da u oblasti obrazovanja, stanovanja, zapošljavanja, iniciram, predlažem, insistiram na donošenju mera i odluka koje bi poboljšale položaj i život Roma u Bačkoj Palanci. Učestvujem u izradi i realizaciji LAP-a, pratim sprovođenje donešenih mera i odluka. Realizujem sa pozicije NVO aktivnosti za očuvanje tradicije, običaja, jezika romske nacionalne zajednice. Kulturom i obrazovanjem razbijamo predrasude i smanjujemo netrpeljivost i diskriminatorno ponašanje prema Romima.
Kikinda (M)	Pitanja Roma, Fond solidarnosti, inspekcijske službe
Pećinci (M)	Koordinator volonter, ne radim od 2012. godine
Zrenjanin (F)	Kompletno rešavanje romske problematike, izrada dokumentacije (izvodi iz MK rođenja, venčanja, prijave prebivališta , smrti), nabavke novca za sahranu, komunalije, popravke kuća (preko EHO-a i ostalih NVO i državnih i stranih institucija), obrazovanje, socijalna pitanja, LAP

Ne postoji pisani dokument u kojem je preciziran ukupni inventar poslova koordinatora u lokalnoj zajednici. Osnovna je zamisao bila da se taj inventar oblikuje shodno potrebama Roma i Romkinja u datom lokalnom okruženju. Ipak, iznenadila nas je duga lista različitih poslova koje su navodili koordinatori u upitniku koje dnevno obavljaju na terenu.

Oni variraju od poslova previše široko definisanih kao što je sprovođenje Dekade na lokalnu, ili svih poslova vezanih za romsku zajednicu, do koordinacije i učešća u pripremi, izradi i implementaciji lokalnih akcionih planova za unapređenje položaja Roma, rada na poboljšanju obrazovanja, stanovanja, zapošljavanja i zdravlja Roma, zastupanja interesa, kontakata sa strankama, prikupljanja podataka o stanju i potrebama romska zajednice, sačinjavanja baze podataka o romskoj populaciji, pripreme predloga i inicijativa za poboljšanje položaja Roma, pisanja projekata, pribavljanju dokumenata, saradnje sa romskim nevladinim sektorom, rada na terenu, obilazaka naselja, itd.

Možemo zaključiti da su ovo poslovi aktuelni u romskim zajednicama koji nisu rešavani dugi niz godina. Za to su potrebni timovi stručnjaka, a ne samo jedan koordinator. Podsećam da su neke lokalne zajednice bogate romskim stanovništvom (na pr. Pančevo)¹⁹, a da ne govorimo da postoje neke opštine i gradovi u kojima je potpuno odsustvo lokalnog koordinatora (kao što je Subotica gde prema Popisu stanovništva iz 2011. godine živi 2.959 Roma).

Prema Izvodu iz Pravilnika o organizaciji i sistematizaciji radnih mesta Opštinske uprave Opštine Apatin (broj 11-5/2008-IV, od 24.11.2008. godine) opis posla koordinatora za romska pitanja glasi: "Utvrđuje broičano stanje, socijalni status i najvažnije probleme romske lokalne zajednice kao osnovu za izradu Akcionih planova za Rome. Inicira donošenje odluke od strane predsednika opštine o članovima i načinu rada radnih grupa za izradu Lokalnih akcionih planova u opštini. Koordinira sastanke radnih grupa za izradu lokalnih akcionih planova, vodi zapisnike i podnosi izveštaje načelniku Opštinske uprave i predsedniku opštine. Priprema i predaje na usvajanje dokumentaciju o Lokalnim akcionim planovima Opštinskom veću. Sarađuje i svakodnevno komunicira sa romskom manjinom. Mesečno izveštava načelnika Opštinske uprave i predsednika opštine o projektnim aktivnostima - posebno o radu radnih grupa za izradu o

¹⁹ Broj izjašnjenih pripadnika romske zajednice prema Popisu stanovništva iz 2011. godine u opštinama u kojima su angažovani koordinatori/ke za romska pitanja je sledeći: Inđija - 426, Bela Crkva - 791, Odžaci - 1035, Kovin - 1516, Bač - 764, Novi Sad - 3636, Sombor - 1015, Apatin - 654, Pančevo - 2118, Bačka Palanka - 1064, Kikinda - 1981, Pećinci - 1008, Zrenjanin - 3410.

Lokalnih akcionih planova, o izrađenim Akcionim planovima, njihovom podnošenju na usvajanje Opštinskom veću, odnosno Skupštini Opštine, a zatim i o projektima koji se odnose na implementaciju Lokalnih akcionih planova. Vrši i druge poslove po nalogu rukovodioca odeljenja, načelnika uprave, predsednika opštine i funkcionera SO."

Smatram da je veliki obim poslova presudan za (ne)uspeh rada koordinatora u datoj lokalnoj zajednici, pogotovu ako u istoj ne postoji i pedagoški asistent zadužen za pitanje obrazovanja romskih učenika i/ili zdravstvena medijatorka zadužena za pitanja zdravlja. Nažalost nije bilo moguće za potrebe ovog rada dobiti detaljnije podatke o zdravstvenim medijatorkama koje su uvedene kao afirmativna mera u Republici Srbiji.

Samo posredno, na osnovu posebnog pitanja (vidi odgovore na pitanje broj 17.), zaključujemo da su od 13 koordinatora njih 7 u prilici da sarađuju sa medicinskom medijatorkom u sopstvenoj lokalnoj zajednici. Drugim rečima, gotovo polovina takvu mogućnost nema, pa poslove vezane za zdravlje svih članova romske zajednice (žena, dece, odraslih, starih,..) obavljaju koordinatori.

Pitanje broj 8. Obuke koje su pohađali koordinatori

Tabela broj 18. Odgovori koordinatora o obukama koje su pohađali

Opštine	Navedite obuke koje ste pohađali namenjene koordinatorima
Indija (M)	Obuka za rad u štampanim medijima (2012. god. - KIR); pisanje predloga projekata (2013. god. - KIR); unapređenje kapaciteta koordinatora (2014. god. - KIR)
Bela Crkva (F)	Učešće na treninzima o projektnom, akcionom i strateškom planiranju, UNDP 2010 god.; Upis u matičnu knjigu rođenih, Praxix 2013. god.; Zaštita od diskriminacije, UNHCR 2013. god.; Upravljanje migracijama, CBMM 2013. god.; Dobila sam sertifikate za sve navedene obuke.
Odžaci (F)	Pisanje predloga projekata prema standardima EU u organizaciji KIR-a, UNDP, CPZV.
Kovin (F)	Seminari KIR-a i UNDP-a u periodu od 2008-2014. god.
Bač (M)	Obuke KIR-a i UNDP-a
Novi Sad (F)	U periodu od 2007/08. godine pohađala različite treninge organizovane od strane NSZ, TIM 3, Građanskih inicijativa, CARE International-a na temu sprovođenja i implementacije AP za Rome, komunikacije, planiranja, monitoringa, evaluacije, organizacije JLS, timskog rada. U periodu od 2009/11. godine pohađala različite treninge za romske koordinate.
Sombor (M)	ECMI-obuka za koordinate od 2006/08. god.; namenske obuke KIR-a za koordinate o socijalnoj zaštiti, o radu JLS, obuke za pisanje projekata po EU standardima, obuka za pisanje tekstova u publikaciji KIR-a "Dekada Roma u APV".
Apatin (F)	Obuke koje je organizovao UNDP i Kancelarija za inkluziju Roma APV
Pančevo (F)	Obuke koje je organizovao OEBS i Kancelarija za inkluziju Roma APV
Bačka Palanka (F)	Na žalost nisam pozvana ni na jedan seminar namenjen koordinatorima dok sam obavljala taj posao u periodu od godinu dana.
Kikinda (M)	Obuke koje je organizovao UNDP i KIR 2012 - 2014. god.
Pećinci (M)	Učestvovao sam na seminarima koje je organizovala Kancelarija za inkluziju Roma APV.
Zrenjanin (F)	Od 2007. god. do sada je održano niz seminara za koordinate, a organizatori su: UNDP (najkvalitetniji), Kancelarija za inluziju Roma, EHO, UNHCR, PRAXIS, NDI, NVO "Autonomija Budapest"

S obzirom na obrazovanje koje su koordinatori "doneli" na ovu funkciju očekivano je da je svako dodatno znanje korisno i čak neophodno, s obzirom na raznovrsni inventar poslova koji svako od njih obavlja (12 od 13 anketiranih koordinatora je pohađalo različite obuke, 1F nije).

Najveći broj obuka za koordinate/ke u Vojvodini je organizovala Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine (detaljnije pogledati Prilog broj 3. i 4.). Osim Kancelarije za inkluziju Roma, kao institucija koja je organizovala obuke za koordinate se pojavljuje Nacionalna služba za zapošljavanje, dok su ostali organizatori isključivo međunarodne i nevladine organizacije: UNDP, OEBS, UNHCR, CARE International, Praxis, ECMI, Tim 3, Građanske inicijative, CPZV.

Obuke su obuhvatale različite teme: pisanje projekata po EU standardima, socijalna zaštita, rad JLS, migracije, lična dokumenta, obuka za rad u štampanim medijima (ovu obuku je Kancelarija za inkluziju Roma organizovala namenski zato što su svi koordinatori u AP Vojvodini dopisnici lista "Dekada Roma" koji ova institucija objavljuje, a koordinatori šalju vesti o događajima u svojoj opštini; nisam utvrdila koliko su te obuke bile delatne u konkretnom radu koordinatora: na primer apliciranje, pisanje projekata kod EU čiji je formular veoma kompleksan i obavezno na engleskom jeziku).

Zaključak je da treba da definišati minimum obuka (koliko, koje obuke, na koje teme) koje svaki koordinator treba da prođe u toku godine (kao što je to slučaj sa pedagoškim asistentima, obuke su predviđene Pravilnikom), to bi trebalo uraditi na republičkom nivou od strane Kancelarije za ljudska i manjinska prava RS).

Pitanje broj 9. Drugi oblici usavršavanja koje su koordinatori pohađali

Tabela broj 19. Odgovori koordinatora o drugim oblicima usavršavanja koje su pohađali

Opštine	Navedite podatke o drugim oblicima usavršavanja koje ste pohađali
Indija (M)	Pisanje predloga projekata, medijski nastup, žurnalističke obuke, obuka za trenere (treneri uče početnike kako se pišu projekti, zagovaraju aktivnosti namenjene romskoj zajednici); organizatori obuka su bili KIR, NDI, EHO; OEBS, Zaštitnik građana
Bela Crkva (F)	/
Odžaci (F)	ECDL kurs računara u organizaciji opštine
Kovin (F)	/
Bač (M)	Seminari za nastavnike romskog jezika u organizaciji Asocijacije romskih nastavnika Vojvodine, drugi obavezni seminari za nastavničke kompetencije (K1;K2; K3; K4), obuka za menadžmet u B. Bistrici na Univerzitetu Matej Bela.
Novi Sad (F)	U periodu od 2002/11. god. pohađala sam različite kurseve pri ŽRM Srbije i ŽRM Vojvodine, kurs Ženskih studija "M.M. Ajnštajn", Novinarsku školu, kurs engleskog jezika, treninge za romske ženske aktivistkinje organizovane od strane NVO "Bibija", SPOLU, ERGO.
Sombor (M)	/
Apatin (F)	Škola Rromologije 2009. godine
Pančevo (F)	Obuke koje je organizovala Kancelarija za ljudska i manjinska prava RS, Nacionalna služba za zapošljavanje, Ministarstvo prosvete (bila sam mentor za opštinu Kovin na DILS projektu MPN).
Bačka Palanka (F)	Prošla sam brojne obuke koje su organizovali CIP, NSHC, Ministarstvo prosvete (obuke za pedagoške asistente), Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine, OŠ. "Mileta Protić" iz Tovariševa.
Kikinda (M)	Pohađao sam 75 seminara iz različitih oblasti, posedujem i diplome i sertifikate, organizatori su bili NDI, ISC, UNDP, UNHCR-Odeljenje za migracije, Grupa 484, Praxis.
Pećinci (M)	Seminari za pisanje projekata
Zrenjanin (F)	Već je gore navedeno.

Činjenica je da su neki koordinatori (dve su takve osobe: 1F, 1M) završili i seminare koji se odnose na posao pedagoškog asistenta ili nastavnika romskog jezika, što ne bi bilo u opisu radnog mesta koordinatora, ali je stečeno znanje korisno u rešavanju tekućih obrazovnih pitanja lokalne zajednice (naročito je od koristi u sredinama u kojima nisu angažovani pedagoški asistenti).

Dodatne obuke je pohađalo 10 od 13 anketiranih koordinatora/ki (2F, 1M nisu). Navedeni su: kursevi računara, engleskog jezika, novinarstva i medija, treninzi za ženske romske aktivistkinje, Škola romologije.

Kao organizatori obuka od institucija se pojavljuju Kancelarija za ljudska i manjinska prava, Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine, Zaštitnik građana, Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja, Nacionalna služba za zapošljavanje, opštine i škole. Međunarodne i nevladine organizacije kao što su OEBS, NDI, EHO, NSHC, SPOLU, ERGO, M.M.Ajnštajn su takođe organizatori obuka.

Zaključujemo da su interesovanja koordinatora različita, ali se ipak može uočiti da su i dodatne obuke koje su pohađali u vezi sa poslom koji obavljaju tj. sa unapređenjem ličnih kapaciteta za dužnost koordinatora.

Pitanje broj 10. Kancelarija i tehnički uslovi za rad koordinatora

Tabela broj 20. Odgovori koordinatora o obezbeđenoj kancelariji i tehničkim uslovima za rad

Opštine	Da li vam je opština obezbedila kancelariju i tehničke uslove za rad ?
Indija (M)	Da, korektni su uslovi za rad, obezbeđena kancelarija je tehnički opremljena, dodeljen mi je službeni mobilni telefon
Bela Crkva (F)	Da, kancelarija je u zgradi Vatrgasnog doma, od opreme ima kompjuter i štampač
Odžaci (F)	Da, uslovi rada su zadovoljavajući
Kovin (F)	Ne, radim uglavnom na terenu i od kuće
Bač (M)	Da ali u prvom angažovanju sam imao sve uslove za rad, da bi kasnije sedeli nas troje u kancelariji 1.5x3m, u zadnjem angažovanju sam imao samo telefon na raspolaganju, bez kompjutera.
Novi Sad (F)	Da, imam kancelariju, kompjuter, štampač, telefon bez izlaza (nemam direktan broj), dostupan internet
Sombor (M)	Da, imam svoju kancelariju u zgradi Grada Sombora sa svim potrebnim tehničkim uslovima za rad.
Apatin (F)	Da, radim u kancelariji u zgradi koja pripada opštini, imam kompjuter, telefon i sve neophodne stvari za rad.
Pančevo (F)	Da, poslove koordinatora za romska pitanja obavljam u Gradskom uslužnom centru gradske uprave grada Pančeva, na šalteru gde su mi obezbeđeni svi tehnički uslovi za rad (radni sto, kompjuter, telefon, štampač)
Bačka Palanka (F)	Ne, uglavnom radim kod kuće, ali imam mogućnost korišćenja prostora u opštini po potrebi, kao i prostora u mesnim zajednicama, sem toga većinu vremena sam na terenu, u naseljima
Kikinda (M)	Da, radim u uslužnom centru i imam sve potrebne uslove za rad
Pećinci (M)	Ne, radim kod kuće
Zrenjanin (F)	Da, od samog početka mog rada od 2007. god. imam sve uslove

Posedovanje sopstvenog prostora i neophodnih tehničkih pomagala kao što su kompjuter, skener, štampač, elementi su vidljivosti koordinatora u lokalnoj zajednici. Najbolje bi bilo da je taj prostor u opštini jer je komunikacija sa administracijom opštine tada mnogo lakša.

Rezultati istraživanja pokazuju da 3 od 13 anketiranih koordinatora nemaju kancelariju i tehničke uslove za rad, ali su od toga dvoje van radnog odnosa (koordinatorka iz Bačke Palanke i koordinator iz Pećinaca).

U nezavidnoj situaciji je koordinatorka koja radi u Kovinu od 2008. godine i još uvek nema kancelariju, a romska zajednica je velika. Ovome dodajemo i podatak da koordinatorka ima završenu srednju školu i da nije u stalnom radnom odnosu (mada je mesto sistematizovano). Kada povežemo sve ove negativne komponente za uspešno ostvarivanje funkcije koordinatora, očekivani rezultat se sam po sebi nameće. Ova tri elementa su sistemska implicitna diskriminacija u odnosu na potrebe romske zajednice, u ovom slučaju u Kovinu.

Kao primer dobre prakse može se navesti Pančevo gde koordinatorka radi za šalterom, deo je info-pulta opštine, tako da je do nje lako doći jer je njeno mesto uočljivo. Takvim pozicioniranjem koordinatora poslat je signal i romskoj i neromskoj zajednici o značaju koji opštinska struktura pridaje rešavanju problema Roma i Romkinja.

Pitanje broj 11. Saradnja sa drugim koordinatorima u AP Vojvodini

Tabela broj 21. Odgovori koordinatora o saradnji sa drugim koordinatorima

Opštine	Da li saradujete sa drugim koordinatorima u AP Vojvodini?
Indija (M)	Da sa koordinatorima iz opština Sombor, Kovin, Bač, sa direktorom Kancelarije za inluziju Roma iz Žablja.
Bela Crkva (F)	Ne saradujem sa drugim koordinatorima.
Odžaci (F)	Da sa koordinatorima iz Sombora, Kovina, Bača i Apatina.
Kovin (F)	Da, sa koordinatorkom iz Odžaka.
Bač (M)	Da, sa koordinatorima iz Sombora i Odžaka.
Novi Sad (F)	Da, sa koordinatorima iz Beočina, Odžaka, Sombora, Kule, Zrenjanina, i Kragujevca.
Sombor (M)	Da, sa koordinatorima iz Indije, Odžaka, Bača, Apatina.
Apatin (F)	Da, sa koordinatorima iz Sombora i Odžaka.
Pančevo (F)	Da, sa koordinatorkom iz Kovina.
Bačka Palanka (F)	Ne saradujem sa drugim koordinatorima, ja nisam imala potrebe, a ni mene niko nije zvao..
Kikinda (M)	Da saradujem sa koordinatorima iz Sombora, Indije, Odžaka, Bele Crkve
Pećinci (M)	Da
Zrenjanin (F)	Da, saradujem sa svim koordinatorima u zavisnosti od potrebe, intenzivniju saradnju imam sa koordinatorima iz Novog Sada, Beočina, Pančeva, Kovina, Sombora

Ne postoji institucija koja je preuzela obavezu da okuplja koordinate kako bi razmenili iskustva, niti propisana obaveza komunikacije i saradnje. Razmena iskustava je presudna za usvajanje novih znanja i veština koordinatora, za sticanje samopouzdanja u radu i motivacije za saradnju (otklanjanje sindroma "nisam sam/a"). Najčešća saradnja je između koordinatora iz Kovina, Bača, Odžaka, Sombora i Apatina i svodi se na lične dobre odnose između koordinatora u ovim opštinama. Dve koordinatorke su navele da ne saraduju sa drugim koordinatorim, od toga je jedna van radnog odnosa. Možemo pozdraviti ideju da se na nivou cele države osnovala nevladina organizacija "Asocija koordinatora za romska pitanja" koja u 2014. godini broji 47 od

55 koordinatora u Srbiji (iz AP Vojvodine je devet članova), mada bi mnogo bolje bilo da se radi o povezivanju u okviru državnih institucija koje bi bilo propisima regulisano.

Pitanje broj 12. Oblasti u kojima najčešće saradujete sa drugim koordinatorima

Tabela broj 22. Odgovori koordinatora o oblastima u kojima najčešće saraduju sa drugim koordinatorima

Opštine	Navedite oblasti u kojima najčešće saradujete sa drugim koordinatorima
Indija (M)	Saradnja i inicijative se uspostavljaju uglavnom kad se vidimo na seminarima, u ostalim situacijama <u>ne</u> .
Bela Crkva (F)	Ne saradujem sa drugim koordinatorima u bilo kojoj oblasti.
Odžaci (F)	Da, kroz partnerstvo opština na projektima, pisanje zajedničkih projekta, komuniciramo i na Facebook-u.
Kovin (F)	Da, kroz projekte za Rome.
Bač (M)	Da, kroz razmenu iskustva pri sprovođenju projekata.
Novi Sad (F)	Da, razmenjujemo iskustva u radu sa strankama.
Sombor (M)	Da, kroz razmenu iskustava i sprovođenje LAP-a za Rome.
Apatin (F)	Da, u oblasti kulture i socijalne zaštite.
Pančevo (F)	Da, u oblasti obrazovanja i socijalne zaštite.
Bačka Palanka (F)	Ne saradujem sa drugim koordinatorima u bilo kojoj oblasti.
Kikinda (M)	Da, razmena isustava oko svih pitanja koja se tiču Roma.
Pećinci (M)	/
Zrenjanin (F)	Da, u zavisnosti od potreba.

Saradnja koordinatora se najčešće odvija kroz razmenu iskustava u radu sa strankama, u oblasti socijalnih pitanja, sprovođenja LAP-a za Rome, obrazovanja, kulture, ali saraduju i putem partnerstva na projektima (što je razumljivo, jer usled nedostatka budžetskih sredstava ili političke volje u JLS da ih izdvoji, koordinatori su koncentrisani na mogućnost dobijanja međunarodnih sredstava kroz projekte, kako bi rešavali konkretne probleme).

Pitanje broj 13. Koliko često se okupljate na zajedničke sastanke i ko Vas okuplja ?

Tabela broj 23. Odgovori koordinatora na pitanje koliko često se okupljaju

Opštine	Koliko često se okupljate na zajedničke sastanke i ko Vas okuplja ?
Indija (M)	Retko, okuplja nas Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine
Bela Crkva (F)	Često, okuplja nas Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine
Odžaci (F)	Često, okuplja nas Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine
Kovin (F)	Često, okuplja nas Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine
Bač (M)	Često, okuplja nas Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine i UNDP
Novi Sad (F)	Nikada, niko ne okuplja koordinatore kao svoju obavezu u Vojvodini, sem na manifestacijama i seminarima
Sombor (M)	Često, okuplja nas Kancelarija za inkluziju Roma APV, UNDP, OSCE, SKRUG, okupljamo se i na sopstvenu inicijativu
Apatin (F)	Često, okuplja nas Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine
Pančevo (F)	Retko, okuplja nas OEBS, Kancelarija za ljudska i manjinska prava RS
Bačka Palanka (F)	Retko, okupljalo nas je ponekad tadašnje Ministarstvo za ljudska i manjinska prava RS, dok sam ja radila.
Kikinda (M)	Često, okuplja nas Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine
Pećinci (M)	Često, okuplja nas Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine
Zrenjanin (F)	Često, okuplja nas najčešće UNDP i Kancelarija za inkluziju Roma APV

Ni jedna institucija nema obavezu da okuplja koordinatore i da koordinira njihovim radom kao što to čini Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja za pedagoške asistente i Ministarstvo zdravlja za medijatorke. Na republičkom nivou to bi morala da preuzme Kancelarija za ljudska i manjinska prava RS, dok je na pokrajinskom nivou od strane anketiranih koordinatora, Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine prepoznata kao takva.

U upitniku su bile tri ponude: retko, često i nikada. Podaci pokazuju da većina koordinatora (9 osoba) ipak smatra da se često okupljaju, dok ostali procenjuju da je to retko (3 osobe), a jedna koordinatorka je zabeležila da se nikada ne okupljaju. Institucija koja ih najčešće okuplja u Vojvodini je Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine, dok se od međunarodnih organizacija i nevladinog sektora navode UNDP, OEBS i SKRUG.

Pitanje broj 14. Da li saradujete sa pedagoškim asistentima u predškolskoj ustanovi ?

Tabela broj 24. Odgovori koordinatora na pitanje da li saraduju sa pedagoškim asistentima u predškolskoj ustanovi

Opštine	Da li saradujete sa pedagoškim asistentima u predškolskoj ustanovi ?
Indija (M)	Ne, ne postoji pedagoški asistent u Indiji
Bela Crkva (F)	Ne, ne postoji pedagoški asistent u Beloj Crkvi
Odžaci (F)	Da, zajedno odlazimo u naselja
Kovin (F)	Da, zajedno utvrđujemo brojno stanje romske dece
Bač (M)	Da, zajedno izrađujemo spiskove romske dece kako bi podelili školski pribor
Novi Sad (F)	Da, imamo sastanke, dogovaramo se, razmenjujemo iskustva
Sombor (M)	Da, u izradi baze podataka i terenskom radu
Apatin (F)	Da, često sam u kontaktu sa pedagoškim asistentom, trenutno im pomažem oko priredbi, tačnije dečijeg folklora, učim decu da igraju.
Pančevo (F)	Ne, na teritoriji grada Pančeva nemamo angažovanog pedagoškog asistenta koji radi u predškolskoj ustanovi
Bačka Palanka (F)	Ne, ne postoji pedagoški asistent u predškolskoj ustanovi u Bačkoj Palanci
Kikinda (M)	Da, kroz konsultacije i razmenu iskustva
Pećinci (M)	Ne, ne postoji pedagoški asistent u Pećincima
Zrenjanin (F)	Ne, ne postoji pedagoški asistent u Zrenjaninu

Tamo gde postoje pedagoški asistenti u predškolskim ustanovama saradnja između njih i koordinatora za romska pitanja je gotovo neminovna, gde nema pedagoškog asistenta koordinatori imaju veći obim posla i primorani su da se bave i pitanjima obrazovanja romskih učenika. U 7 od 13 anketiranih opština postoji pedagoški asistent u predškolskoj ustanovi i u njima su se koordinatori izjasnili da saraduju sa asistentima, ali u 6 opština nema angažovnog asistenta i pitanjima obrazovanja na predškolskom nivou se bave koordinator/ke.

Pitanje broj 15. Da li saradujete sa pedagoškim asistentima u osnovnoj školi?

Tabela broj 25. Odgovori koordinatora na pitanje da li saraduju sa pedagoškim asistentima u osnovnoj školi

Opštine	Da li saradujete sa pedagoškim asistentima u osnovnoj školi ?
Indija (M)	Ne postoji pedagoški asistent u Indiji
Bela Crkva (F)	Ne postoji pedagoški asistent u Beloj Crkvi
Odžaci (F)	Da, zajedno odlazimo u naselja, razgovaramo sa prosvetnim inspektorima, pronalazimo rešenja za izostanke dece, organizujemo radionice sa roditeljima dece o posledicama ranih brakova
Kovin (F)	Da, u pribavljanju potrebne dokumentacije romske dece
Bač (M)	Da radi podele školskog pribora i u organizaciji programa i manifestacija
Novi Sad (F)	Da, kad imaju problem sa roditeljima dođu ili upute roditelje kod mene
Sombor (M)	Da kroz terenski rad
Apatin (F)	Da, saradujemo vezano za potrebe učenika, oko užine, prevoza, pribora, zajednički organizujemo sastanke za učenike i roditelje po potrebi.
Pančevo (F)	Da, na teritoriji grada Pančeva imamo angažovanog samo jednog pedagoškog asistenta u osnovnoj školi, imamo dobru saradnju.
Bačka Palanka (F)	Da, ja sam jedan od pedagoških asistenata u opštini, ne radim više kao koordinator, saradujem sa ostalim pedagoškim asistentima oko svega što je vezano za učenike romske nacionalnosti, njihovog broja, potreba.
Kikinda (M)	Da, kroz konsultacije i razmenu podataka.
Pećinci (M)	Ne postoji pedagoški asistent u Pećincima.
Zrenjanin (F)	Ne postoji pedagoški asistent u Zrenjaninu.

Koordinatori saraduju sa pedagoškim asistentima u osnovnim školama svuda gde su asistenti angažovani (takvih je 9 opština, u 4 opštine nema pedagoškog asistenta u osnovnim školama). Kao oblici saradnje se navode zajednički odlasci u naselja, izrada spiskova romske dece, izrada baze podataka, podela školskog pribora, organizacija priredaba, razgovori sa roditeljima, rešavanje problema izostanaka dece, užine, prevoza, pribavljanja dokumentacije, razgovori sa prosvetnim inspektorima.

Nema precizno definisane saradnje niti propisane obaveze da saraduju. Saradnja se svodi na lične kontakte i odvija se po potrebi i u zavisnosti od problema sa kojima se u određenom momentu suočavaju i pedagoški asistenti i koordinatori. Očigledno je da dolazi i do preklapanja u radu, odnosno opisu posla pedagoškog asistenta i koordinatora. Ovo ukazuje na trošenje energije i tako malog tima romskih pojedinaca i pojedinki u lokalnoj zajednici. Između pedagoških asistenata i koordinatora u lokalnoj zajednici postoji višestruka veza u tom smislu da su neki koordinatori kojima iz ovih ili onih razloga nije produžen ugovor, preuzeli obavezu pedagoških asistenta.

Pitanje broj 16. Opišite iskustvo iz saradnje sa pedagoškim asistentima koje je korisno za rad koordinatora

Tabela broj 26. Odgovori koordinatora na pitanje o iskustvu iz saradnje sa pedagoškim asistentima koje je korisno za rad koordinatora

Opštine	Opišite iskustvo iz saradnje sa pedagoškim asistentima koje je korisno za rad koordinatora
Indija (M)	Ne postoji pedagoški asistent u Indiji, nemam iskustvo u saradnji sa njima
Bela Crkva (F)	Ne postoji pedagoški asistent u Beloj Crkvi nemam iskustvo u saradnji sa njima, ali što se tiče predškolskih i školskih ustanova, pedagozi su mi davali tačan broj izjašnjenih Roma i skretali pažnju na ekonomske probleme dece, (nedostatak sredstava za užinu, udžbenike, stipendije).
Odžaci (F)	Sve napred navedeno.
Kovin (F)	Utvrđivanje brojnog stanja romske dece i prikupljena dokumentacija zajedno sa pedagoškim asistentima su mi korisni za izradu LAP-a.
Bač (M)	Naravno da koristi, radimo na prevazilaženju problema vezano za decu

	koja neredovno pohađaju nastavu, kao i problema između roditelja koji su u sukobu.
Novi Sad (F)	Informisanje o problemima na terenu, upućivanje roditelja jedni na druge (pedagoški asistent na koordinatora i obrnuto).
Sombor (M)	Pozitivno iskustvo
Apatin (F)	Napred navedeno.
Pančevo (F)	Saradnja sa pedagoškim asistentima je korisna jer je asistent u stalnom kontaktu sa decom i roditeljima i prenosi razne informacije koje su značajne za romsku populaciju.
Bačka Palanka (F)	Pedagoški asistent poznaje potrebe svakog deteta i njegove porodice I zajedno mogu mnogo da pomognu da se dete izvede na pravi put, obezbeđivanjem podrške svako u svom domenu, u učenju i u nabavci finansijske podrške (užbenika, pribora, garderobe, užine, porodičnog savetovališta i ostvarivanja prava).
Kikinda (M)	Pomoć na terenu, oko popisa dece za predškolsko obrazovanje, praćenje redovnosti romske dece u predškolske ustanove, ramena podataka.
Pećinci (M)	/
Zrenjanin (F)	/

Koordinatori koji imaju prilike da saraduju sa pedagoškim asistentima (takvih je 9 osoba) smatraju da je korisna saradnja jer je pedagoški asistent je u stalnom kontaktu sa decom. Asistenti imaju važne podatke i dokumentaciju o broju romske dece koja je koordinatorima korisna u procesu izrade lokalnih akcionih planova za Rome, zajedno rešavaju probleme izostanaka dece, probleme sa kojima se roditelji suočavaju, značajne su im i informacije do kojih zajedno dolaze na terenu.

Pitanje broj 17. Da li saradujete sa zdravstvenim medijatorkama ?

Tabela broj 27. Odgovori koordinatora na pitanje da li saraduju sa zdravstvenim medijatorkama

Opštine	Da li saradujete sa zdravstvenim medijatorkama ?
Indija (M)	Ne postoji zdravstvena medijatorka u Indiji
Bela Crkva (F)	Da, kroz organizaciju sistematskih pregleda, interresorne komisije
Odžaci (F)	Da, izdavanje potvrda za mogućnost kupovine lekova na pozitivnoj listi, participacija opštine u kupovini medikamenata i ortopedskim pomagalicama za Rome.
Kovin (F)	Ne, nepristupačne su i nedostupne.
Bač (M)	Ne postoji zdravstvena medijatorka u Baču.
Novi Sad (F)	Da ali slabo, retko se odazivaju na sastanke, upućujem stranke na njih ako je reč o zdravstvenim legitimacijama
Sombor (M)	Da
Apatin (F)	Ne, verovatno smatraju da nema potrebe.
Pančevo (F)	Da, kroz snimanje zdravstvene situacije građana u romskim naseljima i po potrebi ih uključujemou zdravstveni sistem (utvrđivanje izabranog lekara, obaveštavanje nadležnih službi o pojavi epidemioloških zaraza,..)
Bačka Palanka (F)	Ne postoji zdravstvena medijatorka u Bačkoj Palanci.
Kikinda (M)	Da, kroz izradu lične dokumentacije (zdravstvene knjižice).
Pećinci (M)	Ne postoji zdravstvena medijatorka u Pećincima
Zrenjanin (F)	Da, saradujem sa medijatorkom oko dokumentacije, zdravstvenih knjižica, upisa u matične knjige,..)

Zdravstvene medijatorke po nalogu Ministarstva zdravlja ne smeju da dele podatke do kojih dolaze u svom radu, zbog toga je slaba saradnja zdravstvenih medijatorki sa pedagoškim asistentima i koordinatora. Ministrstvo zdravlja smatra da bi time prekršilo Zakon o zaštiti podataka ličnosti.

Prema rezultatima Upitnika 6 od 13 od koordinatora ne saraduje sa zdravstvenom medijatorkom, od toga u 4 opštine nema angažovane medijatorke, u 2 opštine su medijatorke nedostupne, nepristupačne ili smatraju da nema potrebe da saraduju sa koordinatorima. U jednom slučaju postoji saradnja, ali slaba jer se retko odazivaju na sastanke, koordinatorica upućuje na zdravstvenu medijatorku samo ako je problem stranke zdravstvena legitimacija. U 7 opština koordinatori saraduju sa medijatorkom na poslovima sistematskih pregleda, kupovine lekova i ortopedskih pomagala, zajedničkog utvrđivanja zdravstvene situacije i problema u romskim naseljima.

Zaključak je da Ministarstvo zdravlja treba da omogući koordinatorima pristup bazi podataka koju popunjavaju zdravstvene medijatorke, a uzimajući u obzir odredbe Zakona o zaštiti podataka o ličnosti. Moguće je protokolom o saradnji Ministarstva zdravlja, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Kancelarije za ljudska i manjinska prava, definisati oblike saradnje i način razmene podataka do kojih svi dolaze. Tim pre što su zdravstvene medijatorke Romkinje iz naselja koje dobro poznaju problematiku lokalne zajednice.

Pitanje broj 18. Da li saradujete sa organima JLS ?

Tabela broj 28. Odgovori koordinatora na pitanje da li saraduju sa organima JLS

Opštine	Da li saradujete sa organima JLS ?
Indija (M)	Da, u svim segmentima u zavisnosti od potreba.
Bela Crkva (F)	Da kroz konkurse, pomoć u rešavanju tekućih problema, pomoću vidu novčanih sredstava, pravna pomoć.
Odžaci (F)	Da, lobiranje u korist Roma, iniciranje, donošenja odluka i rešenja.
Kovin (F)	Da, iz oblasti obrazovanja i socijalnih pitanja.
Bač (M)	Da, u sprovođenju programa Dekade Roma.
Novi Sad (F)	Da, u svim segmentima rada JLS.
Sombor (M)	Da, naravno koordinatori su deo JLS.
Apatin (F)	Da u oblasti obrazovanja, stanovanja, kulture, socijalne zaštite, zapošljavanja, zdravlja i informisanja, tj u svim oblastima LAP-a za Rome.
Pančevo (F)	Da, u gradskoj upravi Grada Pančeva koordinator je angažovan na poslovima koji su vezani za sprovođenje Strategije za društvenu integraciju Roma i samim tim saraduje sa svim Sekretarijatima u gradskoj upravi.
Bačka Palanka (F)	Da, učestvujem u izradi i realizaciji mera i aktivnosti za poboljšanje položaja Roma u opštini. Pitana sam za moguća rešenja postojećih problema, zajednički rešavamo iste. Imam mogućnost organizacije aktivnosti i zajedničkih sastanaka. Najvažnije je prihvatanje mojih predloga kao mogućih rešenja od strane nadležnih u JLS.
Kikinda (M)	Da, dajem predloge, prosleđujem zahteve, i dr.
Pećinci (M)	Ne, zbog promene vlasti u opštini.
Zrenjanin (F)	Da, sve u zavisnosti od potrebe.

Koordinatori su deo JLS i razumljivo je da skoro svi saraduju sa opštinskim strukturama (jedan koordinator koji je trenutno van radnog odnosa je naveo svoj subjektivni stav da ne saraduje sa organima opštine zbog promene vlasti), ali je ta saradnja uglavnom široko definisana kao sprovođenje Dekade Roma ili Strategije za integraciju Roma, lobiranje ili iniciranje odluka u korist Roma, ili navode da saraduju u svim segmentima rada JLS. Koordinatorica iz Apatina je preciznije navela oblasti (obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, zdravlje, informisanje, kultura, socijalna zaštita) u kojima saraduje sa JLS, kao i koordinatorica iz Bele Crkve (konkursi, pravna pomoć, novčana-socijalna pomoć).

Zaključujemo da nema ujednačenog okvira saradnje koordinatorica i opština kako bi se stvorio model za sprovođenje lokalnih politika prema Romima u Srbiji. Lokalne samouprave, uz pomoć Kancelarije za ljudska i manjinska prava i Kancelarije za inkluziju Roma na nivou Pokrajine, treba jasno da definišu ulogu koordinatorica, čiji ključni zadaci treba da se odnose na posredništvo između institucija i romske zajednice.

Rad koordinatorica bi trebalo povezati sa lokalnim akcionim planovima (vidi pitanje broj 21.) i rezultate njihovog rada meriti u skladu sa ciljevima LAP-a. Lokalna samouprava treba da ima projektni budžet za pitanja uključivanja romske nacionalne manjine kroz lokalni akcioni plan, a koordinatorica bi trebalo da ima pravo da inicira akcije i predloži izdvajanje sredstava za rešavanje problema koji uočava da su bitni za romsku zajednicu.

Pitanje broj 19. Da li podnosite izveštaj o radu, kome ga podnosite i za koji vremenski period ?

Tabela broj 29. Odgovori koordinatora na pitanje o izveštaju o radu

Opštine	Da li podnosite izveštaj o radu, kome ga podnosite i za koji vremenski period ?
Indija (M)	Da, predsedniku opštine i odeljenju za finansije - jednom mesečno
Bela Crkva (F)	Da, Opštinskom veću - jednom mesečno
Odžaci (F)	Da, Skupštini Opštine - jednom godišnje, ali pišem mesečne izveštaje za svoju evidenciju
Kovin (F)	Da, Odeljenju za opštu upravu i javni sektor - jednom mesečno
Bač (M)	Ne podnosim pismeni izveštaj, ali podnosim po potrebi usmeni izveštaj šefu Odseka za društvenu delatnost.
Novi Sad (F)	Da, načelniku uprave i resornom članu gradskog veća - jednom mesečno, posebno podnosim izveštaje sa putovanja i usavršavanja
Sombor (M)	Da, Odeljenju za društvene delatnosti i gradonačelniku - mesečni i godišnji
Apatin (F)	Da, rukovodiocu odeljenja za društvene delatnosti - jednom mesečno.
Pančevo (F)	Da, sekretaru Sekretarijata za javne službe i socijalna pitanja - godišnji izveštaj
Bačka Palanka (F)	Ne, ali sam podnosila mesečne izveštaje predsedniku opštine dok sam radila
Kikinda (M)	Ne
Pećinci (M)	Ne
Zrenjanin (F)	Da, načelnici, finansijama gradske uprave - mesečni i gradskom zaštitniku – godišnji, od 2007. godine

Izveštaji su pisani dokument na osnovu kojeg se može meriti uspeh rada koordinatora (pedagoških asistenata i zdravstvenih medijatorki) u lokalnoj zajednici. Zato je važno da koordinatori imaju običaj da podnose detaljne izveštaje za određeni vremenski period u kojem se, pored ostalog, navode i podaci o načinu saradnje sa drugima u lokalnoj zajednici.

Prema rezultatima ovog istraživanja 9 od 13 koordinatora podnosi pismeni izveštaj o svom radu (od toga 6 mesečni, 1 godišnji, 2 mesečni i godišnji), dok jedan podnosi usmeni izveštaj po potrebi. Troje koordinatora ne podnose izveštaje, od toga su dvoje van radnog odnosa, a jedan je zaposlen na neodređeno vreme.

Nema propisanog načina izveštavanja o radu koordinatora, izveštaje podnose u različitim vremenskim periodima i različitim osobama (u zavisnosti od toga ko im je nadređeni u opštini). Zbog toga je teško pratiti učinak rada koordinatora kao mere za unapređenje položaja Roma.

Postavlja se pitanje kuda odlaze izveštaji nakon podnošenja datoj osobi, da li se po nekim pokrenutim pitanjima preduzimaju i akcije od strane opštine ka lokalnoj zajednici. Pre će biti da se dragocena iskustva koordinatora u tim izveštajima i završavaju. Izveštaju su još jedan podatak implicitne diskriminacije ukoliko lokalne samouprave ne pridaju važnosti iskustvu koordinatora.

Pitanje broj 20. Da li neko vrši evaluaciju Vašeg rada ?

Tabela broj 30. Odgovori koordinatora na pitanje o evaluaciji rada

Opštine	Da li neko vrši evaluaciju Vašeg rada?
Indija (M)	Ne
Bela Crkva (F)	Ne
Odžaci (F)	Da, računovodstvo
Kovin (F)	Ne
Bač (M)	Da, šef Odseka za društvene delatnosti
Novi Sad (F)	Ne, ali može na osnovu mojih podnetih izveštaja na nivou Uprave
Sombor (M)	Ne
Apatin (F)	Ne
Pančevo (F)	Da, sekretar Sekretarijata za javne službe i socijalna pitanja, član Gradskog veća zadužen za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku
Bačka Palanka (F)	Da, svi meni nadređeni
Kikinda (M)	Da, opštinska služba i Sekretarijat
Pećinci (M)	Ne
Zrenjanin (F)	Da, načelnica, finansije gradske uprave i gradski zaštitnik

Nije definisano da li i ko treba da vrši evaluaciju rada koordinatora, tamo gde se ona vrši evaluaciju sprovode različite osobe u opštini (ili svi nadređeni, kao koordinatorki u Bačkoj Palanci). Više od polovine anketiranih koordinatora (7 osoba od kojih 2 nisu u radnom odnosu) je navelo da niko ne vrši evaluaciji njihovog rada. Zbog toga nema jasno iskazanog učinka njihovog rada, eventualne pohvale za obavljene poslove, dobre ideje ili konkretna rešenja koja su pronašli za svoju zajednicu, a koja mogu biti od koristi drugima (ili možda objavljene u časopisu Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine "Dekada Roma u AP Vojvodini"). Koordinatori rade u teškim uslovima, a rezultati koje postižu moraju biti predmet poštovanja.

Pitanje broj 21. Da li je usvojen LAP za Rome u Vašoj opštini ?

Tabela broj 31. Odgovori koordinatora na pitanje o LAP-u za Rome

Opštine	Da li je usvojen LAP za Rome u Vašoj opštini?
Indija (M)	Ne, razlog je nedostatak sredstava, ne postoji politička volja, najavljeno je usvajanje LAP-a za obrazovanje do kraja 2014.godine
Bela Crkva (F)	Ne
Odžaci (F)	Da, u oblasti obrazovanja, zapošljavanja, zdravstva i stanovanja.
Kovin (F)	Ne, ali je u toku izrada LAP-a.
Bač (M)	Da, LAP za obrazovanje Roma.
Novi Sad (F)	Ne, zato što nije usvojena Strategija socijalne zaštite na nivou Grada u okviru koje je i LAP za Rome.
Sombor (M)	Da, u oblasti obrazovanja i zapošljavanja.
Apatin (F)	Da, za period od 2010-2015. godine u oblasti obrazovanja, stanovanja, zapošljavanja, zdravlja, socijalne zaštite, kulture i informisanja
Pančevo (F)	Da, u oblastima: Unapređenje stanovanja i legalizacija romskih naselja; Unapređivanje socijalne politike i zdravlja Roma, pravo na rad i zapošljavanje; Unapređivanje predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja Roma; Unapređivanje kulture, informisanja, sporta i razvoj civilnog sektora Roma.
Bačka Palanka (F)	Da, u oblasti obrazovanja, stanovanja i zapošljavanja za period 2011-2015. god. i obezbeđena su budžetska sredstva za njegovo sprovođenje, ja sam učestvovala aktivno u njegovoj izradi.
Kikinda (M)	Ne, nije bilo dovoljne političke volje čelnika opštine.
Pećinci (M)	Ne, napisan je LAP ali nije usvojen.
Zrenjanin (F)	Ne

Lokalni akcioni plan podrazumeva inventar različitih mera koje jedna lokalna zajednica preduzima za rešavanje pitanja Roma i Romkinja. Ključni problem u radu koordinatora je najčešće upravo nepostojanje lokalnog budžeta koji bi im bio na raspolaganju radi rešavanja gorućih, a nepredviđenih problema, odnosno nemogućnost da odgovore na zahteve korisnika, koji su istovremeno i osnovni sistemski problemi socijalnog uključivanja romske zajednice: obrazovanje, zdravstvo, zapošljavanje i stanovanje, odnosno infrastruktura u romskim naseljima.

Rezultati ovog istraživanja su takvi da je u 6 od 13 opština usvojen LAP za Rome, u jednoj JLS je u toku njegova izrada, u jednoj je izrađen ali nije usvojen, dok u 5 opština nije niti izrađen niti usvojen. Uglavnom tamo gde su koordinatorska mesta sistematizovana (Odžaci, Sombor, Apatin) usvojen je i budžetiran LAP za Rome (sa izuzetkom Novog Sada gde je koordinatorka zaposlena na neodređeno vreme, ali LAP nije usvojen i budžetiran). Čak i tamo gde koordinatorska mesta nisu sistematizovana ali je angažovan po ugovoru (Pančevo) LAP je takođe usvojen i budžetiran.

Zaključak je da, ukoliko u lokalnoj zajednici postoji koordinatorska mesta koja se zalažu za usvajanje i budžetiranje LAP-a, ovaj dokument se donosi i sprovodi (takođe se može reći i da su koordinatorska mesta najbolje organizovana u opštinama u kojima se izdvajaju najveća sredstva iz budžeta za LAP, kao što je Sombor i Apatin).

Ovaj dokument je obaveza opštine da sprovodi određene mere i na njega se predstavnici lokalne zajednice Roma mogu uvek pozvati. Pored toga što se nalazi na sajtovima lokalnih samouprava, LAP bi trebalo distribuirati i u lokalnoj zajednici kako bi se što više približio Romima i Romkinjama (mali broj romskih porodica ima kompjuter), u suprotnom imamo još jedan oblik implitne diskriminacije jer informacije nisu na adekvatan način distribuirane.

Pitanje broj 22. Da li je saradujete sa romskim NVO sektorom u Vašoj zajednici ?

Tabela broj 32. Odgovori koordinatora na pitanje o saradnji sa romskim NVO sektorom

Opštine	Da li je saradujete sa romskim NVO sektorom u Vašoj zajednici ?
Indija (M)	Da, imamo zajedničke sastanke, pišem predloga projekata za njih.
Bela Crkva (F)	Da u rešavanju problema školske dece, organizaciji proslave Svetskog dana Roma.
Odžaci (F)	Da, opština raspisuje konkurse za romske NVO, ja im pišem predloge projekata.
Kovin (F)	Da u pisanju raznih zahteva i u organizovanju različitih proslava.
Bač (M)	Da u sprovođenju projekata i učešću u njima.
Novi Sad (F)	Da u pitanju su razni oblici saradnje, uglavnom na moju inicijativu.
Sombor (M)	Da, zajednički radimo LAP-ove, strategije, projekte.
Apatin (F)	Da, pišemo zajednički projekte u oblasti kulture i organizujemo zajedno razne manifestacije.
Pančevo (F)	Da, kroz pružanje različitih vidova individualne i kolektivne stručne podrške članovima udruženja i njihovim porodicama.
Bačka Palanka (F)	Da
Kikinda (M)	Da, sa nekim organizacijama su dobri odnosi, ali neke organizacije nemaju ideje, bave se nečim što im nije delatnost.
Pećinci (M)	Ne
Zrenjanin (F)	Da, kroz pruženje potrebnih informacija o aktuelnim konkursima, pomoć pri pisanju projekata i realizaciji bez nadoknade, mada sve to nije deo mog posla.

U svim lokalnim zajednicama u kojima postoje koordinatori postoje i romska udruženja. Skoro svi, 12 od 13 anketiranih koordinatora, saraduju sa romskim nevladinim sektorom u svojoj opštini. Saradnja se odvija kroz projekte (zajedničko pisanje i sprovođenje projekata), rešavanje problema školske dece, organizaciju različitih manifestacija, zajedničku izradu LAP-a, što je dobro jer se na taj način posredno uključuje u lokalnu samoupravu i šira romska zajednica i utiče na odluke koje se tiču Roma. Sem toga, važno je razvijati oblike saradnje unutar romske zajednice kako bi se stalnom interakcijom razmenjivalo znanje i regrutovali potencijalno novi članovi i članice u društvenom angažmanu za opšte dobro.

Pitanje broj 23. Da li pripadate romskoj zajednici ?

Tabela broj 33. Odgovori koordinatora na pitanje da li pripadaju romskoj zajednici

Opštine	Da li pripadate romskoj zajednici ?
Indija (M)	Da
Bela Crkva (F)	Da
Odžaci (F)	Da
Kovin (F)	Da
Bač (M)	Da
Novi Sad (F)	Da
Sombor (M)	Da
Apatin (F)	Da
Pančevo (F)	Da
Bačka Palanka (F)	Da
Kikinda (M)	Da
Pećinci (M)	Da
Zrenjanin (F)	Da

Učešće Roma i Romkinja u sprovođenju Dekade je jedan od temeljnih principa ove inicijative, zbog toga je veoma važna činjenica da su se svi anketirani koordinatori izjasnili da pripadaju romskoj zajednici. To znači da njihovo angažovanje u lokalnim institucijama zaista predstavlja učešće Roma i Romkinja u rešavanju problema ove zajednice.

Pitanje broj 24. Da li govorite romski jezik ?

Tabela broj 34. Odgovori koordinatora na pitanje da li govore romski jezik

Opštine	Da li govorite romski jezik ?
Indija (M)	Da- govorim, čitam, pišem, angažovan sam i kao nastavnik romskog jezika
Bela Crkva (F)	Ne
Odžaci (F)	Ne
Kovin (F)	Da- govorim, čitam, pišem
Bač (M)	Da- govorim, čitam, pišem
Novi Sad (F)	Da- govorim, čitam, pišem
Sombor (M)	Da- govorim beaški dijalekat
Apatin (F)	Ne
Pančevo (F)	Da- govorim, čitam, pišem
Bačka Palanka (F)	Da- govorim, čitam, pišem
Kikinda (M)	Da- govorim, čitam, pišem
Pećinci (M)	Da- govorim, čitam, pišem
Zrenjanin (F)	Da- govorim, čitam, pišem

Važno je da koordinatori govore romski jezik naročito za komunikaciju sa Romima i Romkinjama u onim naseljima gde romsko stanovništvo ne vlada dovoljno srpskim jezikom. Takođe, Romi imaju više poverenja da iznesu svoje probleme osobi koja govori njihovim maternjim jezikom. U istraživanju je 10 od 13 koordinatora navelo da govori romski jezik (ne govore 3F), a jedan je precizirao da govori beaškim dijalektom romskog jezika. Napominjem da u nekim delovima AP Vojvodine Romi govore jezicima drugih nacionalnih zajednica, kao što je to slučaj u Apatinu gde Romi govore uglavnom rumunskim jezikom, tako da (ne)znanje romskog jezika koordinatorke u toj opštini nije presudno za saradnju sa romskom zajednicom.

Pitanje broj 25. Da li govorite neki strani jezik ?

Tabela broj 35. Odgovori koordinatora na pitanje da li govore neki strani jezik

Opštine	Da li govorite neki strani jezik ?
Indija (M)	Da- engleski, ruski
Bela Crkva (F)	Da - nemački
Odžaci (F)	Ne
Kovin (F)	Ne
Bač (M)	Ne
Novi Sad (F)	Da- engleski
Sombor (M)	Da- engleski
Apatin (F)	Ne
Pančevo (F)	Ne
Bačka Palanka (F)	Ne
Kikinda (M)	Da- engleski na B nivou
Pećinci (M)	Ne
Zrenjanin (F)	Da- nemački, delimično engleski

Znanje svetskih jezika važno je za romske koordinate i zato što mogu da komuniciraju sa romskim zajednicama u drugim državama. Korisno je takođe i pri susretima sa međunarodnim organizacijama i donatorima kojima mogu da izlože probleme i potrebe sa kojima su suočeni u svojoj opštini. U upitniku se 6 od 13 koordinatora izjavnilo da govori neki strani jezik (3F, 3M), uglavnom je reč o engleskom, nemačkom ili ruskom jeziku, dok dvoje koordinatora govori po dva strana jezika.

Kao što je romskim studentima učenje stranih jezika na Univerzitetu u Novom Sadu korisno, poželjno bi bilo uvesti i besplatno učenje stranih jezika koordinatorima u lokalnoj zajednici.

Pitanje broj 26. Da li se služite nekim od jezika nacionalnih zajednica u AP Vojvodini ?

Tabela broj 36. Odgovori koordinatora na pitanje da li se služe nekim od jezika nacionalnih zajednica u AP Vojvodini

Opštine	Da li se služite nekim od jezika nacionalnih zajednica u AP Vojvodini?
Indija (M)	Ne
Bela Crkva (F)	Ne
Odžaci (F)	Da – rumunskim jezikom
Kovin (F)	Ne
Bač (M)	Da – slovačkim (govorim, čitam, pišem)
Novi Sad (F)	Ne
Sombor (M)	Ne
Apatin (F)	Ne
Pančevo (F)	Ne
Bačka Palanka (F)	Ne
Kikinda (M)	Ne
Pećinci (M)	Ne
Zrenjanin (F)	Da- mađarskim jezikom

Što se jezika tiče, koordinatori za romska pitanja su u prednosti jer poznaju jezik svoje nacionalne zajednice i većinski jezik. Neočekivan je rezultat u istraživanju da se samo mali broj koordinatora služi jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini (takve su 3 osobe koje govore slovački, mađarski i rumunski), jer važi uverenje da Romi u Vojvodini znaju više od jednog jezika.

Ipak, kad se uzme u obzir znanje romskog jezika, stranih jezika i jezika nacionalnih zajednica u APV, može se zaključiti da je većina koordinatora multilingvalna (što se verovatno ne može reći za većinu službenika u lokalnim samoupravama koji su zaposleni na neodređeno vreme), a onda se postavlja pitanje da li je znanje jezika prednost (samo u slučaju jedne koordinatorke jezičke kompetencije se svode samo na srpski jezik).

Pitanje broj 27. Da li ste aktivni u romskom ili neromskom NVO sektoru ?

Tabela broj 37. Odgovori koordinatora na pitanje da li su aktivni u romskom ili neromskom NVO sektoru

Opštine	Da li ste aktivni u romskom ili neromskom NVO sektoru ?
Indija (M)	Da u udruženjima: "Romkinje Indije", "Crveno vino-Loli mol", "Centar za zaštitu potrošača", "Ženski omladinski centar".
Bela Crkva (F)	Ne
Odžaci (F)	Da, imam svoju organizaciju "Mladi Romi Bogojevo", aktivna sam i u CPZV (neromska NVO).
Kovin (F)	Da, imam svoju organizaciju "Ašunen Rromalen".
Bač (M)	Da, supruga ima Udruženje "Romkinje Bača", aktivan sam i u udruženjima "Rumunka" i "Mladost".
Novi Sad (F)	Da, u "Romskoj ženskoj mreži", osnivačica sam Udruženja Romkinja "Amarilis"
Sombor (M)	Da, u Udruženju "Rumunka" Bački Monoštor.
Apatin (F)	Da, u Udruženju Roma Apatin "Zlatno sunce".
Pančevo (F)	Ne
Bačka Palanka (F)	Da, imam svoje Udruženje "Čarain".
Kikinda (M)	Da, imam svoje Udruženje "Rroma-Rota".
Pećinci (M)	Da, imam svoje Udruženje "Romano anglunipe".
Zrenjanin (F)	Da, u Udruženju "Zvezda Vodilja".

Kroz rad u nevladinom sektoru i saradnju sa drugim nevladinim organizacijama koordinatori zastupaju i interese šire romske zajednice koja je organizovana kroz romska udruženja građana. Čak 11 od 13 koordinatora su aktivni u nevladinom sektoru (6 ima svoje udruženje, 4 su aktivni u drugim romskim NVO, 1 je aktivan i u romskom i u neromskom udruženju građana).

Pitanje broj 28. Da li dobijate časopis Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine "Dekada Roma u AP Vojvodini ?

Tabela broj 38. Odgovori koordinatora na pitanje da li dobijaju časopis Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine "Dekada Roma u AP Vojvodini ?

Opštine	Da li dobijate časopis Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine "Dekada Roma u AP Vojvodini ?
Indija (M)	Da- redovno
Bela Crkva (F)	Da- redovno
Odžaci (F)	Da- redovno
Kovin (F)	Da- redovno
Bač (M)	Da- redovno
Novi Sad (F)	Da- redovno
Sombor (M)	Da- redovno
Apatin (F)	Da- redovno
Pančevo (F)	Da- redovno
Bačka Palanka (F)	Da- redovno
Kikinda (M)	Da- redovno
Pećinci (M)	Da- redovno
Zrenjanin (F)	Da- redovno

Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine je 2011. godine pokrenula časopis "Dekada Roma u AP Vojvodini" koji se finansira iz budžetskih sredstava Pokrajinske Vlade i distribuira svim republičkim ministarstvima, pokrajinskim sekretarijatima, gradovima i opštinama u Vojvodini, međunarodnim organizacijama u Srbiji i koordinatorima za romska pitanja u Pokrajini.

Svi koordinatori su se izjasnili da redovno dobijaju časopis "Dekada Roma u AP Vojvodini". Kancelarija za inkluziju je organizovala namenske kurseve pisanja za štampane medije putem kojih su koordinatori u Vojvodini obučavani za pisanje, oni su i dopisnici ovog lista i šalju vesti o svojim aktivnostima i događajima u svojoj opštini.

Pitanje broj 29. Da li koristite neku drugu literaturu o Romima i na koji način je obezbeđujete?

Tabela broj 39. Odgovori koordinatora na pitanje da li koriste neku drugu literaturu o Romima i na koji način je obezbeđuju

Opštine	Da li koristite neku drugu literaturu o Romima i na koji način je obezbeđujete?
Indija (M)	Da, knjige romskih autora, knjige čija tema su Romi. Nabavljam je direktno od autora, razmenom ili u biblioteci "Trifun Dimić".
Bela Crkva (F)	Ne, ali koristim Internet.
Odžaci (F)	Da, nabavljam publikacije uglavnom sa seminara, sastanaka i kad nađem na različitim tezgama.
Kovin (F)	Ne, nemam uslova da je pribavim ali bih volela da imam literaturu Trifuna Dimića
Bač (M)	Da, "Alav e Rromengo", Rromologije i druge stručne knjige koje koristim i za nastavu romskog jezika (angažovan sam i kao nastavnik romskog jezika).
Novi Sad (F)	Da, literaturu koju objave romske NVO i institucije Vlade, ali najviše putem Interneta.
Sombor (M)	Ne, nemam pristup štampanoj literature, ali koristim ono što mi je na Internetu dostupno.
Apatin (F)	Ne
Pančevo (F)	Da, putem Interneta, biblioteka, prikupljam raznu literaturu sa obuka i seminara.
Bačka Palanka (F)	Ne
Kikinda (M)	Ne, nemamo dostupnost i informacije o knjigama ili publikacijama o Romima.
Pećinci (M)	Ne, nije mi dostupna.
Zrenjanin (F)	Ne, nemam vremena.

Niko nema obavezu da unapredi kapacitete koordinatora pružajući im dodatnu literaturu o Romima, romskom jeziku, kulturi, o radu lokalnih samouprava, o međunarodnim fondovima, itd. Skoro polovina anketiranih koordinatora (6 osoba) se izjasnila da ne koristi nikakvu dodatnu literaturu o Romima, ostali koriste Internet, sakupljaju literaturu sa seminara i obuka, nabavljaju dodatnu literaturu u bibliotekama, koriste literaturu čiji su autori Romi. Ostaje inicijativa na samim koordinatorima koji nemaju dostupnost listama postojeće literature i otuda ne mogu biti agensi samoobrazovanja. Potrebno je da se institucionalno sprovede mera širenja literature, najbolje putem Interneta, jer je očigledno da svi koordinatori imaju solidnu kompjutersku pismenost.

Pitanje broj 30. Da li želite da se dalje usavršavate ?

Tabela broj 40. Odgovori koordinatora na pitanje da li žele dalje da se usavršavaju

Opštine	Da li želite da se dalje usavršavate ?
Indija (M)	Da, u oblasti pisanja projekata, ljudskih prava, javnog nastupa, menadžmenta.
Bela Crkva (F)	Da
Odžaci (F)	Da želim da pohađam kurs engleskog jezika, kurs knjigovodstva, finansijskog poslovanja.
Kovin (F)	Da, želela bih da upišem Pravni fakultet.
Bač (M)	Da, želim da usavršavam romski jezi i da završim sve module treninga za PA.
Novi Sad (F)	Da, već sam upisana na Visoku školu.
Sombor (M)	Da u sferi političke participacije.
Apatin (F)	Da u segmentima mog posla.
Pančevo (F)	Da
Bačka Palanka (F)	Da u segmentima vezanim za moj posao.
Kikinda (M)	Da, kroz studijska putovanja i međunarodnu razmenu iskustava.
Pećinci (M)	Ne
Zrenjanin (F)	Ne

Koncept doživotnog obrazovanja se sada široko prostire u svim državama EU i u onima koje su u procesu pridruživanja. Međutim, kod nas ovaj koncept nije razrađen, kako za većinsko stanovništvo, tako i za i za nacionalne zajednice koje žive u Vojvodini. Otuda je neophodno da se romski koordinatori najpre obaveste o takvoj mogućnosti, a potom izrade individualni planovi njihovog usavršavanja, kao i uske specijalizacije na neka pitanja.

Budući da je mali broj koordinatora u Vojvodini, trebalo bi podsticati njihovu specijalizaciju unutar njihove mreže, budući da su rekli da intenzivno saraduju među sobom. Na taj način bi se od 13 osoba jedna mogla usavršavati za obrazovanje Roma, druga za zdravstvo, treći za političku participaciju, itd.

Koordinatori uglavnom žele da se usavršavaju (11 je takvih osoba) u segmentima vezanim za njihov posao, u oblasti pisanja projekata, ljudskih prava, političke participacije, knjigovodstva, finansijskog poslovanja. Svako novo znanje iz navedenih oblasti im može pomoći u uspešnijem obavljanju posla koordinatora.

Pitanje broj 31. Da li se dobro osećate na funkciji koordinatora ?

Tabela broj 41. Odgovori koordinatora na pitanje da li se dobro osećaju na toj funkciji

Opštine	Da li se dobro osećate na funkciji koordinatora ?
Indija (M)	Da
Bela Crkva (F)	Ne
Odžaci (F)	Ne
Kovin (F)	Da
Bač (M)	Da
Novi Sad (F)	Da
Sombor (M)	Da
Apatin (F)	Da
Pančevo (F)	Da
Bačka Palanka (F)	Da
Kikinda (M)	Neodlučan
Pećinci (M)	Da
Zrenjanin (F)	Ne

Zbog nedovoljno jasno sistemski definisanog položaja i opisa poslova koordinatori nekada imaju osećaj nedostatka autoriteta, kako unutar sistema tako i prema drugim institucijama, kao i da je položaj radnog mesta neadekvatan da bi bili u stanju da odgovore na praktične izazove sa kojima se suočavaju.

Većina anketiranih (9 od 13osoba) se ipak dobro oseća na funkciji koordinatora, uprkos problemima sa kojima se suočavaju u svom radu.

Pitanje broj 32. Da li na funkciji koordinatora osećate da imate moć ?

Tabela broj 42. Odgovori koordinatora na pitanje da li na toj funkciji osećaju da imaju moć

Opštine	Da li na funkciji koordinatora osećate da imate moć ?
Indija (M)	Da imam moć da rešavam probleme, jer imam olakšan pristup institucijama kroz koje radim na rešavanju problema korisnika.
Bela Crkva (F)	Ne
Odžaci (F)	Ne
Kovin (F)	Da jer romska zajednica ima poverenja u mene.
Bač (M)	Ne
Novi Sad (F)	Neodlučna, nekada Da nekada Ne, zavisi od ljudi koji su mi nadređeni.
Sombor (M)	Ne
Apatin (F)	Da zato što sam uspela mnogo da doprinesem svom narodu i naselju.
Pančevo (F)	Da
Bačka Palanka (F)	Ne
Kikinda (M)	Ne
Pećinci (M)	Da zbog poverenja koje romska populacija ima u mene.
Zrenjanin (F)	Ne

Većina koordinatora (7 osoba od 13 anketiranih) smatra da nema moć da nešto promeni u svojoj zajednici (4F, 3M). Možemo da zaključimo da treba podsticati kod koordinatora samosvest o moći koju imaju na toj funkciji i nastojati da tu svoju moć povezuju sa moćima drugih koordinatora u njihovim lokalnom zajednicama. Tako umrežene ih onda smatramo elementima romske elite u procesu nastajanja, naročito treba podsticati koordinatorke da uživaju u svojoj funkciji kao moćnoj.

Pitanje broj 33. Da li kao koordinator možete da utičete na promenu postojeće situacije u Vašoj opštini ?

Tabela broj 43. Odgovori koordinatora na pitanje da li mogu da utiču na promenu postojeće situacije u svojoj opštini

Opštine	Da li kao koordinator možete da utičete na promenu postojeće situacije u Vašoj opštini ?
Indija (M)	Da kroz kreiranje politike prema Romima, ulaženje u srž problema, a potom rešavanje sa različitim nivoima vlasti.
Bela Crkva (F)	Ne jer nemam novčana sredstva predviđena budžetom.
Odžaci (F)	Ne
Kovin (F)	Ne
Bač (M)	Neodlučan, ja predlažem neke konkretne mere i pomoć romskoj zajednici, ali to zavisi od budžeta opštine.
Novi Sad (F)	Da, ja iniciram rešavanje romskog pitanja u Novom Sadu.
Sombor (M)	Da, uticajem na donosiocce odluka da se usvoje strateška dokumenta za poboljšanje položaja Roma.
Apatin (F)	Ne
Pančevo (F)	Da
Bačka Palanka (F)	Ne, nalažost politika je u sve umešana. Koordinator bi morao biti politički aktivan ili da ima funkciju nezavisnog tela (kao predstavnik manjine pri opštini) sa obezbeđenim budžetskim sredstvima za rešavanje problema svoje zajednice. Naravno mora da podnosi izveštaj o svom radu i utrošenim sredstvima. Podrazumeva se stalno zaposlenje i redovna plata.
Kikinda (M)	Da, kroz zahteve, projektne ideje, predloge, saradnju, pomoć, i dr.
Pećinci (M)	Ne, zbog promene vlasti u opštini.
Zrenjanin (F)	Da u nekim situacijama, kao na primer u prvom mesecu mog angažovanja kada sam uticala da svi korisnici socijalne pomoći imaju pravo da dobiju besplatne udžbenike za decu od I-VIII razreda, učine i ekskurzije. Sada sam manje aktivna, umorna sam od posla.

Skoro polovina koordinatora (6 od 13 osoba; (3F, 3M)) smatra da mogu kao koordinatori da utiču na promenu situacije u svojoj lokalnoj zajednici, jedan je neodlučan jer smatra da to zavisi i od rukovodstva opštine a on može da predloži, dok ostalih 6 koordinatora smatraju da ne mogu da utiču na promenu situacije u svojoj lokalnoj sredini (5F, 1M).

Visok procenat osećaja nemoći proističe iz nesigurnosti njihove pozicije, nedostatka mehanizma delovanja, nedostatka ovlašćenja, zavisnosti od nadređenih u JLS i stepena saradnje sa organima opštine, nedostatka budžetiranih sredstava za rešavanje problema (analiza povezana sa pitanjima broj 32. i 31.).

Uočljivo je da žene koordinatorke osećaju da ne mogu da utiču na promenu situacije u svojoj zajednici (5F) zato što su one i u patrijarhalnoj romskoj zajednici možda nedovoljno vrednovane. Zato bi posebnim treninzima trebalo raditi sa Romkinjama koordinatoricama da ovladajau mehanizmom sticanja i održavanja moći.

Pitanje broj 34. Navedite Vaš hobi ?

Tabela broj 44. Odgovori koordinatora na pitanje o njihovom hobiju

Opštine	Navedite Vaš hobi ?
Indija (M)	Fudbal, čitanje literature o istorijskim lokalitetima.
Bela Crkva (F)	/
Odžaci (F)	/
Kovin (F)	/
Bač (M)	Ribolov, muzika.
Novi Sad (F)	Plivanje, šetanje.
Sombor (M)	/
Apatin (F)	/
Pančevo (F)	Čitanje knjiga, vožnja biciklom, Internet.
Bačka Palanka (F)	/
Kikinda (M)	Muzika, knjige, igranje tenisa više od 35 godina.
Pećinci (M)	Muzika
Zrenjanin (F)	Da se naspavam i da mi ne zvoni mobini noću.

Hobi je tekovina modernog društva u kojem individua može da deo vremena posveti sopstvenim interesovanjima. Poznata je činjenica da u patrijarhalnom društvu nije cenjen, naprotiv procena je da "žena koja čita knjige gubi vreme" (videti u radu Savić i Mitro 2013). Samo polovina koordinatora navodi da ima neki hobi (7 osoba), ako pogledamo inventar (fudbal, čitanje, ribolov, muzika, plivanje, vožnja biciklom, tenis) vidimo da to nisu neke aktivnosti vezane za patrijarhalni život žene i muškarca, ali i da su njihova interesovanja šira od onoga što njihov posao zahteva.

Pitanje broj 35. Dopišite šta smatrate važnim, a nismo Vas pitali

Tabela broj 45. Odgovori koordinatora na ono što smatraju važnim, a da nisu pitani

Opštine	Dopišite šta smatrate važnim, a nismo Vas pitali
Indija (M)	/
Bela Crkva (F)	/
Odžaci (F)	/
Kovin (F)	/
Bač (M)	Na zahtev opštine i osnovne škole sam sa pozicije koordinatora za romska pitanja prešao u osnovnu školu da radim kao pedagoški asistent. Smatram da je u svakoj opštini potrebno sistematizovati radno mesto koordinatora, da to bude sigurna pozicija osobe koja će se baviti tom problematikom na efikasan način, jer ne može da pomaže drugima ako nema svoje radno mesto.
Novi Sad (F)	Uglavnom niko ne pita da li mi romski koordinatori imamo sve što nam je potrebno za rad, a najčešće nedostaju sistemska rešenja za različita romska pitanja.
Sombor (M)	/
Apatin (F)	/
Pančevo (F)	/
Bačka Palanka (F)	/
Kikinda (M)	/
Pećinci (M)	/
Zrenjanin (F)	Umorila sam se od omalovažavanja i raznoraznih diskriminacija, kao i od predstavljanja lepih slika dok je praksi mnogo loše. Ja sam veoma iskrena i jednostavna osoba i ne želim ništa da radim što mi ne daje rezultate.

Iznenaduje podatak da je od 13 koordinatora koji imaju tako mnogo različitih problema u lokalnoj zajednici samo njih troje odlučilo da dopiše nešto drugo od onoga o čemu su pitani. Oni bi morali da koriste svaku situaciju da javno saopšte svoje probleme, ali i svoje rezultate.

Zaključak ovog istraživanja je da i ako se funkcija koordinatora za romska pitanja pokazala kao relativno ograničena u dometu, rad koordinatora je značajan jer od njihove angažovanosti u velikoj meri zavisi vidljivost problema Roma u lokalnoj zajednici. Pripadnici romske zajednice imaju osobu kojoj neposredno mogu da se obrate i mogu da veruju da će biti dobro zastupljeni pred institucijama. Sve aktivnosti u vezi sa razvijanjem osetljivosti šire zajednice za potrebe Roma, stvaranje okruženja zasnovanog na uvažavanju različitosti, multikulturalnosti i sprečavanju diskriminacije, moraju biti podstaknute zajedničkim radom institucija i predstavnika romske nacionalne manjine.

U tom smislu je očigledna i potreba za angažovanjem koordinatora za romska pitanja pri svim jedinicama lokalne samouprave, kao osoba koje su upoznate sa problemima Roma u uživaju njihovo poverenje. Na ovaj način se doprinosi uspostavljanju saradnje između lokalnih institucija i pripadnika romske zajednice, efikasnijem rešavanju socijalno ekonomske situacije u kojoj se Romi nalaze, kao i njihovoj integraciji u sve društvene tokove.

6.2. Pedagoški asistenti/kinje: statistički podaci

Program pedagoških asistenata ima za cilj uključivanje Romkinja i Roma u sistem obrazovanja u Srbiji i sprovodi se od 2007. godine od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, a uz podršku Misije OEBS u Srbiji (u okviru projekta "Program podrške Romima", 2006)²⁰. Oni su najpre bili angažovani kao "romski asistenti" u školama koje je pohađao veći broj romske dece i pružali su im dodatnu pomoć u praćenju časova, izradi domaćih zadataka, organizovanju dopunske nastave i posećivali njihove roditelje jednom nedeljno.

Od 2009. godine njihov naziv "romski asistenti" se menja u "pedagoški asistenti", a njihova ciljna grupa više nisu samo Romi, već sva deca koja se suočavaju sa teškoćama u praćenju nastave (Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja "Sl. glasnik RS", br. 72/2009, čl. 117.).

Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja je 2008. godine sproveo evaluaciju rada asistenata sa ciljem da se utvrde informacije o efektima mera uvođenja asistenata (prema: Mihajlović, 2010: 24, Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja 2009: 2). Istraživanje je obuhvatilo rad 24 asistenta u 22 osnovne škole, i mada se o njihovom kontinuiranom angažovanju može govoriti tek od drugog polugodišta 2008/09 školske godine, utvrđeno je da su za kratko veme postigli značajne rezultate. Zaključeno je da je rad pedagoških asistenata je veoma značajan za romsku decu i njihove roditelje, jer pospešuje integraciju zajednice, smanjuje diskriminaciju Romkinja i Roma u predškolskim ustanovama i u školama, uvodi decu u sistem društvene socijalizacije, boreći se tako protiv segregacije u obrazovnom sistemu, a i šire. Njihovi direktni korisnici jesu deca kojima pomažu u snalaženju u školskom okruženju i preovladavanju različitih problema, od nepoznavanja jezika do borbe protiv diskriminacije u školama, ali isto tako i roditelji koji u pedagoškim asistentima vide savetodavce za oblast porodičnog života i socijalnih prava.

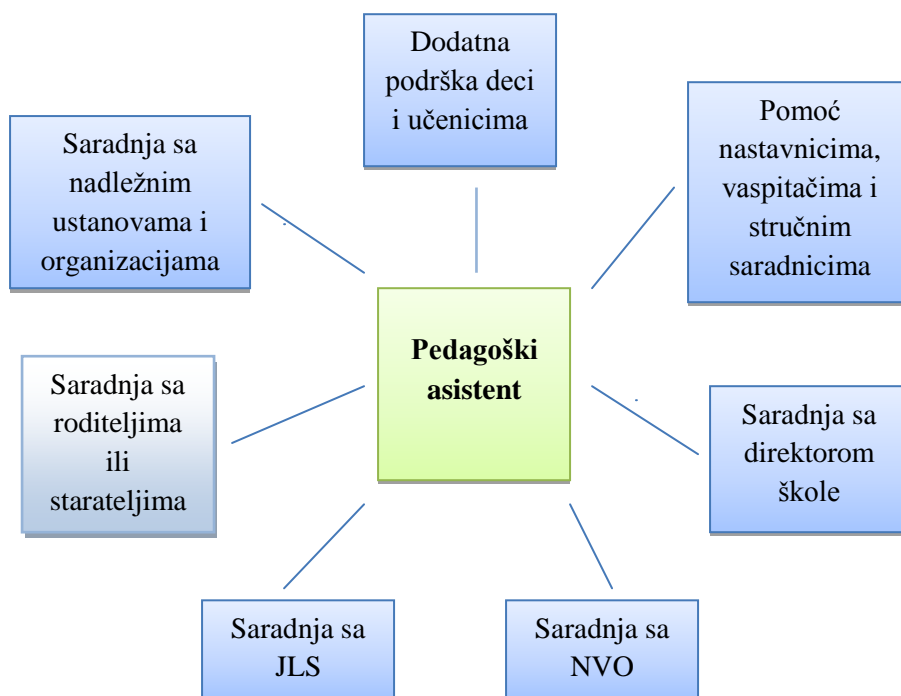
²⁰ U periodu od 2006. do 2010. godine Misija OEBS u Srbiji je, uz finansijsku podršku Evropske Unije, realizovala Program podrške izradi i sprovođenju nacionalne strategije i akcionih planova za inkluziju Roma. Osnovni cilj Programa je bila finansijska i tehnička podrška Ministarstvu prosvete za uvođenje romskih asistenata u nastavi. Na kraju Programa 55 romskih asistenata u nastavi je bilo uvedeno u osnovne škole u Srbiji, dok su pedagoški asistenti (bivši romski asistenti) prepoznati u okviru Zakona o osnovama sistema obrazovanja iz 2009. godine.

Oni rade i na motivaciji roditelja i dece, kojima moraju da pristupe kao različitim korisničkim grupama, jer deca uglavnom ne odustaju svojevolejno od redovnog pohađanja nastave, već pod uticajem roditelja, koji im ili uskraćuju pravo na školovanje usled kulturoloških faktora i stava roditelja ženske dece da je za njih „dovoljan“ i poželjan obrazovni nivo dostignut u nekom od viših razreda osnovne škole, nakon čega decu tog uzrasta „spremaju za udaju“, ili su pod uticajem socio ekonomskih faktora na koje ne mogu da utiču, kao što su sezonske migracije tokom kojih roditelji odvođe decu iz mesta prebivališta, a o tome često ne obaveste asistenta i školu. Problemi zbog kojih deca ne žele da pohađaju nastavu su takođe i loša infrastruktura i higijena u naseljima zbog kojih deca na nastavu dolaze prljava, trpeći podsmeh ostale dece.

Pozicija pedagoških asistenata je sistematizovana u okviru Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja od 2011. godine (Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja "Sl. glasnik RS", br. 52/2011, čl.117.), njihove plate se isplaćuju iz budžeta Republike Srbije, ali nisu zaposleni na neodređeno vreme, već su angažovani po ugovoru na godinu dana koji se obnavlja svake godine.

Važno je napomenuti i da se oni zapošljavaju od strane školske ustanove u kojoj rade, odnosno škola raspisuje konkurs i uz dozvolu školske uprave izdaje ugovor o radu na određeno vreme. Svi imaju najmanje srednju stručnu spremu. Školske 2013/14. godine je u predškolskim ustanovama i osnovnim školama u Srbiji ukupno bilo angažovano **175** pedagoških asistenata, od toga u predškolskim ustanovama 37 asistenata, dok je u osnovnim školama radilo 136 asistenata.

„Pedagoški asistent pruža pomoć i dodatnu podršku deci i učenicima, u skladu sa njihovim potrebama i pomoć nastavnicima, vaspitačima i stručnim saradnicima u cilju unapređivanja njihovog rada sa decom i učenicima kojima je potrebna dodatna obrazovna podrška. U svom radu ostvaruje saradnju sa roditeljima, odnosno starateljima, a zajedno sa direktorom saraduje i sa nadležnim ustanovama, organizacijama, udruženjima i jedinicom lokalne samouprave“ (Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja "Sl. glasnik", br. RS 52/2011, čl. 117.).



Slika broj 1. Opis posla pedagoškog asistenta prema Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja

Ministarstvo prosvete je 2010. godine izradilo i objavilo Pravilnik o programu obuke za pedagoškog asistenta ("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br.11/2010, čl.2.) na osnovu koga je akreditovan modularni Program obuke u okviru rada Centra za doživotno učenje Univerziteta u Kragujevcu:

“Program obuke za pedagoškog asistenta ima za cilj da se lice osposobi za samostalno obavljanje poslova pedagoškog asistenta. Program obuke sadrži uvodni modul, šest obaveznih modula i četiri ponuđena izborna modula od kojih je kandidat za program obuke u obavezi da izabere dva.

Uvodni modul priprema pedagoške asistente za rad u predškolskoj ustanovi, odnosno osnovnoj školi i nakon njegovog pohađanja lice dobija potvrdu, na osnovu koje stiče pravo da konkuriše na radno mesto pedagoškog asistenta. Nakon prijema u radni odnos, na radno mesto pedagoškog

asistenta, predškolska ustanova, odnosno osnovna škola upućuje lice na pohađanje obaveznih i izbornih modula programa obuke.

Šest *obaveznih* modula imaju za cilj da osposobe pedagoške asistente za rad:

- sa porodicom,
- saradnju sa spoljnim saradnicima,
- organizacijama i institucijama,
- pružanje podrške zaposlenima u obrazovno-vaspitnim ustanovama,
- pripremu i realizaciju nastavnih aktivnosti,
- razvoj i bezbednost dece.

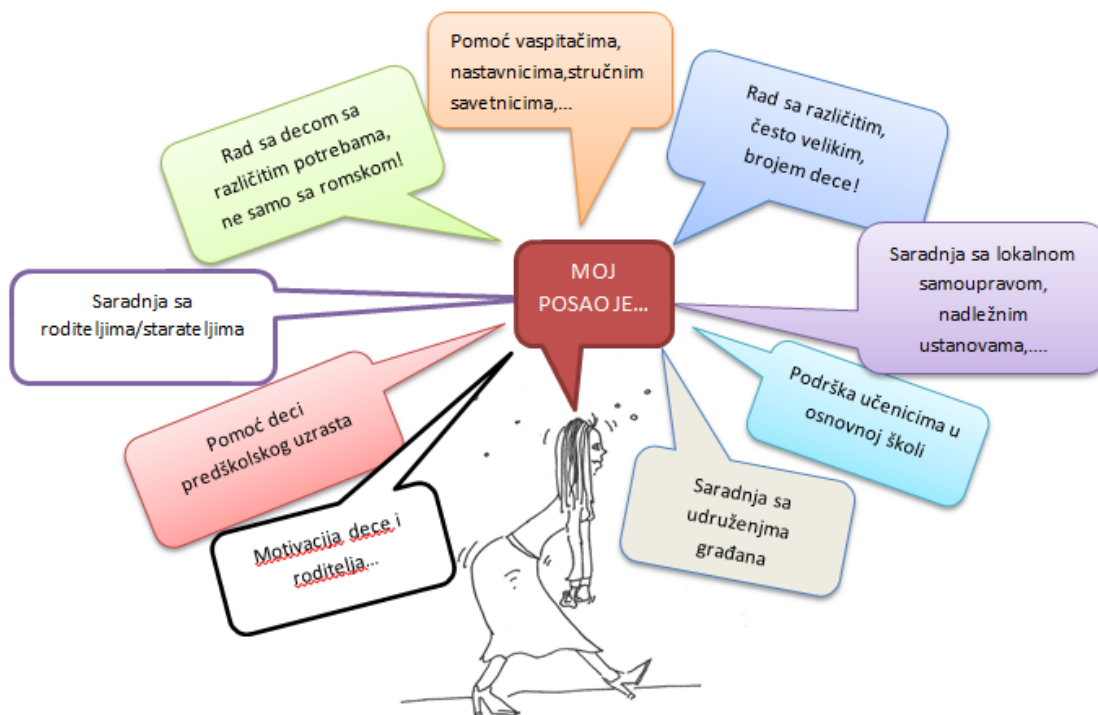
Izborni moduli osposobljavaju pedagoške asistente u pružanju podrške i pomoći:

- deci i učenicima u razvoju jezika i socijalnih veština neophodnih za uspešno školovanje,
- deci i učenicima sa teškoćama u učenju, invaliditetom i smetnjama u razvoju,
- deci i učenicima iz siromašnih porodica, seoske sredine i romske nacionalne zajednice, uz uvažavanje specifičnih obeležja kulture i tradicije.

Svaki modul uključuje teorijski deo, primenu znanja u okviru programa obuke i praktičan rad u obrazovno-vaspitoj ustanovi. Lice koje pohađa program obuke koristi svoje radno mesto za obavljanje praktičnih aktivnosti programa obuke.

Svaki modul iz programa obuke iskazuje se brojem ESPB bodova, a ukupan zbir bodova programa obuke iznosi 36 ESPB.

Nakon završenog programa obuke lice dobija uverenje o pohađanju programa obuke za pedagoškog asistenta ukoliko je pohađalo uvodni modul, šest obaveznih modula i najmanje 80% programa obuke za dva izborna modula”.



Slika broj 2. "Posao" pedagoškog asistenta

Uspešnost rada pedagoških asistenata se meri konkretnim pokazateljima kao što su:

- broj dece upisane u predškolske ustanove i osnovne škole,
- prolaznost dece na tromesečju, polugodištu i kraju godine,
- broj upisane romske dece u srednje škole, i sl.

Postoje brojne prepreke sa kojima se asistenti suočavaju u svom radu kao što su:

- nedostatak prostorije za rad u školama,
- nesenzibilnost ostalih kolega u kolektivu za romsku decu,
- nedovoljna obučenost za rad sa decom sa različitim potrebama (jer rade sa svom decom kojima je potrebna pomoć, ne samo sa romskom, za šta nisu dovoljno kvalifikovani),
- teška materijalna situacija porodica romske dece,
- sezonske migracije njihovih roditelja, itd.

Treba naglasiti i da, u zavisnosti od broja romske dece koja su upisana u određenoj predškolskoj ustanovi ili školi, asistenti vode računa o različitom broju dece.

Institucije i mehanizmi koji rade na unapređenju položaja romske zajednice nemaju obavezu saradnje sa pedagoškim asistentima, što naročito dolazi do izražaja kada govorimo implementaciji lokalnih akcionih planova (LAP) u oblasti obrazovanja, jer ne postoji usklađenost između mandata asistenata za koje je nadležna Republika, odnosno Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i LAP-a koga usvaja i sprovodi opština.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (Social Inclusion and Poverty Reduction Unit - SIPRU 2013:30) je u studiji "Procena efikasnosti lokalnih mehanizama socijalnog uključivanja Roma i Romkinja" doneo sledeće preporuke kako bi se pozicija asistenata osnažila:

- Potrebno je da Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja ujednači broj dece po asistentu, što se može rešiti dodatnim zapošljavanjem u onim predškolskim ustanovama i školama gde jedan asistent vodi računa o velikom broju dece;
- Asistentima treba jasno predstaviti plan rada u narednoj godini i time odgovoriti na strepnje i nedoumice oko budućih zahteva za njihovo angažovanje;
- Neophodno je usaglasiti kriterijume za vođenje baze podataka o romskoj deci i praćenje njihovog uspeha;
- Kroz protokole o saradnji između Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i lokalnih samouprava „povezati“ rad pedagoških asistenata sa ciljevima lokalnih akcionih planova koji se odnose na obrazovanje Roma, takođe precizirati saradnju i razmenu informacija sa koordinatorima za romska pitanja, kroz zvaničan dogovor sa Kancelarijom za ljudska i manjinska prava i lokalne samouprave.
- Definisati saradnju sa Ministarstvom zdravlja kako bi se uspostavila i saradnja između pedagoških asistenata i zdravstvenih medijatorki, kad je u pitanju praćenje zdravstvenog stanja i potreba romske školske dece.

Za sada, koliko znamo, ne postoji detaljno istraživanje o radu pedagoških asistentkinja i asistenata u Republici Srbiji, niti u region (na primer u Vojvodini), niti u domenu jedne lokalne zajednice, kao što su opštine. Detaljnije istraživanje treba da pruži podatke o efikasnosti ove afirmativne mere i elemente za eventualno poboljšanje u radu svih elemenata ove afirmativne mere.

Pedagoški asistenti u AP Vojvodini

U AP Vojvodini je 2013/14. školske godine angažovano **30** pedagoških asistenata u osnovnim školama (20F, 10M) i 15 pedagoških asistenata u predškolskim ustanovama (8F, 7M) – u osnovnim školama je angažovano dva puta više Romkinja nego Roma na navedene pozicije, a u predškolskim ustanovama skoro podjednako.

Sprovela sam istraživanje sa ciljem je da utvrdim uslove, efikasnost i faktore (ne)uspeha rada pedagoških asistenata u AP Vojvodini u osnovnim školama. Upitnik sam poslala mejlom svim asistentima u osnovnim školama u AP Vojvodini (30 osoba), a odgovor sam dobila od ukupno 15, i to većinom Romkinja.

Tabela broj 46. Opštine i gradovi u AP Vojvodini u kojima su angažovani pedagoški asistenti i u kojima su popunili upitnik

Opštine i gradovi u AP Vojvodini u kojima su angažovani pedagoški asistenti	Opštine i gradovi u AP Vojvodini u kojima su popunili upitnik pedagoški asistenti
Subotica, Bogojevo, Apatin, Mali Idoš, Bački Monoštor, Odžaci, Kovačica, Kovin, Alibunar, Pančevo, Opovo, Ada, Horgoš, Kikinda, Novi Bečej, Srpska Crnja, Bač, Ruma, Stara Pazova, Pećinci, Novi Sad, Žabalj, Bačka Palanka, Beočin	Subotica, Bački Monoštor, Odžaci, Kovačica, Kovin, Opovo, Kikinda, Bač, Novi Sad, Žabalj, Bačka Palanka
Ukupno: 45 pedagoških asistenata u 24 opštine u AP Vojvodini (30 OŠ, 15 PU)	Ukupno: 15 pedagoških asistenta u 11 opština (13 OŠ, 2 PU)

Upitnik ima ukupno 16 pitanja raspoređenih u tri celine:

4. Lični podaci,
5. Podaci o uslovima i načinu rada,
6. Podaci o drugim angažovanjima i kompetencijama.

Navedene celine ispituju pol, stručnu spremu, radni odnos, obuke koje su pohađali, zakonsku regulativu, poslove koje obavljaju, nacionalnu pripadnost, znanje jezika (romskog i stranih), saradnju sa NVO sektorom i hobi pedagoških asistenata.

Pitanje broj 1. Pol angažovanih pedagoških asistenata

Ukupno je u osnovnim školama u AP Vojvodini angažovano 30 asistenata, od toga 20 Romkinja, dok je u predškolskim ustanovama zaposleno 15 asistenata od toga 8 Romkinja. Osnovni je rezultat da poslove pedagoškog asistenta u AP Vojvodini u 2013/14. školskoj godini obavlja više Romkinja nego Roma.

Podatak nije neočekivan i u saglasnosti je sa podacima o obrazovanju (vidi pitanje br. 2.), jer su Romkinje u većem broju nego Romi završile visoke strukovne škole ili su u procesu studiranja.

Ponavlja se podatak koji imamo za poslove koordinatora za romska pitanja u lokalnim zajednicama. Dodajemo podatak da su zdravstvene medijatorke isključivo Romkinje. Zaključak je da je više Romkinja nego Roma uključeno u institucionalno sprovođenje afirmativnih mera poboljšanja položaja romske zajednice: obrazovanje, zdravstvo, pitanja zapošljavanja...

Pitanje broj 2. Stručna sprema

Tabela 47. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje o stručnoj spreml

Opštine	Stručna sprema
Bač (M)	Srednja škola IV stepen
Subotica (F)	Visoka strukovna škola za obrazovanje vaspitača, Subotica <u>diplomirala.</u>
Subotica (F)	Srednja škola IV stepen, studiram na Visokoj strukovnoj školi za obrazovanje vaspitača u Subotici, ostao mi je samo diplomski rad.
Novi Sad (F)	Visoka medicinska škola strukovnih studija – <u>diplomirala.</u>
Kikinda (F)	Visoka strukovna škola za obrazovanje vaspitača, Novi Sad <u>diplomirala.</u>
Bačka Palanka (F)	Srednja škola IV stepen.
Bavanište (F)	Srednja škola IV stepen.
Novi Sad (F)	Srednja škola, IV stepen, studiram na Visokoj strukovnoj školi za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu, dala sam sve ispite, ostao mi je samo diplomski rad.
Novi Sad (F)	Srednja škola IV stepen.
Novi Sad (F)	Srednja škola IV stepen, Visoka pedagoška škola - <u>diplomirala.</u>
Opovo (F)	Srednja škola, IV stepen; Visoka tekstilna strukovna škola za dizajn i tehnologiju – <u>diplomirala.</u>
Žabalj (F)	Srednja škola IV stepen, student sam Pravnog fakulteta u Novom Sadu, završila sam prvu godinu studija.
Kovačica (M)	Srednja škola IV stepen.
Odžaci (F)	Srednja škola IV stepen.
Bački Monoštor (M)	Srednja škola IV stepen; Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Subotica - <u>diplomirao</u> 2010. godine.

Školska sprema 15 pedagoških asistenata obuhvaćenih istraživanjem je sledeća:

1. Fakultet: 0;
2. Visoke strukovne škole je završilo 6 osoba: 5F, 1M;
3. Srednju četvorogodišnju stručnu je završilo ukupno 9 osoba: 7F, 2M.

Sa završenim fakultetom je u upitniku ponuđena opcija, ali u praksi nije potvrđena. U srednju školu sam ubrojila i one koji su naveli da su pohađali ili završili prvu, drugu ili treću godinu Visoke strukovne škole ali nisu diplomirali (takve su tri osobe, 3F).

Prema Pravilniku o radu pedagoških asistenata koji je 2010. godine izdalo Ministarstvo prosvete br.110-00-00243/2010-07, str.9) pedagoški asistent treba da pomogne deci kojima je potrebna dodatna podrška u učenju i njihovim nastavnicima tako što će:

"- pružati podršku deci u njihovom opštem jezičkom razvoju i učenju veština koje su potrebne za školu,

- pružati podršku deci koja imaju teškoće u učenju iz bilo kog razloga, uključujući nedovoljno poznavanje srpskog jezika,

- pružati podršku deci sa invaliditetom,

- voditi računa da deca budu srećna i zadovoljna u školi, naročito deca koja trpe verbalno ili fizičko nasilje,

- pomoći da se osigura upis dece u školu, da redovno pohađaju školu i pripremni predškolski program (PPP), kao i da završavaju svoje zadatke i obaveze,

- pomoći da se osigura bezbednost i sigurnost dece u i oko škole,

- pomoći deci u procesu integracije u vršnjačku grupu".

Kao posao pedagoških asistenata se takođe navodi saradnja sa roditeljima ili starateljima i sa nadležnim ustanovama, organizacijama i lokalnim samoupravama tako što će da:

- "podstiču porodice da upisuju decu u predškolsku ustanovu i školu, da osiguraju da redovno pohađaju školu i PPP i rade domaće zadatke,

- objasne i naglase vrednost obrazovanja roditeljima,

- podrže roditelje u njihovom kontaktu sa školom,

- pružaju informacije roditeljima o stručnim ustanovama,

- da prikupljaju informacije i ostvare kontakt sa lokalnim ili nacionalnim državnim institucijama, agencijama i nevladinim organizacijama, jer često porodice mogu imati korist od njihove podrške."

Kada se upoređi stručna sprema 15 asistenata obuhvaćenih istraživanjem sa opisom poslova (vidi pitanje broj 8.) koje obavljaju na terenu, jasno je da je raznovrsnost poslova i odgovornost koju imaju imaju velika i za osobe sa završenim fakultetom.

Zaključak je da su pedagoške asistentkinje, a pogotovu asistenti, nedovoljnog pedagoškog znanja "zaduženi" od Ministarstva prosvete da se bave problematikom koja nadilazi njihova teorijska i praktična znanja potrebna u konkretnim slučajevima u lokalnoj zajednici, čime se dovodi u pitanje i osnova zamisao o efikasnosti afirmativne mere.

Pitanje broj 3. Radite kao pedagoški asistent u predškolskoj ustanovi ili u osnovnoj školi

Tabela broj 48. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje da li rade u predškolskoj ustanovi ili osnovnoj školi

Opštine	Radite kao pedagoški asistent u:
Bač (M)	Osnovnoj školi
Subotica (F)	Predškolskoj ustanovi
Subotica (F)	Osnovnoj školi
Novi Sad (F)	Osnovnoj školi
Kikinda (F)	Osnovnoj školi
Bačka Palanka (F)	Osnovnoj školi
Bavanište (F)	Osnovnoj školi
Novi Sad (F)	Osnovnoj školi
Novi Sad (F)	Osnovnoj školi
Novi Sad (F)	Predškolskoj ustanovi
Opovo (F)	Osnovnoj školi
Žabalj (F)	Osnovnoj školi
Kovačica (M)	Osnovnoj školi
Odžaci (F)	Osnovnoj školi
Bački Monoštor (M)	Osnovnoj školi

U istraživanju je učestvovalo 15 pedagoških asistenata, od kojih 13 radi u osnovnim školama i 2 u predškolskim ustanovama.

Pitanje broj 4. Tip radnog odnosa

Tabela broj 49. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje o tipu radnog odnosa

Opštine	Tip radnog odnosa:
Bač (M)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Subotica (F)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Subotica (F)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Novi Sad (F)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Kikinda (F)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Bačka Palanka (F)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Bavanište (F)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Novi Sad (F)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Novi Sad (F)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Novi Sad (F)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Opovo (F)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Žabalj (F)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Kovačica (M)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Odžaci (F)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana
Bački Monoštor (M)	Povremeni po ugovoru, na godinu dana

Ponuđena su dva tipa radnog odnosa: stalni i povremeni. Podaci pokazuju da su svi pedagoški asistenti angažovani povremeno, po ugovoru na godinu dana, što znači da nemaju sigurno radno mesto. Njihove plate se isplaćuju iz budžeta Republike Srbije, po ugovoru na godinu dana koji (može da) se obnavlja svake godine. Ugovor pedagoški asistenti potpisuju sa školskom ustanovom u kojoj rade, nakon prijavljivanja na raspisan konkurs. Preporuka je da treba omogućiti zaključivanje ugovora pedagoških asistenata na neodređeno vreme i to sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, a ne sa ustanovama u kojima rade, zbog prevencije diskriminacije u sopstvenoj ustanovi. Postoje procedure koje omogućavaju da asistenti prijave diskriminaciju direktoru škole, ali se plaše da to urade zbog potencijalnog gubitka ugovora.

Pitanje broj 5. Angažovani ste kao pedagoški asistent u periodu:

Tabela broj 50. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje o periodu angažovanja

Opštine	Angažovani ste kao pedagoški asistent u periodu:
Bač (M)	Od 03.03. 2014. godine, ali sam radio i ranije kao pedagoški asistent školske 2012/13. godine.
Subotica (F)	Od oktobra 2011. godine.
Subotica (F)	Od oktobra 2013. godine.
Novi Sad (F)	Od 2011. godine
Kikinda (F)	Od novembra 2012. godine, sada sam angažovana do 31.08. 2014. godine, ugovor potpisujemo po jednoj školskoj godini.
Bačka Palanka (F)	Od 2006. godine sam radila kao romski asistent, a od 2009. godine kao pedagoški asistent.
Bavanište (F)	Od 2010. godine.
Novi Sad (F)	Od 01.02.2010. godine.
Novi Sad (F)	Od 2007. godine, radila sam i kao romski asistent.
Novi Sad (F)	Od 2011. godine.
Opovo (F)	Od januara 2012. godine.
Žabalj (F)	Od 2011. godine
Kovačica (M)	Od oktobra 2010. godine.
Odžaci (F)	Od 2007. godine.
Bački Monoštor (M)	Od 2010. godine.

Afirmativna mera uvođenje pedagoških asistenata se sprovodi od 2007. godine, a njihova pozicija je sistematizovana u okviru Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja tek četiri godine kasnije - od 2011. godine. Za proteklih 7 godina (2007-2014) u nekim školama se zadržala ista osoba a u nekima je bilo promena, što ima uticaja na efikasnost ove mere u datoj lokalnoj zajednici. Prosečno radno iskustvo anketiranih 15 pedagoških asistenata u AP Vojvodini je 3,6 godina, što nije dovoljno dug period da se savlada znanje, zatim postigne rutina u poslovima, i stekne naklonost kolektiva i šire lokalne zajednice. Zaključujemo da su pozicije

asistenata u Vojvodini relativno stabilne, ali činjenica jeste da su svake godine suočeni sa neizvesnošću da li će im ugovori biti obnovljeni.

Pitanje broj 6. Navedite podatke o obukama namenjenim pedagoškim asistentima koje ste pohađali, godinu i organizatore obuka:

Tabela 51. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje o obukama namenjenim pedagoškim asistentima koje su pohađali

Opštine	Navedite podatke o obukama namenjenim pedagoškim asistentima koje ste pohađali, godinu i organizatore obuka:
Bač (M)	Nisam pohađao obuku za pedagoškog asistenta, ali radim od ranije i kao nastavnik romskog jezika
Subotica (F)	1. Modul "Podrška uspostavljanju uspešnije saradnje PA i OŠ/PU sa porodicama 2012. god. MPN; 2. Modul "Pružanje podrške za nastavne aktivnosti" 2012 god. MPN; 3. Modul "Podrška povezivanju PA sa spoljašnjim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama 2012. god. MPN; 4. Modul "Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno vaspitnoj ustanovi" 2012. god. MPN;
Subotica (F)	Pohađala sam prva 4 modula koji su bili obavezni i organizovani od strane MPN, ostalo je još 4 koje MPN još nije organizovalo; 1. Modul "Podrška uspostavljanju uspešnije saradnje PA i OŠ/PU sa porodicama 2012. god. MPN; 2. Modul "Pružanje podrške za nastavne aktivnosti" 2012. god. MPN; 3. Modul "Podrška povezivanju PA sa spoljašnjim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama 2012. god. MPN; 4. Modul "Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno vaspitnoj ustanovi" 2012. god. MPN.
Novi Sad (F)	Uvodni modul koji je imao za cilj da pripremi pedagoškog asistenta za rad u predškolskoj ustanovi, odnosno školi; Teme sledećih modula su bile: rad sa porodicom, saradnja sa spoljnim saradnicima, organizacijama i institucijama, pružanje podrške zaposlenima u obrazovno-vaspitnim ustanovama, priprema i realizacija nastavnih aktivnosti. Organizovani su u periodu 2011-13. godine od strane MPN i CIP-a.
Kikinda (F)	1. "Uloga asistenata za podršku učenicima romske nacionalnosti u obrazovno vaspitnoj ustanovi" CIP 2009. god.; 2. "Izgradnja zajednice, konstruktivna komunikacija u odeljenju" CIP 2009. god.; 3. "Uvodna obuka za PA" MPN 2010. god.; 4. "Pružanje podrške u nastavnim aktivnostima" MPN 2012. god.; 5. "Podrška uspostavljanju uspešne saradnje PA/OŠ sa porodicama MPN 2012. god.; 6. "Podrška povezivanju PA sa spoljašnjim

	saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama 2012. god. MPN; 7. "Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno vaspitnoj ustanovi" 2012. god. MPN
Bačka Palanka (F)	Prošla sam sve seminare kao romski i pedagoški asistent koje su organizovali MPN, OSCE i CIP i dobila sertifikate za njih; 1."Uloga asistenata za podršku učenicima romske nacionalnosti u obrazovno vaspitnoj ustanovi" CIP 2009. god.; 2."Izgradnja zajednice, konstruktivna komunikacija u odeljenju" CIP 2009. god.; 3."Uvodna obuka za PA" MPN 2010. god.; 4."Pružanje podrške u nastavnim aktivnostima" MPN 2012. god. 5."Podrška uspostavljanju uspešne saradnje PA/OŠ sa porodicama MPN 2012. god.; 6."Podrška povezivanju PA sa spoljašnim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama 2012. god. MPN; 7."Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno-vaspitnoj ustanovi" 2012. god. MPN;
Bavanište (F)	Prošla sam sve seminare koje je organizovalo Ministarstvo prosvete i nauke.
Novi Sad (F)	1. Obavezna uvodna obuka za PA, MPN 2010. god.; 2. Tri modula obuke za PA, MPN, 2012. god.; 3. ROMED, Savet Evrope, Prva obuka za medijatore u obrazovanju 2011. god.; 4.ROMED, Savet Evrope, Druga obuka za medijatore u obrazovanju 2012. god.
Novi Sad (F)	1.Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Prvi ciklus obuke asistenata za podršku učenicima romske nacionalnosti 2006. god.; 2. CIP, Obuka PA i predstavnika OŠ 2010. god; 3. MPN, Uvodni modul za PA 2010. god.; 4. MPN, Prvi i drugi obavezni modul za PA 2012. god.; 5. MPN, Treći i četvrti obavezni modul za PA 2012. god.;
Novi Sad (F)	1. Modul "Podrška uspostavljanju uspešnije saradnje PA i OŠ/PU sa porodicama 2012. god. MPN; 2. Modul "Pružanje podrške za nastavne aktivnosti" 2012 god. MPN; 3. Modul "Podrška povezivanju PA sa spoljašnim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama 2012. god. MPN; 4. Modul "Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno-vaspitnoj ustanovi" 2012. god. MPN
Opovo (F)	1.Uvodni modul obuke 2011.god. MPN; 2. Modul "Podrška uspostavljanju uspešnije saradnje PA i OŠ/PU sa porodicama 2012. god. MPN, CIP; 3. Modul "Pružanje podrške za nastavne aktivnosti" 2012. god. MPN; 4. Modul "Podrška povezivanju PA sa spoljašnim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama 2012. god. MPN; 5. Modul "Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno vaspitnoj ustanovi" 2012. god. MPN;
Žabalj (F)	Sve obuke koje je organizovalo MPN, ni jednu nisam propustila.
Kovačica (M)	1.Uvodna obuka za PA, 2010. god. MPN, EU, OEBS; 2. PA Modul „Podrška uspostavljanju uspešne saradnje PA i predškolske ustanove/osnovne škole sa porodicama“ i modul ”Pružanje podrške za

	nastavne aktivnosti”, MPN, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, CIP, OEBS, Švedska agencija za međunarodni razvoj i Univerzitet Kragujevac; 3. Modul „Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno-vaspitnoj ustanovi“ i modul „Podrška povezivanju PA sa spoljašnim saradnicima, organizacijama i stručnim unstitusijama“, 2012. god., MPN, Kancelarija za ljudska i manjinska prava, Univerzitet u Kragujevcu, Obrazovni forum Beograd, Švedska agencija za međunarodni razvoj, OEBS, UNICEF i Švajcarska organizacija SDC;
Odžaci (F)	1. Uloga asistenta za podršku učenicima romske nacionalnosti u obrazovno-vaspitnim ustanovama u Beogradu MPN, OEBS, 2006. god.; druga sesija održana 2007. godine u Subotici; 2. Izgradnja zajednice i konstruktivna komunikacija u odeljenju, CIP 2009. god.; 3. Uvodna obuka za PA, MPN, 2010. god.; 4. "Ni crno ni belo - kreiranje inkluzivnih strategija-senzitivizacija za potrebe dece i porodica iz manjinskih i marginalizovanih grupa; 5. Modul "Podrška uspostavljanju uspešnije saradnje PA i OŠ/PU sa porodicama 2012. god. MPN, CIP; 6. "Podrška povezivanju PA sa spoljašnim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama 2012. god. MPN; 7. Izazovi i rešenja PA u radu, EHO 2011. god.;
Bački Monoštor (M)	/

Pravilnik o programu obuke za pedagoškog asistenta (Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik, br. 11/2010) na osnovu koga je akreditovan modularni program obuke u okviru rada Centra za doživotno učenje Univerziteta u Kragujevcu, predviđa uvodni modul, šest obaveznih modula i četiri ponuđena izborna modula od kojih je kandidat/kinja u obavezi da izabere dva. Međutim, do školske 2013/14. godine Ministarstvo prosvete i nauke je od obaveznih šest modula organizovalo uvodni modul i četiri obavezna, tj. za četiri godine od donošenja Pravilnika, Ministarstvo prosvete (usled nedostatka finansijskih sredstava) nije ni organizovalo sve obuke koje su bile predviđene. Ovome dodajemo i podatak da dve osobe koje rade na poziciji pedagoškog asistenta nisu pohađale nikakve obuke (2M), ali je jedan od njih završio Visoku školu za obrazovanje vaspitača i može se uvažiti kao kompetentan za taj posao.

To potvrđuje zaključak da su pedagoški asistenti "ostavljeni" (vidi pitanje broj 2. i 8.) sa nedovoljnim znanjem i nedovršenim programom obuke da obavljaju vrlo odgovorne i zahtevne poslove, što umanjuje značaj njihovog rada. Ipak, činjenica je i da su sami pedagoški asistenti procenili da im je znanje neophodno, pa su pohađali i druge vrste sticanja znanja što pokazuju i

podaci u tabeli (Tabela broj 51.). Napominjem da se i ovde pokazuje da pedagoški asistenti u isto vreme imaju i druga zaduženja, na primer obavljaju poslove nastavnika za romska pitanja.

Pitanje broj 7. Navedite: a) Pravilnik po kome radite ; b) Plan i program po kome radite; c) udžbenike koje koristite; d) nastavna sredstva koja koristite:

Tabela 52. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje o Pravilniku, Planu i programu po kome rade, udžbenicima i nastavnim sredstvima koja koriste:

Opštine	Navedite: a) Pravilnik po kome radite ; b) Plan i program po kome radite; c) udžbenike koje koristite; d) nastavna sredstva koja koristite:
Bač (M)	a) Ne postoji poseban Pravilnik za asistente; b) Plan i program MPN: globalni i operativni; c) Udžbenike predviđene za konkretan razred; d) radne sveske, radni listovi, kartice, ... Radim sa decom koja rade po individualnom obrazovnom planu, zajedno sa učiteljem ili razrednim starešinom.
Subotica (F)	/
Subotica (F)	a)/ ; b) 1-4 razreda srpski i matematika, IOP; c) Eduka, Kreativni centar, Zavod za izdavanje udžbenika, Pčelica, Oglodalce, sajтови sa vežbama namenjenim učenicima; d) kompjuter, internet, štampač, skener, kreda, tabla, kartice sa slikama, brojevima ili rečima, slovarica, domine, ... Plan je napravljen u saradnji sa stručnom službom i učiteljima na osnovu prioritete potrebe podrške. Učenici sa kojima radim nisu u mogućnosti da u potpunosti prate sadržaje udžbenika. Često vežbe sami osmišljavamo, koristimo sadržaje drugih udžbenika, didaktičke igre,...
Novi Sad (F)	a) Pravilnik o radu PA; b) Urađen od strane PA u saradnji sa direktorom škole; c) koristim nastavna sredstva koja koriste učitelji i nastavnici; d) didaktička sredstva, stručnu literaturu, nastavne listiće.
Kikinda (F)	a) Radim po Pravilniku po kome rade i svi ostali zaposleni u školi na puno radno vreme; b) Plan i program osmišljavam u saradnji sa učiteljicama i nastavnicima, u skladu sa mogućnostima deteta kome je potrebna moja pomoć; c) Zavod za udžbenike je izdavač knjiga iz srpskog i matematike za prvi i drugi razred; d) Knjige, didaktički materijali koji podržavaju metode rada sa decom Marije Montesori.

Bačka Palanka (F)	a) Pravilnik o radu u osnovnoj školi;
Bavanište (F)	Po IOP - programu
Novi Sad (F)	a) Pravilnik o radu PA; b) Plan i program izrađujem u saradnji sa pedagogom škole i nastavnim osobljem; c) Udžbenike od I do VIII razreda koje su predmetni nastavnici odabrali; d) Didaktički materijal, sva pomagala u nastavi koja olakšavaju rad deci; Plan i program izrađujem u saradnji sa pedagogom škole i nastavnim osobljem. U školi "Jožef Atila" u Novom Sadu ima 48 odeljenja, od toga ima oko 200 učenika kojima je potrebna podrška u učenju. Na kraju svakog kvartala se dogovaram sa pedagogom i razrednim starešinama kojim učenicima je potrebna podrška i na koji način.
Novi Sad (F)	a) Pravilnik o osnovnim školama; b) Školski plan i program; c) Školske udžbenike i pripremu za učitelje; d) Vežbanke, nastavne listiće, magnetnu tablu sa drvenim slovima.
Novi Sad (F)	a) Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa (Službeni glasnik RS br. 59/10); b) Pripremni predškolski program, Model B; c) Stručna literatura, priručnici odobreni od PU; d) Sva raspoloživa i odobrena sredstva. Zavisno od potreba planiram adekvatne aktivnosti i realizujem ih uz pomoć svih sredstava kojima vrtić raspolaže.
Opovo (F)	a) Pravilnik o programu obuke za PA; b) Individualni i globalni operativni plan koji samostalno izrađujem; c) Udžbenike koje koriste nastavnici u redovnoj nastavi; d) Radni listovi, igračke, igre, Montesori materijali; Pravilnik o programu obuke za pedagoškog asistenta bliže određuje kompetencije pedagoškog asistenta što mi omogućava da odredim polje na kome mogu da delujem. Ukoliko radim sa učenicima koji rade po IOP-u, za časove se pripremam. Udžbenike za redovnu nastavu koristim ukoliko učenik radi domaće zadatke iz njih, uglavnom koristim druge materijale, radne listove, igre, igračke koje učenicima omogućavaju da savladaju gradivo ili vežbaju na njima prilagođen način, nastavna sredstva se prilagođavaju potrebama učenika.
Žabalj (F)	a) Radim po Pravilniku iz 2009. godine; b) Po planu i programu iz 2013. godine; c) Koristimo sve udžbenike; d) Koristimo sve što nam je od koristi i što imamo.
Kovačica (M)	a) Po pravilniku i rasporedu koji je odredio direktor; b) Radim u dogovoru sa učiteljima i nastavnicima; c) bukvar, radne sveske, čitanka, matematika,... d) nastavni listići, šolarke, bojanke, kompjuter, lap top,... - Sa direktorom sam se dogovorio, napravili smo raspored koji čas šta

	radim, gde sam, u kom odeljenu, a sa učiteljima i nastavnicima se dogovaram sa kojim učenicima radim i šta treba da radim.
Odžaci (F)	a) Pravilnik o radu PA postoji i objavljen je od strane MPN koji nam daje smernice i podseća kojisu bitni segmenti u našem radu i direktor ga ima; b) Plan i program se utvrđuje na početku školske godine, u zavisnosti od potrebe i prirode problema, sačinjen je u saradnji sa direktorom i nastavnim kolektivom (redovna nastava, poseta porodicama kao najprioritetnija i podrška učenicima), i po planu koji se radi za decu koji rade po inkluziji (prilagodjen ili redukovan, odnosno u skladu sa njihovim sposobnostima); c) Bukvar, čitanke, udžbenici iz svih predmeta, pčelica, radni listovi iz srpskog jezika i matematike, pripremljen materijal od učitelja;d) slovarice, matematički blokovi, palice, štapici, žetoni, računaljke, mozgalice za vežbe pamćenja, sredstva za likovnu kulturu, sličice i kartoni sa brojevima i slovima, pojmovima iz okoline;
Bački Monoštor (M)	a)/ ; b) / ; c) Po nedeljnom ,mesečnom i godišnjem planu i programu; d)/

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je 2010. godine donelo Pravilnik o radu pedagoških asistenata (Pravilnik Ministarstva prosvete RS br. 110-00-00243/2010-07). Na pitanje o Pravilniku po kome rade samo su tri asistentkinje od anketiranih 15 asistenata potvrdile da rade po Pravilniku o radu, jedan asistent čak tvrdi da ne postoji Pravilnik o radu pedagoških asistenata, ostali su navodili da rade po Pravilniku o osnovnoj školi ili Pravilniku o predškolskom obrazovanju, po IOP-u, ili po "Pravilniku koji je direktor odredio".

Zaključujem da Romi i Romkinje koji su angažovani kao pedagoški asistenti nisu dovoljno upućeni u Pravilnik o radu pedagoških asistenata, jedan broj izrađuje plan i program u saradnji sa direktorom škole, predmetnim nastavnicima i pedagozima na osnovu planu i progama za tekuću školsku godinu, što je dobar podatak, jer se vidi da su uključeni u kolektiv škole.

Što se tiče korišćenja udžbenika i nastavnih sredstava, potvrđuje se isti podatak - koriste udžbenike za konkretan razred koje koriste nastavnici i učitelji i nastavna sredstava koja se koriste i inače u redovnoj nastavi.

Utisak je da pedagoški asistenti očekuju da im neko objasni, ili da dobiju u ruke fotokopiju Pravilnika ili Plana i programa po kome rade. Deo odgovornosti za ovakvu situaciju snosi Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja koje organizuje stručne obuke asistenata u toku kojih su morali da asistente upoznaju sa zakonskom regulativom i njihovim zadacima. Dužnost je i uprave škole da ih o tome obavesti, da ih nauči, kontroliše i procenjuje u kojoj meri je asistentima ovakva pomoć potrebna. Takođe, Nacionalni savet romske nacionalne manjine bi morao da preuzme deo odgovornosti za rad pedagoških asistenata na terenu, jer po zakonskoj regulativi imaju nadležnosti u oblasti obrazovanja, informisanja, službene upotrebe jezika i kulture, a u okviru ovog tela postoji i Odbor za obrazovanje.

Pitanje broj 8. Koje poslove obavljate u OŠ/PU i sa koliko dece radite ?

Tabela broj 53. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje koje poslove obavljaju u OŠ/PU i sa koliko dece rade

Opštine	Koje poslove obavljate u OŠ/PU i sa koliko dece radite ?
Bač (M)	Pomažem deci koja rade po IOP-u, radim u dnevnom boravku, asistiram deci u izradi domaćih zadataka, obaveštavam roditelje o nepohađanju nastave, pomažem psihologu prilikom testiranja dece romske nacionalnosti u predškolskoj ustanovi, pomažem učiteljima u pisanju IOP-a. Radim sa 43 romske i neromske dece kojima je potrebna moja pomoć.
Subotica (F)	Sprovođenje lične higijene (održavanje čistoće tela i odeće), kulturno higijenske navike, ponašanje prema vaspitačima, vršnjacima i okruženju, razvijanje pažnje, stvaranje saradničkih odnosa, razvoj i rad na grafomotorici, rad na prepoznavanju boja i imenovanju voća, povrća, imenovanje stvari uz pomoć sličica ili konkretnih predmeta, adaptacija dece u vrtiću, rad na grupnom i zajedničkom igranju u timu. U Suboticu dolaze deca Roma povratnika iz inostranstva, tako da radim i na obezbeđivanju dokumenata dece, prijavi boravka zdravstvenih knjižica, lekarskih pregleda, itd. Ukupno radim sa 120 dece, ali nije svakom detetu potreban isti nivo podrške, aktivno i konstantno radim sa 10 dece po IOP-u.
Subotica (F)	Podrška učiteljicama i deci na času (deca sa diferenciranim planom imaju IOP, slabije usvajaju predviđene sadržaje); član Lutkarske sekcije, Tima za saradnju sa roditeljima, Tima za socijalni program;

	<p>zadužena za saradnju sa institucijama i organizacijama u lokalnoj sredini i društvenoj zajednici, Edukativnim Centrom Roma, Subotica; kućne posete, razgovori sa roditeljima o potrebnim intervencijama, školskom postignuću učenika, uručujem pozive na razgovor sa stručnom službom u školi,...); saradnja sa institucijama i organizacijama pri podršci roditeljima, deci, učiteljima, nostrifikacija svedočanstva, rešavanje ličnih dokumenata, intervencije i podrška deci u oblasti ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu, lična dokumenta – pravni subjektivitet; podrška u obezbeđivanju školskog pribora i udžbenika za siromašnije učenike</p>
Novi Sad (F)	<p>Rad sa učenicama, rad sa porodicama, poseta naselju; saradnja sa JLS;Aktivno radim sa 10 dece koja konstantno trebaju moju pomoć, ali radim isa drugom decom koja povremeno imaju potrebu za mojom asistencijom. Radim i sa romskom i sa neromskom decom.</p>
Kikinda (F)	<p>Pomažem deci u učenju, saradujem sa nastavnim kadrom i roditeljima dece. Konstantno radim sa 25 dece kojima je potrebna dodatna pomoć i podrška u učenju. Procenu kojoj deci je potrebna moja pomoć radim sa nastavnicima i pedagogom škole. Radim i sa romskom i sa neromskom decom.</p>
Bačka Palanka (F)	<p>Pružam podršku deci u učenju, saradujem sa njihovim roditeljima, pomažem u nabavci udžbenika, organizujem vannastavne aktivnosti, pomažem u pribavljanju dokumenata i sl. Radim ukupno sa 45 učenika od 1-8 razreda, ali aktivnu i konstantnu podršku pružam učenicima od 1-4 razreda, njih 20. Najveći broj je romske nacionalnosti, ali ima i neromske dece.</p>
Bavanište (F)	<p>Pomoć deci u radu na časovima srpskog jezika, matematike, sveta oko nas, fizičkog vaspitanja, ali i na drugim časovima gde se ukaže potreba. Radim sa 110 dece, zajedno sa učiteljima i predmetnim nastavnicima. Pružam podršku u zavisnosti od njihovih potreba. Deca su i romske i neromske nacionalnosti.</p>
Novi Sad (F)	<p>Pružam podršku romskim i neromskim učenicima u učenju. Posećujem romske porodice u naselju Adice i na Telepu (deca koja su neredovna, koja su disciplinski problem ili ukoliko ima potrebe da se prenesu važne informacije roditeljima vezane za napredak njihove dece). Saradjujem sa romskim i neromskim NVO u cilju prikupljanja sredstava za rad deci (školski pribor, sredstva za higijenu, garderoba i obuća, pravna pomoć). Saradjujem sa nastavnim osobljem u cilju unapređivanja svog rada sa učenicima. Motivisem roditelje da upišu decu u školu kao i kod neredovne dece da ih šalju redovno na nastavu.</p>

	Motivišem roditelje da dolaze u školu da se raspituju za napredak dece, upoznajem decu sa afirmativnim merama kada treba da upišu srednju školu.
Novi Sad (F)	Asistencija nastavnicima u nastavi i pomoć deci u prvih devet odeljenja.
Novi Sad (F)	Radim na poludnevnom boravku sa 120 dece, asistiram vaspitačima. Individualno radim sa 35 dece koja imaju potrebu za dodatnom obrazovnom podrškom.
Opovo (F)	U OŠ pomažem učenicima kojima je potrebna dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju, staram se da redovno dolaze u školu, da imaju pribor i da rade domaće zadatke, motivišem i podstičem u učenju i učešću u drugim aktivnostima, pomažem učenicima da se integrišu u odeljenje, podstičem pozitivan odnos učenika u odnosu na decu kojoj je potrebna podrška, pružam pomoć u učenju srpskog jezika kao nematernjeg ukoliko je potrebna, staram se o bezbednosti učenika. Pružam pomoć nastavnicima u pripremi i realizaciji vaspitno – obrazovnog procesa, organizaciji posebnih aktivnosti na nivou odeljenja, procesu integracije učenika kojima je potrebna dodatna podrška u odeljenje, uključivanjem u tim za podršku učeniku za koga se izrađuje individualni obrazovni plan. Sarađujem sa roditeljima i porodicom, uspostavljam vezu između porodice i škole, obaveštavam porodicu ili učitelja/razrednog starešinu o napretku učenika ili njegovim potrebama, informišem roditelje o vrstama pomoći i podrške koje su dostupne u lokalnoj zajednici, radim na sticanju samopoštovanja i socijalizaciji u kulturu u kojoj se formalno obrazovanje sprovodi, podstičem porodice da uključe decu u sistem obrazovanja. Sarađujem sa Centrom za socijalni rad i organizacijama civilnog društva. Radim sa 55 učenika. Osnovna škola „Dositej Obradović“ u Opovu ima tri izdvojena odeljenja, u Barandi, Sefkerinu i Sakulama, tako da sam angažovana u svim mestima prema utvrđenom rasporedu rada PA.
Žabalj (F)	Radim sa svom decom koja imaju poteškoće u učenju, radim individualno, u grupama, po IOP-u, radim na terenu sa roditeljima i decom.
Kovačica (M)	Kao PA radim sa 12 učenika kojima je potrebna moja pomoć, a odnosi se na srpski jezik i matematiku, obilazim porodice učenike, razgovaram sa roditeljima, itd.
Odžaci (F)	Prisutna sam na redovnim časovima sa učiteljima i pružam podršku učenicima u savladavanju gradiva, pomoć u izradi domaćih zadataka po potrebi, radim individualno sa decom koja rade po posebnom planu, prisutna sam na testiranju sa pedagogom i prevodim ukoliko

	dete ima jezičku barijeru ili siromasan fond reči, vodim računa da li su sva romska deca upisana u prvi razred i vrtić, pratim redovnost pohađanja u školi, pružam podršku starijim učenicima iz različitih predmeta, promovišem romsku kulturu i ženski aktivizam za romske devojčice, pripremam različite radionice i uključujem decu koja nisu romska. Imam sekciju recitatora na romskom jeziku. Radim ukupno sa 44 učenika.
Bački Monoštor (M)	Radim u produženom boravku sa 25 romske dece i dece iz socijalno ugroženih porodica uzrasta od 1-4 porodica, kao i personalni inkluzivni program sa 2 dece (jedno romsko i jedno neromsko).

Ministarsvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja je u Pravilniku o radu pedagoških asistenata (Pravilnik Ministarstva prosvete RS br. 110-00-00243/2010-07) definisalo inventar njihovih poslova (pružaju pomoć i dodatnu podršku deci predškolskog uzrasta i učenicima u osnovnoj školi, pomoć vaspitačima, nastavnicima i stručnim savetnicima, saraduju sa roditeljima, odnosno starateljima dece, nadležnim ustanovama, udruženjima, lokalnom samoupravom, ...).

Ipak dugačka lista različitih poslova koje su navodili pedagoški asistenti u upitniku (tabela broj 53.) koje dnevno obavljaju na terenu, pokazala je da su za rešavanje kompleksnih problema Roma i Romkinja u lokalnoj zajednici nije dovoljan samo jedan asistent. Obim poslova je naročito veliki u onim lokalnim zajednicama u kojima ne postoji koordinator za romska pitanja (Subotica, Bačka Palanka, Kovačica, Opovo, Bač) i zdravstvena medijatorka (Bač, Bačka Palanka, Opovo, Kovačica), pa su asistenti prinuđeni da rade poslove vezane za zdravlje, socijalnu zaitu, lična dokumenta, pravni subjektivitet, saraduju sa lokalnom samoupravom romskim nevladinim organizacijama, što su poslovi drugih lica obuhvaćeni afirmativnim merama u lokalnoj zajednici. Tačnije, umesto da postoje tri osobe iz romske zajednice (pedagoška asistentkinja, koordinatorka, zdravstvena medijatorka), poslovi su prebačeni na jednu osobu, što znači da se dobar deo poslova ne obavlja. Tako se zamisao o afirmativnim merama za pripadnice i pripadnike romske zajednice sužava, uvek obrazložena nedovoljnom finansijskom podrškom, a u suštini se radi o implicitnoj institucionalnoj diskriminaciji. U lokalnim zajednicama nema mnogo razumevanja za upošljavanje više predstavnika iz romske zajednice u hijerahiju sistema vlasti i odgovornosti. Problem u radu pedagoških asistenata je i to što Pravilnikom nije preciziran broj dece sa kojima mogu da rade, a kao posledica toga u praksi se pokazalo da rade sa različitim brojem dece. Anketirani asistenti u upitniku rade sa najmanje 10

dece (asistentkinja u Novom Sadu) a najviše sa 120 dece (asistentkinja u Subotici). Ovome dodajemo i zapažanje da je većina anketiranih navela da radi i sa romskom i sa neromskom decom, i ako su pedagoški asistenti od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja predstavljeni u javnosti kao afirmativna mera usmerena pre svega ka romskoj populaciji, što naravno, dodatno komplikuje odgovornost Romkinja ili Roma u izvršavanju obaveza.

Pitanje broj 9. Da li ste koristili trudničko i/ili porodiljsko bolovanje u toku angažovanja na poslu pedagoškog asistenta?

Tabelaj broj 54. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje da li su koristili trudničko i/ili porodiljsko bolovanje u toku angažovanja na poslu pedagoškog asistenta

Opštine	Da li ste koristili trudničko ili porodiljsko bolovanje u toku angažovanja na poslu pedagoškog asistenta ?
Bač (M)	Ne
Subotica (F)	Ne
Subotica (F)	Ne
Novi Sad (F)	Ne
Kikinda (F)	Ne
Bačka Palanka (F)	Ne
Bavanište (F)	Ne
Novi Sad (F)	Da, bila sam prijavljena u školi i nakon isteka porodiljskog bolovanja sam se vratila na svoje radno mesto.
Novi Sad (F)	Ne
Novi Sad (F)	Ne
Opovo (F)	Ne
Žabalj (F)	Ne
Kovačica (M)	Ne
Odžaci (F)	Ne
Bački Monoštor (M)	Ne

Trudničko ili porodiljsko bolovanje je zakonsko pravo svake osobe koja je u radnom odnosu. Od anketiranih 15 pedagoških asistenata samo jedna žena je koristila porodiljsko bolovanje i nakon toga je nastavila da obavlja posao asistenta. Na osnovu samo jednog primera ne možemo proceniti da li u praksi odlazak na trudničko i porodiljsko bolovanje može da ugrozi radno mesto pedagoškog asistenta.

Pitanje broj 10. Da li ste angažovani i kao nastavnik romskog jezika?

Tabela broj 55. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje da li su angažovani i kao nastavnici romskog jezika ?

Opštine	Da li ste angažovani i kao nastavnik romskog jezika?
Bač (M)	Da, u istoj osnovnoj školi.
Subotica (F)	Da, u drugoj osnovnoj školi.
Subotica (F)	Ne
Novi Sad (F)	Ne
Kikinda (F)	Ne
Bačka Palanka (F)	Da, u istoj osnovnoj školi od 1997. godine.
Bavanište (F)	Ne
Novi Sad (F)	Ne
Novi Sad (F)	Ne
Novi Sad (F)	Ne
Opovo (F)	Ne
Žabalj (F)	Ne
Kovačica (M)	Da, u istoj i u drugoj osnovnoj školi.
Odžaci (F)	Da, u istoj osnovnoj školi.
Bački Monoštor (M)	Ne, iako imam sve uslove na terenu kao i anketu koju sam sproveo po nalogu Romskog nacionalnog saveta sa učenicima i roditeljima i dobio sam njihovu saglasnost. Pored toga što sam vaspitač po struci, nadležni u pokrajinskim institucijama su mi rekli da ne govorim adekvatan romski jezik, te da nisam kompetentan da obavljam posao romskog nastavnika.

Jedan od zadataka pedagoških asistenata je i da pomognu deci u savladavanju jezičkih barijera (dešava se da romska deca slabo ili uopšte ne govore jezik većinskog naroda u lokalnoj zajednici) kako bi mogli da se uključe u nastavni proces. Jedna trećina ispitanih (5 od 15) radi i kao nastavnik romskog jezika (od toga četvoro u istoj školi u kojoj su zaposleni i kao pedagoški asistenti).

Ako govorimo o stvaranju i uticaju romske obrazovne elite, njenom širenju i uključivanju u sistem na svim nivoima, onda nije dobro da iste osobe rade više poslova namenjenim osobama iz romske zajednice. Prvo zato što to nije moguće kvalitetno obaviti, drugo zato što bi u jednoj školi dve ili tri osobe iz romske zajednice bili dobar primer celom nastavničkom kolektivu za bolje razumevanje različitih pitanja o kojima predstavnici većinskog naroda uglavnom ne znaju o romskoj zajednici. Mnogo je pozitivnija slika škole u kojoj rade dve osobe romske nacionalnosti (na primer, pedagoška asistentkinja i nastavnica romskog jezika). U Vojvodini bi, dakle, pored ovih 15 osoba iz romske zajednice još pet bilo upošljeno, ukupno 20, što je značajan broj.

Pitanje broj 11. Da li pripadate romskoj nacionalnoj zajednici?

Tabela broj 56. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje da li pripadaju romskoj nacionalnoj zajednici?

Opštine	Da li pripadate romskoj nacionalnoj zajednici?
Bač (M)	Da
Subotica (F)	Da
Subotica (F)	Da
Novi Sad (F)	Da
Kikinda (F)	Da
Bačka Palanka (F)	Da
Bavanište (F)	Da
Novi Sad (F)	Da
Novi Sad (F)	Da
Novi Sad (F)	Da
Opovo (F)	Ne, pripadam hrvatskoj zajednici.
Žabalj (F)	Da
Kovačica (M)	Da
Odžaci (F)	Da
Bački Monoštor (M)	Da

Afirmativna mera uvođenje pedagoških asistenata usmerena je pre svega ka romskoj zajednici (ili se bar tako predstavlja od strane nadležnih institucija) i poželjno je da svi asistenti pripadaju istoj. U praksi se potvrđuje da od 15 anketiranih samo jedna osoba nije romske nacionalnosti.

Ne postoji zakonska regulativa koja obavezuje osnovne škole ili predškolske ustanove da osoba koja se zapošljavaju na poziciji pedagoškog asistenta mora biti romske nacionalnosti. U konkursima koji se raspisuju za angažovanje asistenata se eventualno navodi znanje romskog jezika kao prednost, što očigledno ne osigurava i izbor da svi pedagoški asistenti budu Romi i Romkinje. Ovakav zaključak se potvrđuje i činjenicom da oni u praksi ne rade samo sa romskom decom, već sa svom decom kojima je njihova pomoć potrebna (vidi pitanje broj 8.).

Pitanje broj 12. Da li govorite romski jezik?

Tabela broj 57. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje da li govore romski jezik ?

Opštine	Da li govorite romski jezik?
Bač (M)	Da (govorim, čitam, pišem)
Subotica (F)	Da (govorim, čitam, pišem)
Subotica (F)	Ne
Novi Sad (F)	Ne
Kikinda (F)	Ne
Bačka Palanka (F)	Da (govorim, čitam, pišem)
Bavanište (F)	Da (govorim, čitam, pišem)
Novi Sad (F)	Da (govorim, čitam, pišem)
Novi Sad (F)	Da (govorim)
Novi Sad (F)	Da (govorim)
Opovo (F)	Ne
Žabalj (F)	Da (govorim, čitam, pišem)
Kovačica (M)	Da (govorim, čitam, pišem)
Odžaci (F)	Da (govorim, čitam, pišem)
Bački Monoštor (M)	Da (govorim, čitam, pišem –beaški dijalekat romskog jezika)

Ukupno 4 od 15 angažovanih na poziciji pedagoških asistenata ne govori romski jezik. Da li je neznanje jezika nacionalne zajednice prepreka u radu sa romskom decom?

Treba uzeti u obzir specifične situacije u nekim krajevima u Srbiji gde i Romi ne govore romski jezik, već komuniciraju na jezicima nekih drugih nacionalnih zajednica (kao što su mađarski, rumunski, albanski), ali u svim drugim slučajevima je neophodno regulativom osigurati da jedan od uslova za angažovanje pedagoškog aistenta bude i znanje romskog jezika.

Pitanje broj 13. Da li govorite neki strani jezik?

Tabela broj 58. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje da li govore neki strani jezik

Opštine	Da li govorite neki strani jezik?
Bač (M)	Ne
Subotica (F)	Da, engleski
Subotica (F)	Da, engleski
Novi Sad (F)	Da, engleski
Kikinda (F)	Da: engleski, španski, makedonski
Bačka Palanka (F)	Ne
Bavanište (F)	Ne
Novi Sad (F)	Da, engleski (fluentno) i nemački (osnovni pojmovi)
Novi Sad (F)	Da, nemački
Novi Sad (F)	Da, nemački (na školskom nivou)
Opovo (F)	Da, engleski i nemački
Žabalj (F)	Da, engleski i ruski
Kovačica (M)	Ne
Odžaci (F)	Da, engleski i ruski
Bački Monoštor (M)	Ne

Znanje stranih jezika je važan segment ukupnih kompetencija pedagoških asistenata. Dve trećine asistenata u Vojvodini (10 od 15) zna neki strani jezik (uglavnom engleski). To je značajno za kvalitet njihovog rada, jer deca već u predškolskim ustanovama kroz slikovnice i igru počinju učenje engleskog jezika, a kasnije u toku osnovne škole dobijaju još jedan strani jezik. Zaključujemo da ukoliko asistenti znaju neki strani jezik (posebno engleski) moći će dodatno da pomognu deci u njegovom savladavanju.

Pitanje broj 14. Da li se služite nekim od jezika nacionalnih zajednica u AP Vojvodini?

Tabela broj 59. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje da li se služe nekim od jezika nacionalnih zajednica u AP Vojvodini

Opštine	Da li se služite nekim od jezika nacionalnih zajednica u AP Vojvodini ?
Bač (M)	Da, slovački (govorim, čitam, pišem)
Subotica (F)	Ne
Subotica (F)	Da, mađarski i bunjevački govor
Novi Sad (F)	Ne
Kikinda (F)	Da, rumunski (razumem, govorim)
Bačka Palanka (F)	Ne
Bavanište (F)	Ne
Novi Sad (F)	Ne
Novi Sad (F)	Da, rumunski
Novi Sad (F)	Ne
Opovo (F)	Ne
Žabalj (F)	Ne
Kovačica (M)	Ne
Odžaci (F)	Ne
Bački Monoštor (M)	Ne

Neočekivan je rezultat da većina angažovanih asistentkinja i asistenata ne služi jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini (samo 4 osobe govore slovački, mađarski rumunski, bunjevački), jer se prepostavlja da Romi u Vojvodini znaju više od jednog jezika. Ipak, ako uzmemo u obzir znanje romskog jezika, stranih jezika i jezika nacionalnih zajednica u AP Vojvodini, može se zaključiti da je većina pedagoških asistenata višejezična. Kao i uslučaju koordinatora za romska pitanja, to nije prepoznato kao prednost koja će doprineti zapošljavanju asistenata na neodređeno vreme.

Pitanje broj 15. Da li ste aktivni u nevladinom sektoru?

Tabela broj 60. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje da li su aktivni u nevladinom sektoru

Opštine	Da li ste aktivni u nevladinom sektoru?
Bač (M)	Da, supruga ima udruženje "Romkinje Bača", aktivan sam u pisanju i sprovođenju projekata.
Subotica (F)	Ne
Subotica (F)	Da
Novi Sad (F)	Da, predsednica sam romskog udruženja žena "Romena".
Kikinda (F)	Ne
Bačka Palanka (F)	Da, kao predsednica udruženja "ČARAIN" iz Tovariševa veoma sam aktivna. Imam odličnu saradnju sa JLS, sa školama, sa Romima koji žive u opštini Bačka Palanka. Organizujemo i realizujemo razne aktivnosti za unapređenje položaja Roma, konkurišemo na projektima, trudimo se da razbijemo predrasude i smanjimo netrpeljivost prema Romima, čuvamo kulturu i tradiciju kroz organizovanje kulturnih manifestacija.
Bavanište (F)	Da, ali isključivo volonterski.
Novi Sad (F)	Ne, saradujem sa nekoliko NVO u svom radu, ali nisam aktivni član.
Novi Sad (F)	Da, angažovana sam na raznim projektima.
Novi Sad (F)	Da, član sam udruženja građana, posećujem aktuelne skupove, učesnik sam pojedinih akcija.
Opovo (F)	Da, u udruženju građana za osobe sa i bez invaliditeta „Zajedno smo“ iz Velikog Gradišta, obavljam funkciju podpredsednika, koordinator sam aktivnosti. Udruženje se bavi pristupačnošću i uklanjanjem arhitektonskih barijera.
Žabalj (F)	Da, potpredsednica sam udruženja "Istraživači Romi".
Kovačica (M)	Da, predsednik sam udruženja "Romski centar".
Odžaci (F)	Da, u romskom udruženju.
Bački Monoštor (M)	Da, predsednik Udruženja Roma Beaša „Rumunka“ Bački Monoštor.

Većina pedagoških asistenata (12 od 15) je aktivna u romskom (jedna osoba je član neromske nevladine organizacije) nevladinom sektoru, što je dobro jer se na taj način povezuju sa širom romskom zajednicom (ne samo sa učenicima). Asistenti su prepoznali da im to može pomoći u razumevanju problema sa kojima se lokalna zajednica suočava, mogu se povezati i sa opštinskim/gradskim strukturama vlasti i daje im mogućnost da i na drugačiji način rade na unapređenju obrazovanja romske dece kroz manifestacije, priredbe ili dobrotvorne akcije.

Pitanje broj 16. Navedite Vaš hobi?

Tabela broj 61. Odgovori pedagoških asistenata na pitanje o svom hobiju

Opštine	Navedite Vaš hobi:
Bač (M)	Pecanje, čitanje knjiga, muzika.
Subotica (F)	Ples
Subotica (F)	/
Novi Sad (F)	/
Kikinda (F)	Druženje, putovanje, istraživanje različitosti.
Bačka Palanka (F)	/
Bavanište (F)	/
Novi Sad (F)	Volim da čitam, da volontiram i radim kao edukator deci kojoj je potrebna podrška, ali imam dvoje male dece i često nemam vremena da radim ono što me ispunjava i usređuje.
Novi Sad (F)	Aranžiranje i kreacije cveća.
Novi Sad (F)	Čitanje.
Opovo (F)	Aranžiranje i dekoracija enterijera i eksterijera, dizajn odeće i nakita, dizajn nameštaja i dekorativnih elemenata za enterijer i eksterijer; crtanje; fotografija; baštovanstvo.
Žabalj (F)	Treniram kimboks.
Kovačica (M)	Lov.
Odžaci (F)	Pisanje pesmica i priča za decu, prevođenje različite literature za decu na romski jezik.
Bački Monoštor (M)	Kriket

Svaka osoba ima potrebu da se posveti ličnim interesovanjima koja nisu povezana sa poslom koji obavlja. Više od dve trećine pedagoških asistenata (11 od 15) ima hobi, ako pogledamo inventar (čitanje, muzika, ples, aranžiranje cveća, dekoracija enterijera i eksterijera, dizajn, kikboks, lov, pisanje pesmica za decu, kriket) vidimo da aktivnosti nisu vezane za patrijarhalni život žene i muškarca kakve bi se očekivale od Romkinje ili Roma, ali i da nisu povezana isključivo sa njihovim poslom pedagoškog asistenta (o različitim vrstama hobija studentkinja Romkinja videti u radu Savić i Mitro, 2013).

6.3. Zdravstvene medijatorke: statistički podaci

Ministarstvo zdravlja Republike Srbije je 2008. godine u saradnji sa Misijom OEBS u Srbiji pokrenulo projekat zapošljavanja i edukacije zdravstvenih medijatorki (Program Ministarstva zdravlja Republike Srbije "Sprovođenje Akcionog plana o zdravstvenoj zaštiti Roma" br.1802, Projekat br. 0006), kada je zaposleno prvih 15 romskih zdravstvenih medijatorki u opštinama Zemun, Palilula, Pančevo, Stara Pazova, Kragujevac, Aleksinac, Požarevac, Smederevo, Kruševac, Leskovac, Lebane, Vladičin Han, Surdulica, Bujanovac i Bojnik. Projekat je bio usmeren na povećanje dostupnosti zdravstvene zaštite romske populacije, poboljšanje zdravlja žena i dece, bolju informisanost i smanjenje nejednakosti u pristupu zdravstvenom sistemu.

Februara 2009. godine, Ministarstvo zdravlja je raspisalo konkurs za radno mesto još 30 zdravstvenih medijatorki (tekst konkursa preuzet sa sajta Ministarstva zdravlja Republike Srbije: <http://www.zdravlje.gov.rs>):

"Ministarstvo zdravlja raspisuje Konkurs za radno mesto
30 romskih zdravstvenih medijatora

Izabrani romski medijatori biće angažovani u sledećih 30 opština: Novi Beograd, Zvezdara, Čukarica, Mladenovac, Lazarevac, Obrenovac, Subotica, Bačka Topola, Odžaci, Bačka Palanka, Novi Sad-Adice, Novi Bečej, Sečanj, Vršac, Šabac, Koceljeva, Valjevo, Požega, Kraljevo, Smederevska Palanka, Petrovac, Bor, Paraćin, Trstenik, Knjaževac, Pirot, Niš-Crveni Krst, Vranje, Kuršumlija i Prokuplje.

Radno mesto predviđa angažovanje na terenu u cilju povezivanja romske zajednice sa zdravstvenom službom, edukaciju romske populacije u oblasti zdravstvene zaštite, učestvovanje u kampanjama promocije zdravlja i imunizacije, pomaganje Romima oko dobijanja osnovnih dokumenata.

Uslovi konkursa:

- Žene-majke,
- Minimum završena osnovna škola,
- Pismena podrška romskog nevladinog udruženja sa teritorije na kojoj se angažuje,
- Poželjno znanja romskog jezika.’’

U okviru projekta ‘’Pružanje unapređenih usluga na lokalnom nivou – DILS’’ (Zajam br. 7510-YF) oktobra 2009. godine angažovano je 15 zdravstvenih medijatorki. Projekat vredan 32 miliona evra su zajednički realizovali Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i nauke i Ministarstvo rada i socijalne politike iz sredstava Svetske banke/Međunarodne banke za obnovu i razvoj (IBRD) u periodu od 2009-2012. godine. Cilj DILS projekta je jačanje kapaciteta ustanova u sektorima zdravlja, prosvete i socijalne zaštite i pružanje pristupačnijih usluga svim korisnicima. Zdravstvene medijatorke su zaposlene kroz ovaj projekat u 14 opština i gradova: Voždovac, Bela Palanka, Šabac, Čukarica, Požarevac, Subotica, Lajkovac, Novi Sad, Zrenjanin, Zemun, Knjaževac, Leskovac, Čuprija i Kikinda.

U Srbiji je u periodu od 2008-2014. godine angažovano 75 medijatorki u 59 opština i gradova koje rade na problemu zdravstvenog osiguranja za Rome i njihovom boljem pristupu zdravstvenim uslugama i od početka 2014. godine su sve plaćene iz budžeta Ministarstva zdravlja.

Tabela broj 62. Opštine i gradovi u kojima su angažovane zdravstvene medijatorke

Godina zapošljavanja	Opštine i gradovi u kojima rade zdravstvene medijatorke
2008. godina (angažovane medijatorke u 15 gradova i opština)	Zemun, Palilula, Pančevo, Stara Pazova, Kragujevac, Aleksinac, Požarevac, Smederevo, Kruševac, Leskovac, Lebane, Vladičin Han, Surdulica, Bujanovac, Bojnik;
2009. godina (angažovane medijatorke u 30 opština i gradova) (DILS: angažovane medijatorke u 14 opština i gradova)	Novi Beograd, Zvezdara, Čukarica, Mladenovac, Lazarevac, Obrenovac, Subotica, Bačka Topola, Odžaci, Bačka Palanka, Novi Sad-Adice, Novi Bečej, Sečanj, Vršac, Šabac, Koceljeva, Valjevo, Požega, Kraljevo, Smederevska Palanka, Petrovac, Bor, Paraćin, Trstenik, Knjaževac, Pirot, Niš-Crveni Krst, Vranje, Kuršumlja, Prokuplje; DILS:Voždovac, Bela Palanka, Šabac, Čukarica, Požarevac, Subotica, Lajkovac, Novi Sad, Zrenjanin, Zemun, Knjaževac, Leskovac, Čuprija, Kikinda;
2010 god. (angažovane medijatorke u 8 opština i gradova)	Arilje, Vrnjačka Banja, Zaječar, Žitorađa, Žabalj, Srpska Crnja, Sombor, Bela Crkva;

"Uloga romskih zdravstvenih medijatorke je da vode evidenciju o zdravstvenom stanju žitelja romskih naselja, da rade sa njima na podizanju svesti o neophodnosti vakcinacije dece, kao i o značaju pravilne ishrane i higijenskih navika. One treba da obezbede bolji uvid zdravstvenih ustanova u stanje romskih naselja, a žiteljima da ukažu na značaj pravovremenog javljanja lekaru.

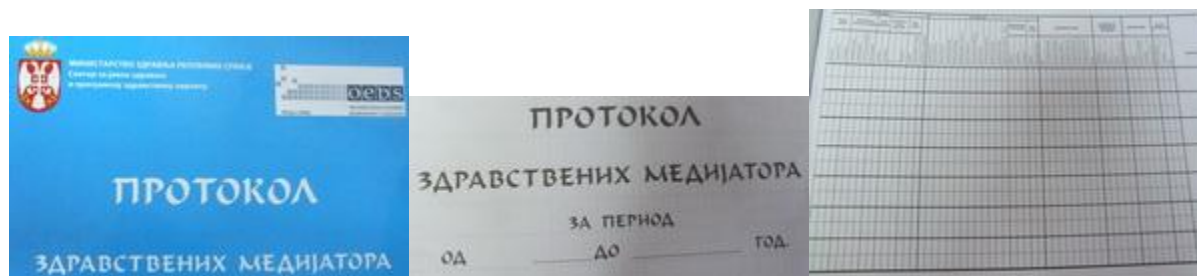
Medijatorke rade na obezbeđivanju zdravstvene knjižice i vakcinaciji dece, vode brigu o ženskom reproduktivnom zdravlju, bave se edukacijom i preventivnim radom, pripremaju korisnike za usluge doma zdravlja i to je institucija koja je najčešći krajnji pružalac usluge na koju upućuju medijatorke. Zdravstvena medijatorka nije zdravstveni radnik (lekar, medicinska sestra, psiholog...) ona povezuje zdravstveni sistem i Rome" (<http://www.zdravlje.gov.rs>).

Evidentiranje zdravstvenog stanja Romkinja i Roma je unificirano i postoji procedura koju je propisalo Ministarstvo zdravlja. Zdravstvene medijatorke posećuju romske porodice na teritoriji doma zdravlja, a prioritet su im Romi koji žive u ne higijenskim naseljima, na deponijama i u nužnom smeštaju. Korisnici se redovno prate i o njima izveštava Ministarstvo jednom mesečno. Evidentiranje stanja i potreba se vrši kroz neposredni razgovor sa korisnicima, intervjuima kroz prikupljanje podataka o porodici i naselju u skladu sa propisanim pravilnikom. Zdravstvene medijatorke odlaze na teren svakog dana i obavezne su da imaju prosečno pet poseta u toku radnog dana.

Slika br. 3. Identifikaciona kartica zdravstvenih medijatorki



Slika broj 4. Protokol zdravstvenih medijatorki



Slika broj 5. Kalendari vakcinacije



КАЛЕНДАР ВАКЦИНАЦИЈЕ	
УЗРАСТ	ВАКЦИНЕ
НА Рођ.	туберкулоза, хепатитис Б
СА 1 МЕС.	хепатитис Б
СА 2 МЕС.	дифтерија, тетанус, пертусис, хемофилус инфлуенце, дења парализа
СА 3,5 МЕС.	дифтерија, тетанус, пертусис, хемофилус инфлуенце, дења парализа
СА 6 МЕС.	дифтерија, тетанус, пертусис, хемофилус инфлуенце, дења парализа, хепатитис Б
СА 12 МЕС.	ММР (морбили, рубела, паротитис)
СА 18 МЕС.	дифтерија, тетанус, пертусис, дења парализа
У 7 ГОД.	дифтерија, тетанус, дења парализа, ММР
У 12 ГОД.	хепатитис Б
У 14/15 ГОД.	дифтерија, тетанус, дења парализа

ВАКЦИНИШИТЕ СВОЈЕ ДЕТЕ

Kao koordinator aktivnosti zdravstvenih medijatorki, Ministarstvo zdravlja se na jasno definisan način informiše o potrebama romske manjine u naseljima. Ovaj mehanizam ima najdetaljniju bazu podataka romske populacije u opštinama, koja obuhvata i druge podatke, ne samo zdravstvene. Medijatorke imaju striktna uputstva kada je reč o postupanju sa podacima korisnika. Samo uz izričitu saglasnost nadređenih iz Ministarstva zdravlja smeju da podele informacije sa ostalim mehanizmima angažovanim u oblasti uključenja Roma, jer Ministarstvo strogo poštuje Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti kao normativni okvir koji ih ograničava u deljenju podataka koje imaju o korisnicima.

Prema Izveštaju o radu zdravstvenih medijatorki u periodu od 01.01.2009.- 31.05.2014. godine koji je objavljen na sajtu Ministarstva zdravlja (<http://www.zdravlje.gov.rs>), rezultati rada medijatorki su sledeći:

- Obuhvaćeno i evidentirano tokom prvih poseta 140 408 građana: žena 46.453, muškaraca 43.201 i dece 50.754;
- Za članove porodice kojima je bila neophodna pomoć u pribavljanju ličnih dokumenata, ostvarivanju zdravstvenog osiguranja, uključivanju u zdravstveni sistem (pregled žena kod ginekologa, izbor lekara, vakcinacija dece i izbor lekara pedijatra), kod upisa dece u školu, pri ostvarivanju raznih vidova pomoći (materijalna jednokratna pomoć, pomoć Crvenog krsta, dečiji dodatak, stipendija i dr.) obavljeno je 221.166 poseta;
- Obavljeno je 170.278 poseta porodici ili članovima porodice radi sprovođenja zdravstvenog vaspitanja kroz planirani razgovor i podeljen zdravstveno-vaspitni materijal 55.200 komada (flajera, brošura, kalendara vakcinacija i očiglednih sredstava, maramica, kondoma, pasti za zube, četkica i dr.);
- Sproveden je zdravstveno vaspitni rad putem rada u maloj grupi, predavanja i postera za 31.808 odraslih, i to: predavanja za 6.265, radionica za 25.313, postera za 230;
- Obavljeno je ukupno 460.125 poseta porodici, članovima porodice kojima je neophodna pomoć i poseta radi sprovođenja zdravstvenog vaspitanja kroz planirani razgovor, predavanja, radionice;
- Obezbeđena lična dokumenta i zdravstvene legitimacije za 16.330 građana;
- 28.003 osoba je izabralo lekara;
- Vakcinisano je 30.018 dece;
- Vakcinisano (Te-A1) 2.719 odraslih;
- Kontrola zdravlja za 4500 trudnica i porodilja;
- Urađen je sistematski pregled za 12.617 žena;
- 11.177 žena je izabralo svog ginekologa;
- Urađeno je 1144 mamografija;
- Urađen sistematski pregled za upis u školu i upisano 7.710 dece.

Program zdravstvenih medijatorki je značajan za unapređenje zdravlja Romkinja i Roma, naročito ako se uzme u obzir činjenica da je prema podacima Republičkog zavoda za statistiku dobijenim na Popisu 2011. godine prosečan životni vek romske populacije samo 28 godina. Redovan terenski rad i njihove posete romskim naseljima predstavljaju osnovni način preko kojeg su korisnici upoznati sa uslugama medijatorki. U svom radu, kao što se može videti iz izveštaja Ministarstva zdravlja, koriste merljive pokazatelje uspeha kao što je broj vakcinisane dece, povećan broj žena koje odlaze kod ginekologa, povećan broj ljudi koji imaju izabranog lekara, itd.

Sve medijatorke su prošle kroz proces edukacije putem seminara ili posebnih obuka koje redovno organizuje Ministarstvo, što znači da je posvećena pažnja i sistemski uređena oblast njihove profesionalne pripreme za obaveze koje proističu iz njihovog opisa posla.

Slika broj 6. Priručnik za zdravstvene medijatorke



Slika broj 7. Zbornici radova sa simpozijuma zdravstvenih medijatorki



Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (Social Inclusion and Poverty Reduction Unit - SIPRU) je 2013. godine u cilju izrade studije ‘Procena efikasnosti lokalnih mehanizama socijalnog uključivanja Roma i Romkinja’ obavio intervju sa medijatorkama u 10 opština u Srbiji na osnovu kojih je doneo sledeće zaključke (SIPRU 2013: 13):

- Anketirane medijatorke su na dužnosti provele u proseku 2,3 godine (one su mlađi mehanizam od koordinatora i pedagoških asistenata) i nisu imale prekida u obavljanju medijatorskog posla.
- Angažovane po ugovorima o delu na osnovu kojih imaju jasno definisane procedure, metode i ciljeve rada, ali ugovori im garantuju samo naknadu za pruženu uslugu, ali ne i ostala prava iz radnog odnosa.
- Ovaj program je najbolje organizovan u smislu sistemskog pristupa planiranju, unifikaciji procesa rada i nadzora, ali medijatorke su mnogo više od ostalih mehanizama (koordinatora i pedagoških asistenata) koncentrisane na vlastiti operativni rad i direktnu komunikaciju sa nadređenima u Ministarstvu zdravlja, i najmanje izražavaju potrebu za

saradnjom i koordinacijom sa ostalim institucijama koje rade na poboljšanju položaja Roma.

- U svom radu nailaze i na probleme koje ne mogu da reše bez saradnje sa drugim institucijama, kao što su neposredovanje lične karte, potreba za kupovinom lekova za korisnike njihovih usluga, i sl., najčešće korisnike upućuju u Centar za socijalni rad, a potom u domove zdravlja.
- Često nisu upoznate sa lokalnim akcionim planovima za Rome, te tako i ne znaju da li njihov rad doprinosi ispunjenju ciljeva iz LAP-ova.
- Skoro uopšte ne saraduju sa koordinatorima jer svoje korisnike direktno upućuju u druge institucije, dok se saradnja sa pedagoškim asistentima na temu praćenja zdravstvenog stanja romske školske dece ili vakcinacije, odvija isključivo po potrebi.

Da bi rad zdravstvenih medijatorke bio uspješniji u studiji je predloženo da Ministarstvo zdravlja (SIPRU 2013: 22):

- Sistematizuje radna mesta za zdravstvene medijatorke i da ih zaposli na neodređeno vreme kako bi one ostvarile sva prava iz radnog odnosa;
- Obezbedi adekvatniji prostor za njihov rad, kao i opremu za aktivnosti na terenu;
- Uspostavi saradnju sa lokalnim samoupravama kako bi se program rada medijatorke integrisao u LAP za Rome;
- Omogući pristup bazi podataka koje popunjavaju zdravstvene medijatorke pedagoškim asistentima i koordinatorima za romska pitanja, ne povređujući načelo zaštite podataka o ličnosti;
- Omogućiti Ministarstvu nauke, prosvete i tehnološkog razvoja, Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike i Kancelariji za ljudska i manjinska prava, da koriste bazu podataka Ministarstva zdravlja radi kreiranja programa za socijalno uključivanje Roma u drugim oblastima kao što su obrazovanje, stanovanje, migracije, lična dokumentacija, zapošljavanje, ekonomske aktivnosti, materijalna pomoć za kupovinu lekova, dečji dodatak, procena radne sposobnosti radi ostvarivanja invalidske penzije, itd.

Nije nažalost bilo moguće za potrebe ovog rada detaljnije istražiti uslove, način i efikasnost rada medijatorke (kao što je u formi upitnika urađeno sa koordinatorima i pedagoškim asistentima), jer medijatorke samo uz izričitu saglasnost nadređenih iz Ministarstva zdravlja smeju da dele informacije o svom radu. Ipak, s obzirom da je reč o podacima koji se direktno ne tiču korisnika i da time se ne krši Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, medijatorka iz Novog Sada i medijatorka iz Žablja (koja više ne obavlja posao zdravstvene medijatorke, radila je 2010. god.) su pristale na razgovor.

Transkript razgovora sa zdravstvenom medijatorkom iz Novog Sada

Na koji način ste angažovani kao zdravstvena medijatorka?

Posao je u danas jako teško naći prvenstveno zbog toga što smo mi, pripadnice romske populacije, dvostruko diskrimisane. Sem toga, ja imam samo osnovnu školu, a ljudi su nezaposleni i sa završenim fakultetima. Kad sam čula za konkurs, to mi se učinilo kao zaista dobra ponuda. Prošla sam selekciju i od 2009. godine radim kao zdravstvena medijatorka. Ugovore potpisujemo na svaka tri meseca, ali je dobro to što ja nisam imala prekide u radu. Nadam se da ćemo jednog dana ja i sve moje kolegenice medijatorke biti stalno zaposlene i da nećemo razmišljati i tome da li sutra imamo posao ili ne.

Kako izgleda jedan Vaš radni dan ?

Dolazimo u Dom zdravlja ujutru u sedam sati, tamo smo do devet i onda krećemo na teren u patronažu. Obilazimo teren, uglavnom same, ali po potrebi i u pratnji doktora i medicinske sestre. U trinaest sati se vraćamo u Dom zdravlja, sređujemo podatke koje smo sakupile i evidentiramo usluge koje smo pružile. To sve unosimo u Protokol o radu koji popunjavamo i šaljemo Ministarstvu zdravlja kao naš izveštaj. Imamo propisanu obavezu da nedeljno obavimo pet takvih poseta romskim naseljima. Sem toga, često organizujemo radionice kroz koje edukujemo Romkinje o značaju vakcinacije dece, redovnih ginekoloških pregleda i očuvanja zdravlja. Ja i kolegenica pokrivamo 15 romskih naselja na teritoriji grada, kao i prigradska naselja. Ljudi nas prepoznaju kad uđemo u naselje, pridobile smo njihovo poverenje, približile smo im se i to nam mnogo olakšalo posao nego kad smo tek počele da radimo. Radionice koje organizujemo služe i tome da se upoznamo i sprijateljimo, naročito sa ženama.

Opišite nam Vaše poslove?

Cilj je da romsku populaciju spojimo sa zdravstvom, da podižemo svest o značaju zdravlja, da ih povežemo sa domovima zdravlja i ostalim zdravstvenim ustanovama. Najvažniji posao je pomoć Romima u ostvarivanju zdravstvenog osiguranja. Kad smo počele sa radom, još uvek nije postojao zakon da lice romske nacionalnosti dobije zdravstvenu knjižicu samo na osnovu izjave da pripada ovoj populaciji. Sada nam je mnogo lakše. Osim aktivnosti u zdravstvu, saradujemo sa ustanovama socijalne zaštite, sa predškolskim i osnovnoškolskim ustanovama i pedagoškim asistentima u akcijama upisa romske dece, kao i sa koordinatorima za romska pitanja, ali radimo uz dozvolu Ministarstva zdravlja. Najveći problem imamo sa Romima koji su izbegla i raseljena lica, jer nemaju jedinstveni matični broj, pa ne mogu da ostvare zdravstveno osiguranje. Oni su pravno nevidljiva lica i teško im možemo pomoći. Postoje i lica koja nisu upisana u matičnu knjigu. U tim slučajevima kontaktiramo nevladinu organizaciju Praxis, koja pomaže ovim licima u dobijanju dokumenata i ostvarivanja zdravstvenog osiguranja. Taj proces traje dva do tri meseca i to u velikoj meri usporava naš rad.

Možete li da izdvojite neke aktivnosti koje ste sproveli ?

Mogu da izdvojim akciju vakcinacije dece u naselju Bangladeš koje je udaljeno od grada. Ekipa Doma zdravlja je nekoliko puta dolazila i vakcinisala decu. Takođe smo organizovale ginekološke preglede, rađeni su papa testovi ženama, govorili smo im o značaju ranog otkrivanja grlića materice. Mi smo sve organizovale, a kola hitne pomoći su ih prevozila do ordinacije. Te žene su kasnije nastavile da redovno odlaze na preglede i to nam je važno.

Napomenuli ste da imate samo osnovnu školu, da li vam je teško da obavljate sve poslove koji se od vas očekuju u domenu zdravstva, socijalne zaštite, školstva?

Mi vrlo često imamo seminare i obuke koje nam organizuje Ministarstvo zdravlja. To nisu seminari samo na temu zdravstva, već i školovanja, socijalne zaštite, upisa u matične knjige rođenih, itd., svega onoga sa čime se srećemo na terenu. Obuke nam drže stručni ljudi i nama je važno da znamo kojoj službi treba da se obratimo. Na obukama su nam bili predstavnici ombudsmana, poverenice i mnoge druge institucije i objasnili su nam za šta su nadležni.

Transkript razgovora sa zdravstvenom medijatorkom iz opštine Žabalj

Koliko ste bili angažovani kao zdravstvena medijatorka i kakva su Vaša iskustva ?

Ja sam radila kao zdravstvena medijatorka godinu dana, 2010. godine, bila sam placena od strane međunarodne organizacije, ali sam bila obavezna da prisustvujem obukama Ministarstva zdravlja i da šaljem mesečne izveštaje o svom radu Ministarstvu. Moje kolegenice medijatorke su uglavnom imale osnovnu školu, ja sam bila jedna od četiri koje su imale završenu srednju školu.

Zbog čega ste radili samo godinu dana, zašto vam nije produžen ugovor ?

Meni je ugovor istekao ali ja sam i dalje radila, volontirala sam i pomagala ljudima, za to vreme me Ministrstvo nije kontaktiralo, niti sam dobijala ikakvu nadoknadu za rad. Tada se otvorila mogućnost da počnem da radim kao pedagoški asistent i ja sam prešla u pedagoške asistente, kao i moje tri kolegenice koje sam pomenula da imaju srednju školu.

Da li je posle toga angažovana druga medijatorka u opštini Žabalj?

Jeste, radi druga medijatorka, mene niko nije pozvao da mi ponudi da nastavim da radim, ali ja nisam ni čekala da oni raspišu novi konkurs za medijatorke, počela sam da radim kao asistentkinja i mislim da su oni (Ministarstvo) to već znali.

Da li ste imali Pravilnik po kome ste radili ?

Postoji Pravilnik po kome se radi, ja sam bila smeštena u patronaznoj službi, posao mi je bio da obidem pet domaćinstava u toku dana na terenu. U Domu zdravlja smo popunjavale protokol o tome šta smo radile na terenu, to je u stvari naš izveštaj koji smo mesečno slale Ministarstvu. Na teren smo išle same autobusom, ulazile u kuće ljudi, razgovarale, utvrđivale probleme sa kojima su suočeni.

Šta je bio Vaš opis posla ?

Medijatorke se bave svim problemima Roma i Romkinja, ne samo zdravstvenim. Sem toga što sam zakazivala preglede ljudima, pribavljala lekove, organizovala vakcinacije dece, radila sam i na upisu dece u školu, na dobijanju dokumenata, itd.

Da liste saradivali sa pedagoškim asistentima i koordinatorima ?

Ja jesam, nisam se bojala toga, tako se postižu bolji rezultati. Na prvom sastanku u Ministarstvu zdravlja sam rekla i da sam potpredsednica nevladine organizacije, na šta mi je službenica u Ministarstvu koja je bila zadužena za rad sa medijatoricama rekla da "to ne smem i da moram odmah da prekinem." Ja sam pitala zbog čega jer su i oni u Ministarstvu tražili preporuke od nevladinih organizacija kada su raspisali konkurs za angažovanje medijatoriki. Sem toga, nama pomaže saradnja sa nevladinim sektorom, naročito romskim, u obavljanju posla. Ja sam sa svima saradivala, sa lokalnom samoupravom, koordinatorima, pedagoškim asistentima, nevladinim organizacijama...

Inventar poslova koje ste obavljali je vrlo širok. Koliko su Vam značile obuke koje je Ministarstvo zdravlja organizovalo i kojim temama ste se bavili ?

Ministarstvo nam je organizovalo obuke na različite teme: kodeks oblačenja, kako se pojaviti i kako komunicirati sa predstavnicima opštine, kako se ponašati u Domu zdravlja, kako se popunjava protokol o radu itd. Imali smo i razne goste na seminarima: ombudsman, poverenica, doktori, oni su nam ostavljali svoje kontakte i mogle smo uvek da ih pozovemo ako nam zatrebaju.

Da li ste ih kontaktirali posle seminara?

Da, jesmo i pomagali su nam.

Iako se na osnovu dostupnih podataka i samo dva intervjua sa zdravstvenim medijatoricama ne mogu izvući pouzdani zaključci, može se reći da je propisana školska sprema za angažovanje medijatorke - samo osnovna škola, veoma niska. Prilikom pokretanja ovog programa 2008. godine Misija OEBS u Srbiji je u saradnji sa Ministarstvom zdravlja procenila da je za obavljanje posla zdravstvene medijatorke "dovoljna" samo osnovna škola. Međutim, nakon šest godina sprovođenja programa, inventara poslova koje medijatorke obavljaju (koji se ne tiču samo zdravlja Roma i Romkinja), problema sa kojima se susreću na terenu i rezultata koji se od njih očekuju, postavlja se pitanje da li zdravstvene medijatorke samo sa osnovnom školom mogu da odgovore kompleksnim zadacima i potrebama romske zajednice.

Ministarstvo pokušava kroz organizaciju dodatnih obuka da unapredi kapacitete medijatorki, ali trajno rešenje za institucionalno uključivanje zdravstvenih medijatorki u zdravstveni sistem je propisana minimum srednja, po mogućstvu medicinska, škola. S obzirom da poslednjih godina postoji povećano interesovanje romskih devojaka za upis u medicinske srednje škole i da postoje dodatne stipendije Romskog edukativnog fonda iz Budimpešte²¹ namenjene srednjoškolcima i studentima medicinskih usmerenja, realno je očekivati da u Srbiji postoji obučeni kadar Romkinja koji bi mogao da obavlja posao zdravstvenih medijatorki. Međutim, stalno zapošljavanje medijatorki sa višom stručnom spremom bi značilo i veće izdatke iz budžeta Ministarstva zdravlja za njihove plate i nameće se zaključak da zadržavanje kriterijuma po kome medijatorke mogu da imaju samo osnovnu školu, predstavlja implicitnu diskriminaciju od strane institucija kako ne bi morali da ih prime u stalni radni odnos.

Zaključak koji se tiče sva tri mehanizma (koordinatora, pedagoških asistenata i zdravstvenih medijatorki) je da bi u svakoj opštini u Srbiji, naročito u onima gde živi veći broj Roma i Romkinja, morali da budu zaposleni koordinator/ka za romska pitanja u opštini, pedagoški asistenti u predškolskim ustanovama i u osnovnim školama i zdravstvena medijatorka u Domu zdravlja. Ukoliko u lokalnoj zajednici nemamo sve tri osobe, odnosno sva tri mehanizma uključivanja Roma i Romkinja, onda se moć i uticaj romske elite u toj lokalnoj zajednici smanjuje. Podsećam da neke lokalne zajednice imaju veliku grupu Roma i Romkinja, na primer Novi Sad.

²¹ Roma Education Fund (REF) i Open Society Foundation (OSF) i Udruženje romskih studenata iz Novog Sada sprovode Program stipendiranja obrazovanja Roma/Romkinja u oblasti zdravlja - Roma Health Scholarship Program (RHSP). Pored stipendiranja i mentorskog rada, RHSP program sadrži i komponentu tutoringa, odnosno sveobuhvatni program pripreme za upis na studije medicine, stomatologije i farmacije na fakultetima i visokim medicinskim strukovnim školama u Srbiji učenika/ca romske nacionalnosti koji pohađaju četvrtu godinu srednje škole. Učenici dobijaju ovim programom: individualne časove iz hemije/biologije/matematike sa profesorima srednjih škola, grupne časove pripreme za prijemni ispit koje realizuju medicinski fakulteti, individualne časove pripreme sa univerzitetskim profesorima-tutorima, pomoć oko prikupljanja dokumenata i apliciranja za upis na fakultet, finansijsku pomoć za troškove apliciranja za kvalifikaciono-klasifikacioni prijemni ispit na medicinskim fakultetima, mogućnost stipendiranja i dobijanja mentora profesora nakon uspešno upisanih studija. Osim u Srbiji, ovaj program se sprovodi i u Makedoniji, Bugarskoj i Rumuniji (www.urs.co.rs).

Problem je takođe i to što između koordinatora, asistentata i medijatorke ne postoji sistemski uređena razmena informacija, vilo često "svi rade sve" i dolazi do preklapanja poslova. Naročito je ovaj segment problematičan za medijatorke kojima Ministarstvo zdravlja ne dozvoljava da razmenjuju informacije sa drugim mehanizmima na lokalnu (videti transkripte razgovora sa dve medijatorke).

Opšta kritika je i da su uslovi zapošljavanja niski za sve tri pozicije i da uglavnom nema stalnog radnog angažovanja i sistematskog usavršavanja. Na taj način može da se "manipuliše" tim osobama, kako iz centra lokalne zajednice, tako i sa nivoa nadležnih ministarstava, i sve to takođe smanjuje efikasnost, moć i uticaj romske elite u lokalnoj zajednici.

S obzirom da su u fokusu ovog rada osobe koje te poslove obavljaju, primećujemo iz statističkih podataka da su najveći broj njih žene, Romkinje. One su "nukleus moći" u romskoj zajednici u komunikaciji sa institucijama sistema: opštine, administracije, prosvete i zdravlja.

Ipak, do sada to niko nije tako predstavio i naglasio, svi o ovim pozicijama govore u muškom rodu, čak i kad je reč o zdravstvenim medijatorkama koje su sve žene, Ministarstvo zdravlja je na identifikacionoj kartici, na Protokolu rada, kao na Priručniku koji je izdalo, koristilo muški rod i napisalo "zdravstveni medijator". To jeste rodno diskriminatorno!

Moramo da napomenemo da i kada se radi o obrazovanim Romkinjama (koje zadovoljavaju kriterijume zapošljavanja), Romkinje i nadalje imaju nedovoljnu moć unutar romske zajednice. To znači da, istovremeno sa stvaranjem uslova za obavljanje pojedinih poslova, važno je menjati svest (pre svega muških članova) u romskoj zajednici, kako bi uloženi trud ovih Romkinja bio vidljiv. Naime, u romskoj zajednici (i ne samo romskoj) dobro obavljeni poslovi žena najčešće nekako "skliznu" u ruke muških predstavnika te zajednice. Zalažemo se ovde da se ta vrsta prakse promeni.

6.4. Studenti/kinje: statistički podaci

Obrada ukupnog uzorka prema polu

Uzorak čini 80 studenata i studentkinja romske nacionalnosti upisani na osnovne, master i doktorske studije, koji studiraju na fakultetima i visokim školama na Univerzitetu u Novom Sadu, studenti koji su diplomirali u periodu od 2008-2013. godine na fakultetima i visokim školama na Univerzitetu u Novom Sadu, kao i studenti privatnih fakulteta u AP Vojvodini.

Ukupan broj od 80 studenata i studentkinja sam dobila tako što sam fokus stavila na one koji su upisani u prvu godinu studija 2013/14. akademske godine i proširila ga na studente/kinje viših godina studija i one koji su diplomirali, a želeli su da popune upitnik. Ispitanici su starosti od 19-34 godine, prosečna starost iznosi 23 godine, a ukupan uzorak je analiziran prema polu ispitanika/ca i prema grupama: prva godina, više godine i diplomirani studenti

Tabela broj 63. Pol ispitanika/ca

Pol ispitanika	Broj studenata/kinja	Procenat
Ženski	54	67.5%
Muški	26	32.5%
Ukupno	80	100%

Upitnik je popunilo ukupno 80 studenata, od toga 54 studentkinje što čini 67,5% uzorka i 26 studenata ili 32.5% ukupnog uzorka. Primećujemo da su se istraživanju u većem broju odazvale studentkinje koje čine dve trećine od ukupnog broja ispitanika. Činjenica je da su na različitim fakultetima Univerziteta u Novom Sadu romske studentkinje u većem broju upisane i disciplinovanije završavaju studijske obaveze. Podatak nije neočekivan jer su u projektu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice “Inkluzija dece romske

nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini”, tokom sedam godina trajanja projekta, u većem broju srednju školu završavale romske učenice.²²

Tabela broj 64. Mesto rođenja

Mesto	Broj studenata/kinja	Procenat
Selo	1	1.3%
Grad/Gradska naselja	55	68.7%
Novi Sad	24	30.0%
Ukupno	80	100%

Najveći broj ispitanika/ca (njih 55 ili 68.7%) je rođen u gradovima (Beograd-5, Čačak-1, Jagodina-1, Kragujevac-1, Kruševac-2, Ljubovija-1, Loznica-2, Niš-2, Pančevo-3, Požarevac-1, Priština-2, Šabac-5, Smederevo-2, Sombor-3, Sremska Mitrovica-1, Subotica-1, Užice-2, Zaječar-2, Zrenjanin-6), ili u gradskim naseljima²³ (Aleksinac-2, Bačka Palanka-1, Bač-1, Novi Kneževac-2, Odžaci-1, Prokuplje-1, Ruma-1, Senta-1, Vrbas-1), jedna studentkinja je rođenja u Nemačkoj (Gelsenrchen). Očekivano u Novom Sadu je rođeno 24 ili 30% anketiranih studentkinja i studenata, dok je u selu (Kovilj) rođen samo jedan student. Na osnovu dobijenih podataka zaključujemo da se studenti/kinje koji potiču iz gradova ili gradskih naselja češće odlučuju da upišu studije, nego oni koji su rođeni u selima, odnosno ruralnim područjima.

Lista gradova pokazuje da je značajan broj upisanih na Univerzitetu u Novom Sadu iz različitih gradova/gradskih naselja u Srbiji, što može značiti da su ti romski studenti promenili okruženje

²² Jelena Kriš Piger, Dragana Dimitrov, (2014), “Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini”, Izveštaj o realizaciji projekta-rezultati 2007-2014. godine., Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice, str.14.

²³ Po važećem zakonu o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije pojam grada se odnosi isključivo na tip jedinice lokalne samouprave. U Srbiji se pri određivanju statusa gradskih i ostalih naselja koristi, od Popisa stanovništva 1981. godine, administrativno-pravni kriterijum, po kome se naselja zakonskim propisima proglašavaju za gradska. Po toj dihotomnoj podeli imamo gradska naselja (ne gradove) i ostala naselja (ne sela). Prema ranijim popisima stanovništva (1953, 1961, 1971.godine) postojala je trihotomna podela naselja na osnovu kombinovanog demografsko-statističkog kriterijuma u odnosu broja stanovnika naselja i procentualnog učešća nepoljoprirodnog stanovništava. Na tim popisima su postojala seoska, mešovita i gradska naselja. Gradska naselja su mogla imati najmanje 2000 stanovnika i preko 90% nepoljoprirodnog stanovništva. Ovu trihotomnu podelu je uveo demograf Miloš Macura. (sr.wikipedia.org)

koje može uticati na njihov uspeh tokom studiranja, naročito u prvoj godini. Moguće je međutim, i da su oni u Vojvodini i duže vreme, a da su u rođeni u različitim gradovima Srbije. Svakako nadalje treba voditi računa, kada je reč o romskim studentima, o mestu rođenja i mestu studiranja.

Tabela broj 65. Sadašnje mesto stanovanja

Mesto	Broj studenata/kinja	Procenat
Selo	32	40.0%
Grad/Gradska naselja	18	22.5%
Novi Sad	30	37.5%
Ukupno	80	100%

Kada saberemo broj ispitanika/ca koji žive u Novom Sadu (30 F+M ili 37.5%) i u gradovima/gradskim naseljima (18 F+M ili 22.5%), dobijamo podatak da ukupno 48 studenata/kinja ili 60% ukupnog uzorka živi u gradovima ili u gradskim naseljima, što potvrđuje tezu da češće studiraju deca koja žive u gradskim područjima (ne samo iz romske zajednice).

Tabela broj 66. Sadašnje mesto stanovanja (prema polu ispitanika/ca)

Pol ispitanika	Sadašnje mesto stanovanja			Ukupno
	Selo	Grad/Gradska naselja	Novi Sad	
Ženski	24 44.4%	10 18.5%	20 37.0%	54 100.0%
Muški	8 30.8%	8 30.8%	10 38.5%	26 100.0%
Ukupno F+M	32 40.0%	18 22.5%	30 37.5%	80 100.0%

Analiza mesta stanovanja prema polu ispitanika/ca pokazuje da 24 (44.4%) studentkinje žive na selu, 10 (18,5%) u gradovima/gradskim naseljima, dok 20 (37.0%) studentkinja živi u Novom Sadu. Što se studenata tiče, 8 (30.8%) njih živi na selu, takođe 8 (30.8%) u gradovima/gradskim naseljima, dok u u Novom Sadu živi 10 (38.5%). Što se tiče pola i mesta stanovanja kada su u pitanju romske studentkinje i studenti, zaključujemo da veći broj studentkinja živi na selu, u odnosu na studente, zbog čega čega im je verovatno još teže da se izbore najpre za upis na fakultet/visoku školu, a kasnije i da istraju u samom procesu studiranja.

Tabela broj 67. Broj selidbi (prema polu ispitanika/ca)

Pol ispitanika	Broj selidbi				Ukupno
	0	2	3	4	
Ženski	31 57.4%	18 33.3 %	3 5.6%	2 3.8%	54 100.0%
Muški	16 61.5%	7 26.9%	1 3.8%	2 7.7%	26 100.0%
Ukupno F+M	47 58.8%	25 31.3%	4 5.0%	4 5.0%	80 100.0%

Opšte mesto u literaturi o Romima je da se često sele u potrazi za poslom. Ipak, više od polovine ispitanika/ca (47 F+M ili 58.8%) nikada nije menjalo mesto stanovanja. Dve selidbe je imalo 25 (31.3%) studenata/kinja, dok je tri i četiri selidbe imalo po 4 (5.0%) studenta/kinja. Pri analizi broja selidbi anketiranih studenata/kinja treba uzeti u obzir i politička dešavanja i ratna dejstva u našoj zemlji u protekle dve decenije. Opstanak romske zajednice je takođe bio doveden u pitanje u pojedinim delovima bivše Jugoslavije, zbog čega su bili primorani na selidbe. Ispitanici/ce obuhvaćeni ovim istraživanjem spadaju u generacije koje su bile suočene i sa ovim problemima.

Analiza prema polu ispitanika potvrđuje da više od polovine i studentkinja (31F ili 57.4%) i studenata (16M ili 61.5%) nije nikada menjalo mesto stanovanja. Dva puta se selilo 18 (33.3%) studentkinja i 7 (26.9%) studenata, tri selidbe su imale 4 (5.6%) studentkinje i 1 (3.8%) student, dok su se četiri puta selile 2(3.8%) studentkinje i 2 (7.7%) studenata.

Izgleda da je za odluku za studiranje pretpostavka stabilno stanovanje u zajednici u kojoj su već dobro uključeni u svom mestu (uslove stanovanja studenata/kinja videti u tabelama broj 91-94.), obrazovanje roditelja, jer obrazovani roditelji podstiču obrazovanje svoje dece (obrazovanje roditelja videti u tabeli broj 81.), kao i zaposlenje roditelja, jer time obezbeđuju uslove za efikasno studiranje svoje dece (zaposlenje roditelja videti u tabelama broj 82-84.).

Tabela broj 68. Završena srednja škola (prema polu ispitanika/ca)

Pol ispitanika	Završena srednja škola			Ukupno
	Trogodišnja stručna	Četvorogodišnja stručna	Gimnazija	
Ženski	3 5.6%	45 83.3%	6 11.1%	54 100.0%
Muški	3 11.5%	17 65.4%	6 23.1%	26 100.0%
Ukupno F+M	6 7.5%	62 77.5%	12 15.0%	80 100.0%

U odnosu na završenu srednju školu rezultati istraživanja pokazuju da je najveći procenat ispitanika (62 F+M ili 77.5%) završio srednju četvorogodišnju stručnu školu, dok je manji broj završio gimnaziju (12 F+M ili 15.0%) i srednju trogodišnju stručnu školu (6 F+M ili 7.5%).

Budući da u upitniku izostaje pitanje o smeru srednje stručne škole, teško je sa sigurnošću reći zbog čega je značajno veći broj učenika u srednjoj četvorogodišnjoj stručnoj školi (u odnosu na trogodišnju stručnu školu i gimnaziju). Jedno od objašnjenja može biti da su se upisivali u srednju stručnu školu nakon koje bi mogli dobiti zaposlenje, a naknadno su odlučili da nastave školovanje na Univerzitetu u Novom Sadu.

Analiza prema polu pokazuje da je veći procenat studentkinja (45F ili 83.3%) završio srednju četvorogodišnju stručnu školu (17M ili 65.4%), dok su studenti u većem procentu završili trogodišnje srednje stručne škole (3F ili 5.6% i 3M ili 11.5%) i gimnazije (6F ili 11.1% i 6M ili 23.1%). Ovaj podatak je očekivan jer je i u projektu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje upravu i nacionalne zajednice “Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini” (str. 15) bio obuhvaćen veći broj učenica u četvorogodišnjim stručnim školama.

Tabela broj 69. Uspeh u srednjoj školi (prema polu ispitanik/ca)

Pol ispitanika	Uspeh u srednjoj školi			Ukupno
	Dobar	Vrlo dobar	Odličan	
Ženski	3 5.6%	27 50.0%	24 44.4%	54 100.0%
Muški	3 11.5%	16 61.5%	7 26.9%	26 100.0%
Ukupno F+M	6 7.5%	43 53.8%	31 38.8%	80 100.0%

Uspeh u srednjoj školi ispitanika/ca je u najvećem procentu bio vrlo dobar (43F+M ili 53.8%) i odličan (31 F+M ili 38.8%), dok je samo 6 (7.5% F+M) studenata/kinja imalo dobar uspeh u srednjoj školi.

Analiza prema polu pokazuje da su studentkinje bile bolje učenice u srednjoj školi u odnosu na studente: veći broj studentkinja je postiglo odličan uspeh (24F ili 44.4% u odnosu na 7M ili 26.9%), vrlo dobar uspeh je imalo 27 ili 50.0% studentkinja u odnosu na 16 (61.5%M), studenata, dok su dobar uspeh postigle 3 (5.6% F) studentkinje i 3 (11.5% M) studenta.

Očekivano je da je mali broj upisanih sa uspehom dobar. Obaveze na studijama su zahtevne a uspeh dobar znači da nemaju dovoljno znanja iz srednje škole za tu vrstu zahtevnosti. Potrebno je pratiti da li se studenti sa dobrim uspehom upisuju na visoke škole radije nego na fakultete.

Tabela broj 70. Fakulteti/Visoke škole koje pohađaju anketirani studenti/kinje

Fakultet/Visoka škola	Broj studenata/kinja	Procenat
Akademija umetnosti, Univerzitet u Novom Sadu	2	2.5%
BK Univerzitet	1	1.3%
Ekonomski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu	2	2.5%
FABUS-Fakultet za uslužni biznis, EDUCONS Univerzitet	1	1.3%
Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Novom Sadu	1	1.3%
FPPS - Fakultet za pravne i poslovne studije "Lazar Vrkatić", Union Univerzitet	1	1.3%
Filozofski fakultet UNS	14	17.5%
FIMEK - Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment	1	1.3%
FEPPS – Fakultet za evropske pravno-političke studije, EDUCONS Univerzitet	1	1.3%
Medicinski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu	15	18.8%
Megatrend Univerzitet	1	1.3%
Pravni fakultet, Univerzitet u Novom Sadu	8	10.0%
Tehnički fakultet "Mihajlo Pupin" Zrenjanin, Univerzitet u Novom Sadu	2	2.5%
Učiteljski fakultet Subotica, Univerzitet u Novom Sadu	2	2.5%
Visoka škola strukovnih studija	5	6.3%

za obrazovanje vaspitača Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu		
Visoka škola strukovnih studija za za obrazovanje vaspitača "Mihajlo Palov" Vršac, Univerzitet u Novom Sadu	16	20.0%
Visoka poslovna škola strukovnih studija Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu	5	6.3%
Visoka zdravstvena škola strukovnih studija Zemun, Univerzitet u Beogradu	2	2.5%
Ukupno	80	100.0%

Najveći broj studentkinja i studenata koji su popunili upitnik studira na Visokoj škola strukovnih studija za za obrazovanje vaspitača "Mihajlo Palov" u Vršcu (16 F+M ili 20.0%), zatim na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu (15 F+M ili 18.8%) i na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu (14 F+M ili 17.5%).

Od naročitog značaja je činjenica da najveći broj studenata/kinja ispitanika studira na Visokoj školi strukovnih studija za za obrazovanje vaspitača u Vršcu, smer vaspitač na romskom jeziku, koji je jedini takve vrste ne samo u Srbiji, već i u regionu, gde pripadnici romske zajednice mogu da studiraju na maternjem jeziku. Očekivan je i podatak da se ističe broj studenata/kinja na Medicinskom fakultetu (15F+M ili 18.8%) s obzirom na dodatne stipendije koje dobijaju srednjoškolci i studenti medicinskih usmerenja od Romskog edukativnog fonda iz Budimpešte. Napominjemo takođe da 6 (7.5%) anketiranih studenata/kinja studira na privatnim fakultetima. Što se tiče znanja koje će dobiti na odabranim fakultetima, reč je o društvenim smerovima za koje se unapred zna da se teško zapošljavaju, tačnije da se na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje nalaze i pravnici, profesori, lekari. Budući da je veći broj Romkinja upisan na fakultete i visoke škole i da su odabrani fakulteti za koje se ne traže kadrovi u zapošljavanju, već sada možemo reći da će studentkinje koje su u uzorku najverovatnije morati da se preorjentišu u svojim zanimanjima prilikom traženja posla. To praktično znači da za njih ulaganje u znanje i školovanje nije završeno sa dobijanjem diplome.

Tabela broj 71. Godina studija ispitanika/ca

Godina studija	Broj studenata/kinja	Procenat
I godina	31	38.8%
II godina	12	15.0%
III godina	13	16.3%
IV godina	6	7.5%
VI godina	2	2.5%
III godina doktorskih studija	1	1.3%
Diplomirani studenti	15	18.8%
Ukupno	80	100. %

Očekivano, najveći broj anketiranih studenata/kinja je akademske 2013/14. godine upisao prvu godinu studija (31 F+M ili 18.8%), na ostalim, višim godinama studija ih je ukupno 34 (F+M ili 42.5%), dok je diplomiranih studenata/kinja 15 (F+M ili 18.8%).

Afirmativne mere prate romske studente/kinje tokom upisa i na prvoj godini, ali na ostalim godinama nema sistematskog praćenja od strane institucija na svim nivoima (republičkog, pokrajinskog, lokalnog), studentskih romskih udruženja, niti na samim fakultetima, pa se oni gube u pojedinim katedrama i smerovima. Manjkavost sistema praćenja romskih studenata/kinja je zapravo u ovome očigledna, pa bi ubuduće trebalo uvesti mentorski program obavezan za romske studente/kinje na svim godinama studija.

Tabela broj 72. Bračno stanje (prema polu ispitanika/ca)

Pol ispitanika	Bračno stanje		Ukupno
	Neudata/Neoženjen	Udata/Oženjen	
Ženski	49	5	54
	90.7%	9.3%	100.0%
Muški	24	2	26
	92.3%	7.7%	100.0%
Ukupno F+M	73	7	80
	91.2%	8.8%	100.0%

Značajan podatak je da većina studentkinja i studenata (73 F+M ili 91.2%) nije u bračnoj zajednici, dok je samo 7 njih (8.8%) udato/oženjeno.

Analiza prema polu ne pokazuje značajnu razliku između studentkinja i studenata kad je bračna veza u pitanju (49F ili 90.7%, 24M ili 92.3% nije udato/oženjeno), više od 90% i jednih i drugih nije u braku. Ova činjenica pokazuje promenu svesti u romskoj zajednici, drugačiji način razmišljanja i vrednovanja obrazovanja kao prioriteta kod mladih. To je posebno važno za studentkinje od kojih se očekuje da prihvataju norme koje im život u tradicionalno patrijarhalnoj romskoj zajednici nameće.

Tabela broj 73. Broj dece studenata/kinja koji su u braku (prema polu ispitanika/ca)

Pol ispitanika	Broj dece			Ukupno
	0	1	2	
Ženski	51 94.4%	2 3.7%	1 1.9%	54 100.0%
Muški	25 96.2%	0 0%	1 3.8%	26 100.0%
Ukupno F+M	76 95.0%	2 2.5%	2 2.5%	80 100.0%

Podaci o broju dece anketiranih studentkinja i studenata pokazuju da 76 njih ili 95.0% nemaju dece. Nema značajne statističke razlike i u analizi prema polu, više od 90% jednih i drugih nema dece (51F ili 94.4% i 25M ili 96.2% nemaju dece): dve studentkinje imaju po jedno dete, jedna ima dvoje dece, dok jedan student ima jedno dete.

Analiza o broju dece prati podatke o bračnom statusu romskih studentkinja i studenata (tabela broj 72.) i pokazuje napredak odnosu na obrazovanje kao prioritet i način za poboljšanje položaja romske zajednice. Osobe koje su u braku i imaju decu su oko treće decenije života, kasnije su odlučili da se upišu na Univerzitet u Novom Sadu.

Tabela broj 74. Da li ste zaposleni (prema polu ispitanika/ca)?

Pol ispitanika	Da li ste zaposleni?			Ukupno
	Stalno	Povremeno	Nezaposlen/a	
Ženski	7 13.0%	6 11.1%	41 75.9%	54 100.0%
Muški	5 19.2%	6 23.1%	15 57.7%	26 100.0%
Ukupno F+M	12 15.0%	12 15.0%	56 70.0%	80 100.0%

Očekivano, anketirani studenti/kinje u visokom procentu nisu zaposleni (56F+M ili 70.0%), njih 12 (15.0%) je angažovano na povremenim poslovima, dok stalno zaposlenje ima takođe njih 12 (15.0%). Analiza prema polu ne ukazuje na značajnu statističku razliku kod stalnog i povremenog zaposlenja studentkinja i studenata: stalno zaposleno je 7F (13.0%) i 5M (19,2%), dok je povremeno angažovano 6F (11.1%) i 6M (23.1%). Međutim, stepen nezaposlenosti je veći kod studentkinja: 41F (75.9%) i 15M (57.7%), što možda ukazuje na uticaj tradicionalne patrijarhalne romske zajednice u kojoj žene nisu zaposlene, ali može i da se tumači kao opredeljenje studentkinja da se u tom periodu života posvete isključivo studjama, kako bi ih što ranije završile i našle bolje plaćeni posao sa visokom stručnom spremom, koji će im omogućiti kvalitetniji standard života. Moguće je da i da veći broj studentkinja, budući da ima dobar uspeh, prima stipendije i ne mora da radi (podatke o stipendijama videti u tabeli broj 119.).

Značajno je napomenuti i inventar poslova koje su studenti i studentkinje navodili da obavljaju: u državnoj administraciji rade njih desetero, kao novinarke rade dve studentkinje, jedna studentkinja je saradnica na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu, jedna je pedagoška asistentkinja, jedan student je instrumentar u bolnici, petoro ih je projektno angažovano, dvoje povremeno rade preko studentske zadruge, jedan student radi u ugostiteljstvu, a jedna studentkinja je navela da povremeno peva u ugostiteljskim objektima kako bi finansijski pomogla roditeljima.

Gotovo svi studenti/kinje koji rade se ne bave onim poslovima koje većinska zajednica ima u predstavama o Romima (igraju, pevaju i gataju). Ono što je dobar podatak jeste da su i studenti i studentkinje angažovani u okviru raznih udruženja i organizacija i preko toga su vidljivi u

javnosti. Upravo ta činjenica nam značajno govori o promeni koju treba da doživi većinski narod u poimanju zanimanja obrazovanih Roma.

Naredni set pitanja se odnosio na primarnu porodicu studenata/kinja ispitanika/ca: da li žive sa majkom, ocem, bakom, dekom, nekim drugim, koliko braće i/ili sestara imaju.

Tabela broj 75. Da li živite sa majkom (prema polu ispitanika/ca) ?

Pol ispitanika	Da li živite sa majkom ?		Ukupno
	Da	Ne	
Ženski	40 74.1%	14 25.9%	54 100.0%
Muški	16 61.5%	10 38.5%	26 100.0%
Ukupno F+M	56 70.0%	24 30.0%	80 100.0%

Sa majkom živi ukupno 56 studenata i studentkinja (70.0% F+M), dok njih 24 (30.0%F+M) ne živi sa majkom. Primećuje se da veći procenat studentkinja živi sa majkom (40 F ili 74.1%), nego studenata (16 M ili 61.5%), što može da ukaže na pravila funkcionisanja romske porodice u kojoj se smatra da je primarna uloga majke da usmerava žensko dete ka "poželjnim" načinima ponašanja definisanim od strane zajednice. Budući da nemamo uporedne podatke za neromske porodice ne možemo tvrditi da je ova osobina vezana za romske studente. Podatak bi valjalo proveriti na većem uzorku neromske populacije.

Tabela broj 76. Da li živite sa ocem (prema polu ispitanika/ca)?

Pol ispitanika	Da li živite sa ocem ?		Ukupno
	Da	Ne	
Ženski	34 63.0%	20 37.0%	54 100.0%
Muški	16 61.5%	10 38.5%	26 100.0%
Ukupno F+M	50 62.5%	30 37.5%	80 100.0%

Sa ocem živi ukupno 50 ispitanika/ca (62.5% F+M) dok njih 30 (37.5% F+M) ne živi sa ocem, to je nešto manji procenat u odnosu na broj studenata i studentkinja koje žive sa majkom (tabela broj 75.). Ako podatke analiziramo prema polu, videćemo da 34 studentkinje (63.0% F) žive sa ocem, što je 10% manje od broja studentkinja koje žive sa majkom, dok 16 studenata (61.5% M) živi sa ocem, što je identično u odnosu na broj studenata koji živi sa majkom. Podatak ne znači da u tim porodicama nema i drugih članova: baka ili deda, sestre ili braća i druga rodbina.

Tabela broj 77. Da li živite sa oba roditelja, samo sa majkom, samo sa ocem, ni sa jednim od roditelja (prema polu ispitanika/ca)?

Pol ispitanika	Da li živite sa oba roditelja, samo sa majkom, samo sa ocem, ni sa jednim od roitelja ?				Ukupno
	Živi sa oba roditelja	Živi samo sa majkom	Živi samo sa ocem	Ne živi ni sa jednim od roditelja	
Ženski	32 59.3%	8 14.8%	2 3.7%	12 22.2%	54 100.0%
Muški	11 42.3%	5 19.2%	5 19.2%	5 19.2%	26 100.0%
Ukupno F+M	43 53.8%	13 16.3%	7 8.8%	17 21.3%	80 100.0%

Više od polovine anketiranih studenata/kinja živi sa oba roditelja (43 ili 53.8% F+M), pri čemu studentkinje u većem procentu žive sa oba roditelja (32 F ili 59.3%) u odnosu na studente (11 M ili 42.3%). Samo sa majkom živi 13 ispitanika/ca (16.3% F+M), samo sa ocem 7 (8.8% F+M), dok njih 17 (21.3% F+M) ne živi ni sa jednim od roditelja.

Ako imamo u vidu prosečnu starost od 23 godine studenata/kinja koji su učestvovali u ovom istraživanju, očekivano je bilo da veći broj njih ne živi sa roditeljima, međutim tradicionalna romska porodica najčešće neguje život u proširenoj porodici, u kojoj deca (naročito sinovi) i kada sklope brak i imaju svoju decu, ostaju i dalje da žive sa roditeljima. Studentkinje u skoro 60% žive sa oba roditelja, i ako su punoletne, studiraju i u prilici su da usvoje drugačije sisteme vrednosti. Naravno, treba uzeti u obzir i ekonomski faktor, jer je 70% ispitanika nezaposleno (tabela broj 74.) i ne može sebi da omogući samostalan život. U tom pogledu čini se da populacija romskih studenata nije specifična u odnosu na neromsku, za koju nažalost nemamo valjanih podataka za godinu u kojoj sprovodimo istraživanje.

Tabela broj 78. Da li živite sa sestrom/bratom?

Da li živite sa sestrom/bratom?	Broj sestara		Broj braće	
	Broj studenata/kinja	Procenat (%)	Broj studenata/kinja	Procenat (%)
Ne	46	57.5%	39	48.8%
1 sestrom/bratom	22	27.5%	36	45.0%
2 sestre/brata	12	15.0%	4	5.0%
3 sestre/brata	0	0%	1	1.3%

I ako se za romske porodice smatra da imaju veći broj dece nego porodice većinskog stanovništva, rezultati ovog istraživanja su pokazali da najveći broj studenata/kinja ima po jednog ili dvoje braće/sestara. Samo jedan student je naveo da ima 3 braće/sestara. Ovo je lep podatak koji može poslužiti za promenu slike o romskoj porodici barem u Vojvodini, za populaciju koju smo ovde odabrali.

Tabela broj 79. Da li živite sa bakom/dekom?

Da li živite sa bakom/dekom?	Sa bakom		Sa dekom	
	Broj studenata/kinja	Procenat (%)	Broj studenata/kinja	Procenat (%)
Da	12	15.0%	7	8.8%
Ne	66	82.5%	71	88.8%
Nedostajući podaci	2	2.5%	2	2.5%

Najveći broj studenata/kinja ne živi sa bakom (66 ili 82.%) ili sa dekom (71 ili 88.8%), što nije iznenađujuće. Osobina je gradske porodice da nuklearnu porodicu čine roditelji sa decom, čini se da je za seoske porodice očekivano da u nuklearnoj porodici budu i roditelji oca ili majke. Grupa romskih studenata/kinja u ovom istraživanju, kako smo naveli, dominantno živi u gradovima ili gradskim naseljima. Možda je to odgovor na podatak koji smo dobili.

Drugi podatak bi mogao da se odnosi na dugovekost ili vek življenja Roma i Romkinja: prema Popisu stanovništva iz 2011. godine u Srbiji, prosečan životni vek romske populacije je 28 godina, što znači da roditelji oca ili majke više nisu živi.

Tabela broj 80. Da li živite sa nekim drugim (ako Da – sa kim)?

Da li živite sa nekim drugim (ako Da, navedite sa kim) ?	Broj studenata/kinja	Procenat (%)
Ne	59	73.8%
Hranitelji	2	2.5%
Maćeha i njeno dete	1	1.3%
Maćeha/Oćuh	3	3.8%
Partner/Partnerka	2	2.5%
Sestrino/Bratovo dete	3	3.8%
Bratova porodica	1	1.3%
Suprug, dvoje dece i svekrva	2	2.5%
Supruga i deca	1	1.3%
Suprug	2	2.5%
Suprug, svekrva	1	1.3%
Tetka/tetke	3	3.8%
Ukupno	80	100.0%

Studenti/kinje u najvećem broju ne žive sa nekim drugim (59 F+M, ili 73%): u dva slućaja su navedene hraniteljske porodice, pominju se i maćeha/oćuh, suprug/a, partner/ka, tetka/e i porodice braće/sestara.

Tabela broj 81. Strucna sprema roditelja

Strucna sprema	Majka		Otac	
	Frekvencija	Procenat(%)	Frekvencija	Procenat (%)
Bez školske spreme	3	3.8%	4	5.0%
1 razred OŠ	/	/	/	/
2 razred OŠ	/	/	/	/
3 razred OŠ	/	/	1	1.3%
4 razred OŠ	/	/	1	1.3%
5 razred OŠ	2	2.5%	/	/
6 razred OŠ	1	1.3%	/	/
7 razred OŠ	/	/	1	1.3%
8 razred OŠ	24	30.0%	17	21.3%
1 razred SŠ	/	/	/	/
2 razred SŠ	4	5.0%	1	1.3%
3 razred SŠ	11	13.8%	18	22.5%
4 razred SŠ	22	27.5%	23	28.8%
1 godina studija	1	1.3%	1	1.3%
2 godina studija	/	/	2	2.5%
3 godina studija	2	2.5%	1	1.3%
4 godina studija	/	/	/	/
diplomirani	9	11.3%	7	8.8%
Bez podataka/nepoznato	1	1.3%	3	3.8%

Što se stručne spreme roditelja tiče, rezultati su pokazali veći stepen obrazovanja majki nego očeva: bez školske spreme su 3 majke (3.8%) i 4 očeva (5.0%), završenu osnovnu školu imaju 24 majke (30.0%) i 17 očeva (21.3%), dok su četvorogodišnju srednju školu su završile 22 majke (27.5%) i 23 očeva (28.8%).

Prijatno nas je iznenadio broj roditelja koji su završili fakultete, utvrđeno je da završen fakultet/visoku školu ima 9 majki (11.3%) i 7 očeva (8.8%). Pretpostavka koju nije moguće ovim istraživanjem dokazati je da se radi o mešovitim brakovima, gde su najverovatnije supružnici neromske nacionalnosti u najvećem procentu završili fakultet/visoku školu. S obzirom na to da će u skoroj budućnosti romski studenti/kinje koje u ovom radu opisujemo postati obrazovani roditelji sa diplomom neke visoko obrazovane ustanove, valjalo bi nadalje pratiti ovaj podatak da bi smo dobili potvrdu za sledeću hipotezu: obrazovane majke motivišu svoje ćerke da se obrazuju, u romskoj porodici, kao i u neromskoj. Ako se ova naša pretpostavka pokaže tačnom, to bi bio prvi element u lancu promena postojeće romske situacije - od patrijarhalne ka modernoj.

Tabela broj 82. Zaposlenje majke i oca

Zaposlenje	Majka		Otac	
	Frekvencija	Procenat (%)	Frekvencija	Procenat (%)
Stalno zaposlenje	17	21.3%	25	31.3%
Povremeno zaposlenje	3	3.8%	3	3.8%
Trenutno nezaposleni	8	10.0%	10	12.5%
Trajno nezaposleni	45	56.3%	29	36.3%
Penzioner	3	3.8%	6	7.5%
Nepoznato/nedostajuci podatak	4	5%	7	8.8%

I ako je u prethodnom pitanju (tabela broj 81.) utvrđeno da su majke anketiranih studenata/kinja obrazovanije od očeva, one su ipak u većem stepenu nezaposlene. Stalno zaposleno je 17 majki (21.3%) i 25 očeva (31.3%), dok je trajno nezaposleno 45 majki (56.3%) i 29 očeva (36.3%). Dakle, značajno manje su očevi trajno nezaposleni, a takođe su u većem broju i penzioneri (6 ili 7.5%) u odnosu na majke (3 ili 3.8%).

U ovom podatku vidimo ozbiljnu pretnju što se obrazovanja romskih studentkinja tiče. Naime, i ako su više obrazovane, romske majke ostaju bez posla, ili se bave povremenim poslovima, ili su to poslovi koji su manje vidljivi u javosti.

Tabela broj 83. Tip posla majke

Tip posla	Frekvencija	Procenat
Nezaposlena	53	65.0%
Državna uprava	3	3.8%
Ekonomista	1	1.3%
Kuvar	1	1.3%
Medicinska sestra	1	1.3%
Modelar krznarske odeće	1	1.3%
Ne znam, razvedeni su	1	1.3%
Održavanje zelenih površina	1	1.3%
Pedagoški asistent	1	1.3%
Penzioner	3	3.8%
Pomoćni kuvar	1	1.3%
Pomoćni radnik	1	1.3%
Preminula	2	2.5%
Privatnik	2	2.5%
Profesor razredne nastave	1	1.3%
Radnik	2	2.5%
Saradnik na fakultetu	1	1.3%
Trgovac	1	1.3%
Vaspitačica	2	2.5%
Vetarinar	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Čak 65.0% (53) majki je nezaposleno, procenat koji radi je angažovan na različitim poslovima: u državnoj upravi, na poslovima ekonomiste, kuvara, medicinske sestre, modelara krznarske odeće, održavanja zelenih površina, pedagoškog asistenta, profesora razredne nastave, saradnika na fakultetu, trgovca, vaspitačice i veterinarara. Širok spektar zanimanja majki, posebno onih za koje je potrebno visoko obrazovanje, je u skladu sa većim stepenom njihovog obrazovanja u odnosu na očeve.

Tabela broj 84. Tip posla oca

Tip posla	Frekvencija	Procenat
Nezaposlen	39	48.8%
Čuvar traktorista	1	1.3%
Državna uprava	3	3.8%
Ekonomista	1	1.3%
Elektrotehničar	1	1.3%
Električar	1	1.3%
Fizički poslovi	3	3.8%
Radi na građevini	2	2.5%
Komunalni policajac	1	1.3%
Ne znam	2	2.5%
Otpravnik vozova	1	1.3%
Penzioner	6	7.5%
Premينو	2	2.5%
Privatnik	1	1.3%
Profesor na Akademiji umetnosti u Novom Sadu	1	1.3%
Programer	1	1.3%
Radi u SAD	1	1.3%
Radnik	7	8.8%
Rengen tehničar	1	1.3%
Radi u PU	1	1.3%
Taksista	1	1.3%
Trgovac	1	1.3%
Vozač autobusa	1	1.3%
Železničar	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Očevi su u manjem procentu nezaposleni (48.8%) u odnosu na majke ispitanika i obavljaju poslove: u državnoj upravi, čuvara traktoriste, ekonomiste, elektrotehničara, električara, fizičke poslove, na građevini, kao komunalni policajac, otpravnik vozova, profesor na Akademiji umetnosti u Novom Sadu, programer, rengen tehničar, službenik u policijskoj upravi, taksista, trgovac, vozač autobusa i železničar. Najveći broj zaposlenih očeva obavlja poslove za koje je potrebna srednja škola, što se u odnosu na nezaposlene majke sa istom ili višom stručnom spremom, opet može objasniti tradicionalnim načinom života u romskoj zajednici u kojoj muškarac radi i izdržava porodicu. Zabrinjava činjenica da su u velikom broju i očevi i majke nezaposleni.

Tabela broj 85. Okruženje u kome ste odrasli (prema polu ispitanika/ca):

Pol ispitanika	Okruženje u kome ste odrasli:			Ukupno
	Romska zajednica	Neromska zajednica	Mešovita zajednica	
Ženski	1 1.9%	16 29.6%	37 68.5%	54 100.0%
Muški	4 15.4%	7 26.9%	15 57.7%	26 100.0%
Ukupno F+M	5 6.3%	23 28.8%	52 65.0%	80 100.0%

Više od polovine studenata/kinja romske nacionalnosti zastupljenih u ovom istraživanju je odraslo u neromskoj zajednici (52 F+M, ili 65%), ili u mešovitoj zajednici (23 F+M, ili 28.8%), dok je mali procenat odrastao u romskoj zajednici (5F+M, ili 6.3%). Analiza podataka prema polu daje slične rezultate: 37 studentkinja (68.5%) je odraslo u mešovitoj zajednici, 16 (29.6%) u neromskoj i samo 1 (1.9%) u romskoj zajednici, studenti su, njih 15 (57.7%) takođe odrasli u mešovitoj, 7 (26.9%) u neromskoj i 4 (15.4%) u romskoj zajednici.

Zaključujemo da mešovita i neromska zajednica predstavlja podsticajnije okruženje za studiranje romske dece, jer se u njima znatno češće nego u romskoj zajednici, mogu sresti ljudi koji su završili fakultete i visoke škole i njihov način života prepoznati kao poželjan. Ovaj podatak bi

trebalo dovesti u vezu sa izgrađivanjem romskog identiteta i kod studenata i kod studentkinja. Naime, ispitati otvorenost romskih studenata za one koji su u okruženju, nerome. Ako se osvrnemo na pitanja u upitniku koja su vezana za neke elemente identiteta, kao što je jezik, videćemo da procenat govorenja romskog jezika opada sa godinama studija, najveći je kod studenata/kinja prve godine, a najmanji kod diplomiranih (tabela broj 87.). Takođe, u pitanju koje se tiče veze između izgrađivanja identiteta romskih studenata/kinja i afirmativnih mera, naglašava se važnost obrazovanja i njegov uticaj na identitet, ne samo romskih studenata, već i zajednice u celini (tabele broj 136. i 137.). Ipak, ne smatramo da to znači asimilaciju u okviru većinskog naroda, već izgradnju jednog drugačijeg identiteta Roma i Romakinja.

Tabela broj 86. Da li pripadate romskoj zajednici ?

Da li pripadate romskoj zajednici ?	Frekvencija	Procenat (%)
Da	80	100.0%
Ne	0	0%
Ukupno	80	100.0%

Svih 80 anketiranih studenata/kinja se izjasnilo da pripada romskoj zajednici. To je naročito važno za studente/kinje viših godina studija, kao i za grupu diplomiranih studenata/kinja, jer nakon primene afirmativnih mera prilikom upisa na fakultet, ne postoji sistem praćenja romskih studenata.

Najčešće se smatra da u kasnijim fazama studija i/ili nakon diplomiranja oni prestanu da se izjašnjavaju da su romske nacionalnosti. I ako se na osnovu uzorka od 80 studenata ne može sa sigurnošću tvrditi, u ovom radu zastupamo stav da romski studenti/kinje ne pribegavaju mimikriji svoje nacionalne pripadnosti. Tokom studija romski studenti se uključuju u različite aktivnosti kojima se jača romski identitet (obeležavanje Međunarodnog dana Roma, Đurđevdana kao nacionalnog praznika i druge javne manifestacije,) zatim sticanje znanja o važnosti angažovanja u romskim studentskim udruženjima, distribucija raznih pisanih tekstova na romskom jeziku do kojih dolaze, sve to potencijalno utiče na izgrađivanje stava o romskom identitetu kao poželjnom.

Tabela broj 87. Poznavanje romskog jezika (prema polu ispitanika/ca)

Poznavanje romskog jezika	Ženski			Muški		Ukupno	
	F	%		F	%	F	%
Govori	Da	34	63.0%	14	53.8%	48	60.0%
	Ne	20	37.0%	12	46.2%	32	40.0%
Čita	Da	33	61.1%	14	53.8%	47	58.8%
	Ne	21	38.9%	12	46.2%	33	41.3%
Piše	Da	33	61.1%	14	53.8%	47	58.8%
	Ne	21	38.9%	12	46.2%	33	41.3%

Romski jezik ukupno govori 48 studenata/kinja ili 60.0%, čita 47 (58.8%), piše takođe 47 (58.8%). Analiza prema polu pokazuje da: 34 studentkinje ili 63% govore romski jezik, 33 (61.1%) čita i 33 (61.1%) piše romski jezik, dok 14 (53.8%) studenata govori, 14 (53.8%) čita, i takođe njih 14 (53.8%) piše romski jezik.

Ova analiza je pokazala: prvo, da govoriti romski jezik ne znači i vladati veštinama čitanja i pisanja istog, drugo da 10% više studentkinja više govori romski jezik od studenata Roma i da i tom segmentu studentkinje prednjače. Zadatak buduće romske intelektualne elite je svakako da se romski jezik izučava na fakultetima/visokim školama u Srbiji (za sada je to moguće samo na Visokoj školi za obrazovanje vaspitača u Vršcu), kako bi se ne samo što veći broj studenata romske i neromske nacionalnosti upoznao sa jezikom, već bi se na taj način obezbedila i njegova naučno utemeljena standardizacija.

Tabela broj 88. Da li govorite neki strani jezik (prema polu ispitanika/ca) ?

Da li govorite neki strani jezik?	Ženski		Muški		Ukupno	
	F	%	F	%	F	%
Da	50	92.6%	24	92.3%	74	92.5%
Ne	4	7.4%	2	7.7%	6	7.5%

Neki od stranih jezika govori 74 studenata/kinja ili 92.5%, dok 6 ili 7.5% ne govori ni jedan strani jezik. Odnos studenata i studentkinja što se stranih jezika tiče je procentualno skoro ujednačen (F-92.6%, M-92.3%), tako da u ovom segmentu nije utvrđena značajna statistička razlika. Značajan je podatak da veliki procenat romskih studenata zna strani jezik (uglavnom engleski), što znači da su oni već pripremljeni za izlazak na međunarodnu scenu što i jeste jedan od ciljeva visokog obrazovanja romskih studenata.

Tabela broj 89. Strani jezici koje govore anketirani studenti/kinje

Strani jezici		Frekvencija	Procenat (%)
Engleski	Da	71	88.8%
	Ne	9	11.3%
Nemački	Da	13	16.3%
	Ne	67	83.8%
Španski	Da	1	1.3%
	Ne	79	98.8%
Ruski	Da	2	2.5%
	Ne	78	97.5%
Švedski	Da	1	1.3%
	Ne	79	98.8%
Rumunski	Da	2	2.5%
	Ne	78	97.5%
Mađarski	Da	9	11.3%
	Ne	71	88.8%
Slovački	Da	1	1.3%
	Ne	79	98.8%
Albanski	Da	3	3.75%
	Ne	77	96.25%

Najveći broj studenata/kinja (71F+M ili 88.8%) služi se engleskim jezikom, što je i očekivano, na drugom mestu je nemački (13F+M ili 16.3%), a zatim sledi mađarski (9F+M ili 11.3%), što se takođe moglo očekivati, s obzirom da ispitanici studiraju na Univerzitetu u Novom Sadu, na području Vojvodine, gde je mađarski jezik često jezik sredine, a takođe je i u službenoj upotrebi. Ostale navedene jezike (španski, ruski, švedski, rumunski, slovački i albanski) govori od 1-3 studenata/kinja, dakle u znatno manjem broju.

Tabela broj 90. Koliko stranih jezika govorite (prema polu ispitanika/ca)

Pol ispitanika	Koliko stranih jezika govorite				Ukupno
	0	1	2	3	
Ženski	2 3.7%	33 61.1%	18 33.3%	1 1.9%	54 100.0%
Muški	2 7.7%	19 73.1%	3 11.5%	2 7.7%	26 100.0%
Ukupno F+M	4 5.0%	52 65.0%	21 26.3%	3 3.8%	80 100.0%

Što se broja stranih jezika tiče, studenti/kinje u najvećem procentu govore jedan strani jezik (52 ili 65.0% F+M), dva strana jezika govori 21 (26.3% F+M), tri strana jezika govore samo 3 (3.8% F+M), dok nijedan strani jezik ne govori 4 (5.0% F+M). Razlika u odnosu na pol je primetna kod studentkinja koje u većem procentu govore dva strana jezika u odnosu na studente (18F ili 33.3%, 3M ili 11.5%).

Naredni set pitanja se odnosio na uslove stanovanja ispitanika/ca: da li žive u kući sa ili bez dvorišta, da li je kuća/stan njihovo vlasništvo, koliko soba ima kuća/stan, da li ima kuhinju, kupatilo, struju i kanalizaciju. Ovaj set pitanja postavljen je zbog toga što vlada uverenje da između uslova stanovanja i uspešnog studiranja postoji direktna veza.

Tabela broj 91. Živite u: kući bez dvorišta, kući sa dvorištem, ili stanu (prema polu ispitanika/ca)

Pol ispitanika	Živite u:			Ukupno
	Kući bez dvorišta	Kući sa dvorištem	Stanu	
Ženski	1 1.9%	39 72.2%	14 25.9%	54 100.0%
Muški	1 3.8%	20 76.9%	5 19.2%	26 100.0%
Ukupno F+M	2 2.5%	59 73.8%	19 23.8%	80 100.0%

Studenti/kinje u 73.8% (59 F+M) procenata žive u kući sa dvorištem, 23.8% (19 F+M) živi stanu, a samo 2.5% (2 F+M) živi u kući bez dvorišta. U ovom segmentu nema značajnije statističke razlike između studenata i studentkinja.

Tabela broj 92. Vlasništvo stana/kuće (prema polu ispitanika/ca)

Pol ispitanika	Vlasništvo stana/kuće				Ukupno
	Vlasništvo	Podstanari smo	Data nam je na korišćenje	Nešto drugo	
Ženski	44 81.5%	5 9.3%	2 3.7%	3 5.6% (kuća hranitelja-2, dedina kuća-1)	54 100.0%
Muški	19 73.1%	7 26.9%	0 0%	0 0%	26 100.0%
Ukupno F+M	63 78.8%	12 15.0%	2 2.5%	3 3.8%	80 100.0%

Kuća/stan su u vlasništvu anketiranih studenata/kinja, odnosno njihovih porodica, u 78.8% (63 F+M), 15.0% (12 F+M) su podstanari, 2.5% (2F) živi u kući koja im je data na korišćenje, dok 3.8% (3F) živi u kući hranitelja i u kući koja je vlasništvo dede. Značajno je napomenuti da su studentkinje procentualno manje podstanari (5F ili 9.3%) od studenata (7M ili 26.9%), odnosno da su njihove porodice u većem procentu vlasnici kuća/stanova (44F ili 81.5%, u odnosu na 19M ili 73.1%). Možda bi trebalo dovesti u vezu podatak o visokom procentu vlasništva kuće sa obrazovanjem roditelja (tabela broj 81.) i uspešnim studiranjem Romkinja.

Tabela broj 93. Koliko soba ima kuća/stan u kome živite?

Broj soba	Frekvencija	Procenat (%)
Jedna soba	4	5.0%
Dve sobe	34	42.5%
Tri i/ili više soba	42	52.5%
Ukupno	80	100.0%

Više od polovine ispitanika/ca (42 ili 52.5% F+M) živi u kući/stanu sa tri i/ili više soba, nešto manji broj (34 ili 42.5%F+M) živi u kući/stanu koja ima dve sobe, dok njih 4 (5.0%) ima samo jednu sobu. Svakako su za kvalitetno studiranje neophodni adekvatni stambeni uslovi, naročito je važno imati sobu koja je na rasploganju samo za potrebe učenja što, u zavisnosti stambenog prostora i od broja članova porodice, studenti romske nacionalnosti obuhvaćeni ovim istraživanjem neretko imaju (više od polovine ispitanika/ca je navelo i da nema potrebu za smeštaj u studentskim domovima, što takođe može da se tumači da imaju adekvatne uslove za učenje u svojoj kući – tabela broj 118.).

Tabela broj 94. Da li kuća/stan ima: kuhinju, kupatilo, vodu, kanalizaciju, struju?

Da li stan/kuća ima:		Frekvencija	Procenat
Kuhinju	Da	77	96.3%
	Ne	3	3.8%
Kupatilo	Da	77	96.3%
	Ne	3	3.8%
Vodu	Da	79	98.8%
	Ne	1	1.3%
Kanalizaciju	Da	65	81.3%
	Ne	15	18.8%
Struju	Stalno	78	97.5%
	Povremeno	2	2.5%

Podaci pokazuju da kuhinju, kupatilo, vodu i struju ima više od 96% studenata/kinja, ali kanalizaciju ima manji procenat, 81.3%. Ovo su osnovni uslovi za život i rad, da bi romski studenti/kinje uspešno priveli studije kraju i diplomirali, neophodno je da svi imaju adekvatne stambene uslove za učenje.

Tabela broj 95. Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole (prema polu ispitanika/ca) ?

Pol ispitanika	Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole?			Ukupno
	Da	Ne, nisam tražio/la	Ne, ne ispunjavam uslove	
Ženski	30 55.6%	17 31.5%	7 13.0%	54 100.0%
Muški	7 26.9%	17 65.4%	2 7.7%	26 100.0%
Ukupno F+M	37 46.3%	34 42.5%	9 11.3%	80 100.0%

Stipendiju tokom srednje škole je dobijalo manje od polovine anketiranih studenata/kinja (37 ili 46.3% F+M), njih 34 (42.5% F+M) nije ni tražilo stipendiju, dok 9 (11.3% F+M) ne ispunjava uslove. Zabrinjava činjenica da veliki broj studenata/kinja ni nije tražio stipendiju, što pokazuje da nisu dovoljno informisani o mogućnostima za dobijanje iste, jer im je finansijski sigurno potrebna u toku studija.

Rezultat hi kvadrat testa (hi kvadrat=8.291, df=2, $p \leq 0,05$) pokazuju da postoji povezanost pola i primanja stipendije tokom srednje škole (Prilog broj 8.). Pregledom tabele broj 95. vidimo da su distribucije ispitanika u svakoj kategoriji takve da je veći procenat studentkinja primao stipendije od studenata.

Značajna statistička razlika prema polu postoji, studentkinje su u više nego duplom procentu uspešnije od studenata kad je u pitanju dobijanje stipendije (30F ili 55.6% prema 7M ili 26.9%), što je rezultat boljeg uspeha studentkinja u srednjoj školi (tabela broj 69. pokazuje da je odličan uspeh imalo 44.4% F, u odnosu na 26.9% M). Istovremeno, studenti u dva puta većem procentu u odnosu na studentkinje nisu ni tražili stipendiju (17F ili 31.5%, prema 17M ili 65.4%), što pokazuje da su devojke u ovom slučaju bile hrabrije, upornije i motivisanije da bi ostvarile želju za obrazovanjem.

Tabela broj 96. Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole (prema razredima) ?

Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole?		Frekvencija	Procenat %
I razred	Da	15	18.8%
	Ne	65	81.3%
II razred	Da	25	31.3%
	Ne	55	68.8%
III razred	Da	28	35.0%
	Ne	52	65.0%
IV razred	Da	30	37.5%
	Ne	50	62.5%

Analiza stipendija u srednjoj školi prema razredima pokazuje da je od 1-4 razreda srednje škole stipendiju dobijalo od 15-30 ispitanika/ca godišnje, odnosno od 18.8% - 37.5%. To je mali procenat naročito ako se ima u vidu da je u Vojvodini od 2007-2013. godine realizovan projekat Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice koji je srednjoškolcima romske nacionalnosti obezbeđivao stipendije i mentorsku podršku (tabela broj 97.). Prema podacima nadležnog sekretarijata ovim projektom je tokom sedam godina ukupno obezbeđeno 1.643 stipendije za učenike iz preko 80 škola u Vojvodini.²⁴

Tabela broj 97. Da li ste učestvovali u mentorskom programu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice (prema polu ispitanika/ca) ?

Pol ispitanika	Da li ste učestvovali u mentorskom programu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice ?		Ukupno
	Da	Ne	
Ženski	15 27.8%	39 72.2%	54 100.0%
Muški	5 19.2%	21 80.8%	26 100.0%
Ukupno F+M	20 25.0%	60 75.0%	80 100.0%

U mentorskom programu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice je učestvovalo svega 20 (25.%) studenata i studentkinja obuhvaćenih istraživanjem. Ovaj podatak predstavlja ključno objašnjenje za činjenicu da je manje od polovine ispitanika/ca tokom srednje škole dobijalo stipendiju (tabela broj 95. i 96.). I u ovom programu je učestvovalo više studentkinja nego studenata (15F ili 27.8% i 5M 19.2%), što je opet u skladu sa njihovim boljim uspehom u srednjoj školi (tabela broj 69.). Uslov za ulazak u mentorski program je, između ostalog, bio i postignut opšti uspeh od minimum 3.50 u prethodnoj godini školovanja.

²⁴Kriš Piger Jelena, Dragana Dimitrov "Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini", Izveštaj o realizaciji projekta-rezultati 2007-2014. godine., Novi Sad, 2014. god., str.10.

Tabela broj 98. Da li ste imali pomoć u toku pripreme za maturalni ispit (prema polu ispitanika/ca) ?

Pol ispitanika	Da li ste imali pomoć u toku pripreme za maturalni ispit ?		Ukupno
	Da	Ne	
Ženski	11 20.4%	43 79.6%	54 100.0%
Muški	2 7.7%	24 92.3%	26 100.0%
Ukupno F+M	13 16.3%	67 83.8%	80 100.0%

Zabrinjava podatak da je pomoć u toku pripreme za maturalni ispit imalo samo 13 studenata i studentkinja ili 16.3%, pri čemu su još jednom studentkinje bile "snalažljivije" (11F ili 20.4% i 2M ili 7.7%) i obezbedile sebi pomoć u pripremi mature u većem broju od studenata.

Ovo je važan segment u kome je potrebno obezbediti dodatnu podršku srednjoškolicima iz romske zajednice, jer uspešno završena matura predstavlja još jednu savladanu barijeru u procesu obrazovanja i dodatnu motivaciju za upisivanje fakulteta/visoke škole i dalji rad. Prema našem saznanju, ne postoji kontinuirano obaveštavanje budućih romskih studenata o izboru fakulteta, polaganju prijemnih ispita, načinu studiranja, prijavljivanju za studentski dom ili konkurisanju za stipendije koje su im na raspolaganju. Važno je da neka ustanova ili organizacija u kontinuitetu priprema romske učenike i učenice za upis na Univerzitet u Novom Sadu.

Svenka Savić u publikaciji "Iskustva mentorskog programa sa učenicama: višestruko podzastupljene grupe" navodi da rezultati mentorskog programa ukazuju da: 1. učenicama iz grupe sa više od jedne karakteristike podzastupljenosti odgovara individualni oblik mentorske pripreme za prijemne ispite; 2. prijemni ispit nije samo proces sticanja znanja nego je mnogo više proces ulaska u kulturu akademskog oblikovanja što podrazumeva stvaranje, povećanje i nadograđivanje motivacije na izlazak na prijemni ispit; 3. izgradnju bliskih emotivnih vršnjačkih veza; 4. uključivanje roditelja u ceo proces, kao i svih drugih osoba (nastavnog i administrativnog osoblja fakulteta i škola), što je jedan od važnih faktora (nekada i presudan) u mentorskom procesu (Savić 2013: 10).

Tabela broj 99. Navedite osobu koja Vam je pomogla u pripremi za maturalni ispit (prema polu ispitanika/ca) ?

Pol ispitanika	Navedite osobu koja Vam je pomogla u pripremi za maturalni ispit:					Ukupno
	Niko	Mentor/ka	Nastavnik/ca u školi	Član porodice ili rođak	Neko drugi	
Ženski	43 79.6%	5 9.3%	2 3.7%	1 1.9%	3 5.6% (privatni profesor-2, REF program-1)	54 100.0%
Muški	24 92.3%	1 3.8%	1 3.8%	0 0.0%	0 0.0%	26 100.0%
Ukupno F+M	67 83.8%	6 7.5%	3 3.8%	1 1.3%	3 3.8%	80 100.0%

Nikakvu pomoć u pripremi za maturalni ispit nije imalo 67 studenata/kinja ili 83.8% (43F+24M), 6 ili 7.5% (5F+1M) je imalo pomoć od strane mentora/ke u srednjoj školi, 3 ili 3.8% (2F+1M) su radili sa drugim predmetnim nastavnicima u školi, 2F su uzimale privatne časove, dok je 1F bila uključena u program REF-a koji pruža podršku srednjoškolcima koji žele da upišu Medicinski fakultet.

Zaključak je da ne postoji jasno definisana podrška romskim srednjoškolcima u pripremi za maturalni ispit. Čak i 20 srednjoškolaca koji su bili deo mentorskog programa (tabela broj 97.), nisu imali svi od strane svojih mentora pomoć u pripremi mature (samo 6 mentora je pomagalo), zato što taj mentorski program ne obahvata pripremu za maturu, kao ni pripremu za prijemni ispit na Univerzitetu u Novom Sadu. Podaci da su neki učenici dobili pomoć te vrste zapravo je individualna volja njihovih mentora.

Pomoć se i inače svodi na dobru volju nastavnika u školi, mentora, članova porodice, ili sporadične programe koji se sprovode, ali niko nema propisanu "obavezu" da dodatno podrži romske srednjoškolce u ovoj fazi obrazovanja. Ista situacija je i sa drugim podzastupljenim

grupama, kao što su učenici sa invaliditetom. Srednjoškolsko obrazovanje ne brine o "drugima", kada je u pitanju mogućnost nastavka visoko školskog obrazovanja - implicitno se podrazumeva da tim grupama učenika takvo obrazovanje nije potrebno.

Tabela broj 100. Navedite oblik pomoći za maturalni ispit (prema polu ispitanika/ca)

Pol ispitanika	Navedite oblik pomoći za maturalni ispit (prema polu):				Ukupno
	Nikakva	Nalaženje literature	Pisanje teksta	Nešto treće	
Ženski	43 79.6%	7 13.0%	1 1.9%	3 5.6% (1-program REF-a koji organizuje predavanja i probni ispit, 2-privatni časovi)	54 100.0%
Muški	24 92.3%	2 7.7%	0 0.0%	0 0.0%	26 100.0%
Ukupno F+M	67 83.8%	9 11.3%	1 1.3%	3 3.8%	80 100.0%

Oblik pomoći za maturalni ispit se svodi na nalaženje literature (7F+2M ili 11.3%), pisanje teksta kod jedne učenice, 2 učenice su imale privatne časove i jedna je u okviru pomenutog programa REF-a imala dodatna predavanja i organizovan probni maturalni ispit. Primećujemo da nema tačno propisanog oblika pomoći i da se on svodi na subjektivnu procenu onoga ko pruža pomoć (mantora, nastavnika,...) šta je učeniku/ci potrebno.

Tabela broj 101. Navedite razloge zbog kojih niste imali pomoć u toku pripreme za maturalni ispit (prema polu ispitanika/ca)

Navedite razloge zbog kojih niste imali pomoć u toku pripreme za maturalni ispit:					
Pol ispitanika	Nisu naveli razloge	Pomoć Vam nije bila potrebna	Niste imali ko da Vam pomogne	Nešto treće	Ukupno
Ženski	12 22.2%	31 57.4%	10 18.5%	1 1.9%	54 100.0%
Muški	2 7.7%	23 88.5%	0 0.0%	1 3.8%	26 100.0%
Ukupno F+M	14 17.5%	54 67.5%	10 12.5%	2 2.5%	80 100.0%

Najveći broj ispitanika/ca (54F+M ili 67.5%) smatra da im pomoć u pripremi mature nije bila potrebna. Postavlja se pitanje koliko je to realno, naročito kod učenika koji u visokom procentu tvrde da nisu trebali pomoć (23M ili 88.5%), a znamo da su postigli slabiji uspeh u srednjoj školi od učenica (tabela broj 69.). Brine i činjenica da je 10 ispitanika/ca (12.5%F+M) navelo da nije imalo ko da im pomogne.

Moguće je da romski učenici/ce i ne znaju koliko je njihovo "neznanje" kad procenjuju da im treba pomoć, s druge strane, iskustvo nam kaže da se i romski studenti i studentkinje ređe od neromskih obraćaju za pomoć profesorima i asistentima. Čini se da priznavanje neznanja ima veze sa njihovim samopouzdanjem i osećanjem prihvaćenosti, odnosno da se osećaju manje vrednim u svojim i tuđim očima ukoliko pokažu da nešto ne znaju i da im treba pomoć.

Tabela broj 102. Da li ste polagali test profesionalne orijentacije (prema polu ispitanika/ca)?

Pol ispitanika	Da li ste polagali test profesionalne orijentacije?		Ukupno
	Da	Ne	
Ženski	24 44.4%	30 55.6%	54 100.0%
Muški	9 34.6%	17 65.4%	26 100.0%
Ukupno F+M	33 41.3%	47 58.8%	80 100.0%

Test profesionalne orijentacije je polagalo 33 studenata/kinja (41.3% F+M), od toga 24 studentkinje (44.4% F) i 9 studenata (34.6%M). Procentualno su se i u ovom slučaju studentkinje više potrudile kako bi se uverile da su odabrale studije u skladu sa njihovim sposobnostima. Romski srednjoškcolci nisu informisani o samom testu profesionalne orijentacije, kako izgleda, čemu služi, gde i kada bi trebalo da ga polažu. Nažalost, to nije slučaj samo sa romskim srednjoškcolcima, već i sa neromskom učenicima, jer u školi nemaju obavezu da im ponude polaganje, niti da ih upute u sadržinu testa i korist od njegovog polaganja.²⁵

Tabela broj 103. Rezultat testa profesionalne orijentacije (prema polu ispitanika/ca)

Pol ispitanika	Rezultat testa profesionalne orijentacije:			Ukupno
	Nisam polagao	Test je potvrdio sposobnosti za odabrane studije	Test nije potvrdio sposobnosti za odabrane studije	
Ženski	30 55.6%	22 40.7%	2 3.7%	54 100.0%
Muški	17 65.4%	7 26.9%	2 7.7%	26 100.0%
Ukupno F+M	47 58.8%	29 36.3%	4 5.0%	80 100.0%

²⁵ Na Univerzitetu u Novom Sadu postoji "Centar za razvoj karijere i savetovanje studenata" koji besplatno studentima i diplomcima UNS nudi upravo ovakve usluge.

Test profesionalne orijentacije je, od 33 studenata koji su ga polagali, potvrdio sposobnosti za odabrane studije kod 29 studenata/kinja ili 36.3%, dok kod 4 (2F, 2M) ili 5.0% nije potvrdio sposobnosti za odabrane studije. Razlozi za to mogu biti različiti, kao što su dodatne namenske stipendije koje se daju za određene smerove (na primer program REF-a za srednjoškolce i studente medicinskih usmerenja), zbog čega se romska deca odlučuju da upišu određeni fakultet/visoku školu, a da nemaju dovoljno sklonosti, predznanja i sposobnosti da ga završe.

Tabela broj 104. Navedite razloge zbog kojih niste polagali test profesionalne orijentacije (prema polu ispitanika)

	Navedite razloge zbog kojih niste polagali test profesionalne orijentacije:				
Pol ispitanika	Nisu naveli razloge	Nisam znao/la da to postoji	Nema mogućnosti u mom mestu	Smatrao/la sam da mi to nije potrebno	Ukupno
Ženski	24 44.4%	7 13.0%	3 5.6%	20 37.0%	54 100.0%
Muški	9 34.6%	10 38.5%	1 3.8%	6 23.1%	26 100.0%
Ukupno F+M	33 41.3%	17 21.3%	4 5.0%	26 32.5%	80 100.0%

Osnovni razlog zbog koga 47 ispitanika/ca ili 58.8% nije polagalo test profesionalne orijentacije je neinformisanost o samom testu. I ako je njih 17 (21.3% F+M) navelo da nije znalo da to postoji, a 26 (32.5% F+M) smatra da im to nije bilo potrebno, pri čemu su učenice bile posebno samouverene (20F ili 37.0% tvrdi da im nije trebalo da polažu test), zaključujemo da se oba razloga mogu zapravo podvesti pod neznanje, jer nisu bili upućeni u namenu i sadržinu testa. Podatak bi trebalo proveriti za neromsku populaciju. Čini se da bi podaci bili istovetni, naime u našoj kulturi obrazovanja, testiranje sposobnosti za neke delatnosti nije još uhvatilo korane.

Sledeći set pitanja se odnosio na način informisanja o željenom fakultetu/visokoj školi, da li su se anketirani studenti/kinje informisali putem: štampanog informatora, konsultacija na fakultetu/visokoj školi ili medija, jer je za buduće studente veoma važna dostupnost informacija.

Tabela broj 105. Da li ste se informisali o željenom fakultetu putem štampanog informatora (prema polu ispitanika/ca) ?

Pol ispitanika	Da li ste se informisali o željenom fakultetu putem štampanog informatora?		Ukupno
	Da	Ne	
Ženski	19 35.2%	35 64.8%	54 100.0%
Muški	14 53.8%	12 46.2%	26 100.0%
Ukupno F+M	33 41.3%	47 58.8%	80 100.0%

Putem štampanog informatora se o fakultetu/visokoj školi informisalo 33 studenata/kinja ili 41.3%, od toga 19 studentkinja (35.2%F) i 14 studenata (53.8%M).

Tabela broj 106. Da li ste se informisali o željenom fakultetu/visokoj školi putem konsultacija na fakultetu (prema polu ispitanika/ca) ?

Pol ispitanika	Da li ste se informisali o željenom fakultetu putem konsultacija na fakultetu?		Ukupno
	Da	Ne	
Ženski	22 40.7%	32 59.3%	54 100.0%
Muški	6 23.1%	20 76.9%	26 100.0%
Ukupno F+M	28 35.0%	52 65.0%	80 100.0%

Konsultacije na fakultetu pre upisa je imalo 28 studenata/kinja ili 35.0%, od toga 22 studentkinje (40.7%F) i 6 studenata (23.1%M).

Tabela broj 107. Da li ste se informisali o željenom fakultetu putem medija (prema polu ispitanika/ca) ?

Pol ispitanika	Da li ste se informisali o željenom fakultetu putem medija?		Ukupno
	Da	Ne	
Ženski	8 14.8%	46 85.2%	54 100.0%
Muški	8 30.8%	18 69.2%	26 100.0%
Ukupno F+M	16 20.0%	64 80.0%	80 100.0%

Putem medija se o željenom fakultetu/visokoj školi informisalo 16 studenata/kinja ili 20.0%, od toga 8 studentkinja (14.8%F) i 8 studenata (30.8%M). Zaključujemo da se najveći broj ispitanika/ca (33 F+M) o željenom fakultetu informisalo putem štampanog informatora (tabela broj 105.), nešto manji broj (28 F+M) je išao na konsultacije na fakultet/visoku školu (tabela broj 106), a najmanje informacija su dobili putem medija (16 F+M).

Kao druge izvore informacija o željenom fakultetu studenti/kinje su navodili: internet, kontakte sa nevladinim organizacijama, informacije koje su dobili u svojoj srednjoj školi, od starijih kolega na fakultetu, od Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine, od mentora/ki u srednjoj školi, prijatelja, profesora, rođaka, aktivista Roma, od Udruženja romskih studenata, kao i putem promocije fakulteta koja je bila organizovana u njihovoj srednjoj školi.

Možemo da kažemo i da su informacije o fakultetu/visokoj školi koju žele da upišu studentima/kinjama dostupne iz različitih izvora i da je u tom smislu potrebna saradnja i razmena informacija između obrazovnih ustanova, institucija i nevladinog sektora, naročito romskog.

Takođe, način ili put do informacije je lični kontakt, što treba povezati sa elementima romske tradicijske kulture u kome još uvek glavni izvor informacija jeste "licem u lice". Za buduće aktivnosti sa romskim učenicima srednjih škola prilikom upisa na fakultet/visoku školu treba imati na umu ovaj podatak.

Sledeći set pitanja se odnosi na sistem primene afirmativnih mera:

Tabela broj 108. Da li ste blagovremeno obavešteni o načinu primene afirmativnih mera (prema polu ispitanika/ca)?

Pol ispitanika	Da li ste blagovremeno obevešteni o načinu primene afirmativnih mera?		Ukupno
	Da	Ne	
Ženski	31 57.4%	23 42.6%	54 100.0%
Muški	14 53.8%	12 46.2%	26 100.0%
Ukupno F+M	45 56.3%	35 43.8%	80 100.0%

Više od polovine ispitanika/ca nije blagovremeno dobilo informacije o načinu na koji se afirmativne mere za upis na fakultete/visoke škole sprovode (45 F+M ili 56.3%). Značajnija statistička razlika prema polu ne postoji, jednako su loše obavešteni i jedni i drugi (31F ili 57.4% i 14M ili 53.8% nije blagovremeno dobilo informacije).

Ovakvi rezultati potvrđuju tezu da informacije o primeni afirmativnih mera uglavnom kasne, jer se sa nivoa Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja svake godine čeka instrukcija (koja se po pravilu donosi pred sam upis)²⁶ i ne ostaje dovoljno vremena za razmenu informacija između nadležnih institucija, nevladinog sektora i romske zajednice na lokalnu. To je posledica činjenice da ne postoji Pravilnik o primeni afirmativnih mera, već se svake godine iznova donosi rešenje o njihovoj primeni, u skladu sa procenom i mogućnostima nadležnog Ministarstva.

²⁶ Uputstvo za sprovođenje zajedničkog konkursa za upis studenata u prvu godinu osnovnih i integrisanih studija na visokoškolskim ustanovama čiji je osnivač Republika Srbija za školsku 2014/15. godinu, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je donelo 11.06.2014.godine, rešenje broj:612-00-988/2014-04.

Tabela broj 109. Ko vas je obavestio o primeni afirmativnih mera ?

Ko vas je obavestio o primeni afirmativnih mera ?	Frekvencija	Procenat %
Valid	39	48.8%
Administriram facebook stranicom koja okuplja romske studente i niko nije imao zvanicne informacije	1	1.3%
Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine	11	13.8%
Majka	1	1.3%
Mediji	2	2.5%
Mentor/ka	2	2.5%
Nacionalni savet romske nacionalne manjine	1	1.3%
NVO	4	5.0%
Prijatelj	1	1.3%
Profesor/ka	3	3.8%
Rođaka	1	1.3%
Starije kolege	5	6.3%
Starije kolege i profesor	1	1.3%
Udruženje romskih studenata	8	10.0%
Ukupno	80	100.0%

Iz odgovora studenata i studentkinja se može zaključiti da je širok krug osoba i načina na koji su dobili informacije o afirmativnim merama: rođaci, prijatelji, mentori, profesori, facebook, mediji. Ono što zabrinjava je da od strane institucija koje su direktno zadužene za njihovo sprovođenje, kao što je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja studenti/kinje nisu bili informisani. Nacionalni savet romske nacionalne manjine koji takođe učestvuje u primeni afirmativnih mera je naveden od strane samo jednog studenta. Ispitanici/ce su u najvećoj meri bili obavešteni od strane Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine i od Udruženja romskih studenata iz Novog Sada.

Tabela broj 110. Da li ste rešenje o primeni afirmativnih mera dobili do početka akademske godine (prema polu ispitanika/ca)?

Pol ispitanika	Da li ste rešenje o primeni afirmativnih mera dobili do početka akademske godine?		Ukupno
	Da	Ne	
Ženski	30 55.6%	24 44.4%	54 100.0%
Muški	19 73.1%	7 26.9%	26 100.0%
Ukupno F+M	49 61.3%	31 38.8%	80 100.0%

Rešenje o primeni afirmativnih mera do početka akademske godine je dobilo 49 studenata/kinja ili 61.3% ispitanika/ca (prema polu: 30F ili 55.6% i 19M ili 73.1%). Studenti su u većem procentu dobili rešenje od studentkinja, ali i kod jednih i kod drugih to nije zadovoljavajući procenat i posledica je nedostatka Pravilnika o primeni afirmativnih mera.

Radi se zapravo o "lančanom" kašnjenju između aktera zaduženih za sprovođenje koje kreće od Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja koje donosi instrukciju o načinu sprovođenja mera, zatim Nacionalni savet romske nacionalne manjine kasni u prikupljanju prijave i podataka o budućim brucosima, sledi Kancelarija za ljudska i manjinska prava koja te podatke obrađuje i na kraju, ponovo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja kasni u izradi rešenja za svakog studenta ponaosob koje prosleđuje fakultetima/visokim školama.

Treba reći i da ovakvi problemi ne deluju podsticajno i ne motivišu srednjoškolce iz romske zajednice da upisuju fakultete/visoke škole, jer nisu sigurni da li će im afirmativne mere pomoći da se upišu ili ne.

Tabela broj 111. Kada ste dobili rešenje o primeni afirmativnih mera ?

Kada ste dobili rešenje o primeni afirmativnih mera ?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid	55	68.8%
Krajem oktobra, kasnilo je mesec dana.	1	1.3%
Nedelju dana nakon polaska na fakultet.	1	1.3%
Nisam koristio/la afirmativne mere za upis.	16	20.0%
U novembru	1	1.3%
Na privatnom fakultetu nema afirmativnih mera.	5	6.3%
U oktobru	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Samo 4 studenata/kinja je navelo kada su dobili rešenja o primeni afirmativnih mera: nedelju dana nakon polaska na fakultet, u oktobru, krajem oktobra i u novembru. Nije koristilo afirmativne mere za upis 20% odnosno 16 studenata/kinja, dok njih 5 (6.3% F+M) studira na privatnim fakultetima na kojima se ne primenjuju mere afirmativne akcije.

Tabela broj 112. Da li ste zadovoljni sistemom primene afirmativnih mera (prema polu ispitanika/ca)?

Pol ispitanika	Da li ste zadovoljni sistemom primene afirmativnih mera?			Ukupno
	Da, sasvim sam zadovoljan/na	Da, ali se one mogu još unaprediti	Ne	
Ženski	20 37.0%	18 33.3%	16 29.6%	54 100.0%
Muški	8 30.8%	4 15.4%	14 53.8%	26 100.0%
Ukupno F+M	28 35.0%	22 27.5%	30 37.5%	80 100.0%

Mišljenja studenata/kinja o tome da li su zadovoljni sistemom primene afirmativnih mera su podeljena: 28 (35.0% F+M) je sasvim zadovoljno, 22 (27.5% F+M) smatra da se još mogu unaprediti, dok 30 (37.5% F+M) nije zadovoljno primenom. Stepen zadovoljstva je očigledno povezan sa njihovim ličnim iskustvima prilikom upisa (dobijanje rešenja, stipendije, i sl.).

Analiza prema polu pokazuje razliku između studenata i studentkinja u procentu nezadovoljstva afirmativnim merama (16F ili 29.6% prema 14M ili 53.8%), gde su studentkinje mnogo manje nezadovoljne od studenata. Zaključujemo da su studentkinje lakše upisale željene fakultete/visoke škole i dobile stipendije zbog boljeg uspeha u srednjoj školi i otuda i manji stepen nezadovoljstva primenom afirmativnih mera.

Tabela broj 113. Kako se afirmativne mere mogu još unaprediti ?

Kako se afirmativne mere mogu još unaprediti ?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	57	71.3%
Doneti pravilnik.	14	17.5%
Doneti pravilnik i povećati kvotu.	1	1.3%
Nisam bio obavešten o stipendijama, poboljšati informisanost studenata.	1	1.3%
Odgovornost u sprovođenju.	1	1.3%
Pomoći studentima u pripremi za fakultet.	1	1.3%
Povećati kvotu za romske studente.	1	1.3%
Potrebno je da rešenja stižu na vreme.	2	2.5%
Rešenje ne treba da bude u formi preporuke, već mora da obavezuje fakultet.	1	1.3%
Potrebno je obezbediti više mesta u studentskim domovima za romske studente	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Mišljenje anketiranih studenata/kinja je da se sprovođenje afirmativnih mera može unaprediti: donošenjem Pravilnika o njihovoj pimeni, povećanjem kvote, većim stepenom odgovornosti u sprovođenju, potrebno je i da rešenja stižu na vreme i da ne budu u formi preporuke, već da obavezuju fakultete/visoke škole na primenu, da se pomogne budućim brucovima u pripremi za fakultet i da se obezbedi više mesta u studentskim domovima. Zaključujemo da su studenti/kinje svojim odgovorima ukazali na skoro sve problematične aspekte sprovođenja afirmativnih mera na kojima treba raditi kako bi se one efikasnije sprovodile.

Tabela broj 114. Zbog čega niste zadovoljni sistemom primene afirmativnih mera?

Zbog čega niste zadovoljni sistemom primene afirmativnih mera?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	55	68.8%
Tretirani smo kao građani drugog reda.	1	1.3%
Ima manje mogućnosti nego ranijih godina.	1	1.3%
Informacije kasne, postoje zloupotrebe, još uvek nema Pravilnika, time se umanjuje efekat afirmativnih mera.	1	1.3%
Mala kvota.	5	6.3%
Manipuliše se afirmativnim merama.	1	1.3%
Ne prate se postignuća studenata.	1	1.3%
Nisam dobio/la stipendiju Ministarstva prosvete i nauke.	9	11.3%
Nisam upisala željeni fakultet zbog kvote.	1	1.3%
Proces traje predugo.	1	1.3%
Rešenje iz Ministarstva prosvete uvek kasne, studenti moraju da plate prvu ratu školarine da bi se upisali.	1	1.3%
Teško se sprovode.	1	1.3%
Kvota ne treba da postoji.	1	1.3%
Zloupotrebljavaju se od strane neroma.	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Najveći broj ispitanika/ca navodi da nije zadovoljan sistemom afirmativnih mera jer nije dobio stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (9F+M ili 11.3%), a nakon toga sledi odgovor da je mala kvota od 2% koja se primenjuje (5F+M ili 6.3%). Dakle, najveći izvor nezadovoljstva se u ovom slučaju ne prepoznaje u samoj proceduri upisa na fakultet/visoku školu, već (ne)dobijanje stipendije najčešće predstavlja preduslov za nastavak školovanja.

Tabela broj 115. Da li smatrate da je kvota od 2% koju je propisalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja za upis studenata romske nacionalnosti afirmativnim merama dovoljna (prema polu ispitanika/ca)?

	Da li smatrate da je kvota od 2% dovoljna koju je propisalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja za upis studenata romske nacionalnosti afirmativnim merama dovoljna?		
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	13 24.1%	41 75.9%	54 100.0%
Muški	6 23.1%	20 76.9%	26 100.0%
Ukupno F+M	19 23.8%	61 76.3%	80 100.0%

Ispitanici/ce u 76.3% (61 F+M) smatraju da kvota od 2% za upis studenata/kinja romske nacionalnosti koja postoji od 2012. godine i doneta je od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, nije dovoljna (razloge zbog čega tako smatraju videti u tabeli broj 117.). Ipak, određen broj studenata/kinja (19 F+M ili 23.8%) misli da propisana kvota jeste dovoljna (obrazloženja zašto videti u tabeli broj 116.). Analiza prema polu ne ukazuje na značajniju statističku razliku u odgovorima studenata i studentkinja na ovo pitanje.

Tabela broj 116. Zbog čega smatrate da je kvota od 2% dovoljna?

Zbog čega smatrate da je kvota od 2% dovoljna?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	64	80.0%
Dovoljna je.	1	1.3%
Dovoljna je za one koji stvarno žele da studiraju.	3	3.8%
Ja sam uspeo da se upišem.	1	1.3%
To je motivacija za bolji uspeh u srednjoj školi.	1	1.3%
Motivišu se i selektuju studenti koji hoće da uče.	1	1.3%
To je način da se najbolji upišu na fakultet.	1	1.3%
Svakako nema većeg interesovanja za studije kod Roma.	1	1.3%
To je dobro zbog selekcije najboljih kandidata.	3	3.8%
U skladu je sa brojem studenata Roma.	1	1.3%
Na taj način imamo zdravu konkurenciju.	1	1.3%
Treba da se upišu oni koji hoće da studiraju.	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Obrazloženja studenata/kinja zašto smatraju da je propisana kvota od 2% dovoljna su: da je to dovoljno za one koji stvarno žele da studiraju, da se naj taj način motivišu da postižu bolji uspeh u srednjoj školi kako bi upisali željeni fakultet, da se tako selektuju najbolji, oni koji hoće da uče, da svakako nema većeg interesovanja u romskoj zajednici za studiranje, kao i da se na taj način stvara atmosfera zdrave konkurencije između budućih studenata.

Tabela broj 117. Zbog čega smatrate da kvota od 2% nije dovoljna?

Zbog čega smatrate da kvota od 2% nije dovoljna?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	21	26.3%
Mala je kvota.	58	72.5%
U kvotu ulaze i studenti sa invaliditetom što dodatno umanjuje broj mesta za romske studente.	1	3.8%
Ukupno	80	100.0%

Najveći broj studenata/kinja (58 F+M ili 72.5%) je svoje odgovore na ovo pitanje sveo na jednostavnu konstataciju da je kvota od 2% mala, jedino dobijeno temeljnije obrazloženje je da u kvotu ulaze i studenti sa invaliditetom što dodatno umanjuje broj mesta za romske studente. Međutim, u odgovorima dobijenim na pitanje zbog čega nisu zadovoljni primenom afirmativnih mera (tabela broj 114.) može se dobiti dodatno tumačenje: da kvota ne treba da postoji, da neki od njih nisu upravo zbog toga upisali željeni fakultet, čak i da imaju osećaj da su tretirani kao građani drugog reda.

Tabela broj 118. Da li imate smeštaj u studentskom domu (prema polu ispitanika/ca)?

Pol ispitanika	Da li imate smeštaj u studentskom domu (prema polu)?			Ukupno
	Da	Ne, nemam potrebu za smeštajem	Ne, i ako imam potrebu za smeštajem	
Ženski	18 33.3%	30 55.6%	6 11.1%	54 100.0%
Muški	5 19.2%	16 61.5%	5 19.2%	26 100.0%
Ukupno F+M	23 28.8%	46 57.5%	11 13.8 %	80 100.0%

Više od polovine anketiranih studenata/kinja (46 F+M ili 57.5%) je navelo da nema potrebu za smeštajem u studentskom domu, što nije iznenađujući podatak jer je njih 30 ili 37.5% navelo Novi Sad kao sadašnje mesto stanovanja (tabele broj 65. i 66.), kao i da je istraživanju učestvovalo 15 diplomiranih studenata koji nemaju potrebu za smeštajem u studentskom domu jer su završili studije (tabela broj 71.). Zabrinjava činjenica da njih 11 (6F, 5M ili 13.8%) nema smeštaj u studentskom domu i ako imaju potrebu za smeštajem. To je posledica kašnjenja prilikom upisa, odnosno primene afirmativnih mera, jer studenti dok se ne upišu ne mogu da konkurišu za mesto u studentskom domu. Tako se problem oko samog upisa odražava i na smeštaj u domovima, jer dok studentima stigne rešenje o upisu na fakultet/visoku školu, u studentskom domu prođe rok za predaju dokumenata, odnosno konkurs se završi.

Tabela broj 119. Da li dobijate stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Romskog edukativnog fonda, lokalne samouprave, donatora ili nevladine organizacije, ili pokrajinske administracije (prema polu ispitanika/ca) ?

Da li dobijate stipendiju:		Ženski		Muški		Ukupno	
		F	%	F	%	F	%
Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja	Da	15	27.8	3	11.5	18	22.5
	Ne	39	72.2	23	88.5	62	77.5
Romskog edukativnog fonda	Da	30	55.6	7	26.9	37	46.3
	Ne	24	44.4	19	73.1	43	53.8
Lokalne samouprave	Da	1	1.9	1	3.8	2	2.5
	Ne	53	98.1	25	96.2	78	97.5
Donatora ili nevladine organizacije	Da	1	1.9	1	3.8	2	2.5
	Ne	53	98.1	25	96.2	78	97.5
Pokrajinske administracije	Da	12	22.2	6	23.1	18	22.5
	Ne	42	77.8	20	76.9	62	77.5

Stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja dobija samo 18 (22.% F+M) anketiranih studenata/kinja, pri čemu su studentkinje u većem broju zastupljene (15F ili 27.8% i 3M ili 15.5%). Stipendiju pokrajinske administracije dobija 18 (22.5% F+M) studenata/kinja, od kojih su 12 (22.2% F) studentkinje i 6 (23.1% M) studenti, dok stipendiju lokalne samouprave dobija samo 1 student i 1 studentkinja. Romski edukativni fond je ukupno dodelio 37 stipendija (46.3%), od kojih 30 (55.6% F) dobijaju studentkinje i 7 (26.9% M) studenti, stipendiju donatora, Evropske Komisije (Erasmus Mundus) dobija jedna studentkinja, dok stipendiju nevladine organizacije, Udruženja romskih studenata iz Novog Sada, dobija jedan student.

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat= 5.788, df=1, $p \leq 0,05$) pokazuju da su muški i ženski ispitanici značajno različito zastupljeni kao korisnici stipendije Romskog edukativnog fonda. Pregledom frekvencija iz tabele broj 210. (Prilog broj 8.) vidimo da je veći broj studentkinja korisnik stipendije od studenata.

Zaključujemo pre svega da je broj stipendija koje dodeljuje Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja nedovoljan (naročito ako se uporedi sa istim brojem dodeljenih stipendija pokrajinske administracije, nadležno ministarstvo bi u mnogo većem procentu moralo da ohrabruje studiranje Roma i Romkinja), da lokalne samouprave očigledno ne vide svoj interes u tome da podrže studente/kinje romske nacionalnosti koji studiraju u njihovoj lokalnoj zajednici, ali i da studenti/kinje iz romske zajednice teško dolaze do stipendija donatora i/ili nevladinih organizacija. Takođe je važno reći da su rezultati ovog istraživanja pokazali da studentkinje u većem broju ostvaruju pravo na stipendije, kako nadležnog ministarstva, pokrajinske administracije, tako i Romskog edukativnog fonda, što pokazuje da postižu bolje rezultate u toku studija, odnosno imaju bolji prosek ocena od studenata.

Tabela broj 120. Da li ste menjali fakultet/visoku školu (prema polu ispitanika/ca)?

Pol ispitanika	Da li ste menjali fakultet/visoku školu?		Ukupno
	Da	Ne	
Ženski	2 3.7%	52 96.3%	54 100.0%
Muški	5 19.2%	21 80.8 %	26 100.0%
Ukupno F+M	7 8.8%	73 91.3%	80 100.0%

Najveći broj ispitanika/ca koji su učestvovali u ovom istraživanju nije menjao fakultet/visoku školu, to je učinilo 7 (F+M) ili 8.8% studenata/kinja. Razlika prema polu postoji, jer su samo 2 (3.7% F) studentkinje menjale fakultete/visoke škole, dok je na drugoj strani 5 (19.2%M) studenata to uradilo. Objašnjenje za ovakve rezultate se može i tražiti u pitanju koje se ticalo polaganja testa profesionalne orijentacije (tabele broj 102-104.), gde je 44.4% studentkinja polagalo test, u odnosu na 34.6% studenata. Oni studenti/kinje (ne samo romske nacionalnosti) koji nisu polagali test profesionalne orijentacije svakako imaju više "šanse" da ne izaberu odgovarajući fakultet/visoku školu i da nakon godinu, dve ili čak i više, shvate da nisu upisali studije koje su u skladu sa njihovim sklonostima i mogućnostima.

Tabela broj 121. Koji fakultet/visoku školu ste ranije studirali ?

Koji fakultet/visoku školu ste ranije studirali ?	Frekvencija	Procenat %
Valid 0	73	91.3%
Studirala sam ranije na Akademiji umetnosti u Novom Sadu i na Visokoj školi za obrazovanje vaspitača u Vršcu.	1	1.3%
Fakultet organizacionih nauka u Beogradu.	1	1.3%
Fakultet tehničkih nauka u Novom Sadu.	1	1.3%
Studirao sam ranije na Policijskoj akademiji u Zemunu i na Pravnom fakultetu u Novom Sadu.	1	1.3%
Pravni fakultet u Novom Sadu.	1	1.3%
Visoka poslovna škola strukovnih studija u Novom Sadu.	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Jedini fakultet koji se ponavlja u odgovorima 7 studenata/kinja koji su menjali fakultete (a koji su napustili) je Pravni fakultet u Novom Sadu. Ipak, na osnovu dvoje studenata koji su prekinuli studije na Pravnom fakultetu, ne možemo donositi zaključke o tome zbog čega su upisivali taj fakultet i zbog čega su ga napustili. Iz odgovora takođe primećujemo da je 2/7 studenata (1F,1M) dva puta menjalo fakultete.

Tabela broj 122. U kojoj akademskoj godini ste upisivali raniji fakultet/visoku školu ?

U kojoj akademskoj godini ste upisivali raniji fakultet/visoku školu ?	Frekvencija	Procenat
Valid 0	73	91.3%
1999. godine	1	1.3%
2001. godine	1	1.3%
2003. godine	1	1.3%
2004. godine	1	1.3%
2009. godine	1	1.3%
2010 i 2011. godine	1	1.3%
2010 i 2012. godine	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Iz odgovora ispitanika/ca vidimo da su neki od njih pre više od decenije upisivali fakultete koje su napustili (napominjem da se 1999. i 2001. godine nisu primenjivale afirmativne mere za studente/kinje romske nacionalnosti). Ono što je pozitivno, da su se i nakon toliko vremena vratili u obrazovni proces i da su ih očigledno afirmativne mere, bez obzira na niz poteškoća koje postoje u njihovoj primeni, motivisale da ponovo upišu fakultet/visoku školu jer su smatrali da će sada imati više podrške i šanse da ga završe.

Tabela broj 123. Koliko vremena ste studirali prethodni fakultet/visoku školu?

Koliko vremena ste studirali prethodni fakultet?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	73	91.3%
1	2	2.5%
2	2	2.5%
3	3	3.8%
Ukupno	80	100.0%

Studenti/kinje koji su menjali fakultete su na prethodnim fakultetima proveli 1-3 godine (čak 3/7 studenata su po tri godine studirala prethodni fakultet), što nije kratak vremenski period. To pokazuje da im je trebalo dosta vremena da prihvate činjenicu da nisu upisali odgovarajuće studije. Ovakva situacija se naravno ne dešava samo studentima koji dolaze iz romske zajednice, ali bi kod Roma i Romkinja koji žele da završe fakultete/visoke škole to trebalo svesti na najmanju moguću meru, jer će se zbog uslova i načina života u ovoj zajednici, mali broj njih odvažiti da ponovo upiše fakultet ako je jednom pogrešio.

Tabela broj 124. Sa kakvim teskocama ste se suočili prilikom upisa na fakultet/visoku školu (prema polu ispitanika/ca)?

Teškoće prilikom upisa na fakultet/višu školu		Ženski		Muški		Ukupno	
		F	%	F	%	F	%
Finansijske prepreke	Da	37	68.5	21	80.8	58	72.5
	Ne	17	31.5	5	19.2	22	27.5
Nedovoljni uspeh iz srednje škole	Da	4	7.4	4	15.4	8	10.0
	Ne	50	92.6	22	84.6	72	90.0
Strah od prijemnog	Da	22	40.7	7	26.9	29	36.3
	Ne	32	59.3	19	73.1	51	63.8
Odsustvo podrške roditelja	Da	3	5.6	3	11.5	6	7.5
	ne	51	94.4	23	88.5	74	92.5
Odsustvo podrške institucija	Da	7	13.0	6	23.1	13	16.3
	ne	47	87.0	20	76.9	67	83.8
Diskriminacija	Da	5	9.3	2	7.7	7	8.8
	ne	49	90.7	24	92.3	73	91.3

Najveća teškoća ispitanicima prilikom upisa je bila finansijske prirode (28 F+M ili 72%5), što je bilo i očekivano, s tim što treba reći da su se studenti u nešto većem procentu suočili sa finansijskim preprekama od studentkinja (F-68.5% u odnosu na M-80.8%). Nakon toga je strah od prijemnog ispita (29F+M, ili 36.3%), gde su studenti bili hrabriji od studentkinja i u manjem

procentu imali strah od prijemnog ispita (F-40.7% u odnosu na M-29.6%), ili je možda studentkinjama bilo lakše da priznaju da imale strah od prijemnog ispita. Pozitivno je to što se manji broj suočio sa odsustvom podrške roditelja (3F,3M ili 7.5%), što je naročito važno za studentkinje iz romske zajednice, jer se one mnogo češće nalaze u situaciji da roditelji ne podržavaju njihovo studiranje. Nedovoljan uspeh iz srednje škole je imalo 8 studenata (4F,4M ili 10.0%), da ih institucije nisu podržale smatra 13 studenata (7F, 6M ili 16.3%), dok je diskriminaciji bilo izloženo 7 studenata (5F,2M ili 8.8%). Primećuje se da je veći broj studentkinja nego studenata osetio diskriminaciju, što nije iznenađujući podatak, s obzirom na to da su Romkinje diskriminirane i kao Romkinje i kao žene, i u svojoj i u većinskoj zajednici.

Tabela broj 125. Od koga ste imali podršku da upišete fakultet/visoku školu ?

Podršku da upišete fakultet/visu školu ste imali od:		Ženski		Muški		Ukupno	
		F	%	F	%	F	%
Majke	Da	48	88.9	24	92.3	72	90.0
	Ne	6	11.1	2	7.7	8	10.0
Oca	Da	44	81.5	17	65.4	61	76.3
	Ne	10	18.5	9	34.6	19	23.8
Braće i sestara	Da	37	68.5	15	57.7	52	65.0
	Ne	17	31.5	11	42.3	28	35.0
Drugih članova porodice	Da	31	57.4	11	42.3	42	52.5
	Ne	23	42.6	15	57.7	38	47.5
Nastavnika	Da	26	48.1	10	38.5	36	45.0
	Ne	28	51.9	16	61.5	44	55.0
Mentora/ke	Da	12	22.2	3	11.5	15	18.8
	Ne	42	77.8	23	88.5	65	81.3
Romske zajednice	Da	21	38.9	11	42.3	32	40.0
	Ne	33	61.1	15	57.7	48	60.0
Lokalne zajednice	Da	11	20.4	8	30.8	19	23.8
	Ne	43	79.6	18	69.2	61	76.3

Najviše podrške da upišu fakultet/visoku školu ispitanici/ce su imali od strane roditelja i članova porodice: majke (72F+M, ili 90.0%), oca (61F+M ili 76.3%), braće/sestara (52F+M, ili 65%) i drugih članova porodice (42F+M, ili 65.0%). Ne može se pozitivno oceniti činjenica da je podršku nastavnika imalo manje od polovine studenata/kinja (36F+M ili 45.0%), mentori/ke u srednjoj školi su tek u 18.8% (15F+M) podržavali učenike iz romske zajednice koji su želeli da studiraju, romska zajednica je takođe nedovoljno podrške pružala (32F+M ili 40%), kao i lokalna zajednica (19F+M, ili 23.8%).

Kao drugi koji su pružali podršku anketiranim studentima/kinjama u upitniku se navode: Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine, nevladina organizacija iz Novog Sada "Matica romska", hranitelj/i, prijatelj/i, supruga, deda, okolina, nevladin sektor, jedna studentkinja je navela da je "sama sebi bila podrška", dok druga tvrdi da je imala podršku svih ljudi oko sebe.

Analiza prema polu pokazuje zanimljive rezultate, da su studentkinje u odnosu na studente imale veću podršku od: očeva (F-81.5%, M-65.4%), braće/sestara (F-68.5%, M-57.7%), drugih članova porodice (F-57.4%, M-42.3), nastavnika (F-48.1%, M-38.5%) i mentora/ke (F-22.2%, M-11.5%), dok su majke (F-88.9%, M-92.3%), romska zajednica (F-38.9%, M-42.3%) i lokalna zajednica (F-20.4%, M-30.8) više podržavale studente.

Zaključak je da su roditelji ipak u visokom procentu podržavali svoj decu da upišu studije, ali je nizak procenat podrške dolazio od nastavnika, mentora, romske zajednice i lokalne zajednice.

Tabela broj 126. Kako vas vide kolege na fakultetu/visokoj školi (prema polu ispitanika/ca)?

Najveći broj kolega me vidi kao:		Ženski		Muški		Ukupno	
		F	%	F	%	F	%
Kolegu	Da	43	79.6	22	84.6	65	81.3
	Ne	11	20.4	4	15.4	15	18.8
Prijatelja	Da	21	38.9	10	38.5	31	38.8
	Ne	33	61.1	16	61.5	49	61.3
Konkurenciju	Da	4	7.4	1	3.8	5	6.3
	Ne	50	92.6	25	96.2	75	93.8
Studenta sa margine	Da	2	3.7	0	0	2	2.5
	ne	52	96.3	26	100	78	97.5
Ravnodušno je prema meni	Da	2	3.7	0	0	2	2.5
	ne	52	96.3	26	100	78	97.5

Anketirani studenti/kinje smatraju da ih najveći broj kolega na fakultetu/visokoj školi vidi kao: kolegu (65F+M, ili 81.3%), u manjem procentu kao prijatelja (31F+M, 38,8%), samo 5 (6.3%) misli da ih vide kao konkurenciju (od toga 4F, 1M), 2 studentkinje navode da ih vide kao studenta sa margine i takođe 2 studentkinje smatraju da su kolege ravnodušne prema njima. Pohvalno je to što se bar nekoliko studenata, naročito 4 studentkinje, osećaju dovoljno uspešno i sigurno u sebe, da smatraju da ih drugi studenti i kolege vide kao konkurenciju.

Tabela broj 127. Stav roditelja prema vašem obrazovanju (prema polu ispitanika/ca) ?

Pol ispitanika	Stav roditelja prema vašem obrazovanju ?			Ukupno
	Podržavaju me	Ne podržavaju me	Prepuštaju mojoj odluci	
Ženski	47 87.0%	0 0.0%	7 13.0%	54 100.0%
Muški	21 80.8%	2 7.7%	3 11.5%	26 100.0%
Ukupno F+M	68 85.0%	2 2.5%	10 12.5 %	80 100.0%

Najveći broj roditelja podržava obrazovanje svoje dece (F+M 85.0%), čak je u nešto većem procentu izraženija podrška studentkinjama u odnosu na studente (F-87.0%, M-80.8%). U 12.5% (10F+M) roditelji su prepustili odluku deci, a samo 2 studenata (2.5% M) je navelo da roditelji ne podržavaju njihovu odluku da studiraju.

Teško je na osnovu uzorka u ovom istraživanju tvrditi sa sigurnošću, ali u ovom radu zastupamo stav da dobijeni podaci pokazuju promenu svesti u romskoj zajednici u odnosu na vrednovanje obrazovanja, posebno Romkinja.

Tabela broj 128. Kakva vrsta podrške vam je potrebna u daljem radu (prema polu ispitanika/ca)?

Kakva vrsta podrške vam je potrebna u daljem radu u daljem radu?		Ženski		Muški		Ukupno	
		F	%	F	%	F	%
Finansijska podrška	Da	44	81.5	25	96.2	69	86.3
	Ne	10	18.5	1	3.8	11	13.8
Podrška roditelja	Da	26	48.1	5	51.9	31	38.8
	Ne	28	19.2	21	80.8	49	61.3
Podrška profesora	Da	29	53.7	5	19.2	34	42.5
	Ne	25	46.3	21	80.8	46	57.5
Institucionalna podrška	Da	13	24.1	4	15.4	17	21.3
	Ne	41	75.9	22	84.6	63	78.8
Podrška druge vrste	Da	5	9.3	5	19.2	10	12.5
	Ne	49	90.7	21	80.8	70	87.5

Najvećem broju studenata/kinja je očekivano, u daljem radu potrebna finansijska podrška (69F+M, 86.3%), na drugom mestu je podrška profesora (34F+M, 42.5%), zatim roditelja (31F+M, 38.8%), a u manjim procentima podrška institucija (17F+M, 21.3%) i podrška druge vrste (10F+M, 12.5%).

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat= 6.183, df=1, $p \leq 0,05$) pokazuju da su muški i ženski ispitanici razlikuju u pogledu potrebe za podrškom roditelja u daljem radu. Pregledom frekvencija iz tabele broj 211. (Prilog broj 8.) vidimo da je veći broj studentkinja ima potrebu za roditeljskom podrškom u odnosu na studente.

Rezultati hi kvadrat testa takođe pokazuju (hi kvadrat= 6.183, df=1, $p \leq 0,05$) da se muški i ženski ispitanici razlikuju u pogledu potrebe za podrškom profesora u daljem radu. Pregledom frekvencija iz tabele broj 212. vidimo da je veći broj studentkinja ima potrebu za podrškom profesora u odnosu na studente (Prilog broj 8).

Tabela broj 129. Koja institucionalna podrška Vam je potrebna u daljem radu?

Koja institucionalna podrška Vam je potrebna u daljem radu?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	69	85.0%
Državne i pokrajinske institucije u kojima bi smo mogli da stažiramo.	1	1.3%
Institucije zadužene za zapošljavanje kad završimo fakultet.	1	1.3%
Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine.	1	1.3%
Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.	1	1.3%
Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine.	1	1.3%
Obrazovnih institucija.	2	2.5%
Opštine.	1	1.3%
Republičkih i pokrajinskih institucija.	1	1.3%
Svih institucija koje organizuju stručne prakse i finansiraju profesionalni razvoj, seminare, obuke, itd,	1	1.3%
Vlade Srbije i AP Vojvodine	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Studenti/kinje očekuju podršku od republičkih i pokrajinskih institucija (Vlade Srbije, Pokrajinske Vlade, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine), od Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine, od svih koji im mogu pomoći u stručnoj praksi, organizovanju seminara, profesionalnom razvoju i zapošljavanju. Međutim, samo 11/80 ispitanika/ca je odgovorilo na ovo pitanje i navelo instituciju od koje očekuje pomoć. Nizak nivo očekivanja od institucija (što se može videti i u tabeli broj 128.) pokazuje da ispitanici/ce nemaju puno poverenja u iste, što je verovatno rezultat problema sa kojima su se susretali tokom upisa na fakultet/visoku školu i tokom studija (kao što je nemogućnost da afirmativnim merama upišu željeni fakultet, nedobijanje stipendije, i sl.)

Tabela broj 130. Koja druga vrsta podrške Vam je potrebna u daljem radu?

Koja druga vrsta podrške Vam je potrebna u daljem radu?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	69	86.3%
Dodatne edukacije	1	1.3%
Kursevi, seminari, neformalno obrazovanje	1	1.3%
Podrška mentora na fakultetu	1	1.3%
Podrška nevladinih organizacija i kontakti sa romskim studentima	1	1.3%
Profesionalno savetovanje za razvoj karijere	1	1.3%
Rešavanje stambenog pitanja	1	1.3%
Staziranje u institucijama	1	1.3%
Podrška Udruženja romskih studenata	1	1.3%
Zapošljavanje	3	3.8%
Ukupno	80	100.0%

U drugu vrstu podrške anketirani studenti/kinje su nabrojali: dodatne edukacije, kurseve, seminare, neformalno obrazovanje, profesionalno savetovanje za razvoj karijere, stažiranje u institucijama, zapošljavanje, rešavanje stambenog pitanja (podatke o uslovima stanovanja videti u tabelama broj 91-94.), podršku nevladinih organizacija i kontakte sa drugim romskim studentima.

Zaključak je da se podrška očekuje u sferi ličnog napredovanja i unapređenja sopstvenih kapaciteta (kroz kurseve, seminare, sl.), a krajnji cilj toga je zapošljavanje nakon završenog fakulteta/visoke škole.

Tabela broj 131. U kom vremenskom periodu planirate zavrsetak studija (izraženo u godinama)?

U kom vremenskom periodu planirate zavrsetak studija ?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	15	18.8%
.05	10	12.5%
1.00	14	17.5%
1.50	2	2.5%
2.00	9	11.3%
2.50	1	1.3%
3.00	7	8.8%
4.00	10	12.5%
5.00	6	7.5%
6.00	5	6.3%
7.00	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Uzorak čini i 15 diplomiranih studenata/kinja, tako da se ovo pitanje odnosilo na one koji još uvek nisu završili fakultet/visoku školu (65/80 F+M). Prosek u kome ispitanici/ce planiraju zavrsetak studija iznosi 2.6 godine. Iz navedenih odgovora možemo zaključiti da u kraćem vremenskom periodu od jedne godine, možemo očekivati diplomiranje 24 studenata/kinja iz romske zajednice koji studiraju na Univerzitetu u Novom Sadu. Nažalost, do sada nije uspostavljen sistem praćenja, kako na državnom i pokrajinskom, tako i na lokalnom nivou i ne postoje zbirni podaci o broju Roma i Romkinja koji su diplomirali.

Tabela broj 132. Da li razmišljate o nastavku školovanja (prema polu ispitanika/ca)?

Pol ispitanika	Da li razmišljate o nastavku školovanja ?			Ukupno
	Da, master	Da, doktorske studije	Ne	
Ženski	33 61.1%	13 24.1%	8 14.8%	54 100.0%
Muški	18 69.2%	5 19.2%	3 11.5%	26 100.0%
Ukupno F+M	51 63.8%	18 22.5%	11 13.8 %	80 100.0%

Master želi da upiše 63.8% (33F,18M) studenata/kinja, doktorske studije planira 22.5% (13F,5M), dok o nastavku studija ne razmišlja 11 (8F,3M) studenata/kinja koji su učestvovali u istraživanju. Dakle, o nastavku studija razmišlja 69/80 Roma i Romkinja, što bi trebalo stimulisati dodatnim merama podrške usmerenim ka posle diplomskim studijama, naročito za Romkinje, koje za sada ne postoje na Univerzitetima u Srbiji.

Tabela broj 133. Zbog čega ne razmišljate o nastavku školovanja ?

Zbog čega ne razmišljate o nastavku školovanja ?	Frekvencija	Procenat %
Valid 0	71	88.8%
Ne vidim svrhu, nezaposlen sam i sa fakultetom.	1	1.3%
Zbog nedostatka finansijskih sredstava.	4	5.0%
Suprug i majka smatraju da je porodica prioritet.	1	1.3%
Ja sam već na doktorskim studijama, za postdoktorske mi je potrebna mnogo veća finansijska podrška.	1	1.3%
Zadovoljna sam sa fakultetom.	1	1.3%
Želim porodicu.	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Razlozi zbog kojih 11 studenata/kinja ne planiraju nastavak školovanja su: nedostatak finansijskih sredstava (4/11), porodične prirode, zadovoljni su sa fakultetskom diplomom, ne vide svrhu nastavka školovanja jer su i sa završenim fakultetom nezaposleni. Efikasan način da se Romi i Romkinje motivišu za visoko obrazovanje, sem podrške prilikom upisa, stipendija i obezbeđivanja mesta u studentskim domovima, bi bio i istovremeni rad na njihovom zapošljavanju.

Tabela broj 134. Da li smatrate da se može uporedo studirati i zasnivati porodica (prema polu ispitanika/ca) ?

Pol ispitanika	Da li smatrate da se može uporedo studirati i zasnivati porodica ?		Ukupno
	Da	Ne	
Ženski	18 33.3%	36 66.7%	54 100.0%
Muški	12 46.2%	14 53.8%	26 100.0%
Ukupno F+M	30 37.5%	50 62.5%	80 100.0%

Više od polovine studenata/kinja (50F+M, 62.5%) je mišljenja da se ne može uporedo studirati i zasnivati porodica, pri čemu su studentkinje u većem procentu (36F, 66.7%) takvog stava u odnosu na studente (14M, 53.8%). To se može tumačiti i stanovišta patrijarhalnog vaspitanja Romkinja, gde se one obavezuju da svakodnevno brinu o deci i porodici, i da to nikako ne bi mogle da usklade sa obavezama koje zahteva studiranje.

Tabela broj 135. Obrazložite svoje stavove o uporednom studiranju i zasnivanju porodice

<i>Obrazložite zašto smatrate da se uporedo <u>može</u> studirati i zasnivati porodica.</i>	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	28	35.0%
Ja to i radim, imam porodicu i studiram.	1	1.3%
Ove stvari ne isključuju jedna drugu.	1	1.3%
Teško jeste, ali je ipak moguće.	3	3.8%
Može, ali ja ne planiram.	1	1.3%
Da, ali pri kraju studija.	2	2.5%
Može, ali ipak treba prvo završiti studije.	1	1.3%
Može, uz podršku supružnika i porodice.	5	6.3%
Može, uz malo odricanja.	1	1.3%
Može, ako ste odgovorni i imate uslove za to.	1	1.3%
Može, ali bi se ipak sporije završile studije.	1	1.3%
Može, ali uz izvršavanje obaveza na fakultetu.	1	1.3%
Može, postoje primeri iz okruženja.	1	1.3%
Može, ali to zavisi od osobe.	1	1.3%
<i>Obrazložite zašto smatrate da se uporedo <u>ne može</u> studirati i zasnivati porodica.</i>		
Ne može oboje, te dve stvari ne idu zajedno, sve u svoje vreme treba raditi.	4	5.0%
Porodicu treba imati posle studija i zaposlenja.	1	1.3%
Ne mogu se posvetiti i jednom i drugom i uskladiti obaveze.	6	7.5%
Obaveze prema porodici ometaju studiranje, smanjuju angažovanje i kvalitet studija.	4	5.0%
Resursi osoba su rasplinuti, brzo se troše, zbog toga to uspeva samo darovitim i istrajnim pojedincima.	1	1.3%

Zbog obaveza i posvećenosti učenju i fakultetu.	4	5.0%
Ne može, jer je potreban rad, odricanje i finansijska podrška.	2	2.5%
Ne može, jer je to velika odgovornost.	7	8.8%
Suviše je komplikovano i podrazumeva obaveze.	2	2.5%
Primeri i iskustva drugih ljudi govore da nije moguće.	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Studenti/kinje koji su odgovorili da može uporedo da se zasniva porodica i da se studira su uglavnom uz potvrđan odgovor dodali i određene uslove pod kojima je to moguće (odricanje, podrška porodice, izvršavanje obaveza na fakultetu, i sl.), što znači da su svesni odgovornosti koje sa sobom donosi takva odluka.

Oni koji misle da se ne može istovremeno studirati i zasnivati porodica, naglašavaju obaveze i odgovornost koja se mora imati i prema porodici i prema studijama, da ih nije moguće uskladiti i posvetiti se oboma.

Tabela broj 136. Da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata (prema polu ispitanika/ca) ?

	Da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata ?		
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	51 94.4%%	3 5.6%	54 100.0%
Muški	26 100.0%	0 0.0%	26 100.0%
Ukupno F+M	77 96.3%	3 3.8%	80 100.0%

Romi i Romkinje u 96.3% (77F+M) smatraju da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenta/kinja, iako se od budućih akademskih građana očekivalo da svi odgovore potvrdno. Primećujemo da 3/80 koji tako ne misle su studentkinje (obrazloženja videti u tabeli broj 137..)

Tabela broj 137. Obrazložite odgovor na pitanje da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata:

Obrazložite odgovor na pitanje da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata:	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	36	45.0%
Daju rezultate.	1	1.3%
Daju mogućnost ali se i zloupotrebljavaju.	1	1.3%
Romi dobijaju mogućnost da upišu fakultet.	1	1.3%
Afirmativne mere doprinose boljem statusu Roma u društvu.	1	1.3%
Država se zauzela za nas.	1	1.3%
Formira se romska obrazovna elita.	1	1.3%
Identitet se gradi na višem nivou.	1	1.3%
Identitet se menja u skladu sa povećanim stepenom obrazovanja.	1	1.3%
Imamo podršku.	1	1.3%
Izgradjujemo sebe i iskorenjujemo predrasude.	1	1.3%
Meni je pomoglo.	1	1.3%
Menja se identitet uz pomoć obrazovanja.	1	1.3%
Pružaju mogućnost usavršavanja.	1	1.3%
Pružaju mogućnost zaposlenja i boljeg života.	1	1.3%
Pomažu u nalaženju dobrog posla.	1	1.3%
Neguje se osećaj pripadništva kolektivitetu.	1	1.3%
Imate osećaj da neko brine o vama.	1	1.3%

Afirmativne mere su neophodne da bi smo završili studije.	1	1.3%
Omogućavaju viši stepen obrazovanja i ravnopravnost u društvu.	1	1.3%
Pomažu deci koja su bez finansijske i roditeljske podrške.	1	1.3%
Romi postaju akademski građani.	2	2.5%
Uz pomoć afirmativnih mera se povećava procenat romskih studenata.	1	1.3%
Romi dokazuju da mogu da završe veći stepen obrazovanja ako im se da šansa.	1	1.3%
Romi imaju podršku i šansu.	1	1.3%
Samo sa diplomom stižemo do ispunjenja cilja.	1	1.3%
Stipendije nam olakšavaju studiranje i napredovanje.	8	10.0%
Studenti imaju pomoć.	1	1.3%
Studenti prestanu da se izjasnjavaju kao Romi kad završe fakultet.	1	1.3%
Studenti se osipaju na prvoj godini, treba ulagati u pripreme za prijemni ispit.	1	1.3%
Treba svakom studentu dati šansu, na njemu je da li će je iskoristiti ili ne.	1	1.3%
Važna je podrška da bi smo uspeali.	1	1.3%
Važno je završiti fakultet, nije dovoljno samo ga upisati.	1	1.3%
Fakultet pruža osećaj većeg samopouzdanja i napredovanja.	1	1.3%
Većina studenata nema finansijsku mogućnost da upiše fakultet, te su afirmativne mere presudne.	1	1.3%
Zbog umrežavanja studenata i saznanja o svojoj kulturi i tradiciji su važne afirmativne mere.	1	1.3%
Zloupotrebom afirmativnih mera se gradi govor mržnje prema Romima od strane drugih studenata.	1	1.3%
Ukupno	80	100.0%

Obrazloženja, odnosno odgovori studenata/kinja na pitanje da li smatraju da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata, pokazuju da su svesni značaja obrazovanja i njegovog uticaja na identitet romske zajednice (bolji status Roma i Romkinja u društvu, izgradnja intelektualne elite, iskorenjivanje predrasuda, ravnopravnost u društvu, i dr.). Afirmativne mere su neophodne kao podrška i sredstvo za postizanje cilja, a to je visoko obrazovanje, koje donosi mogućnost boljeg života, kvalitetnijeg posla i napredovanja u društvu. Sve to doprinosi izgradnji (drugačijeg) identiteta ne samo romskih studenata, već i romske zajednice u celini.

Tri studentkinje koje su mišljenja da afirmativne mere ne doprinose izgradnji identiteta romskih studenata su to objasnile zloupotrebama u primeni ovih mera, da one doprinose govoru mržnje prema Romima, kao i da Romi kad završe fakultet prestaju da se izjašnjavaju kao pripadnici romske zajednice.

Obrada ukupnog uzorka prema grupama ispitanika/ca

Tabela broj 138. Ukupan uzorak prema grupama ispitanika/ca

Grupe:	Frekvencija	Procenat (%)
Prva godina	31	38.8%
Više godine	34	42.5%
Diplomirani	15	18.8%
Ukupno	80	100.0%

Uzorak od 80 studenata i studentkinja romske nacionalnosti koji su upisani na osnovne, master i doktorske studije, kao i studenti/kinje koji su diplomirali u periodu od 2008-2013. godine na Univerzitetu u Novom Sadu, je podeljen u tri grupe: prva godina (31 student/kinja, 38.8%), više godine (34 studenta/kinja, 42.5%) i diplomirani studenti (15 studenata/kinja, 18.8%). Namera je da se uporede iskustva, razlike i sličnosti u sprovođenju afirmativnih mera između više generacija studenata/kinja.

Tabela broj 139. Završena srednja škola:

Grupe	Završena srednja škola			Ukupno
	Trogodišnja stručna	Četvorogodišnja stručna	Gimnazija	
Prva godina	1 3.2%	28 90.3%	2 6.5%	31 100.0%
Više godine	2 5.9%	26 76.5%	6 17.6%	34 100.0%
Diplomirani	3 20.0%	8 53.3 %	4 26.7%	15 100.0%
Ukupno	6 7.5%	62 77.5%	12 15.0%	80 100.0%

Što se završene srednje škole tiče, studenti prve godine su završili: trogodišnju stručnu-1 student (3.2%), četvorogodišnju stručnu - 28 studenata/kinja (90.3%), dok je gimnaziju pohađalo samo 2 (6.5%). Studenti/kinje viših godina studija imaju završenu: trogodišnju stručnu - 2 (5.9%), četvorogodišnju stručnu - 26 (76.5%), i gimnaziju - 6 (17.6%). Diplomirani studenti/kinje su završili: 3 (20.0%) trogodišnje stručne škole, 8 (53.3%) četvorogodišnje stručne i 4 (26.7%) gimnaziju.

Zaključujemo da je u svakoj od tri grupe, najveći broj ispitanika/ca završio srednju četvorogodišnju stručnu školu, manji broj gimnaziju i trogodišnju stručnu srednju školu. Srednjoškolce iz romske zajednice bi trebalo usmeravati ka četvorogodišnjim srednjim stručnim školama i gimnazijama, kako bi u što većem broju mogli da upisuju fakultete/visoke škole.

Tabela broj 140. Uspeh u srednjoj školi:

Grupe	Uspeh u srednjoj školi			Ukupno
	Dobar	Vrlo dobar	Odličan	
Prva godina	4 12.9%	19 61.3%	8 25.8%	31 100.0%
Više godine	2 5.9%	13 38.2%	19 55.9%	34 100.0%
Diplomirani	0 0.0%	11 73.3 %	4 26.7%	15 100.0%
Ukupno	6 7.5%	43 53.8%	31 38.8%	80 100.0%

Studenti/kinje prve godine su u srednjoj školi u najvećem procentu postigli vrlo dobar uspeh (19, 61.3%), za razliku od njih studenti/kinje viših godina su najviše postigli odličan uspeh (19, 55.9%), dok su studenti/kinje koji su diplomirali takođe najviše postigli vrlo dobar uspeh (11, 73.3%). Primećuje se da u sve tri grupe anketirani studenti/kinje u najvećem broju postižu vrlo dobar i/ili odličan uspeh i da je dobar uspeh u srednoj školi manje zastupljen.

Tabela broj 141. Bračni status:

Grupe	Bračni status		Ukupno
	Neudata/Neoženjen	Udata/Oženjen	
Prva godina	28 90.3%	3 9.7%	31 100.0%
Više godine	32 94.1%	2 5.9%	34 100.0%
Diplomirani	13 86.7%	2 13.3%	15 100.0%
Ukupno	73 91.3%	7 8.8%	80 100.0%

Bračni status u okviru grupa je sledeći: od 7 (8.8%) udatih/oženjenih studenata/kinja 3 (9.7%) su prva godina, 2 (5.9%) su na višim godinama studija i 2 (13.3%) su diplomirali.

Suprotno očekivanjima, najveći broj udatih/oženjenih je u grupi studenata/kinja prve godine, ali je reč o ispitanicima koji su se odlučili za studije nakoliko godina nakon završetka srednje škole i u međuvremenu sklopili brak. Važna je odluka da se vrate obrazovnom procesu, bez obzira na porodične obaveze i u tome ih treba podržati.

Ovi rezultati takođe pokazuju da visoko obrazovani pripadnici romske zajednice, slično većinskom stanovništvu, kasnije ulaze u brak, jer je samo 2/13 diplomiranih studenata udato/oženjeno.

Tabela broj 142. Broj dece oženjenih/udatih studenata/kinja:

Grupe	Broj dece			Ukupno
	0	1	2	
Prva godina	28 90.3%	1 3.2%	2 6.5%	31 100.0%
Više godine	34 100.0%	0 .0%	0 .0%	34 100.0%
Diplomirani	14 93.3%	1 6.7 %	0 .0%	15 100.0%
Ukupno	76 95.0%	2 2.5%	2 2.5%	80 100.0%

Broj dece prema grupama je najveći među studentima/kinjama prve godine (ukupno 3), na višim godinama studija oženjeni/udati ispitanici nemaju dece, dok u grupi diplomiranih studenata ima jedno dete. Ovi podaci pokazuju da, što je veći nivo obrazovanja romske zajednice, manji je broj rano sklopljenih brakova (bračni status ispitanika vidi u tabeli 141.) i broj novorođene dece.

Tabela broj 143. Da li ste zaposleni?

Grupe	Da li ste zaposleni ?			Ukupno
	Stalno	Povremeno	Nezaposlen/a	
Prva godina	2 6.5%	5 16.1%	24 77.4%	31 100.0%
Više godine	3 8.8%	3 8.8%	28 82.4%	34 100.0%
Diplomirani	7 46.7%	4 26.7 %	4 26.7%	15 100.0%
Ukupno	12 15.0%	12 15.0%	56 70.0%	80 100.0%

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat=16.696, df=2, p=0.00) pokazuju značajnu povezanost nivoa studija i zaposlenja, a pregledom frekvencija zaposlenih i nezaposlenih u svakoj grupi vidimo da je najviše zaposlenih iz grupe diplomiranih studenata, što je i očekivan rezultat (Prilog broj 8.). Kako bi se dobili pouzdaniji rezultati, zaposlenje je spojeno u dve kategorije: 1.zaposleni (stalno i povremeno) i 2. nezaposleni (jer se sa tri grupe dobijaju značajni, ali nepouzdati rezultati).

Pitanje zaposlenja je najvažnije razmotriti sa aspekta diplomiranih studenata od kojih su: stalno zaposleni 7 (46.7%), povremeno 4 (26.7%) i nezaposleni 4 (26.7%). Ako uzmemo u obzir da povremeni poslovi ne garantuju konstantan izvor prihoda, možemo da zaključimo da više od polovine diplomiranih studenata nema stalan posao i siguran izvor egzistencije. Situacija se dodatno pogoršava ako tome dodamo i 28 (82.4%) studenata/kinja viših godina koji će u narednih nekoliko godina diplomirati (u kom vremenskom periodu ispitanici/ce planiraju završetak studija vidi u tabeli broj 131.). Oni će verovatno takođe biti suočeni sa problemom nezaposlenosti i pored toga što su visoko obrazovani, čime i sistem afirmativnih mera namenjenih obrazovanju romske zajednice gubi na značaju.

Tabela broj 144. Da li živite sa majkom?

Grupe	Da li živite sa majkom?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	21 67.7%	10 32.3%	31 100.0%
Više godine	24 70.6%	10 29.4%	34 100.0%
Diplomirani	11 73.3%	4 26.7%	15 100.0%
Ukupno	56 70.0%	24 30.0%	80 100.0%

Suprotno očekivanjima, najveći procenat anketiranih studenata/kinja u grupi diplomiranih (73.3%) živi sa majkom, dok je najmanji procenat u grupi studenata/kinja prve godine (67.7%).

Tabela broj 145. Da li živate sa ocem?

Grupe	Da li živate sa ocem?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	21 67.7%	10 32.3%	31 100.0%
Više godine	20 58.8%	14 41.2%	34 100.0%
Diplomirani	9 60.0%	6 40.0%	15 100.0%
Ukupno	50 62.5%	30 37.5%	80 100.0%

Sa ocem procentualno najviše žive studenti/kinje prve godine (67.7%), a najmanje studenti/kinje viših godina (58.8%), što znači da je situacija različita u odnosu na podatke o tome da li žive sa majkom (tabela broj 144.) .

Tabela broj 146. Da li živate sa oba roditelja, samo sa majkom, samo sa ocem, ili ne živate ni sa jednim od roditelja ?

Grupe	Da li živate sa oba roditelja, samo sa majkom, samo sa ocem, ili ne živate ni sa jednim od roditelja ?				Ukupno
	Živi sa oba roditelja	Živi samo sa majkom	Živi samo sa ocem	Ne živi ni sa jednim od roditelja	
Prva godina	16 51.6%	5 16.1%	5 16.1%	5 16.1%	31 100.0%
Više godine	19 55.9%	5 14.7%	1 2.9%	9 26.5%	34 100.0%
Diplomirani	8 53.3%	3 20.0%	1 6.7%	3 20.0%	15 100.0%
Ukupno	43 53.8%	13 16.3%	7 8.8%	17 21.3%	80 100.0%

Sa oba roditelja živi više od polovine studenata/kinja iz svih ispitivanih grupa (prva godina: 51.6%, više godine: 55.9%, diplomirani: 53.3%), manji procenat živi samo sa majkom (prva godina: 16.1%, više godine: 14.7%, diplomirani: 20.0%), samo sa ocem (prva godina: 16.1%, više godine: 2.9%, diplomirani: 6.7%), ili ni sa jednim od roditelja (prva godina: 16.1%, više godine: 26.5%, diplomirani: 20.0%).

Zanimljiv je podatak da samo 3 diplomiranih studenata/kinja ne živi ni sa jednim od roditelja, što može biti iz dva razloga: prvi je nezaposlenost (podsećam da 8/15 diplomiranih studenata/kinja nije stalno zaposleno, podatke o tome videti u tabeli broj 143.), drugi je tradicija zajedničkog porodičnog života više generacija u romskoj zajednici.

Tabela broj 147. Zaposlenje majke:

Grupe	Zaposlenje majke					Ukupno
	Stalno zaposlena	Povremeno zaposlena	Trenutno nezaposlena	Trajno nezaposlena	Penzioner	
Prva godina	9 31.0%	0 .0%	2 6.9%	17 58.6%	1 3.4%	29 100.0%
Više godine	5 15.2%	2 6.1%	3 9.1%	21 63.6%	2 6.1%	33 100.0%
Diplomirani	3 21.4%	1 7.1%	3 21.4%	7 50.0%	0 .0%	14 100.0%
Ukupno	17 22.4%	3 3.9%	8 10.5%	45 59.2%	3 3.9%	76 100.0%

Majke studenata/kinja su visoko nezaposlene u sve tri grupe ispitanika/ca. Najviše su trajno nezaposlene majke studenata/kinja na višim godinama studija (21 ili 63.6%) i prve godine (17 ili 58.6%), a najmanje majke diplomiranih studenata/kinja (7 ili 50.0%). Najviše stalno zaposlenih majki je u grupi studenata/kinja prve godine (9 ili 31.0%).

Tabela broj 148. Zaposlenje oca:

Grupe	Zaposlenje oca					Ukupno
	Stalno zaposlen	Povremeno zaposlen	Trenutno nezaposlen	Trajno nezaposlen	Penzioner	
Prva godina	13 44.8%	2 6.9%	3 10.3%	9 31.0%	2 6.9%	29 100.0%
Više godine	6 19.4%	0 .0%	4 12.9%	18 58.1%	3 9.7%	31 100.0%
Diplomirani	6 46.2%	1 7.7%	3 23.1%	2 15.4%	1 7.7%	13 100.0%
Ukupno	25 34.2%	3 4.1%	10 13.7%	29 39.7%	6 8.2%	73 100.0%

Očevi su procentualno više zaposleni u odnosu na majke u sve tri grupe ispitanika/ca, ali je što se tiče analize stalnog zaposlenja i trajne nezaposlenosti po grupama situacija ista kao kod majki: stalno je zaposlen najveći broj očeva iz grupe studenata/kinja prve godine (13 ili 44.8%), dok su trajno nezaposleni najviše očevi studenata/kinja viših godina studija (18 ili 58.1%) podatke o zaposlenju majke videti u tabeli broj 147)).

Tabela broj 149. Okruženje u kome ste odrasli:

Grupe	Okruženje u kome ste odrasli			Ukupno
	Romska zajednica	Neromska zajednica	Mešovita zajednica	
Prva godina	2 6.5%	7 22.6%	22 71.0%	31 100.0%
Više godine	2 5.9%	9 26.5%	23 67.6%	34 100.0%
Diplomirani	1 6.7%	7 46.7%	7 46.7%	15 100.0%
Ukupno	5 6.3%	23 28.8%	52 65.0%	80 100.0%

Najveći broj ispitanika/ca svih grupa je odrastao mešovitoj zajednici (prva godina: 22 ili 71.0%, više godine: 23 ili 67.6%, diplomirani: 7 ili 46.7%) i u neromskoj zajednici (prva godina: 7 ili 22.6%, više godine: 9 ili 26.5%, diplomirani: 7 ili 46.7%). Samo 5 (6.3%) ukupno iz svih grupa je odraslo u romskoj zajednici, što znači da studenti/kinje Romi i Romkinje najviše dolaze iz mešovite i neromske sredine, jer ona pozitivnim primerima iz okruženja stimulatavnije deluje na želju za visokim obrazovanjem kod mladih u romskoj zajednici.

Takođe, pokazalo se i u ovom istraživanju da romske porodice koje žive u mešovitim sredinama uglavnom imaju zadovoljavajuće stambene uslove (ne žive u izolovanim, neuslovnim romskim naseljima; tabela broj 156-157.), što je sigurno uticalo na odluku mladih Roma i Romkinja iz svih anketiranih grupa da upišu i završe fakultet/visoku školu.

Tabela broj 150. Da li pripadate romskoj zajednici?

Grupe	Da li pripadate romskoj zajednici?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	31 100.0%	0 .0%	31 100.0%
Više godine	34 100.0%	0 .0%	34 100.0%
Diplomirani	15 100.0%	0 .0%	15 100.0%
Ukupno	80 100.0%	0 .0%	80 100.0%

Svi anketirani student/kinje iz svih grupa su se izjasnili da pripadaju romskoj zajednici. Ovaj podatak je posebno značajan za studente/kinje na višim godinama studija i za diplomirane jer ne postoji sistema praćenja nakon upisa u prvu godinu studija i primene afirmativnih mera. Institucije na svim nivoima, ali i romski nevladin sektor nemaju podataka o tome koliko studenata na višim godinama studija, a posebno kada diplomiraju, nastave da se izjašnjavaju kao pripadnici romske zajednice.

Tabela broj 151. Da li govorite romski jezik?

Grupe	Da li govorite romski jezik ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	22 71.0%	9 29.0%	31 100.0%
Više godine	20 58.8%	14 41.2%	34 100.0%
Diplomirani	6 40.0%	9 60.0%	15 100.0%
Ukupno	48 60.0%	32 40.0%	80 100.0%

Romski jezik najviše govore studenti/kinje prve godine (22 ili 71.0%), zatim student/kinje viših godina (20 ili 58.8%), a najmanje oni koji su diplomirali (6 ili 40.0%).

Tabela broj 152. Čitam romski jezik:

Grupe	Čitam romski jezik :		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	22 71.0%	9 29.0%	31 100.0%
Više godine	19 55.9%	15 44.1%	34 100.0%
Diplomirani	6 40.0%	9 60.0%	15 100.0%
Ukupno	47 58.8%	33 41.3%	80 100.0%

Romski jezik čita najviše studenata/kinja prve godine (22 ili 71.0%), zatim studenti/kinje viših godina (19 ili 55.9%), a najmanje oni koji su diplomirali (6 ili 40.0%).

Tabela broj 153. Pišem romski jezik:

Grupe	Pišem romski jezik:		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	22 71.0%	9 29.0%	31 100.0%
Više godine	19 55.9%	15 44.1%	34 100.0%
Diplomirani	6 40.0%	9 60.0%	15 100.0%
Ukupno	47 58.8%	33 41.3%	80 100.0%

Romski jezik pišu najviše studenti/kinje prve godine (22 ili 71.0%), zatim student/kinje viših godina (19 ili 55.9%), a najmanje oni koji su diplomirali (6 ili 40.0%). Dakle, znanje romskog jezika (govore, čitaju, pišu) je najveće kod studenata/kinja prve godine. Na osnovu uzorka u ovom istraživanju nije moguće sa sigurnošću tvrditi da znanje romskog jezika opada sa rastom stepena obrazovanja studenata/kinja iz romske zajednice, ali svakako treba romskim studentima institucionalno obezbediti mogućnost za izučavanje i negovanje sopstvenog jezika i kulture.

Tabela broj 154. Da li govorite neki strani jezik?

Grupe	Da li govorite neki strani jezik ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	29 93.5%	2 6.5%	31 100.0%
Više godine	31 91.2%	3 8.8 %	34 100.0%
Diplomirani	14 93.3%	1 6.7%	15 100.0%
Ukupno	74 92.5%	6 7.5%	80 100.0%

Nema značajne statističke razlike prema grupama ispitanika kad je u pitanju znanje stranog jezika. U svakoj od grupa studenti/kinje u više od 90% govore neki strani jezik.

Tabela broj 155. Broj stranih jezika koji govore ispitanici:

Grupe	Broj stranih jezika:				Ukupno
	0	1	2	3	
Prva godina	2 6.5%	22 71.0%	7 22.6%	0 .0%	31 100.0%
Više godine	2 5.9%	20 58.8%	10 29.4%	2 5.9%	34 100.0%
Diplomirani	0 .0%	10 66.7%	4 26.7%	1 6.7%	15 100.0%
Ukupno	4 5.0%	52 65.0%	21 26.3%	3 3.8%	80 100.0%

Što se broja stranih jezika tiče, u svakoj od grupa najveći broj studenata/kinja govori 1 ili 2 strana jezika. Tri strana jezika govore samo 2 studenta iz viših godina studija i 1 diplomirani student. Broj stranih jezika u odnosu na godine studija bi trebalo da raste kako bi što više jačali kapaciteti studenata/kinja iz romske zajednice.

Tabela broj 156. Da li živite u: kući bez dvorišta, kući sa dvorištem ili stanu ?

Grupe	Da li živite u:			Ukupno
	Kući bez dvorišta	Kući sa dvorištem	Stanu	
Prva godina	0 .0%	25 80.6%	6 19.4%	31 100.0%
Više godine	2 5.9%	22 64.7%	10 29.4%	34 100.0%
Diplomirani	0 .0%	12 80.0%	3 20.0%	15 100.0%
Ukupno	2 2.5%	59 73.8%	19 23.8%	80 100.0%

Studenti/kinje svih ispitivanih grupa najviše žive u kući sa dvorištem (prva godina: 25 ili 80.6%, više godine: 22 ili 64.7%, diplomirani:12 ili 80.0%), zatim u stanu (prva godina: 6 ili 19.4%, više godine: 10 ili 29.4%, diplomirani:3 ili 20.0%) i manji broj u kući bez dvorišta (samo 2 studenata viših godina studija).

Tabela broj 157. Da li je kuća/stan u kojoj živite Vaše vlasništvo?

Grupe	Da li je kuća/stan u kojoj živite Vaše vlasništvo ?				Ukupno
	Vlasništvo	Podstanari	Data nam je na korišćenje	Nešto drugo	
Prva godina	24 77.4%	5 16.1%	0 .0%	2 6.5%	31 100.0%
Više godine	26 76.5%	5 14.7%	2 5.9%	1 2.9%	34 100.0%
Diplomirani	13 86.7%	2 13.3%	0 .0%	0 .0%	15 100.0%
Ukupno	63 78.8%	12 15.0%	2 2.5%	3 3.8%	80 100.0%

Ispitanici/ce svih grupa, odnosno njihove porodice su u najvećem procentu vlasnici kuća/stanova u kojima žive (prva godina: 24 ili 77.4%, više godine: 26 ili 76.5%, diplomirani:13 ili 86.7%).

Uslovi stanovanja imaju veliki uticaj na efikasnost i kvalitet studiranja u sve tri grupe studenata/kinja. Ovo istraživanje je pokazalo da se za studiranje uglavnom odlučuju članovi romske zajednice koji ipak imaju obezbeđen minimum stambenih uslova.

Tabela broj 158. Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole?

Grupe	Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole ?			Ukupno
	Da	Ne, nisam tražio	Ne, ne ispunjavam uslove	
Prva godina	16 51.6%	13 41.9%	2 6.5%	31 100.0%
Više godine	18 52.9%	11 32.4%	5 14.7%	34 100.0%
Diplomirani	3 20.0%	10 66.7%	2 13.3%	15 100.0%
Ukupno	37 46.3%	34 42.5%	9 11.3%	80 100.0%

Najveći broj stipendija u srednjoj školi su dobijali studenti/kinje viših godina studija (18 ili 52.9%), najmanje diplomirani studenti/kinje (3 ili 20.0%), a tek nešto više od polovine bruceša je imalo stipendiju u srednjoj školi (16 ili 51.6%). To je pokazuje da je grupa studenata/kinja na višim godinama studija imala najbolji uspeh u srednjoj školi i na osnovu toga je najveći broj njih dobijao stipendiju..

Tabela broj 159. Da li ste učestvovali u mentorskom programu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice ?

Grupe	Da li ste učestvovali u mentorskom programu?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	12 38.7%	19 61.3%	31 100.0%
Više godine	8 23.5%	26 76.5%	34 100.0%
Diplomirani	0 .0%	15 100.0%	15 100.0%
Ukupno	20 25.0%	60 75.0%	80 100.0%

Mentorski program Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice se u Vojvodini sprovodio od 2007-2013. godine. Dobijeni rezultati po grupama nisu očekivani, jer je u ovom programu morala biti veća zastupljenost studenata/kinja koji su sada na višim godinama studija i diplomiranih, s obzirom da su oni u periodu sprovođenja programa bili srednjoškolci.

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat=8.147, df=2, $p \leq 0.05$) ukazuju na razlike u učešću u mentorskom programu kod različitih grupa spram nivoa studija (Prilog broj 8.). Pregledom frekvencija iz tabele broj 214. vidimo da niko od diplomiranih studenata/kinja nije učestvovao u mentorskom programu.

Tabela broj 160. Da li ste imali pomoć u toku pripreme za maturalni ispit?

Grupe	Da li ste imali pomoć u toku pripreme za maturalni ispit?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	6 19.4%	25 80.6%	31 100.0%
Više godine	6 17.6%	28 82.4%	34 100.0%
Diplomirani	1 6.7%	14 93.3%	15 100.0%
Ukupno	13 16.3%	67 83.8%	80 100.0%

Diplomirani studenti/kinje su najmanje imali pomoć u toku pripreme za maturalni ispit (samo 1/15 anketiranih), ali i druge dve grupe ispitanika/ca u više od 80% takođe nisu imali pomoć u pripremi mature (prva godina: 25 ili 80.6%, više godine: 28 ili 82.4%).

Tabela broj 161. Oblik pomoći za maturalni ispit:

Grupe	Oblik pomoći za maturalni ispit:				Ukupno
	Nikakva	Nalaženje literature	Pisanje teksta	Nešto treće	
Prva godina	24 77.4%	4 12.9%	2 6.5%	1 3.2%	31 100.0%
Više godine	28 82.4%	4 11.8%	0 .0%	2 5.9%	34 100.0%
Diplomirani	14 93.3%	1 6.7%	0 .0%	0 .0%	15 100.0%
Ukupno	66 82.5%	9 11.3%	2 2.5%	3 3.8%	80 100.0%

Oblik pomoći u toku pripreme za maturalni ispit za mali broj anketiranih Roma i Rominja koji su je imali se uglavnom svodi na nalaženje literature za: 4 (12.9%) sudenata/kinje prve godine, takođe za 4 (11.8%) studenta/kinje viših godina studija i za 1 (6.7%) diplomiranog studenta. Pomoć u pisanju teksta je imalo 2 (6.5%) sudenata/kinja prve godine, dok su kao nešto treće naveli 1 (3.2%) student prve godine i 2 (5.9%) viših godina.

Tabela broj 162. Zbog čega niste imali pomoć u toku pripreme za maturalni ispit ?

Grupe	Zbog čega niste imali pomoć u toku pripreme za maturalni ispit:				Ukupno
	Nije navedeno	Pomoć Vam nije bila potrebna	Niste imali ko da Vam pomogne	Nešto treće	
Prva godina	7 22.6%	22 71.0%	2 6.5%	0 .0%	31 100.0%
Više godine	6 17.6%	20 58.8%	6 17.6%	2 5.9%	34 100.0%
Diplomirani	1 6.7%	12 80.0%	2 13.3%	0 .0%	15 100.0%
Ukupno	14 17.5%	54 67.5%	10 12.5%	2 2.5%	80 100.0%

Preovlađujući razlog zbog koga sve tri grupe studenata/kinja nisu imale pomoć je to što su smatrali da im pomoć nije bila potrebna (prva godina: 22 ili 71.0%, više godine: 20 ili 58.8%, diplomirani: 12 ili 80.0%). Bez obzira što su ispitanici/ce u najvećem broju imali vrlo dobar uspeh u srednjoj školi, postavlja se pitanje koliko je takav stav realan i da li su zaista imali toliko znanja da samostalno savladaju ne tako beznačajnu barijeru kao što je maturski ispit.

Tabela broj 163. Da ste polagali test profesionalne orijentacije?

Grupe	Da li ste polagali test profesionalne orijentacije?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	14 45.2%	17 54.8%	31 100.0%
Više godine	15 44.1%	19 55.9%	34 100.0%
Diplomirani	4 26.7%	11 73.3%	15 100.0%
Ukupno	33 41.3%	47 58.8%	80 100.0%

Postoji razlika u broju studenata/kinja koji su polagali test profesionalne orijentacije između grupe diplomiranih studenata (u kojoj su samo 4/15 ili 26.7%) i druge dve grupe (prva godina: 14 ili 25.2%, više godine: 44.1%). Razlog tome je verovatno bolja obaveštenost mlađih generacija studenata/kinja o mogućnostima za polaganje testa profesionalne orijentacije i njegovoj svrsi.

Tabela broj 164. Da li je test potvrdio Vašu sposobnost za studije koje ste odabrali?

		Da li je test potvrdio Vašu sposobnost za studije koje ste odabrali ?			
Grupe	Nisam polagao/la	Test je potvrdio sposobnosti za odabrane studije	Test nije potvrdio sposobnosti za odabrane studije	Ukupno	
Prva godina	17 54.8%	11 35.5%	3 9.7%	31 100.0%	
Više godine	19 55.9%	14 41.2%	1 2.9%	34 100.0%	
Diplomirani	11 73.3%	4 26.7%	0 .0%	15 100.0%	
Ukupno	47 58.8%	29 36.3%	4 5.0%	80 100.0%	

Test profesionalne orijentacije nije potvrdio sposobnosti za odabrane studije kod 3/11 (9.7%) studenata/kinja prve godine koji su ga polagali, 1/14 (2.9%) studenta viših godina studija, dok je kod svih diplomiranih studenata/kinja (4/4) potvrdio sposobnosti za studije koje su odabrali.

Tabela broj 165. Zbog čega niste polagali test profesionalne orijentacije ?

		Zbog čega niste polagali test profesionalne orijentacije ?				
Grupe	Nije navedeno	Nisam znao/la da to postoji	Nema mogućnosti za polaganje u mom mestu	Smatrao/la sam da mi to nije potrebno	Ukupno	
Prva godina	14 45.2%	6 19.4%	0 .0%	11 35.5%	31 100.0%	
Više godine	15 44.1%	3 8.8%	3 8.8%	13 38.2%	34 100.0%	
Diplomirani	4 26.7%	8 53.3%	1 6.7%	2 13.3%	15 100.0%	
Ukupno	33 41.3%	17 21.3%	4 5.0%	26 32.5%	80 100.0%	

Test profesionalne orijentacije nisu polagali zato što su u najvećem broju smatrali da im to nije potrebno studenti/kinje prve godine (11 ili 53.5%) i viših godine studija (13 ili 38.2%), dok diplomirani studenti/kinje uglavnom nisu znali da to postoji (8 ili 53.3%). I ovi podaci potvrđuju navedenu tezu (pogledati interpretacije tabela broj 100-102.) da su o testu profesionalne orijentacije bolje bolje obavestene mlađe generacije studenata/kinja.

Tabela broj 166. Da li ste se informisali o željenom fakultetu/visokoj školi putem štampanog informatora ?

Grupe	Da li ste se informisali putem štampanog informatora ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	11 35.5%	20 64.5%	31 100.0%
Više godine	15 44.1%	19 55.9%	34 100.0%
Diplomirani	7 46.7%	8 53.3%	15 100.0%
Ukupno	33 41.3%	47 58.8%	80 100.0%

Putem štampanog informatora se o željenom fakultetu/visokoj školi najviše informisala grupa diplomiranih studenata/kinja (11 ili 35.5%), zatim studenti/kinje viših godina studija (15 ili 44.1%), a najmanje bruceši (11 ili 35.5%).

Tabela broj 167. Da li ste se informisali o željenom fakultetu/visokoj školi putem konsultacija na fakultetu/visokoj školi?

Grupe	Da li ste se informisali putem konsultacija?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	9 29.0%	22 71.0%	31 100.0%
Više godine	11 32.4%	23 67.7%	34 100.0%
Diplomirani	8 53.3%	7 46.7%	15 100.0%
Ukupno	28 35.8%	52 65.0%	80 100.0%

Konsultacije na fakultetu/visokoj školi kako bi se informisali željenim studijama je imalo 9 (29.0%) studenata/kinja prve godine, 11 (32.4%) studenata/kinja viših godina studija i 8 (53.3%) diplomiranih ispitanika/ca.

Tabela broj 168. Da li ste se informisali o željenom fakultetu/visokoj školi putem medija?

Grupe	Da li ste se informisali o željenom fakultetu/visokoj školi putem medija ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	8 25.8%	23 74.2%	31 100.0%
Više godine	4 11.8%	30 88.2%	34 100.0%
Diplomirani	4 26.7%	11 73.3%	15 100.0%
Ukupno	16 20.0%	64 80.0%	80 100.0%

Putem medija su se studenti/kinje svih grupa u malom broju informisali (prva godina: 8 ili 25.8%, više godine: 4 ili 11.8%, diplomirani: 4 ili 26.7%), ali je procentualno ovakav vid informisanja najmanje zastupljen kod grupe studenata/kinja viših godina studija.

Čini se da se grupa diplomiranih studenata/kinja najradije informisala putem konsultacija na fakultetu/visokoj školi, odnosno kroz direktan razgovor, dok su kasnije generacije (druge dve grupe) studenata/kinja koristile najviše štampani informator. Pitanje je da li to znači promenu određenih tradicionalnih modela komunikacije u romskoj zajednici, ali je svakako poželjno korišćenje svih raspoloživih mogućnosti kako bi informacije bile pravovremene, dostupne i tačne.

Tabela broj 169. Da li ste blagovremeno obavešteni o načinu primene afirmativnih mera?

Grupe	Da li ste blagovremeno obavešteni o načinu primene afirmativne akcije ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	19 61.3%	12 38.7%	31 100.0%
Više godine	19 55.9%	15 44.1%	34 100.0%
Diplomirani	7 46.7%	8 53.3%	15 100.0%
Ukupno	45 56.3%	35 43.8%	80 100.0%

Najmanje je blagovremeno obaveštena o primeni afirmativnih mera grupa diplomiranih studenata/kinja (7 ili 46.7%), dok su studenti/kinje prve godine najobavešteniji o afirmativnoj akciji (19 ili 61.3%). To ipak znači da je u proteklim godinama, koliko se afirmativne mere primenjuju, poboljšana saradnja na planu razmene informacija između institucija, nevladinog sektora i romske zajednice.

Tabela broj 170. Da li ste rešenje o primeni afirmativnih mera dobili do početka akademske godine?

Grupe	Da li ste rešenje o primeni afirmativnih mera dobili do početka akademske godine ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	23 74.2%	8 25.8%	31 100.0%
Više godine	19 55.9%	15 44.1%	34 100.0%
Diplomirani	7 46.7%	8 53.3%	15 100.0%
Ukupno	49 61.3%	31 38.8%	80 100.0%

Rešenja o primeni afirmativnih mera je do početka akademske godine u najvećem broju dobila grupa studenata/kinja prve godine (23 ili 74.2%), zatim viših godina studija (19 ili 55.9%), dok su za diplomirane studente/kinje ona najviše kasnila (samo 7/15 ili 46.7% ih dobilo pravovremeno).

Ovi podaci mogu da se tumače i kao napredak tokom deset godina primene afirmativnih mera, da je za svaku narednu generaciju studenata/kinja afirmativna akcija kvalitetnije i uz poštovanje rokova sprovedena. Postavlja se pitanje da li to zaista jeste tako, s obzirom na ograničenja, kvotu od 2% koja je od 2012. godine uvedena i niz drugih problema koji su se sa godinama javljali u procesu primene, a nisu rešavani.

Tabela broj 171. Da li ste zadovoljni primenom afirmativnih mera akademske 2013/14.godine ?

	Da li ste zadovoljni primenom afirmativnih mera akademske 2013/14. godine ?			
Grupe	Da, sasvim sam zadovoljan/na	Da, ali se one još mogu unaprediti	Ne	Ukupno
Prva godina	15 48.4%	10 32.3%	6 19.4%	31 100.0%
Više godine	9 26.5%	8 23.5%	17 50.0%	34 100.0%
Diplomirani	4 26.7%	4 26.7%	7 46.7%	15 100.0%
Ukupno	28 35.0%	22 27.5%	30 37.5%	80 100.0%

Slično podacima dobijenim u prethodnim tabelama, procenat zadovoljstva afirmativnom akcijom je najveći kod grupe studenata/kinja prve godine (15 ili 48.4%) i opada sa godinama studija (više godine: 9 ili 26.5%, diplomirani: 4 ili 26.7%).

To može da se objasni time što studenti prve godine ne znaju kako je proces tekao ranije (pre 2012. godine kada su ograničenja uvedena), stepen zadovoljstva su merili samo na svom ličnom iskustvu (oni su se upisali!), ne uzimajući u obzir probleme sa kojima su se drugi suočili.

Tabela broj 172. Da li je kvota od 2% za upis studenata romske nacionalnosti koju je propisalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja dovoljna?

Grupe	Da li je kvota od 2% dovoljna ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	9 29.0%	22 71.0%	31 100.0%
Više godine	7 20.6%	27 79.4%	34 100.0%
Diplomirani	3 20.0%	12 80.0%	15 100.0%
Ukupno	19 23.8%	61 76.3%	80 100.0%

Sve tri grupe anketiranih studenata/k/nja u preko 70.0% smatraju da kvota od 2% nije dovoljna (prva godina: 22 ili 71.0%, više godine: 27 ili 79.4%, diplomirani: 12 ili 80.0%). Procentualno više takav stav zastupaju stariji studenti i oni koji su diplomirali, razlog za to je verovatno činjenica da je njihov proces upisa tekao bez ograničenja i svesni su koliko je to značajno (mogu da uporede).

Tabela broj 173. Da li imate smeštaj u studentskom domu?

Grupe	Da li imate smeštaj u studentskom domu ?			Ukupno
	Da	Ne, nemam potrebu za smeštajem	Ne, i ako imam potrebu za smeštajem	
Prva godina	6 19.4%	20 64.5%	5 16.1%	31 100.0%
Više godine	15 44.1%	16 47.1%	3 8.8%	34 100.0%
Diplomirani	2 13.3%	10 66.7%	3 20.0%	15 100.0%
Ukupno	23 28.8%	46 57.5%	11 13.8%	80 100.0%

Smeštaj u studentskom domu studenti/kinje viših godina studija (15 ili 44.1%) imaju u većem procentu u odnosu na grupu studenata/kinja prve godine (6 ili 19.4%) i diplomiranih studenata/kinja (2 ili 13.3%). Ovakav rezultat je očekivan jer diplomiranim studentima smeštaj nije potreban (3 koji su naveli da imaju potrebu za smeštajem su obrazložili da se njihov odgovor odnosio na vreme dok su studirali, da tada nisu imali smeštaj u studentskom domu), dok studenti prve godine prilikom obezbeđivanja smeštaja u studentskom domu imaju najviše problema zbog kašnjenja u procesu primene afirmativnih mera (dok se ne upišu ne mogu da konkurišu za mesto u studentskom domu).

Tabela broj 174. Da li dobijate stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja?

Grupe	Da li dobijate stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	2 6.5%	29 93.5%	31 100.0%
Više godine	12 35.3%	22 64.7%	34 100.0%
Diplomirani	4 26.7%	11 73.3%	15 100.0%
Ukupno	18 22.5%	62 77.5%	80 100.0%

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat=7.920. df=2, $p \leq 0.05$) pokazuju da se grupe različitog nivoa studija razlikuju po broju stipendista Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (Prilog broj 8.). Pregledom frekvencija iz tabele broj 215. vidimo da stipendiju Ministarstva dobijaju u najvećem procentu ispitanici/ce viših godina studija (12 ili 35.3%). Značajno je reći da čak 93.5% studenata/kinja prve godine ne dobija ovu stipendiju, a potrebna im je ne samo kao finansijska podrška, već i kao motiv za nastavak školovanja.

Tabela broj 175. Da li dobijate stipendiju Romskog edukativnog fonda ?

	Da li dobijate stipendiju Romskog edukativnog fonda ?		
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	6 19.4%	25 80.6%	31 100.0%
Više godine	25 73.5%	9 26.5%	34 100.0%
Diplomirani	6 40.0%	9 60.0%	15 100.0%
Ukupno	37 46.3%	43 53.8%	80 100.0%

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat=19.434, df=2, p=0.00) pokazuju da se grupe različitog nivoa studija razlikuju po broju stipendista Romskog edukativnog fonda (Prilog broj 8.). Pregledom frekvencija iz tabele broj 216. vidimo da je najviše korisnika stipendije sa viših godina studija (25 ili 73.5%), mnogo manje je zastupljena grupa studenata/kinja prve godine (6 ili 19.4%) i diplomiranih studenata/kinja (6 ili 40.0%).

Tabela broj 176. Da li dobijate stipendiju lokalne samouprave?

	Da li dobijate stipendiju lokalne samouprave?		
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	0 .0%	31 100.0%	31 100.0%
Više godine	2 5.9%	32 94.1%	34 100.0%
Diplomirani	0 .0%	15 100.0%	15 100.0%
Ukupno	2 2.5%	78 97.5%	80 100.0%

Stipendiju lokalne samouprave dobija samo 2 (5.9%) studenata viših godina studija.

Tabela broj 177. Da li dobijate stipendiju donatora ili nevladine organizacije ?

Grupe	Da li dobijate stipendiju donatora ili nevladine organizacije?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	0 .0%	31 100.0%	31 100.0%
Više godine	2 5.9%	32 94.1%	34 100.0%
Diplomirani	0 .0%	15 100.0%	15 100.0%
Ukupno	2 2.5%	78 97.5%	80 100.0%

Stipendiju donatora ili nevladine organizacije dobija samo 2 (5.9%) studenata viših godina studija.

Tabela broj 178. Da li dobijate stipendiju pokrajinske administracije?

Grupe	Da li dobijate stipendiju pokrajinske administracije?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	5 16.1%	26 83.9%	31 100.0%
Više godine	11 32.4%	23 67.6%	34 100.0%
Diplomirani	2 13.3%	13 86.7%	15 100.0%
Ukupno	18 22.5%	62 77.5%	80 100.0%

Stipendiju pokrajinske administracije dobijaju najviše studenti/kinje viših godina studija (11 ili 32.4%), manji broj ispitanika/ca prve godine studija (5 ili 16.1%) i diplomiranih (2 ili 13.3%). Očekivano, sve navedene stipendije (tabele broj 174-178.) u najvećem broju dobija grupa studenata/kinja na višim godinama studija. Diplomirani studenti/kinje mogu da dobiju stipendiju ukoliko su upisani na master ili doktorske studije, dok je studentima prve godine najteže da se izbore za neku od stipendija.

Tabela broj 179. Da li ste menjali fakultet/visoku školu?

Grupe	Da li ste menjali fakultet/visoku školu?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	3 9.7%	28 90.3%	31 100.0%
Više godine	2 5.9%	32 94.1%	34 100.0%
Diplomirani	2 13.3%	13 86.7%	15 100.0%
Ukupno	7 8.8%	73 91.3%	80 100.0%

Fakultet/visoku školu su procentualno najviše menjali diplomirani student/kinje (2 ili 13.3%), zatim grupa studenata/kinja prve godine (3 ili 9.7%) i viših godina studija (2 ili 5.9%). Time su diplomirani studenti/kinje pokazali da odabir neodgovarajućeg fakulteta/visoke škole ne mora biti “greška koju nije moguće ispraviti” i ipak postati visokoobrazovana osoba.

Tabela broj 180. Koliko vremena ste studirali prethodni fakultet?

Grupe	Koliko vremena ste studirali prethodni fakultet?				Ukupno
	0	1	2	3	
Prva godina	28 90.3%	1 3.2%	1 3.2%	1 3.2%	31 100.0%
Više godine	32 94.1%	0 .0%	1 2.9%	1 2.9%	34 100.0%
Diplomirani	13 86.7%	1 6.7%	0 .0%	1 6.7%	15 100.0%
Ukupno	73 91.3%	2 2.5%	2 2.5%	3 3.8%	80 100.0%

Prethodne fakultete su studirali: 3 studenata/kinja prve godine (ukupno 6 godina), 2 studenata/kinja viših godina studija (ukupno 5 godina) i 2 diplomiranih studenata/kinja (ukupno 4 godine). Ovaj rezultat pokazuje da nema razlike između generacija studenata/kinja, svima je trebalo oko dve godine da prihvate činjenicu da nisu upisali fakultet/visoku školu koji će moći i da završe.

Tabela broj 181. Da li ste se suočili sa finansijskim preprekama prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Grupe	Da li ste se suočili sa finansijskim preprekama?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	23 74.2%	8 25.8%	31 100.0%
Više godine	26 76.5%	8 23.5%	34 100.0%
Diplomirani	9 60.0%	6 40.0%	15 100.0%
Ukupno	58 72.5%	22 27.5%	80 100.0%

Financijske prepreke prilikom upisa na fakultet/visoku školu su najčešće u grupi studenata/kinja viših godina (26 ili 76.5%), zatim kod studenata/kinja prve godine (23 ili 74.2%), a u najnižem procentu kod diplomiranih studenata/kinja (9 ili 60.0%).

Tabela broj 182. Da li ste se suočili sa nedovoljnim uspehom iz srednje škole prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Grupe	Da li ste se suočili sa nedovoljnim uspehom iz srednje škole prilikom upisa na fakultet/visoku školu?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	7 22.6%	24 77.4%	31 100.0%
Više godine	1 2.9%	33 97.1%	34 100.0%
Diplomirani	0 .0%	15 100.0%	15 100.0%
Ukupno	8 10.0%	72 90.0%	80 100.0%

Nedovoljan uspeh iz srednje škole prilikom upisa na fakultet/visoku školu su u najvećem procentu imali studenti/kinje prve godine studija (7 ili 22.6%), samo 1 (2.9%) student viših godina studija, dok se u grupi diplomiranih nisu suočili sa problemom nedovoljnog uspeha iz srednje škole.

Tabela broj 183. Da li ste se suočili sa strahom od prijemnog ispita prilikom upisa na fakultet/visoku školu ?

	Da li ste se suočili sa strahom od prijemnog ispita prilikom upisa na fakultet/visoku školu?		
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	11 35.5%	20 64.5%	31 100.0%
Više godine	12 35.3%	22 64.7%	34 100.0%
Diplomirani	6 40.0%	9 60.0%	15 100.0%
Ukupno	29 36.3%	51 63.8%	80 100.0%

strah od prijemnog ispita su najviše imali diplomirani student/kinje (6 ili 40.0%), dok je razlika između druge dve grupe studenata u tom smislu procentualno veoma mala (prva godina: 11 ili 35.5%, više godine: 12 ili 35.3%).

Tabela broj 184. Da li ste se suočili sa odsustvom podrške roditelja prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

	Da li ste se suočili sa odsustvom podrške roditelja prilikom upisa na fakultet/visoku školu?		
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	4 12.9%	27 87.1%	31 100.0%
Više godine	2 5.9%	32 94.1%	34 100.0%
Diplomirani	0 .0%	15 100.0%	15 100.0%
Ukupno	6 7.5%	74 92.5%	80 100.0%

Studenti/kinje prve godine studija su u najvećem procentu (4 ili 12.9%) bili sočeni sa odsustvom podrške roditelja, kod grupe studenata/kinja viših godina studija je taj problem manje izražen (2 ili 5.9%), dok se diplomirani studenti/kinje nisu suočavali sa odsustvom podrške roditelja prilikom upisa na fakultet/visoku školu.

Tabela broj 185. Da li ste se suočili sa odsustvom podrške institucija prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Grupe	Da li ste se suočili sa odsustvom podrške institucija?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	5 16.1%	26 83.9%	31 100.0%
Više godine	3 8.8%	31 91.2%	34 100.0%
Diplomirani	5 33.3%	10 66.7%	15 100.0%
Ukupno	13 16.3%	67 83.8%	80 100.0%

Sa odsustvom podrške institucija su se diplomirani student/kinje u najvećem procentu (5 ili 33.3%) suočili, zatim studenti/kinje prve godine (5 ili 16.1%) i manje grupa studenata/kinja na višim godinama studija (3 ili 8.8%).

Tabela broj 186. Da li ste se suočili sa diskriminacijom prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Grupe	Da li ste se suočili sa diskriminacijom?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	4 12.9%	27 87.1%	31 100.0%
Više godine	2 5.9%	32 94.1%	34 100.0%
Diplomirani	1 6.7%	14 93.3%	15 100.0%
Ukupno	7 8.8%	73 91.3%	80 100.0%

Diskriminaciju prilikom upisa su najviše osjetili studenti/kinje prve godine (4 ili 12.9%), zatim diplomirani (2 ili 5.9%) i studenti/kinje viših godina studija (2 ili 5.9%). Ovakvi rezultati pokazuju povećan stepen diskriminacije prema romskoj zajednici akademske 2013/14.godine u odnosu na prethodne generacije studenata.

Tabela broj 187. Da li Vam je majka pružila podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Grupe	Da li Vam je majka pružila podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	27 87.1%	4 12.9%	31 100.0%
Više godine	31 91.2%	3 8.8%	34 100.0%
Diplomirani	14 93.3%	1 6.7%	15 100.0%
Ukupno	72 90.0%	8 10.0%	80 100.0%

Podršku da upišu fakultet/visoku školu od majke su najviše imali diplomirani studenti/kinje (14 ili 93.3%), zatim studenti/kinje viših godine studija (31 ili 91.1%) i konačno studenti/kinje prve godine (27 ili 87.1%). Zaključak je da su sve tri grupe studenata u visokom procentu imale podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu od strane majke, ali da je on tokom godina opadao, verovatno usled otežane primene afirmativne akcije.

Tabela broj 188. Da li Vam je otac pružio podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu ?

Grupe	Da li Vam je otac pružio podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	21 67.7%	10 32.3%	31 100.0%
Više godine	28 82.4%	6 17.6%	34 100.0%
Diplomirani	12 80.0%	3 20.0%	15 100.0%
Ukupno	61 76.3%	19 23.8%	80 100.0%

Podršku da upišu fakultet/visoku školu od oca su najviše imali studenti/kinje viših godina studija (28 ili 82.4%), zatim diplomirani studenti/kinje (12 ili 80.0%) i u manjem procentu (u odnosu na prve dve grupe) studenti/kinje prve godine (21 ili 67.7%). Najmanji procenat podrške prilikom upisa na fakultet/visoku školu su imali studenti prve godine, kako od majke (tabela broj 187.), tako i od strane oca.

Tabela broj 189. Da li su Vam braća i/ili sestre pružili podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu ?

Grupe	Da li su Vam braća i/ili sestre pružili podršku ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	19 61.3%	12 38.7%	31 100.0%
Više godine	24 70.6%	10 29.4%	34 100.0%
Diplomirani	9 60.0%	6 40.0%	15 100.0%
Ukupno	52 65.0%	28 35.0%	80 100.0%

Braća i/ili sestre su prilikom upisa na fakultet/visoku školu najviše podržali studente/kinje viših godina studija (24 ili 70.6%), zatim studente/kinje prve godine (19 ili 61.3%), i diplomirane ispitanike/ce (9 ili 60.0%). Zaključujemo da su značajniju podršku brance i/ili sestara imali studenti viših godina studija u odnosu na grupu studenata prve godine i onih koji su diplomirali.

Tabela broj 190. Da li su Vam drugi članovi porodice pružili podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu ?

Grupe	Da li su Vam drugi članovi porodice pružili podršku?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	15 48.4%	16 51.6%	31 100.0%
Više godine	19 55.9%	15 44.1%	34 100.0%
Diplomirani	8 53.3%	7 46.7%	15 100.0%
Ukupno	42 52.5%	38 47.5%	80 100.0%

Drugi članovi porodice su prilikom upisa na fakultet/visoku školu podržali najviše studente/kinje viših godina studija (19 ili 55.9%), zatim diplomirane (8 ili 53.3%) i studente/kinje prve godine (15 ili 48.4%)

Tabela broj 191. Da li su Vam nastavnici pružili podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Grupe	Da li su Vam nastavnici pružili podršku?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	9 29.0%	22 71.0%	31 100.0%
Više godine	20 58.8%	14 41.2%	34 100.0%
Diplomirani	7 46.7%	8 53.3%	15 100.0%
Ukupno	36 45.0%	44 55.0%	80 100.0%

Nastavnici su prilikom upisa na fakultet/visoku školu podržali najviše studente/kinje viših godina studija (20 ili 58.8%), zatim diplomirane (7 ili 46.7%) i studente/kinje prve godine (9 ili 29.0%). Dakle, i nastavnici su, kao i drugi članovi porodice (tabela broj 190.) najmanje podržali studente/kinje prve godine.

Tabela broj 192. Da li su Vam mentori pružili podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Grupe	Da li su Vam mentori pružili podršku?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	8 25.8%	23 74.2%	31 100.0%
Više godine	7 20.6%	27 79.4%	34 100.0%
Diplomirani	0 .0%	15 100.0%	15 100.0%
Ukupno	15 18.8%	65 81.3%	80 100.0%

Najveću podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu od strane mentora su imali studenti/kinje prve godine studija (8 ili 25.8%), manje studenti/kinje viših godina studija (7 ili 20.6%), dok je diplomirani studenti/kinje uopće nisu imali. Ovi rezultati nisu očekivani, jer je mentorski program sproveden od 2007-2013. godine, što znači da su studenti koji su sada na višim godinama studija morali imati veću podršku od strane mentora u srednjoj školi.

Tabela broj 193. Da li Vam je romska zajednica pružila podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Grupe	Da li Vam je romska zajednica pružila podršku?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	13 41.9%	18 58.1%	31 100.0%
Više godine	12 35.3%	22 64.7%	34 100.0%
Diplomirani	7 46.7%	8 53.3%	15 100.0%
Ukupno	32 40.0%	48 60.0%	80 100.0%

Romska zajednica je prilikom upisa na fakultet/visoku školu podržala u najvećem procentu grupu diplomiranih studenata/kinja (7 ili 46.7%), manje studente/kinje prve godine (13 ili 41.9%) i studente/kinje viših godina studija (12 ili 35.3%).

Tabela broj 194. Da li Vam je lokalna zajednica pružila podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu ?

Grupe	Da li Vam je lokalna zajednica pružila podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	6 19.4%	25 80.6%	31 100.0%
Više godine	8 23.5%	26 76.5%	34 100.0%
Diplomirani	5 33.3%	10 66.7%	15 100.0%
Ukupno	19 23.8%	61 76.3%	80 100.0%

Lokalna zajednica je prilikom upisa na fakultet/visoku školu podržala u najvećem procentu grupu diplomiranih studenata/kinja (5 ili 33.3%), manje studente/kinje viših godina studija (8 ili 23.5%) i studente/kinje prve godine studija (6 ili 19.4%).

Zaključak je da su studenti/kinje prve godine studija, u odnosu na druge dve grupe, imali najmanju podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu. Grupu studenata prve godine su najmanje podržali: majke (tabela broj 187.), očevi (tabela broj 188.), drugi članovi porodice (tabela broj 190.), nastavnici (tabela broj 191) i lokalna zajednica (tabela broj 194.). Razlog tome je verovatno početno nepoverenje, kako roditelja i dugih članova porodice, tako i nastavnika i lokalne zajednice, u iskrenu želju bruća za studiranjem. Moguće je takođe i nepoverenje u sistem afirmativnih mera usled njegovog otežanog sprovođenja, naročito u periodu od 2012. godine kada je uvedena kvota od 2%. Naime, prethodne generacije romskih studenata su podržane u većem procentu jer se njihovi roditelji, porodica, nastavnici, nisu suočavali sa takvim problemima prilikom upisa, dobijanja stipendije ili mesta u studentskom domu, kakve sada imaju studenti prve godine.

Tabela broj 195. Najveći broj kolega me vidi kao kolegu:

Grupe	Najveći broj kolega me vidi kao kolegu		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	23 74.2%	8 25.8%	31 100.0%
Više godine	28 82.4%	6 17.6%	34 100.0%
Diplomirani	14 93.3%	1 6.7%	15 100.0%
Ukupno	65 81.3%	15 18.8%	80 100.0%

Studenti/kinje u sve tri grupe u najvećem procentu smatraju da ih drugi studenti na fakultetu/visokoj školi vide kao kolege (diplomirani: 14 ili 93.3%, više godine: 28 ili 82.4%, prva godina: 23 ili 74.2%). Najmanji broj potvrdnih odgovora su dali romski studenti/kinje prve godine, što je i očekivano, jer još uvek nisu u dovoljnoj meri razvili kolegijalni odnos sa drugim studentima.

Tabela broj 196. Najveći broj kolega me vidi kao prijatelja:

Grupe	Najveći broj kolega me vidi kao prijatelja		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	13 41.9%	18 58.1%	31 100.0%
Više godine	14 41.2%	20 58.8%	34 100.0%
Diplomirani	4 26.7%	11 73.3%	15 100.0%
Ukupno	31 38.8%	49 61.3%	80 100.0%

Grupa studenata prve godine i viših godina studija se u značajno većem broju izjasnila da ih drugi studenti na fakultetu/visokoj školi vide kao prijatelja (prva godina:13 ili 41.9%, više godine:14 ili 41.2%), u odnosu na diplomirane studente/kinje (4 ili 26.7%).

Tabela broj 197. Najveći broj kolega me vidi kao konkurenciju:

Grupe	Najveći broj kolega me vidi kao konkurenciju		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	0 .0%	31 100.0%	31 100.0%
Više godine	4 11.8%	30 88.2%	34 100.0%
Diplomirani	1 6.7%	14 93.3%	15 100.0%
Ukupno	5 6.3%	75 93.8%	80 100.0%

Samo 4 (11.8%) studenta/kinja viših godina studija smatra da predstavljaju konkurenciju ostalim kolegama na fakultetu/visokoj školi, u grupi diplomiranih ispitanika/ca samo 1 (6.7%), dok se studenti/kinje prve godine uopšte ne vide kao konkurenciju. To pokazuje da je grupa studenata/kinja prve godine najmanje sigurna u sebe, svoje znanja i kvalitete i ne smatra sebe konkurencijom drugim kolegama.

Tabela broj 198. Najveći broj kolega me vidi kao studenta sa margine:

Grupe	Najveći broj kolega me vidi kao studenta sa margine		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	0 .0%	31 100.0%	31 100.0%
Više godine	2 5.9%	32 94.1%	34 100.0%
Diplomirani	0 .0%	15 100.0%	15 100.0%
Ukupno	2 2.5%	78 97.5%	80 100.0%

Mali broj, 2 (5.9%) studenata viših godina studija misli da ih druge kolege na fakultetu/visokoj školi posmatraju kao studente sa margine. To su ohrabrujući rezultati, jer je studentima/kinjama iz romske zajednice potrebno da se osećaju dobrodošlo na visokoškolskoj ustanovi, da imaju dovoljno samopouzdanja i da budu sigurni da tamo pripadaju. To doprinosi njihovom ostanku na fakultetu/visokoj školi i efikasnijem i uspešnijem studiranju.

Tabela broj 199. Najveći broj kolega je ravnodušno prema meni:

Grupe	Najveći broj kolega je ravnodušno prema meni		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	0 .0%	31 100.0%	31 100.0%
Više godine	2 5.9%	32 94.1%	34 100.0%
Diplomirani	0 .0%	15 100.0%	15 100.0%
Ukupno	2 2.5%	78 97.5%	80 100.0%

Samo 2 (5.9%) studenata viših godina studija misli da su druge kolege na fakultetu/visokoj školi ravnodušne prema njima. Nije očekivan rezultat da studenti/kinje viših godina studija navode da ih kolege na fakultetu vide kao studenta sa margine (tabela broj 198.) i/ili da su ravnodušni prema njima, jer bi se to pre očekivalo u grupi studenata prve godine koji se još uvek nisu upoznali u dovoljnoj meri sa ostalim kolegama.

Tabela broj 200. Stav roditelja prema Vašem obrazovanju je:

Grupe	Stav roditelja prema Vašem obrazovanju je:			Ukupno
	Podržavaju me	Ne podržavaju me	Prepuštaju mojoj odluci	
Prva godina	24 77.4%	2 6.5%	5 16.1%	31 100.0%
Više godine	30 88.2%	0 .0%	4 11.8%	34 100.0%
Diplomirani	14 93.3%	0 .0%	1 6.7%	15 100.0%
Ukupno	68 85.0%	2 2.5	10 12.5%	80 100.0%

Stav roditelja ispitanika/ca prema obrazovanju je takav da ih u velikom procentu podržavaju (prva godina: 24 ili 77.4%, više godine: 30 ili 88.2%, diplomirani: 14 ili 93.3%), pri čemu je procenat podrške najmanji u prvoj godini studija, što je i očekivano, jer oni tek moraju da dokažu spremnost i želju da se posvete studijama.

Zbog toga u prvoj godini roditelji studenata/kinja prepuštaju njihovoj odluci u 16.1% (5F+M), jer imaju svest o tome da je upis tek početak i da, ukoliko im se obezbede svi ostali potrebni uslovi (stipendije, smeštaj u studentske domove,...), zavisi od samih studenata koliko će biti uspešni.

Tabela broj 201. Da li Vam je potrebna finansijska podrška u daljem radu?

	Da li Vam je potrebna finansijska podrška u daljem radu ?		
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	29 93.5%	2 6.5%	31 100.0%
Više godine	31 91.2%	3 8.8%	34 100.0%
Diplomirani	9 60.0%	6 40.0%	15 100.0%
Ukupno	69 86.3%	11 13.8%	80 100.0%

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat=10.727, df=1, $p \leq 0.01$) pokazuju da se aktuelni i diplomirani studenti/kinje razlikuju u potrebi za finansijskom podrškom u daljem radu – većina studenata/kinja (preko 90%) iskazuje potrebu za finansijskom podrškom, nasuprot diplomiranim (60%). Kako bi se dobili pouzdaniji rezultati, studenti/kinje svih godina su spojeni u jednu grupu i porede se sa grupom diplomiranih, jer se sa tri grupe dobijaju značajni, ali nepouzdana rezultati (Prilog broj 8.).

Finansijska podrška je najpotrebnija studentima/kinjama prve godine (29 ili 93.5%), zatim višim godinama studija (31 ili 91.2%) i najmanje grupi diplomiranih studenata. To su očekivani rezultati jer se pretpostavlja da oni koji su diplomirali imaju i posao i nije im potrebna finansijska podrška u tolikoj meri (zaposlenje studenata po grupama videti u tabeli broj 143.).

Sa druge strane, razumljiv je visok procenat potrebe za finansijskom podrškom u prvoj godini i na višim godinama studija, jer je dobijanje stipendija neizvesno i uvek se postavlja pitanje kako i da li će nastaviti studije ukoliko ne dobiju ni jednu od studentskih stipendija za koje su konkurisali.

Tabela broj 202. Da li Vam je potrebna podrška roditelja u daljem radu?

Grupe	Da li Vam je potrebna podrška roditelja u daljem radu ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	9 29.0 %	22 71.0%	31 100.0%
Više godine	19 55.9%	15 44.1%	34 100.0%
Diplomirani	3 20.0%	12 80.0%	15 100.0%
Ukupno	31 38.8%	49 61.3%	80 100.0%

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat=7.660, df=2, $p \leq 0.05$) pokazuju da se grupe različitog nivoa studija razlikuju u potrebi za roditeljskom podrškom u daljem radu (Prilog broj 8). Pregledom distribucija frekvencija u svakoj od grupa, vidimo da studenti/kinje viših godina izjašnjavaju o većoj potrebi za roditeljskom podrškom u odnosu na studente prve godine, kao i već diplomirane studente.

Odgovori studenata/kinja su neočekivani, jer je grupa studenata na višim godinama studija izrazila najveću potrebu za podrškom roditelja (19 ili 55.9%) u odnosu na bruce (9 ili 29.0%) i grupu diplomiranih studenata (3 ili 38.8%). Očekivano je bilo da studenti prve godine pokažu najveću potrebu podrškom roditelja, ali se ovakav rezultat može objasniti time da su oni tek upisali studije, da nisu svesni težine puta koji ih čeka i da će im biti potrebna podrška svih (institucija, profesora, roditelja, kolega,...).

Tabela broj 203. Da li Vam je potrebna podrška profesora u daljem radu ?

Grupe	Da li Vam je potrebna podrška profesora u daljem radu ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	11 35.5%	20 64.5%	31 100.0%
Više godine	16 47.1%	18 52.9%	34 100.0%
Diplomirani	7 46.7%	8 53.3%	15 100.0%
Ukupno	34 42.5%	46 57.5%	80 100.0%

Podrška profesora u daljem radu je najpotrebnija studentima viših godina studija (16 ili 47.1%), zatim diplomiranim studentima (7 ili 46.7%) i najmanje grupi prve godine studija (11 ili 35.5%). Rezultati nisu iznenađujući kada je u pitanju grupa diplomiranih studenata jer se 50.3% izjasnilo da želi da nastavi školovanje (tabela broj 206.).

Grupi studenata koji su na višim godinama studija je takođe potrebna podrška profesora jer još uvek studiraju, ali nisu očekivani podaci da studentima prve godine u najmanjem procentu treba podrška profesora, jer su oni tek započeli studije i njima je ova vrsta podrške zapravo najneophodnija.

Tabela broj 204. Da li Vam je potrebna institucionalna podrška u daljem radu

	Da li Vam je potrebna institucionalna podrška u daljem radu ?		
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	5 16.1%	26 83.9%	31 100.0%
Više godine	7 20.6%	27 79.4%	34 100.0%
Diplomirani	5 33.3%	10 66.7%	15 100.0%
Ukupno	17 21.3%	63 78.8%	80 100.0%

Potrebu za institucionalnom podrškom su u dosta niskom procentu iskazale sve tri grupe ispitanika/ca. Najizraženija je kod diplomiranih studenata/kinja (5 ili 33.3%), a pretpostavka je da se podrška očekuje pri zapošljavanju (zaposlenje studenata po grupama videti u tabeli broj 143.) ili u nastavku školovanja (podatke o studentima/kinjama koji žele da nastave školovanje videti u tabeli broj 206.). Niža je u grupi studenata viših godina studija (7 ili 20.6%), a suprotno očekivanjima, najniža kod bruceša (5 ili 16.1%).

Niska očekivanja u smislu podrške od institucija u sve tri grupe ispitanika/ca je verovatno posledica nedoslednosti u dosadašnjem procesu sprovođenja afirmativne akcije i nepostojanja precizno utvrđenih pravila i obaveza svih učesnika u procesu.

Tabela broj 205. Da li Vam je potrebna podrška druge vrste u daljem radu ?

Grupe	Da li Vam je potrebna podrška druge vrste u daljem radu?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	1 3.2%	30 96.8%	31 100.0%
Više godine	4 11.8%	30 88.2%	34 100.0%
Diplomirani	5 33.3%	10 66.7%	15 100.0%
Ukupno	10 12.5%	70 87.5%	80 100.0%

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat=7.326, df=1, $p \leq 0.01$) pokazuju da se aktuelni i diplomirani studenti razlikuju u potrebi za drugačijom vrstom podrške u daljem radu – trećina diplomiranih vidi potrebu za pomoći, nasuprot aktuelnih studenata, koji preko 90% ne vide potrebu za drugom vrstom pomoći (Prilog broj 8.).

Podršku druge vrste najviše trebaju diplomirani studenti/kinje (5 ili 33.3%), manje grupa viših godina studija (4 ili 11.8%), a najmanje (kao u i prethodnim pitanjima koja se odnose na podršku), studenti prve godine studija (1 ili 3.2%). Zaključujemo da brucoši smatraju da im je finansijska podrška najvažnija za uspešno studiranje (Tabela broj 201.) i da ne smatraju presudnom podršku roditelja, profesora i institucija.

Tabela broj 206. Da li razmišljate o nastavku školovanja?

Grupe	Da li razmišljate o nastavku školovanja ?			Ukupno
	Da, master	Da, doktorske studije	Ne	
Prva godina	21 67.7%	9 29.0%	1 3.2%	31 100.0%
Više godine	22 64.7%	6 17.6%	6 17.6%	34 100.0%
Diplomirani	8 53.3%	3 20.0%	4 26.7%	15 100.0%
Ukupno	51 63.8%	18 22.5%	11 13.8%	80 100.0%

O nastavku školovanja na master studijama najviše razmišljaju sve tri grupe ispitanika (prva godina: 21 ili 67.7%, više godine: 22 ili 64.7%, diplomirani studenti: 8 ili 53.3%), dok je za doktorske studije, što je i očekivano, interesovanje manje. Posebno su ohrabrujući podaci koji se dobijaju zbrajanjem studenata koji žele nastave školovanje na master i na doktorskim studijama, svaka grupa studenata se u preko 70% izjasnila da želi da nastavi visoko obrazovanje (na jednom ili dugom nivou).

Tabela broj 207. Da li smatrate da se može uporedo studirati i zasnivati porodica?

Grupe	Da li se može uporedo studirati i zasnivati porodica ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	15 48.4%	16 51.6%	31 100.0%
Više godine	8 23.5%	26 76.5%	34 100.0%
Diplomirani	7 46.7%	8 53.3%	15 100.0%
Ukupno	30 37.5%	50 62.5%	80 100.0%

Da se uporedo može studirati i zasnivati porodica najviše smatraju studenti/kinje prve godine studija (15 ili 48.4%), što pokazuje da se bruceši još uvek nisu sočili sa ozbiljnim procesom studiranja, nešto manje diplomirani (7 ili 46.7%), a značajno manje studenti viših godina studija (8 ili 23.5%).

Tabela broj 208. Da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata ?

Grupe	Da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata ?		Ukupno
	Da	Ne	
Prva godina	31 100.0%	0 .0%	31 100.0%
Više godine	32 94.1%	2 5.9%	34 100.0%
Diplomirani	14 93.3%	1 6.7%	15 100.0%
Ukupno	77 96.3%	3 3.8%	80 100.0%

Sve tri grupe ispitanika/ca u preko 90% smatraju da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata (prva godina: 31 ili 100%, više godine:32 ili 94.1%, diplomirani: 14 ili 93.3%). To znači da se afirmativne mere, uprkos svim nedostacima, posmatraju kao korisne kod više generacija studenata/kinja.

7. Zaključak

Cilj ovog rada je da popiše, sistematizuje i analizira različite oblike primene afirmativnih mera za upis i studiranje na visokoobrazovnim školama u Srbiji i da predloži mere za poboljšanje primene istih u praksi.

Za ovaj cilj su odabrani sledeći empirijski materijali: upitnici sa 13 (8F, 5M) koordinatora za romska pitanja koji su zaposleni u opštinama u Vojvodini, 15 (8F, 7M) pedagoških asistenata koji rade u osnovnim školama i predškolskim ustanovama u Vojvodini, 80 (54F, 26M) studenata romske nacionalnosti koji studiraju na Univerzitetu u Novom Sadu, kao i intervjui sa zdravstvenim medijatorkama iz Novog Sada i iz opštine Žabalj.

Opšti zaključak pokazuje da su u sve četiri grupe dominantne Romkinje u godini u kojoj je istraživanje sprovedeno (2013-2014., Vojvodina). Ovaj rezultat je manje poznat široj javnosti i zbog jezičke upotrebe. Naime, nazivi za ove grupe se koriste u muškom rodu (koordinatori za romska pitanja, pedagoški asistenti, zdravstveni medijatori), a jezički znak u muškom rodu nije transparentan u odnosu na realnu stvarnost - daleko je više (statistički značajno) Romkinja angažovano na sprovođenju afirmativnih mera.

Ako pogledamo podatke po pojedinim grupama, videćemo da je više žena u Vojvodini radi na poslovima koordinatora za romska pitanja, pedagoškog asistenta, dok su zdravstvene medijatorke sve žene. Takođe, obrazovni status Romkinja zaposlenih na ovim pozicijama je veći nego kod njihovih kolega Roma koji obavljaju iste poslove.

Isti rezultati se dobijaju i kada analiziramo grupu studenata. Naime, značajno je veći studentkinja iz romske zajednice na fakultetima i visokim školama u Vojvodini nego studenata.

Čini se da je izgrađivanje romske intelektualne elite u ovom trenutku, i romska zajednica i institucije sistema, stavila pred romske intelektualke. Činjenica je međutim da zanimanje koordinatora/ke za romska pitanja, pedagoškog asistenta/kinje i zdravstvene medijatorke, nije sistematizirano unutar plaćenih poslova na neodređeno vreme. Nadoknade za ove poslove su još uvek nedovoljne, što bi mogao biti pokazatelj zašto Romi intelektualci nisu "osvojili" ovaj prostor. Činjenica je takođe da su za ova zanimanja Romkinje imale više obrazovne kvalifikacije. Ostaje pitanje da li preokret uz pomoć afirmativnih mera čine obrazovane žene u romskoj zajednici u Vojvodini u ovom trenutku.

Što se studenata tiče podaci se ponavljaju jer je u studentskoj populaciji takođe dominantna ženska romska populacija na svim nivoima obrazovanja (osnovne, master, doktorske studije), naročito na nekim fakultetima na Univerzitetu u Novom Sadu (Medicinski, Pravni, Filozofski).

8. Literatura

1. Acković, Dragoljub (2009), Romi u Beogradu, Beograd: Rominterpress
2. Anđelković, Branka, Obradović, Marko, Radoman, Jelena (2013), Procena efikasnosti lokalnih mehanizama socijalnog uključivanja Roma i Romkinja, Beograd: Tim za smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), Centar za istraživanje javnih politika
3. Antić Petar, Balić Osman, Koprivica Ivana (2013), Praćenje sprovođenja romskih politika na nacionalnom i lokalnom nivou u Republici Srbiji, Beograd: Centar za prava manjina, YUROM Centar, Romski ženski centar Bibija
4. Akcioni plan za sprovođenje nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010-2015. godine ("Službeni glasnik RS", br. 15/09)
5. Akcioni plan za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji za period 2009-2011, Službeni glasnik RS, broj 55/05, 71/05-ispravka)
6. Akcioni plan za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji za period 20012-2015, Službeni glasnik RS, broj 101/07 i 65/08)
7. Bašić, Goran (2010), Politička akcija, Romski pokret i promene, Beograd: Čigoja štampa
8. Barry, Brian (2006). Kultura i jednakost: egalitarna kritika multikulturalizma. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
9. Batler, Džudit, Skot, Džoan (2006), Feministkinje teoretizuju političko, Beograd: Centar za ženske studije i istraživanja roda
10. Bogdanić, Ana (2005), Usmene povijesti starijih Romkinja iz grada Rijeke, Rijeka: Udruga žena Romkinja "Bolji život"
11. Corsi, Marcella (2008), Ethnic Minority and Roma Women in Europe: A Case for Gender Equality! Synthesis report for the European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities G.1
12. Davis, Barbara (2005), Romanipe (n): O kulturnom identitetu Roma:Beograd, CARE International u Srbiji i Crnoj Gori
13. Delić, Vesna (2008), Otvorena vrata - Antropološki prikaz kulturama Roma i Egipćana u Crnoj Gori, Podgorica: Institut socijalne inkluzije

14. Delija, Fana (2005), Istraživanje položaja Romkinja u Nikšiću, Nikšić: Centar za romske inicijative-Nikšić
15. Delija, Fana (2006), Nevinost ne određuje vrijednost romske djevojke, Nikšić: Centar za romske inicijative-Nikšić
16. Duhaček, Daša (2011), Rod i identitet u: "Uvod u rodne teorije", Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Centar za rodne studije – ACIMSI i Publishing
17. Đorđević, Dragoljub (1998), Interkulturalnost versus getoizacija i diskriminacija-slučaj Roma, u: Interkulturalnost versus rasizam i ksenofobija, međunarodni skup, Beograd: Forum za etničke odnose, str.335-342
18. Đorđević, Dragoljub (2002), Sociologija romskog identiteta, Niš: Komrenski sociološki susreti
19. Đurić, Vladimir (2007), Afirmativna akcija, Beograd, Institut za uporedno pravo
20. Đurić, Vladimir, Radojević, Miodrag (2007), Propisi i praksa afirmativne akcije u Republici Srbiji, Beograd: Služba za ljudska i manjinska prava Republike Srbije
21. Đurić, Rajko (2006), Istorija Roma, Beograd:Politika
22. Đurić, Rajko (2008), Istorija holokausta Roma, Beograd: Politika
23. Ekumenska humanitarna organizacija (2013), Dvadeset godina uz bližnje, sa bližnjima za bližnje: Novi Sad, EHO
24. Evropska Unija (2006), Rezolucija o položaju Romkinja u EU (broj P6 TA(2006) 0244)
25. Evropska Unija (2008), Rezolucija o evropskoj strategiji prema Romima (br. 2010/2276)
26. Evropska Komisija (2013), Izveštaj o napretku Srbije za 2013. godinu, Radni dokument osoblja Komisije, Brisel 16.10, 2013. SWD (2013) 412
27. Idrizi, Merziha (2013), Quota for Minority Communities in Higher Education in the Republic of Macedonia, Affirmative Action: Policy Framework Review, Budapest: Central European University
28. Ilić, Rozalija (2004), Jačanje ženskih romskih kapaciteta za rad u NVO, Kragujevac: Romski informativni centar
29. Informator o afirmativnoj meri za upis učenika romske nacionalnosti u srednju školu (2011), OEBS, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu, Ministarstvo prosvete i nauke

30. Informator o afirmativnoj meri za upis studenata romske nacionalnosti na visokoškolske ustanove (2011), OEBS, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu, Ministarstvo prosvete i nauke
31. Interkulturalnost, časopis za podsticanje i afirmaciju interkulture komunikacije (2011), broj 1, Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine
32. Interkulturalnost, časopis za podsticanje i afirmaciju interkulture komunikacije (2014), broj 7, Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine
33. Izvod iz Pravilnika o organizaciji i sistematizaciji radnih mesta Opštinske uprave Opštine Apatin (broj 11-5/2008-IV, od 24.11.2008. godine
34. Izvršno veće AP Vojvodine (2007), Regionalna konferencija - "Romkinje u Srbiji: pogled u napred", Novi Sad
35. Jakić, Monika (2012), Obrazovanje Roma - usporedba Republike Hrvatske sa Republikom Slovenijom, Rijeka: Filozofski fakultet
36. Jakšić, Božidar (2002), Ljudi bez krova, Beograd: Nolit
37. Jakšić Božidar, Bašić Goran (2005), Umetnost preživljavanja, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju
38. Jarić, Isidora, Vukasović, Martina (2009), Mere u obrazovanju usmerene ka ugroženom stanovništvu, Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (SIPRU)
39. Jelinčić, Jadranka (2007), Jednaka dostupnost kvalitetnog obrazovanja za Rome, Beograd: Fond za otvoreno društvo
40. Jelinčić Jadranka, Đurović Srđan (2010), Afirmativne akcije za Rome u oblasti obrazovanja, Beograd: Fond za otvoreno društvo
41. Kancelarija za inkluziju Roma (2014), Strateški plan 2014-2017.:Novi Sad, Fondacija za otvoreno društvo
42. Kancelarija za ljudska i manjinska prava (2013), Radni materijal za izradu drugog i trećeg periodičnog izveštaja RS o primeni međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije: Beograd
43. Komisija za proučavanje života i običaja Roma - SANU (2012), Promene identiteta, kulture i jezika Roma u uslovima planske socijalno - ekonomske integracije, knjiga 33, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti

44. Kimlika Vil (2009), Savremena politička filozofija, Beograd: Nova srpska politička misao
45. Kocze, Angela (2009), Missing Intersectionality, Race/Ethnicity, Gender and Class in Current Research and Policies on Romani Women in Europe : Central European University, Centar for Policy Studies
46. Korać-Mandić, Danijela (2009), Romi i rodna pitanja, Novi Sad: NSHC
47. Kriš Piger Jelena, Dimitrov Dragana, Vujović Lea, Katona Jasna (2014), Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini: Novi Sad, Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice
48. Kunac Suzana, Majetić Mladen (2011), Rodna dimenzija uzroka odustajanja RAE djece od obaveznog školovanja u zemljama regije, Zagreb: CARE NWB
49. Kurtić Vera (2012), Uticaj feminizma na Romkinje u: "Neko je rekao feminizam", Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar
50. Kyuchukov, Hristo (1995), Romany children and their preparation fir literacy, A Case Study, Amsterdam: Tilburg University Press
51. Lokar, Sonja (2003), Roma Women Can Do It, Regional Project Report, Kumanovo: Gender Task Force
52. Macura-Vuksanović Zlata, Macura Vladimir (2007), Stanovanje i naselja Roma, Beograd: Društvo za unapređenje romskih naselja
53. Majetić, Mladen (2011), Politička participacija Roma s naglaskom na političku participaciju Romkinja u zemljama regije, Zagreb: K-faktor
54. Mihajlović, Milena (2010), Romski pedagoški asistenti kao nosioci promena, Beograd: OEBS
55. Mihić, Vladimir (2010), Korelati i determinante etničkih predrasuda, polnih predrasuda i predrasuda prema starima kod stanovnika Vojvodine - doktorska disertacija: Novi Sad, Filozofski fakultet
56. Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije (2011), Rezultati upisa u srednje škole za period 2005-2010 godine, Beograd, Vlada Republike Srbije
57. Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja (2010), Pravilnik o radu pedagoških asistenata - Uloga pedagoškog asistenta u pružanju dodatne obrazovne podrške, (br. 110-00-00243/2010-07).

58. Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja (2010), Pravilnik o programu obuke za pedagoškog asistenta (Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik, br.11/2010)
59. Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja (2010), Pravilnik o smeštaju i ishrani učenika i studenata (Sl. glasnik RS broj 36/2010 i 55/2012)
60. Mitro, Veronika, Aleksandrović, Marija (2003), Devica da ili ne, Novi Sad: Ženske studije i istraživanja "Mileva Marić Ajnštajn"
61. Mitro, Veronika (2004), Nevidljive: ljudska prava Romkinja u Vojvodini, Novi Sad: Futura publikacije
62. Mršević, Zorica (1996), Kontroverze afirmativne akcije, Beograd: Arhiv za pravne i društvene nauke 1-3
63. Mršević, Zorica (2013), Svetionici - ženski likovi između zaborava i uzora, Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova
64. Muller, Stephan (2011), Pathways to Progres, Budapest, Open Society Institute
65. Muller, Stephan (2011), Nacionalne politike u odnosu na Romkinje na Zapadnom Balkanu, Sarajevo: CARE International North-West Balkans
66. Odluka Skupštine AP Vojvodine o Strategiji za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period 2008-2012. godine (01 broj: 9-3/08)
67. Perić, Tatjana (2012), Ostvarivanje ljudskih prava Romkinja u Republici Srbiji: Analiza primene postojećih institucionalnih mera, Niš: Ženski prostor
68. Perić, Tatjana (2014), The housing situation of Roma Communities: Regional Roma Survey 2011, Bratislava, UNDP, OESC
69. Petrušić, Nevena (2013), Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti
70. Petrušić, Nevena (2014), Jednake šanse za bolje mogućnosti, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti
71. Petz, Boris (2002). Osnovne statističke metode za nematematičare. Naklada Slap: Jastrebarsko
72. Politikon, časopis za istraživanje fenomena politike (2014), broj 7, Vojvođanska politikološka asocijacija, Novi Sad
73. Praxis (2012), Iseljenje neformalnog naselja u Bloku 72, Novi Beograd: Beograd, Praxis

74. Praxis (2013), Analiza glavnih problema i prepreka u pristupu Roma pravima na zdravlje i zdravstvenu zaštitu: Beograd, Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Norveške
75. Praxis (2013), Doprinos socijalnoj inkluziji i borbi protiv diskriminacije marginalizovane populacije u Srbiji, Beograd: Praxis, Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Norveške
76. Prechal Sacha, Burri Susanne (2009), Pravila EU o rodnoj ravnopravnosti: Kako su ona preneti u nacionalno pravo, Beograd: Evropska Komisija, OEBS
77. Refugee Women's Resource Project, Asylum Aid (2002), Romani Women from Central and Eastern Europe: A 'Fourth World', or Experience of Multiple Discrimination: Community Fund
78. Republički zavod za statistiku (2012), Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji - Nacionalna pripadnost: Beograd, RZS
79. Roma Education Fund (2007), Advancing Education of Roma in Serbia, Budapest: REF
80. Savet Evrope (1994), Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 6/98)
81. Savet Evrope (1995), Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, Službeni list SCG - Međunarodni ugovori", br. 18/2005
82. Savić, Svenka (2001), Vojvođanke (1917-1931): životne priče, Novi Sad: Futura publikacije
83. Savić, Svenka (2001), Romkinje: biografije starih Romkinja u Vojvodini, Novi Sad: Futura publikacije
84. Savić, Svenka (2002): Žene iz manjinskih grupa u Vojvodini: pogled iz vizurežene iz većinskog naroda. – Informator, Novi Sad, br. 35–36, str. 8–20.
85. Savić, Svenka i saradnice (2004), Romkinje, Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja "Mileva Marić Ajnštajn"
86. Savić Svenka, Milica Ćebić, Đorđević Dragoljub (2004), Zbornik istraživačkih radova studenata Roma, Beograd: Centar za interaktivnu pedagogiju
87. Savić, Svenka (2007), Romkinje 2, Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja "Mileva Marić Ajnštajn"
88. Savić, Svenka (2006), Škola romologije, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu

89. Savić, Svenka, Milana, Grbić (2008), Akademskim obrazovanjem do romske elite, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja "Mileva Marić Ajnštajn"
90. Savić, Svenka i saradnice (2009): Rod i jezik, Novi Sad, Ženske studije i istraživanja, Futura publikacije
91. Savić, Svenka (2010): Obrazovane Romkinje: predlog za model interkulturalnog razumjevanja i slušanja, Zagreb, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo, Plejada, 187–202.
92. Savić, Svenka (2013), Iskustva mentorskog programa sa učenicama: višestruko podzastupljene grupe, Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine
93. Simić, Đura (2003), Romi nisu narod bez korena, Knjaževac: Fond za otvoreno društvo
94. Simone de Beauvoir (1949), Drugi pol, Beograd: Bigz, 1982
95. Strategija socijalnog stanovanja u Srbiji (Službeni glasnik RS, br. 13/2012)
96. Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije (2012), Službeni glasnik RS br. 72/12
97. Strategija za unapređivanje položaja Roma (2009), "Službeni glasnik RS", br.55/05, 71/05-ispravka, 101/07 i 65/08
98. Šerer, Marijana, Korać-Mandić, Danijela (2011), Situaciona analiza obrazovanja i socijalne isključenosti romskih devojčica u Srbiji, Novi Sad: CARE Srbija, NSHC
99. Štrbac, Lorna (2007), *Globalizacija i nacionalna kultura*, Šid: Kulturno obrazovani centar
100. Tairović, Zoran (2006), Putevi interakcije slike sveta u umetničkoj svesti Roma (na materijalu likovnih umetnosti) i evropskog sistema kulturnih vrednosti kao interkulturalni fenomen - magistarski rad: Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu, ACIMSI
101. Trifković Milijana, Miković Jasmina, Stanković Ivana (2014), Jednake šanse za bolje mogućnosti, Jačanje Roma i Romkinja u borbi protiv diskriminacije, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti
102. Ujedinjene Nacije (1948), Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, (Rezolucija br. 217 /III/)
103. Ujedinjene Nacije (1965), Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (Službeni list SFRJ broj 31/67)

104. Ujedinjene Nacije (1979), Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama (CEDAW, broj 34/180), Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori br.11 /1981.
105. Ujedinjene Nacije (1992), Deklaracija o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih manjina (Rezolucija broj 47/135)
106. Ujedinjene Nacije (1995), Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije Službeni list SRJ-Međunarodni ugovori, broj 6/98
107. Ustav Republike Srbije (2006), Službeni glasnik Republike Srbije broj 48/94 i 11/98
108. UNICEF, (2011), Istraživanje višestrukih pokazatelja – MICS (Multiple indicators Cluster Survey): Beograd, Republički zavod za statistiku
109. UNICEF (2012), Serbia Multiple Indicator Cluster Survey - 2010: Beograd, UNICEF, MICS, RZS
110. Vidović, Marija (1992), "Romkinje u naselju Mali London", u: Društvene promene i položaj Roma: Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 10. i 11. decembra 1992. ur./Miloš Macura i Aleksandra Mitrović, Beograd: SANU, Institut za socijalnu politiku
111. Vukašinović, Eva et al. (2011), Romska naselja u Vojvodini - Istraživanje Pokrajinskog ombudsmana, Novi Sad
112. Zaharijević, Adriana (2010), Postajanje ženom, Beograd: Rekonstrukcija Ženski fond
113. Zahariev Ivanov, Atanas (2013), Becoming Roma Intellectual in Eastern Europe, Life-Strategies and Practices, Case Study from Budapest, Budapest: Central European University
114. Zakona o dopunama Zakona o vanparničnom postupku (Službeni glasnik RS, br. 42/77 i 25/89)
115. Zakon o izboru narodnih poslanika (2004) ("Sl. glasnik RS", br. 35/2000, 57/2003 - odluka USRS, 72/2003 - dr. zakon, 75/2003 - ispr. dr. zakona, 18/2004, 101/2005 - dr. zakon, 85/2005 - dr. zakon, 28/2011 - odluka US, 36/2011 i 104/2009 - dr. zakon)
116. Zakon o Nacionalnim savetima nacionalnih manjina (2009), Službeni glasnik Republike Srbije broj 72/2009
117. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja ("Sl. glasnik RS", br. 72/009, 52/2011 i 55/2013)

118. Zakon o prebivalištu i boravištu građana²⁰¹², (Sl. glasnik RS, br. 42/77 - prečišćen tekst, 24/85, 6/89 i 25/89)
119. Zakon o socijalnom stanovanju (Službeni glasnik RS, br. 72/2009)
120. Zakon o stanovanju (Službeni glasnik RS, br. 99/2011)
121. Zakon o visokom obrazovanju: Službeni glasnik Republike Srbije broj 76/2005, 100/2007 - autentično tumačenje, 97/20089 i 44/2010
122. Zakon o zabrani diskriminacije (2009), Službeni glasnik RS, broj 22/09
123. Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002), Službeni glasnik SRJ br. 11/02
124. Zakonu o zdravstvenom osiguranju (Službeni glasnik RS, br. 107/2005, 109/2005 - ispr., 57/2011, 110/2012 - odluka US i 119/2012)
125. Zaštitnik građana (2012), Rezultati istraživanja o sprovođenju Strategije za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji, Beograd
126. Zlatanović, Sanja, (2012), Odnos etničkog i drugih oblika kolektivnog identiteta: terenska istraživanja srpske zajednice na juguistoku Kosova, doktorska disertacija, Beograd: Filozofski fakultet
127. Zlatanović, Sanja (2013), Propustljivost granice: Srbi/"Srpski Cigani" u enklavi Vitina, Beograd: Etnografski institut SANU, str. 1079-1099

Elektronska literatura

128. www.abrasmedia.info
129. www.bibija.org.rs
130. www.bayefsky.com
131. www.care.rs
132. www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/serbia
133. www.delscg.eceuropa.eu
134. www.ec.europa.eu/roma
135. www.erisee.org

136. www.fkuapv.org
137. www.fra.europa.eu/eu-midis
138. www.hocudaznas.org
139. www.inkluzija.gov.rs
140. www.ljudskaprava.gov.rs
141. www.novosti.rs
142. www.nzs.gov.rs
143. www.ombudsmanapv.org
144. www.pm.rs.ba
145. www.puma.vojvodina.gov.rs
146. www.romskinacionalnisavet.org.rs
147. www.savetroma.vojvodina.gov.rs/istorija.htm
148. www.spriv.vojvodina.gov.rs
149. <http://www.telegraf.rs>
150. www.urs.co.rs
151. www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw38/cc/serbiaE.pdf
152. sr.wikipedia.org
153. www.zdravlje.gov.rs

9. Prilozi

Prilog broj 1.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
Град Београд
Градска управа града Београда
Секретаријат за социјалну заштиту
Број: _____
Београд, _____ год.

УГОВОР О КОРИШЋЕЊУ МОБИЛНИХ СТАМБЕНИХ ЈЕДИНИЦА

Закључен између:

1. Град Београд, Градска управа града Београда, Секретаријат за социјалну заштиту, Београд, ул. 27. марта 43-45, кога заступа секретар Владан Ђукић (у даљем тексту: Секретаријат) и
2. _____ број л.к. _____ (у даљем тексту: Корисник)

Члан 1.

Секретаријат даје Кориснику на привремено коришћење мобилну стамбену јединицу у трајању од 5 година, која је постављена у Београду у насељу _____ Градска општина _____ улица _____

Члан 2.

Мобилна стамбена јединица се даје Кориснику, као лицу у стању неопходне социјалне потребе које нема решено стамбено питање и има регулисано пребивалиште/ боравиште на територији града Београда најмање 3 године до дана потписивања овог уговора.

Члан 3.

Корисник је ослобођен плаћања накнаде за коришћење мобилне стамбене јединице.

Члан 4.

Корисник ће мобилну стамбену јединицу користити заједно са члановима породичног домаћинства, и то:

- _____ ЈМБГ
- _____ ЈМБГ

Члан 5.

Корисник је дужан да у року од 30 дана од дана настанка промене, пријави Секретаријату сваку промену у погледу породично правног статуса (рођење детета, смрт члана породице, развод, напуштање ванбрачне заједнице и сл) и да достави доказ о насталој промени (извод из матичне књиге рођених, извод из матичне књиге умрлих, извод из матичне књиге венчаних, пресуда о разводу брака, изјава о ванбрачној заједници оверена код надлежних установа).

Република Србија
Град Београд
Градска управа града Београда
Секретаријат за образовање
VII- сл. /2012
Београд 2012. године



Краљице Марије бр .1/XVIII
11000 Београд
тел.(011)715-7019

Према Уговору о коришћењу мобилне стамбене јединице, коју вам је на бесплатно коришћење дао град Београд, у члану 11. недвосмислено стоји да Секретаријат за социјалну заштиту има право да раскине Уговор у случају ако корисник не покаже активан однос према напорима Града да се социјализују појединци и њихове породице. А то конкретно значи да деца морају да похађају обданиште и школу, тј. да одрасли морају да иду у установе које се баве образовањем и запошљавањем радно способних, као и да усвоје правила лепог понашања према представницима институција Града Београда и да чувају све оно што им је Град дао на коришћење.

Ми ћемо, као и до сада, наставити да пружамо подршку свим породицама које су расељене из нехигијенског насеља испод моста Газела, а које се придржавају обавеза из Уговора, док ће породице, које не буду редовно слале децу у предшколско и у школу, изгубити право на мобилне стамбене јединице. Уговор са таквим породицама ће одмах бити раскинут чиме ће престати обавеза Града према њима.

ЗАМЕШНИК СЕКРЕТАРА
ДРАГЦА МОРО

Prilog broj 3.

PROGRAM SEMINARA

Zlatibor, 27.-29.jun, 2014.godine

Kancelarija za inkluziju Roma

I DAN

14.00 Dolazak i registracija učesnika
<i>14.00-15.00 Ručak</i>
15.00-15.15 Romeo Mihajlović , Dobrodošlica, predstavljanje, ciljevi i uvod u rad
15.15-15.30 Duško Jovanović, direktor Kancelarije za inkluziju Roma
15.30-17.00 mr Slavica Denić, pomoćnica pokrajinskog sekretara za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova - Primena mera afirmativne akcije za upis u srednje, visoke škole i na fakultete
<i>17.00-17.15 Pauza za kafu</i>
17.15-19.00 mr Slavica Denić, pitanja, diskusija, sumiranje dana i evaluacija
19.00 <i>Večera</i>

II DAN

10.00-10.15 Dobrodošlica i uvod
10.15-11.30 Duško Jovanović, Predstavljanje strateškog dokumenta Kancelarije
11.30-13.00 Eva Vukašinović, zamenica Pokrajinskog ombudsmana Praksa Pokrajinskog ombudsmana u oblasti zaštite prava nacionalnih manjina-prava Roma u oblastima obrazovanja i stanovanja
<i>13.00-13.15 Pauza za kafu</i>
13.15-14.00 Eva Vukašinović, zamenica Pokrajinskog ombudsmana Praksa Pokrajinskog ombudsmana u oblasti zaštite prava nacionalnih manjina-prava Roma u oblastima obrazovanja i stanovanja
<i>14.00-15.00 Pauza za ručak</i>
15.00-16.30 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti
<i>16.30-16.45 Pauza za kafu</i>
16.45-18.30 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, pitanja, diskusija, sumiranje dana i evaluacija
19.00 Večera

III DAN

10.00-10.15 Dobrodošlica i uvod
10.15-11.15 Duško Jovanović, direktor Kancelarije za inkluziju Roma Rad koordinatora i saradnja sa institucijama
<i>11.15-11.45 Pauza za kafu</i>
<i>11.45-12.30</i> Pitanja, komentari, diskusija i evaluacija rada
<i>13.00 Ručak</i>

Roma Inclusion Office
Project „Capacity building of Roma Inclusion Office”

1.DAN, 24.3.2014.

- 10.00-11.30
- Dobrodošlica, predstavljanje, upoznavanje učesnika i trenera
 - Predstavljanje ciljeva i sadržaja treninga, dogovor o radu
- 11.30-12.00 *Pauza za kafu*
- 12.00-13.00
- Pojam i značaj strateškog planiranja (definicije, sadržaj strateškog plana kao dokumenta)
 - Evropska strateška dokumenta značajna za unapređenje položaja Roma
 - EU agenda 2020
- 13.00-14.00 *Pauza za ručak*
- 14.00-15.30
- Značaj strateškog okvira za pripremu EU projekata
- 15.30-16.00 *Pauza za kafu*
- 16.00-17.00
- Analliza prevedenih i pripremljenih izvoda iz EU strategija značajnih za romsku zajednicu

2.DAN, 25.3.2014.

- 10.00-11.30
- Najznačajnije strategije za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji /AP Vojvodini
- 11.30-12.00 *Pauza za kafu*
- 12.00-13.00
- Analiza Nacionalnih akcionih planova (NAP) iz 13 prioriternih oblasti za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji
- 13.00-14.00 *Pauza za ručak*
- 14.00-15.30
- Analiza Nacionalnih akcionih planova (NAP) iz 13 prioriternih oblasti za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji
- 15.30-16.00 *Pauza za kafu*
- 16.00-17.00
- Izdvajanje prioriternih oblasti radi daljeg rada na pripremi projektnih predloga

3.DAN, 26.3.2014.

10.00-11.30 • Prikupljanje sredstava iz Evropskih fondova

11.30-12.00 *Pauza za kafu*

12.00-13.00 Upoznavanje učesnika sa EU fondovima: **IPA** - Instrument for Pre-accession Assistance – Instrument pretpristupne pomoći, **ERASMUS, HORIZON2020, EIDHR, CIVIL SOCIETY FACILITY, EVROPA ZA GRAĐANE I GRADANKE, PROGRESS**

13.00-14.00 *Pauza za ručak*

14.00-15.30 • Analiza AKTUELNIH EU konkursa

15.30-16.00 *Pauza za kafu*

16.00-17.00 • Analiza AKTUELNIH EU konkursa - nastavak i donošenje odluke o izboru konkursa na koji će KIR uputiti urađene projektne predloge

Prilog broj 5.

Upitnik za koordinate i koordinatorke za romska pitanja u AP Vojvodini

Pomoću upitnika sakupljamo podatke o koordinatorima i koordinatoricama za romska pitanja u AP Vojvodini u 2014. koji će biti upotrebljeni u istraživačke svrhe.

1. Lični podaci

1. *Pol:* M Ž

2. *Stručna sprema:*

2.1. Srednja (podvući): - trogodišnja

- četvorogodišnja

2.2. Visoka (navesti pun naziv) : -----

- diplomirao/la

- završila 1. 2. 3. 4. godinu (zaokružiti poslednju završenu godinu)

2.3. Fakultet (navesti pun naziv) : -----

- diplomirao/la

- završila 1. 2. 3. 4. godinu (zaokružiti poslednju završenu godinu)

2. Podaci o uslovima i načinu rada

3. *Radite kao koordinator/ka u opštini:*-----

4. *Tip radnog odnosa:*

4.1. Stalni

4.2. Povremeni (po ugovoru)

5. *Angažovani ste kao koordinator/ka od (navesti prvu godinu):* -----

6. *Da li ste imali prekida u angažovanju na koordinatorskom poslu?*

DA NE

6.1. Ako DA navedite vreme i razlog:-----

7. *Da li je radno mesto koordinatora za romska pitanja sistematizovano u Vašoj opštini ?*

DA NE

7.1. Ako DA navedite kada:-----

8. *Navedite podatke o obukama namenjenim koordinatorima za romska pitanja koje ste pohađali do sada (organizatore, vreme, mesto, vrsta potvrde o učešću):*

9. *Navedite podatke o drugim oblicima usavršavanja koje ste pohađali (seminari, škole, skupovi: naziv, organizatore, vreme, mesto, vrsta potvrde o učešću):*

10. *Da li Vam je opština obezbedila kancelariju i osnovne tehničke uslove za rad (kompjuter, telefon, radni sto.)*

DA NE

10.1. Ako DA opisite uslove rada:-----

10.2. Ako NE opišite gde i kako radite: -----

11. Da li saradjujete sa pedagoškim asistentima/kinjama u predškolskoj ustanovi u lokalnoj zajednici ?

DA NE

11.1. Ako DA, navedite oblike saradnje:-----

11.2. Ako NE, navedite zašto:-----

12. Da li saradjujete sa pedagoskim aistentima/kinjama u osnovnoj školi ?

DA NE

12.1. Ako DA navedite oblike saradnje:-----

12.2. Ako NE, navedite zasto:-----

13. Opišite iskustvo iz saradnje sa pedagoškim asistentimakoje je korisno za rad koordinatora za romska pitanja:

14. Da li saradjujete sa zdravstvenim medijatorkama?

DA NE

14.1. Ako DA navedite oblike saradnje:-----

14.2. Ako NE, navedite zašto:-----

15. Da li saradjujete sa organima jedinice lokalne samouprave ?

DA NE

15.1. Ako DA navedite oblike saradnje:-----

15.2. Ako NE, navedite zašto:-----

16. *Da li podnosite izveštaj o svom radu ?* DA NE

16.1. Ako Da navedite kome:-----

16.2. Ako DA, za koji vremenski period (zaokružite): jednomesečni polugodišnji godišnji

17. *Da li neko vrši evaluaciju Vašeg rada ?* DA NE

17.1. Ako DA navedite ko:-----

17.2. Ako DA na koji način:-----

18. *Da li je u Vašoj opštini usvojen Lokalni akcioni plan za Rome ?*

DA NE

18.1. Ako DA navedite u kojim oblastima se on ostvaruje:_____

18.2. Ako NE navedite zašto: _____

19. *Da li saradjujete sa romskim udruženjima u vašoj lokalnoj zajednici?*

DA NE

19.1. Ako DA navedite oblike saradnje:-----

19.2. Ako NE, navedite zašto:-----

3. Podaci o drugim angažovanjima i kompetencijama

20. *Da li pripadate romskoj zajednici?* DA NE

20.1. Ako NE navedite kojoj: -----

21. *Da li govorite romski jezik?*

21.1. DA (podvući): govorim; pišem; čitam

21.2. NE

22. *Da li govorite neke strane jezike?*

22.1. DA (navedite koje):-----

22.2. NE

23. *Da li se služite nekim od jezika nacionalnih zajednica u Vojvodini?*

23.1. DA (navedite koje):-----

23.2. NE

24. *Da li ste aktivni u nevladinom sektoru (NVO)?* DA NE

Ako DA:

24.1. U romskom NVO (navesti naziv): -----

24.2. U neromskom NVO (navesti naziv): -----

24.3. Na drugi način (navesti koji):-----

25. *Navedite Vaš hobi (možete navesti više od jednog):*

26. *Da li biste želeli da se nadalje usavršavate?* DA NE

26.1. *Ako DA u kojoj oblasti:* _____

27. *Da li se dobro osećate na funkciji koordinatora?* DA NE

28.O. *Da li na funkciji koordinatora osećate da imate moć ?* DA NE

29. *Da li kao koordinator za romska pitanja imate osećaj da možete da utičete na promenu postojeće situacije u Vašoj opštini ?* DA NE

Objasnite:-----

29.1. *Ako da, opišite to:* _____

30. *Molim dopišite sto smatrate važnim a nismo Vas pitali:*

HVALA!

Prilog broj 6.

Upitnik za pedagoške asistente

Pomoću upitnika sakupljamo podatke o pedagoškim asistentima u AP Vojvodini u 2014. koji će biti upotrebljeni u istraživačke svrhe.

1. Lični podaci

1. *Pol:* M Ž

2. *Stručna sprema:*

a) Srednja škola: - trogodišnja - četvorogodišnja

b) Fakultet/ Visokaškola (navesti pun naziv) : -----

- diplomirao/la

- završila 1. 2. 3. 4. godinu (zaokružiti poslednju završenu godinu)

2. Podaci o uslovima i načinu rada

3. *Radite kao pedagoški asistent u :*

a) Osnovnoj školi

b) Predškolskoj ustanovi

c) Osnovnoj školi i predškolskoj ustanovi

4. *Tip radnog odnosa:*

a) Stalni

b) Povremeni (po ugovoru)

5. *Angažovani ste kao pedagoški asistent u periodu:*-----

6. Navedite kompletne podatke o obukama namenjenim pedagoškim asistentima koje ste pohađali, godinu kada ste ih pohađali i organizatore obuka (navedite i sve druge kurseve, seminare i škole koje ste pohađali) :

7. Navedite:

- a) Pravilnik po kome radite: -----
- b) Plan i program po kome radite:-----
- c) Udžbenike koja koristite:-----
- d) Nastavna sredstva koja koristite:-----

8. Koje poslove obavljate u OŠ/PU i sa koliko dece radite?

9. Da li ste koristili trudničko/porodiljsko bolovanje u toku angažovanja na poslu pedagoškog asistenta?

- a) DA (Ukoliko DA navedite pod kojim uslovima):-----
- b) NE

3. Podaci o drugim angažovanjima i kompetencijama

10. Da li ste angažovani i kao nastavnik romskog jezika?

- a) DA: - u istoj OŠ/PU
- u drugoj OŠ/PU (navedite kojoj):-----
- b) DA, u ranijem periodu (navedite kada):-----
- c) NE

11. Da li pripadate romskoj zajednici ?

- a) DA
- b) NE (Ukoliko NE navedite kojoj zajednici pripadate):-----

12. *Da li govorite romski jezik?*

a) DA : govorim; pišem; čitam:

b) NE

13. *Da li govorite neki strani jezik ?*

a) DA (Ukoliko DA navedite koji):-----b)

NE

14. *Da li se služite nekim od jezika nacionalnih zajednica ?*

a) DA (Ukoliko DA navedite kojim):-----

b) NE

15. *Da li ste aktivni u nevladinom sektoru ?*

a) DA, u romskom NVO

b) DA, u neromskom NVO

c) DA, na drugi način (navedite koji):-----

d) NE

16. *Navedite Vaš hobi:*-----

HVALA!

Prilog broj 7.

Upitnik za studente/kinje romske nacionalnosti na Univerzitetu u Novom Sadu

Molimo Vas da popunite podatke u Upitniku koji služi za naučno istraživanje o afirmativnim merama romskih studenata na Univerzitetu.

1. Lični podaci

1.1 Pol : Ž M

1.2 Datum rođenja -----

1.3 Mesto rođenja -----

1.4 Sadašnje mesto stanovanja-----

1.5 Ranija mesto stanovanja (ukoliko ih je bilo)-----

1.6 Završena srednja škola (zaokružiti): - stručna: trogodišnja, četvorogodišnja

- gimnazija

1.7 Uspeh u srednjoj školi (zaokružiti): dovoljan, dobar, vrlo dobar, odličan

1.8 Fakultet / Visoka škola (pun naziv)-----

1.9 Godina studija (zaokružiti): - master I, II III IV V VI

- doktorske: I, II, III

1.10 Smer / Odsek -----

1.11. Bračno stanje: - neudata/neoženjen

- udata/oženjen

- razveden/a

1.12. Deca (navesti broj dece ukoliko ih imate):-----

1.13 Da li ste zaposleni ?

a) Zaposlen/a: -stalno (navesti tip posla) : -----

- povremeno (navesti tip posla) :-----

b) Nezaposlen/a

2. Podaci o porodici

2.1 Navedite članove porodice sa kojima živite (zaokružiti članove):

- majka, otac
- sestra (navesti broj sestara: -----)
- brat (navesti broj braće: -----)
- baka, deda
- neko drugi (navesti ko): -----

2.2 Stručna sprema roditelja:

a) Bez školske spreme: majka, otac

b) Osnovna škola majka (zaokružiti završen poslednji razred): 1 2 3 4 5 6 7 8

otac (zaokružiti završen poslednji razred): 1 2 3 4 5 6 7 8

c) Srednja škola (pun naziv škole) : majka -----

(zaokružiti završen poslednji razred) : 1 2 3 4

otac -----

(zaokružiti završen poslednji razred): 1 2 3 4

d) Fakultet/ Visoka škola(navesti pun naziv) : majka -----

- diplomirala

- završila 1. 2. 3. 4. godinu (zaokružiti poslednju završenu godinu)

otac -----

- diplomirao

- završio 1. 2. 3. 4. godinu (zaokružiti poslednju završenu godinu)

2.3 Radni status roditelja :

a) Zaposlen/a: - stalno (navesti tip posla) : majka -----

otac-----

- povremeno (navesti tip posla) : majka -----

otac -----

b) Nezaposlen/a: - trenutno : majka otac

- trajno : majka, otac

2.4. Okruženje u kome ste odrasli pretežno čini):

a) Romska zajednica

b) Neromska zajednica

c) Mešovita zajednica

2.5. Da li pripadate romskoj zajednici ?

a) DA b) NE

2.6. Da li govorite romski jezik ?

a) DA(podvući): govorim; pišem; čitam;

b) NE

2.7. Da li govorite neki strani jezik?

a) DA (Ako Da navedite koji)-----

b) NE

3. Podaci o uslovima stanovanja

3.1. *Živite u* (zaokružiti):

- a) Kući bez dvorišta
- b) Kući sa dvorištem
- c) Stanu

3.2 *Kuća / stan je* (zaokružiti):

- a) Vlasništvo
- b) Podstanari smo
- c) Data nam je na korišćenje
- d) Nešto drugo (navedite šta)-----

3.3 *Kuća / stan u kome živite se sastoji od* (zaokružiti):

- a) Jedne sobe
- b) Dve sobe
- c) Tri i više soba

3.4. *Kuća / stan u kome živite ima kuhinju:* - DA - NE

3.5. *Kuća / stan u kome živite ima kupatilo:* - DA - NE

3.6. *Kuća / stan u kome živite ima vodu:* - DA - NE

3.7. *Kuća / stan u kome živite ima kanalizaciju:* - DA - NE

3.8. *Kuća / stan u kome živite ima struju :* - stalno

- povremeno

- nema struju

4. Podaci o uslovima obrazovanja

4.1 Da li ste dobijali stipendiju tokom srednješkolskog obrazovanja ?

a) DA (zaokružiti godine tokom kojih ste primali stipendiju): 1. 2. 3. 4. godina

b) NE (Ako NE obrazložite zašto): - nisam tražio/la

- ne ispunjavam uslove

4.2 Da li ste učestvovali u mentorskom programu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice ?

a) DA b) NE

4.3 Da li ste imali pomoć u toku pripreme za maturalni ispit?

a) DA (Ako DA navedite):

Osobu koja je pomogla : - mentor/ka

- neko od drugih nastavnika u školi

- neko od članova porodice ili rođaka

- neko drugi (navedite ko)-----

Oblik pomoći : - nalaženje literature

- pisanje teksta

- nešto treće (navedite šta)-----

b) NE (Ako NE, navedite razloge): - pomoć vam nije bila potrebna , znali ste sami

- niste imali ko da vam pomogne

- nešto treće (navedite šta)-----

4.4 *Da li ste polagali test profesionalne orijentacije ?*

a) DA: - i test je potvrdio moju sposobnost za studije koje sam odabrao/la

- ali test nije potvrdio sposobnost za odabrane studije

b) NE. Ako niste polagali, obrazložite zašto: - niste znali da to postoji

- nema mogućnosti za polaganje u vašem mestu

- smatrali ste da vam to nije potrebno

- više razloga

4.5 *Na koji način ste se informisali o željenom fakultetu / visokoj školi i prijemnom ispitu?*

a) Putem štampanog informatora

b) Konsultacija na fakultetu

c) Putem medija (televizije, radija, štampe)

d) Na drugi način (navedite koji)-----

4.6 *Da li ste blagovremeno obavješteni o načinu na koji će se mere afirmativne akcije za upis studenata Roma primenjivati akademske 2013/14. godine?*

a) DA (ukoliko DA navedite ko vas je obavestio) -----

b) NE

4.7 *Da li ste rešenje o primeni afirmativnih mera dobili do početka akademske godine?*

a) DA

b) NE (ukoliko NE navedite kada ste dobili rešenje)-----

4.8 *Da li ste zadovoljni sistemom afirmativnih mera koje su primenjene akademske 2013/14. godine ?*

a) DA, sasvim sam zadovoljan/na

b) DA, ali se one mogu još unaprediti (navedite na koji način):-----

c) NE (obrazložite zbog čega)-----

4.9 *Da li smatrate da je kvota od 2% koju je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja donelo za studente/kinje romske nacionalnosti omogućava romskoj deci da se upišu u što većem broju na željene fakultete i visoke škole ?*

a) DA (Ako DA obrazložite zbog čega)-----

b) NE (Ako NEobrazložite zbog čega)-----

4.10 *Da li imate smeštaj u studentskom domu ?*

a) DA

b) NE, nemam potrebu za smeštajem

c) NE, i ako imam potrebu za smeštajem

4.11 *Da li dobijate neku od sledećih studentskih stipendija ?*

a) Stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja: - DA -NE

b) Romskog edukativnog fonda - DA -NE

c) Lokalne samouprave: - DA -NE

d) Stipendiju donatora ili neke nevladine organizacije (navesti koje)-----

- DA -NE

e) Stipendiju pokrajinske administracije:- DA -NE

4.12. *Da li ste menjali fakultet/visoku školu ?*

- a) DA (Ako DA navesti: pun naziv fakulteta/visoke školekoji ste ranije upisivali, u kojoj akademskoj godini, koliko vremena ste studirali: 1, 2, 3, 4 godine – zaokružiti broj)

- b) NE

4.13 *Sa kakvim preprekama ste se suočili prilikom upisa na fakultet / visoku školu ?*

- a) Finansijskim: - DA -NE
b) Nedovoljnim uspehom iz srednje škole: - DA -NE
c) Strahom od prijemnog ispita: - DA -NE
d) Odsustvom podrške roditelja: - DA -NE
e) Odsustvom podrške institucija: - DA -NE
f) Diskriminacijom: - DA -NE

4.14 *Podršku da upišete fakultet / visoku školu ste imali od strane:*

- a) Majke
b) Oca
c) Brace / Sestara
d) Drugih članova porodice
e) Nastavnika
f) Mentora
g) Romske zajednice
h) Lokalne zajednice
i) Nekog drugog (navedite koga):-----

4.15 Najveći broj kolega/kolegenica na fakultetu/visokoj školi Vas obično vide kao :

- a) Kolegenicu / kolegu
- b) Prijateljicu / prijatelja
- c) Konkurenciju
- d) Studentkinju / studenta sa margine
- e) Ravnodušni su prema meni

4.16 Stav Vaših roditelja prema vašem obrazovanju je:

- a) Podržavaju me
- b) Ne podržavaju me
- c) Prepuštaju mojoj odluci

4.17 Kakva vrsta podrške Vam je potrebna u daljem radu ?

- a) Finansijska: - DA - NE
- b) Podrška roditelja: - DA - NE
- c) Podrška profesora: - DA -NE
- d) Institucionalna (navesti koja)-----
- DA - NE
- e) Podrška druge vrste (navedite koje)-----
- DA - NE

4.18 U kom vremenskom periodu planirate završetak studija?

Navedite orijentacioni broj meseci/godina:-----

4.19 *Da li razmišljate o nastavku školovanja ?*

a) DA, Master b) DA, Doktorske studije

c) Ne (obrazložite svoj odgovor):

4.20 *Da li smatrate da se može uporedo studirati i zasnivati porodica (obrazložite svoj odgovor)?*

- DA - NE

4.21. *Da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata (obrazložite svoj odgovor)?*

- DA - NE

HVALA!

Prilog broj 8.

HI KVADRAT ANALIZA

a) Značajne razlike prema polu

Tabela broj 209. Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole?

pol ispitanika * stipendija tokom srednje škole Crosstabulation

			stipendija tokom srednje škole			Total
			da	ne, nisam trazio	ne, ne isunjavam uslove	
pol ispitanika	zenski	Count	30	17	7	54
		% within pol ispitanika	55.6%	31.5%	13.0%	100.0%
	muski	Count	7	17	2	26
		% within pol ispitanika	26.9%	65.4%	7.7%	100.0%
Total		Count	37	34	9	80
		% within pol ispitanika	46.3%	42.5%	11.3%	100.0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8.291 ^a	2	.016
Likelihood Ratio	8.331	2	.016
Linear-by-Linear Association	2.090	1	.148
N of Valid Cases	80		

a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.93.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.322	.016
	Cramer's V	.322	.016
	Contingency Coefficient	.306	.016
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 210. Da li ste dobijali stipendiju Romskog edukativnog fonda ?

pol ispitanika * stipendija Romskog edukativnog fonda Crosstabulation

			stipendija Romskog edukativnog fonda		Total
			da	ne	
pol ispitanika	zenski	Count	30	24	54
		% within pol ispitanika	55.6%	44.4%	100.0%
	muski	Count	7	19	26
		% within pol ispitanika	26.9%	73.1%	100.0%
Total		Count	37	43	80
		% within pol ispitanika	46.3%	53.8%	100.0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	5.788 ^a	1	.016		
Continuity Correction ^b	4.693	1	.030		
Likelihood Ratio	5.972	1	.015		
Fisher's Exact Test				.019	.014
Linear-by-Linear Association	5.715	1	.017		
N of Valid Cases	80				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 12.03.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.269	.016
	Cramer's V	.269	.016
	Contingency Coefficient	.260	.016
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 211. Da li Vam je potrebna podrška roditelja u daljem radu ?

pol ispitanika * potrebna podrška roditelja u daljem radu Crosstabulation

			potrebna podrška roditelja u daljem radu		Total
			da	ne	
pol ispitanika	zenski	Count	26	28	54
		% within pol ispitanika	48.1%	51.9%	100.0%
	muski	Count	5	21	26
		% within pol ispitanika	19.2%	80.8%	100.0%
Total		Count	31	49	80
		% within pol ispitanika	38.8%	61.3%	100.0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	6.183 ^a	1	.013	.015	.011
Continuity Correction ^b	5.025	1	.025		
Likelihood Ratio	6.576	1	.010		
Fisher's Exact Test					
Linear-by-Linear Association	6.106	1	.013		
N of Valid Cases	80				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 10.08.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.278	.013
	Cramer's V	.278	.013
	Contingency Coefficient	.268	.013
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 212. Da li Vam je potrebna podrška profesora u daljem radu ?

pol ispitanika * potrebna podrška profesora u daljem radu Crosstabulation

			potrebna podrška profesora u daljem radu		Total
			da	ne	
pol ispitanika	zenski	Count	29	25	54
		% within pol ispitanika	53.7%	46.3%	100.0%
	muski	Count	5	21	26
		% within pol ispitanika	19.2%	80.8%	100.0%
Total		Count	34	46	80
		% within pol ispitanika	42.5%	57.5%	100.0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	8.534 ^a	1	.003		
Continuity Correction ^b	7.182	1	.007		
Likelihood Ratio	9.077	1	.003		
Fisher's Exact Test				.004	.003
Linear-by-Linear Association	8.428	1	.004		
N of Valid Cases	80				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11.05.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.327	.003
	Cramer's V	.327	.003
	Contingency Coefficient	.310	.003
N of Valid Cases		80	

b) Značajne razlike prema grupama

Tabela broj 213. Da li ste zaposleni ?

grupa*zaposlenje Crosstabulation

			zaposlenje		Total
			zaposleni	nezaposleni	
grupa1	I godina	Count	7	24	31
		% within grupa1	22.6%	77.4%	100.0%
	vise godine	Count	6	28	34
		% within grupa1	17.6%	82.4%	100.0%
	diplomirani	Count	11	4	15
		% within grupa1	73.3%	26.7%	100.0%
Total	Count	24	56	80	
	% within grupa1	30.0%	70.0%	100.0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	16.696 ^a	2	.000
Likelihood Ratio	15.535	2	.000
Linear-by-Linear Association	8.508	1	.004
N of Valid Cases	80		

a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4.50.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.457	.000
	Cramer's V	.457	.000
	Contingency Coefficient	.416	.000
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 214. Da li ste učestvovali u mentorskom programu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice ?

Grupa*učesće u mentorskom programu Crosstab

			da li ste ucestvovali u mentorskom programu		Total
			da	ne	
grupa1	I godina	Count	12	19	31
		% within grupa1	38.7%	61.3%	100.0%
	vise godine	Count	8	26	34
		% within grupa1	23.5%	76.5%	100.0%
	diplomirani	Count	0	15	15
		% within grupa1	.0%	100.0%	100.0%
Total		Count	20	60	80
		% within grupa1	25.0%	75.0%	100.0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8.147 ^a	2	.017
Likelihood Ratio	11.492	2	.003
Linear-by-Linear Association	7.875	1	.005
N of Valid Cases	80		

a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.75.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.319	.017
	Cramer's V	.319	.017
	Contingency Coefficient	.304	.017
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 215. Da li ste dobijali stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja ?

Grupa*stipendija Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Crosstab

			stipendija Ministarstva prosvete, nauke i tehnoloskog razvoja		Total
			da	ne	
grupa1	I godina	Count	2	29	31
		% within grupa1	6.5%	93.5%	100.0%
	vise godine	Count	12	22	34
		% within grupa1	35.3%	64.7%	100.0%
	diplomirani	Count	4	11	15
		% within grupa1	26.7%	73.3%	100.0%
Total	Count	18	62	80	
	% within grupa1	22.5%	77.5%	100.0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2- sided)
Pearson Chi-Square	7.920 ^a	2	.019
Likelihood Ratio	8.928	2	.012
Linear-by-Linear Association	4.149	1	.042
N of Valid Cases	80		

a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.38.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.315	.019
	Cramer's V	.315	.019
	Contingency Coefficient	.300	.019
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 216. Da li ste dobijali stipendiju Romskog edukativnog fonda ?

Grupa*Stipendija Romskog edukativnog fonda Crosstab

			stipendija Romskog edukativnog fonda		Total
			da	ne	
grupa1	I godina	Count	6	25	31
		% within grupa1	19.4%	80.6%	100.0%
	vise godine	Count	25	9	34
		% within grupa1	73.5%	26.5%	100.0%
	diplomirani	Count	6	9	15
		% within grupa1	40.0%	60.0%	100.0%
Total		Count	37	43	80
		% within grupa1	46.3%	53.8%	100.0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19.434 ^a	2	.000
Likelihood Ratio	20.502	2	.000
Linear-by-Linear Association	5.082	1	.024
N of Valid Cases	80		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6.94.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.493	.000
	Cramer's V	.493	.000
	Contingency Coefficient	.442	.000
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 217. Da li Vam je potrebna podrška roditelja u daljem radu?

Grupa*Potreban podrška roditelja u daljem radu Crosstab

			potrebna podrška roditelja u daljem radu		Total
			da	ne	
grupa1	I godina	Count	9	22	31
		% within grupa1	29.0%	71.0%	100.0%
	vise godine	Count	19	15	34
		% within grupa1	55.9%	44.1%	100.0%
	diplomirani	Count	3	12	15
		% within grupa1	20.0%	80.0%	100.0%
Total	Count	31	49	80	
	% within grupa1	38.8%	61.3%	100.0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.660 ^a	2	.022
Likelihood Ratio	7.793	2	.020
Linear-by-Linear Association	.004	1	.950
N of Valid Cases	80		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5.81.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.309	.022
	Cramer's V	.309	.022
	Contingency Coefficient	.296	.022
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 218. Da li Vam je potrebna finansijska podrška u daljem radu?

Sudenti/diplomirani*potrebna finansijska podrška u daljem radu Crosstab

			potrebna finansijska podrška u daljem radu		Total
			da	ne	
stud_dipl	studenti	Count	60	5	65
		% within stud_dipl	92.3%	7.7%	100.0%
	diplomirani	Count	9	6	15
		% within stud_dipl	60.0%	40.0%	100.0%
Total	Count		69	11	80
	% within stud_dipl		86.3%	13.8%	100.0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	10.727 ^a	1	.001		
Continuity Correction ^b	8.175	1	.004		
Likelihood Ratio	8.619	1	.003		
Fisher's Exact Test				.004	.004
Linear-by-Linear Association	10.593	1	.001		
N of Valid Cases	80				

a. 1 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.06.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.366	.001
	Cramer's V	.366	.001
	Contingency Coefficient	.344	.001
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 219. Da li Vam je potrebna podrška druge vrste u daljem radu?

Sudenti/diplomirani*potrebna podrška druge vrste u daljem radu Crosstab

			potrebna podrška druge vrste u daljem radu		Total
			da	ne	
stud_dipl	studenti	Count	5	60	65
		% within stud_dipl	7.7%	92.3%	100.0%
	diplomirani	Count	5	10	15
		% within stud_dipl	33.3%	66.7%	100.0%
Total	Count		10	70	80
	% within stud_dipl		12.5%	87.5%	100.0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	7.326 ^a	1	.007	.017	.017
Continuity Correction ^b	5.169	1	.023		
Likelihood Ratio	5.933	1	.015		
Fisher's Exact Test					
Linear-by-Linear Association	7.234	1	.007		
N of Valid Cases	80				

a. 1 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.88.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-.303	.007
	Cramer's V	.303	.007
	Contingency Coefficient	.290	.007
N of Valid Cases		80	